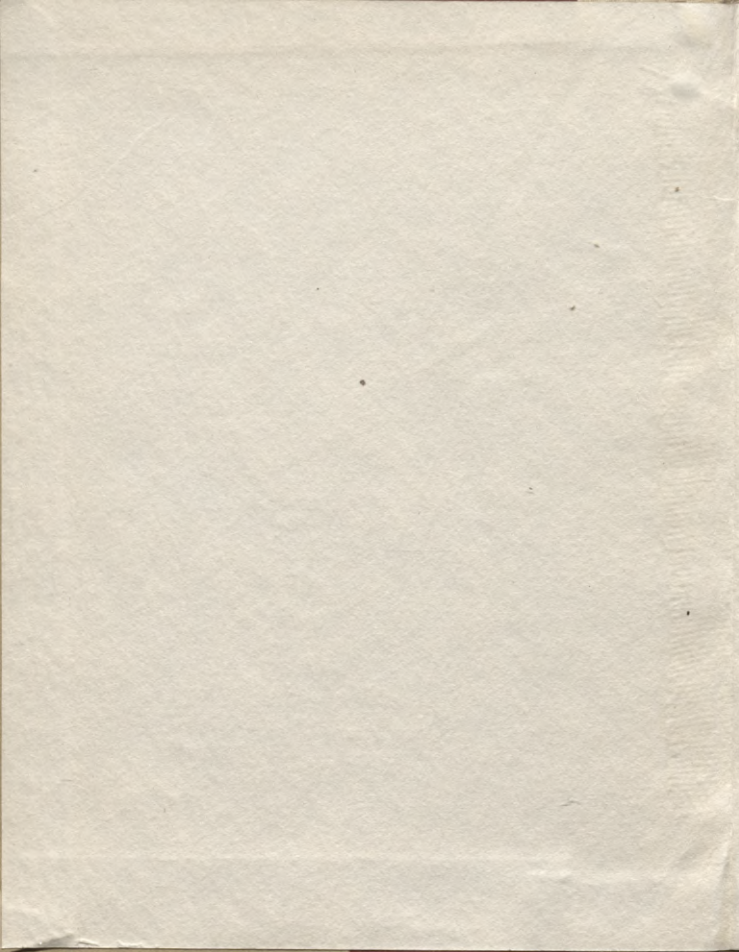

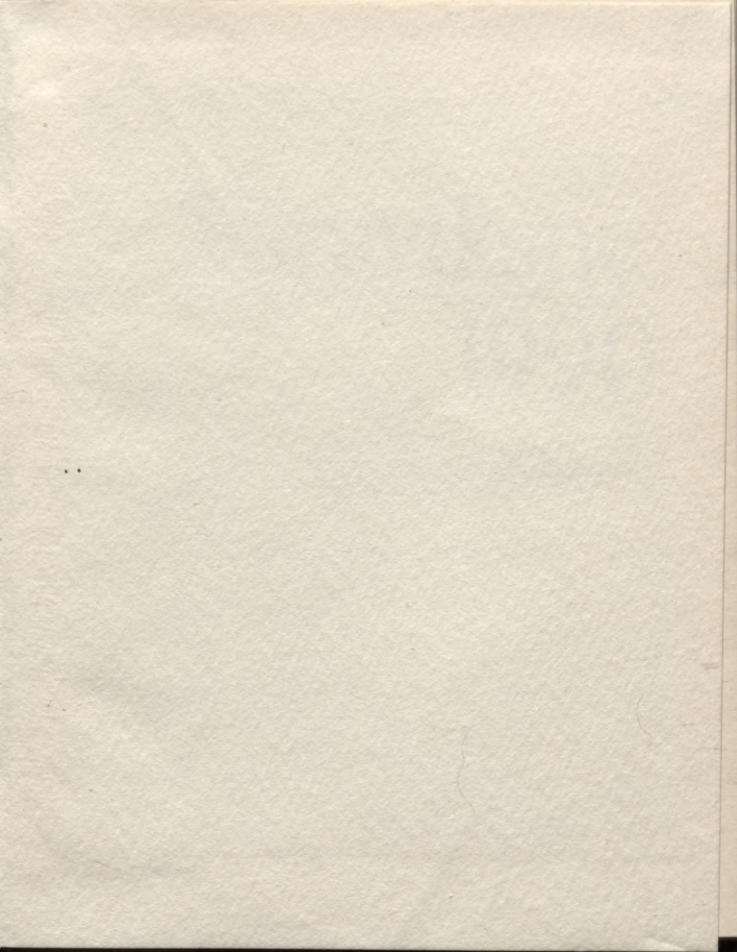

Varavīksne

1990

L 90-2
65

1871

L $\frac{90-2}{65}$

STRAVĀSĀVAI
ARĪSTOŠU

L
810.09

Varavīksne

1990

Literārā mantojuma gadagrāmata

RIGA «LIESMA» 1990

83.3LI
Va 649

LATVIJAS VALSTIS
BIBLIOTEKA

~~70-~~ 14.271; 8C 0305070721

Vārsvārsts
1990

Sastādītāja L. Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kalniņa, I. Kiršentāle un I. Pijols

Mākslinieks O. Bērziņš

Fotoattēlos Raiņa Literatūras un mākslas vēstures
muzeja un A. Ūpiša memoriālā muzeja
fondu materiāli.

Fotogrāfi A. Toše un J. Žigurs.

V $\frac{4603020102-56}{M801(11)-90}$ 6-90

ISBN 5-410-00831-6

© Izdevniecība «Liesma», 1990

PRIEKSVĀRDS

20. gadsimta pēdējā gadu desmitā ieejot, arvien neatliekamāk izvirzās nepieciešamība skaidrot mūsu gadsimta pašu vardarbīgāko laikmetu latviešu kultūras dzīvē. Pārkāpjot jaunās tūkstošgades sliksni, vajadzētu notvert un izgaismot to ļaunuma spēku, kas nežēlīgi sadragāja gan desmitiem tūkstošu cilvēku dzīvību un dzīvju, gan viņu garīgo satvaru. Kopš 1940. gada pusgadsimtu mūsu tauta dzīvojuši sistēmā, kas mēģinājusi cilvēku saliekt, pakļaut, lai iznīcinātu viņu kā patstāvīgi domājošu, brīvu personību.

Mūsu visu kopējais uzdevums ir meklēt, darīt pieejamus, pētāmus un pārdomājamus tos dažādo arhīvu materiālus, kas ir sava laika liecinieki — liecinieki gan apsūdzamo, gan apsūdzētāju likteņos. Un šodien priekšplānā sāk izvirzīties tieši apsūdzētāju «lietas», jo urda vēlēšanās un vajadzība izprast viņu psiholoģiju, viņu rīcības motīvus. Apsūdzēto vietu un nozīmi lielā mērā jau ir izšķīris laiks.

Viens no daudzajiem šāda tipa materiāliem, kas dod priekšstatu par gaisotni 40. un 50. gadu mijā, ir nodaļā «Aktualizējies arhīvs» publicētā A. Upīša literatūrvēstures 1951. gada 3. un 5. jūlija apspriedes stenogramma. Varētu teikt, ka te komentāri lieki, — tik spēcīgs, satriecoši «daiļrunīgs» ir pats materiāls. Tomēr ir nepieciešami cita veida paskaidrojumi, kas sniegtu ieskatu A. Upīša literatūrvēsturnieka darbībā kopumā, kā arī šīs apspriedes konkrētajā norisē. Šādu lietpratīgu, izvērstu komentāru sagatavojis Jānis Garjāns. Apspriedes konkrētajā situācijā lasītāju ievēd aculiecinieces Ingridas Kiršentāles atmiņu epizodes. Materiālu kopu noslēdz Andreja Upīša vēstule Osvaldam Darbiņam — liecība gan par Upīša negatīvo attieksmi pret apspriedes norisi, gan par viņa pakļaušanos laikmeta konjunktūras spiedienam, vērtējot mūsu literāro mantojumu.

Lai nepieļautu nekādu tendenci atlasē, gan stenogramma, gan vēstule

publicēta pilnībā no pirmā līdz pēdējam burtam. Izveidojās «Varavīksnei» neparasti apjomīgs materiāls, tāpēc bija jāatsakās no ierastās nodaļas, kurā mēdzām dot kāda noteikta laikaposma literatūras faktu izvērtējamus. Palikusi nodaļa «Mūsu simtgadnieki».

Simtgade pienākusi Paulīnai Bārdai, kuru vēl pavisam nesen guldījām Umurgas kapsētā līdzās viņas mūža vienīgajai mīlestībai Fricim Bārdam. Anita Banga sagatavojusi publicēšanai dzejnieces atmiņu pie rakstu, kurš nav tikai biogrāfisku faktu avots vien, bet arī emocionāls, tēlainis dzīves skatījuma atspulgs.

Otra simtgadniece ir mazpazīstamā rakstniece un sabiedriskā darbiniece Austrā Ozoliņa-Krauze. Viņas dzīves un darbības fakti ļoti lēnām tiek ievadīti latviešu literatūras un vēstures procesu apjēgā. Šo savdabīgo mūžu 20. gadsimta pirmās puses Eiropas notikumu kontekstā skatījis prof. P. Krupņikovs. Lai lasītājam būtu iespēja vērtēt arī Austras Ozoliņas-Krauzes literāro devumu, publicējam viņas stāstu «Zaka sirdsbrīnumi ciklopa krogā».

Labi pazīstama, arī skolā mācīta, ir Leona Paegles dzīve un literārā darbība. Meklējot neparastāku rakursu viņa daiļrades izgaismošanai, dota paša rakstnieka analītiskā apcere «Mans radišanas darbs».

Par Viļa Knoriņa dzīves un darbības atsevišķām epizodēm stāsta viņa māsa. Te mēs pirmo reizi gūstam sīkāku ieskatu traģiskajā latviešu literāta mūža noslēgumā 30. gados Padomju Savienībā. Atmiņu fragmentus publicēšanai sagatavojis un komentējis Mārtiņš Rozentāls.

Dažādu iemeslu dēļ ilgu gadus esam klusējuši par trim mūsu kultūras darbiniekiem, kas tagad kļuvuši simtgadnieki, t. i., par Kārli Straubergu, Jāni Grīnu un Augustu Mežsētu. Mežsēts mazāk pazīstams tāpēc, ka viņa devums samērā pieticīgs. Biruta Gudriķe savā apcerē centusies celt gaismā Mežsēta literārās darbības nozīmīgāko daļu.

Jāņa Grīna un Kārļa Strauberga nopelni latviešu kultūras dzīvē ir ļoti lieli, bet trimdinieku gaitas bijušas viņu noklusēšanas iemesls. Bija jāsgaida jubileja, lai ievestu viņus atpakaļ mūsu garīgajā ritā. Ar Kārļa Strauberga darbību kaismīgā, pat nedaudz publicistiski iekrāsotā pētījumā mūs iepazīstina Janīna Kursīte, ar Jāni Grīnu — Ingrida Kiršentāle, pievienojot esejista darbību raksturojošo apceri par Zinaīdu Lazdu.

Livija Volkova

I. MŪSU SIMTGADNIEKI

JĀNIS GRINS — 23. MARTĀ

PAULINA BĀRDA — 8. JŪNIJĀ

LEONS PAEGLE — 10. JŪNIJĀ

KĀRLIS STRAUBERGS — 14. JŪNIJĀ

VILIS KNORIŅS — 29. AUGUSTĀ

AUGUSTS MEŽSĒTS — 5. NOVEMBRI

AUSTRA OZOLIŅA-KRAUZE — 13. DECEMBRI

INGRIDA KIRSENTĀLE

JĀNIS GRĪNS

Daudzpusīga, interesanta personība, kas atstājusi dziļas un būtiskas pēdas latviešu kultūrā, — tā īsumā būtu raksturojams rakstnieks, žurnālists, vēlākais mēnešraksta «Daugava» redaktors un Nacionālā teātra direktors Jānis Grīns.

Jānis Grīns ir dzimis 1890. gada 23. martā Zemgalē, Biržu pagasta Ziedos, kroņa muižas rentes mājā, kur jau vairākas paaudzes saimnieko viņa dzimta. Istenībā viņa uzvārds būtu jāraksta «Grīnis», jo daudzskaitlī tas vienmēr lietots tikai kā «Grīņi», — tā bilst rakstnieks savās atmiņās. Bet, kā zināms, vienmēr uzvar dokumentos ierakstītais. Tā arī šai gadījumā — un latviešu literatūrā nu ir divi Grīni — Jānis, kam šogad aprit simt gadu, un viņa par pieciem gadiem jaunākais brālis Aleksandrs (īstajā vārdā — Jēkabs), kas kļuvis par vienu no mūsu lielākajiem, spožākajiem romānistiem.

Jāņa Grīna ceļš uz zināšanām un literatūru ir tipisks savam laikam. Pēc Biržu pagastskolas un Jēkabpils pilsētas skolas beigšanas viņš atgriežas tēva mājās, strādā lauku darbus, bet nespēj saistīt savu nākotni ar Ziediem. Pašmācības ceļā sagatavojies mājskolotāja eksāmenam un 1907. gadā to nokārtojis, jauneklis sāk strādāt par skolotāju vispirms Bauskā, tad Rūjienā un Cēsīs. Rūjienā dzimst draudzība ar rakstnieku Arvedu Švābi. Abi ir kolēģi, dzīvo vienā mājā. Visnozīmīgākais tomēr ir Cēsu laiks, kad sāk atrāties J. Grīna literāta talants. Te O. Jēpes izdevumā nāk klajā viņa abi dzejoļu krājumi «Pirmdienā» (1911) un «Rožu ugunī» (1914). Viņš sastāda sešus sējumus «Bērnu un jaunatnes literatūras sērijai», ko arī izdod O. Jēpe. Skolu

vajadzībām tiek sarakstītas mācību grāmatas seno laiku vēsturē, kopā ar J. Ezeriņu tapušas lasāmgrāmatas «Valoda» un «Valodiņa», kas plaši lietotas 20. un 30. gados. Kļūst redzams J. Grīna interešu plašums, veidojas draudzīgas saites ar rakstniekiem — A. Bārdi, K. Skalbi, J. Jaunsudrabiņu un citiem. Viņš māk iekļauties sabiedrībā, māk pulcināt ap sevi — vēlāk, «Daugavas» redaktora gados, tas ir ļoti svarīgi un būtiski.

1919. gadā J. Grīns pārnāk no Cēsīm uz Rīgu, strādā Izglītības ministrijā, arī par skolotāju, tomēr īsu laiku. Viņu piesaista un savaldzina žurnālistika. Vispirms laikraksta «Latvijas Kareivis», tad «Latvja» redakcijā J. Grīns strādā līdz 1923. gadam, reizē studējams Latvijas Universitātes Tiesību fakultātē, ko beidzis 1925. gadā. Tad sākas galvenais posms viņa dzīvē — darbs akciju sabiedrībā «Valters un Rapa», kuras direktors Jānis Grīns ir no 1925. līdz 1937. gadam, kad pāriet par direktoru uz Nacionālo teātri. «Valters un Rapa» ir lielākā grāmatu izdevniecība tālaika Latvijā, tās profils ir daudzpusīgs, un izdevumu liela daļa palikusi mūsu grāmatniecības vēsturē, jo īpaši folklorā un oriģināldaiļliteratūrā. Kad Jānim Rapam, firmas virsdirektoram, rodas ideja par žurnāla «Daugava» izdošanu, viņš redaktora darbu piedāvā Jānim Grīnam. Grīns piekrīt un veic to no 1928. gada, kļūdam par šī solidā, bagāti ilustrētā izdevuma dvēseli. Līdzstrādnieku vidū ir gandrīz vai visi demokrātiskie rakstnieki, žurnālā ir plaša kritikas daļa, daudz rakstu par estētiku, ideālistisko filozofiju, Latvijas mākslas un mūzikas dzīves hronika. Sistemātiski tiek ievietota informācija par jaunākajām parādībām un virzieniem Eiropas un pasaules kultūras dzīvē. Kultūras panorāmas vērienīgums žurnālā noteikti saistāms ar Jāņa Grīna personību, ar viņa erudīciju, plašo interešu loku, jūtīgo žurnālista nervu, prasmi atsijāt vienas dienas aktualitātes un sensācijas no paliekošiem, būtiskiem kultūrdzīves procesiem. Tieši kā «Daugavas» redaktors Jānis Grīns tiek mūsdienās visvairāk daudzīnāts.

1944. gada rudenī J. Grīns aizbrauca uz Stokholmu, kur turpināja darboties žurnālistikā, kā arī rakstniecībā. Tur iznākuši stāstu krājumi «Dadzīvotāji rezomē» (1951) un «Trīs leģendas» (1966). Jau pēc rakstnieka nāves iznākusi viņa memuāru grāmata «Redaktora atmiņas» (1968) ar bagātu, daudzveidīgu saturu. Tas ir nozīmīgs kultūrvēsturisks dokuments. Te ir atmiņas par K. Skalbi, A. Švābi, Andrievu Niedru, J. Medeni, K. Zariņu, V. Cedriņu, E. Ādamsonu, A. Čaku un daudziem citiem mūsu kultūras darbiniekiem. Kā tas bieži mēdz būt, arī J. Grīna atmiņās ir daudz subjektīva, tomēr visu pārsver viņa portretēšanas spēja, prasme parādīt personības cilvēcisko veidolu, ārieni, paradumus, raksturu, visu to, ko zina tikai laikabiedrs. Sai ziņā memuāru literatūra ir īpaši vērtīga un nozīmīga. Grāmatai pievienotas arī dažas apceres par literatūru un literātiem.

Jānis Grīns miris 1966. gada 25. februārī Stokholmā, kur arī apbedīts.

Jānis Grīns jānovērtē arī kā rakstnieks. Viņš sācis, kā jau minēts, ar dzeju, tad pārgājis uz prozu un dramaturģiju. Lirika ir viņa talanta vājākā daļa, abos krājumos grūti saskatīt kādu originalitāti, tie ir tipiski iesācēja panti, kādus raksta jaunībā, — par mīlas skumjām un laimi, dabu utt. Vēlāk — jau brieduma gados tapušās balādes «Tālivalda gals» un «Burtnieku ezers» saista ar stingrā formā kaldinātām rindām, ar kluso, vīrišķīgo patriotismu, tautas varoņgara cildinājumu. Nesalauzts uz sārta iet bojā Tālivaldis un tāpēc ir nemirstīgs.

Kas nāve! Pār varoņiem varas tai nava:
Kad zemlikās klājas kluss veļu galds,
Nāk Tālvalds, stāj zem ozolu zariem,
Un veļi ap viņu pulcējas bariem.

(«Tālivalda gals»)

Vēsture devusi impulsu arī citiem J. Grīna darbiem, un daudzkārt tie jāvērtē kā paši labākie, latviešu literatūrā palielošākie. Tādi ir darbi «Etljēna Laroša dzīves stāsts» un «Ģirta Aizupa ceļojums uz Gvineju» (krājumā «Rūsa rietu-

mos»), bet jo īpaši garais stāsts «Sakšu Morics». Stāsts par Ģirtu Aizupu mūs aizved hercoga Jēkaba laika Kurzemē, kad latviešu puisis Ģirts kļūst par kuģa «Kurzeme» kapteini un piedzīvo daudz dēku. Etjēns Larošs savukārt ir franču gleznotājs, kas kļūst par Napoleona armijas kareivi, zaudē abas kājas un mūža galu pavada Kurzemē. J. Grīns ir labs stāstītājs, viņu saista dēkaini, neparasti notikumi un cilvēku likteņi, viscaur jūtamas labas zināšanas par vēsturisko laikmetu — ne tikai lielās līnijās, bet arī sīkumos, detaļās.

Šis Grīna talanta īpašības jo spilgti izpaužas darbā par vienu no kārtējiem Kurzemes un Zemgales hercoga troņa tīkotājiem Sakšu princi Moricu. Stāsts veidots pēc aploces principa — tas sākas un beidzas Parīzē, no kurienes uz Kurzemi dodas Morics un kur pēc savas avantūras neveiksmīgā gala viņu atgriezušos iesēdina cietumā par parādiem. Te darbojas vēsturiskas personas — Voltērs, slavenā aktrise Adriāna Lekuvrēra un citas; interesanti ir iekštelņu apraksti, sabiedrības tikumu un paražu tēlojums. Bet visa centrā — Sakšu Morica dēkas, viņa uzturēšanās Jelgavā pie hercogienes Annas Joanovnas, triumfs galmā un iepatīkšanās muižniekiem, kas viņu vienprātīgi ievēlējuši par Kurzemes un Zemgales hercogu. Bet — hercogiste ir atkarīga gan no Polijas, kuras vasaļvalsts skaitās, gan no Krievijas, kam jau pieder Vidzeme ar Rīgu un vara pār Annu Joanovnu. Sapnis par hercoga troni ir īss, to izbeidz Menšikova ierašanās Jelgavā, arī Polija klusē — Morica tēvs Augusts II Stiprais ir uz nāves gultas, valstī sākas kārtējās jukas, varu sagrābj šļahta. Beidzas viss tīri operētiski — Morics apmetas uz salas Usmas ezerā, pienāk krievu armija, viņš nobīstas un bēg jāšus pāri ezeram. Tālākais ceļš ved cauri Vācijai uz jau minēto Parīzi.

Stāstā ietverts daudz interesanta vēsturiska materiāla, īpaši Jelgavas skatos. Detalizēti un koši ir Annas Joanovnas rīkotās balles apraksti ar garo kamanu rindu Jelgavas ielās, kur zemnieki saveduši sniegu no tuvākās apkārtnes, lai hercogiene ar saviem viesiem varētu vizināties. Īpaši dekorētās

pilsētas ielas, vecās pils un hercogienes apartamentu apraksts, balles norise ar dejām, ludziņu utt. — šīs un citas no vēstures liecībām ņemtās detaļas rada laikmeta atmosfēru, gluži konkrētu darbības vidi, jo saistošu latviešu lasītājam, kuru interesē viņa tautas pagātne. Stāstu augstu vērtējis arī Andrejs Upīts.

Arī no J. Grīna lugām pati interesantākā ir par Kurzemes hercogistes laiku — «Kaļostro Jelgavā» (1932).

No visa, ko J. Grīns devis literatūrā, pagaidām atkārtoti iznācis tikai viens darbs — ar Valdi Grēviņu kopā sarakstītais romāns «Latvijas karalis jeb Cilvēks, kam visi parādā». Tas ar kriptogrammu V. J. Gregri, kura veidota no abu autoru uzvārdu pirmajām zilbēm, pirmoreiz publicēts 1928. gadā. Atkārtotais izdevums 1989. gadā ietverts sērijā «Romāns — pagātnes liecinieks», ko izdod izdevniecība «Zinātne». Sīkāk, detalizētāk romāns analizēts 1989. gada izdevuma priekšvārdā. Šeit tikai jāpasaka, ka tas ir uzrakstīts patiesi talantīgi. Interesantā, neparastā skatījumā, kur vienviet groteska un fantastika, ironija un komika, tēlota Rīga divdesmitajos gados. Bagāts šai romānā ir dzīves īstenības materiāls, precīza vēsturiskā vide, bet centrā izvirzīts dēkainais «amerikānietis» Džeksons, viņa fantastiskās idejas, kas apvērš visas Latvijas dzīvi, kā arī viņa mīlas dēkas.

Ir pienācis laiks Jānim Grīnam plašāk atgriezties mūsu literatūrā; tai liels ieguvums būtu «Sakšu Morica» jauns izdevums.

JĀNIS GRĪNS

LATVISKĀ DVESELE TRIMDĀ

Zinaīda Lazda ir meditētāja par savu tautu, tās tragiku trimdā un tāpat dzimtenē; viņas skaidrā dzeja izteic personīgo, bet ne mazāk kolektīvo pārdzīvojumu — tā adresējas pie plašiem lasītāju slāņiem. Tā nav moderna dzeja pēc cit-tautu veciem vai visjaunākiem paraugiem, tanī nav krustu šķērsu un rēbusu vai bilžu miklu, kā, piem., Veltas Sņiķeres dzejā. Zinaīdas Lazdas balss tembrs ir genuīni, dziļi latvisks. Tā sakņota mūsu dainās, Skalbes un Raiņa dzejā; viņas dzejolis «Maldu laiks» (krāj. «Saules koks») atbalso ko no Andreja Pumpura ritmiem. Dzejodama jau 25 gadus, Lazda ir spēcīgi zaļoksnēja atvase latviskajā līdumā, patstāvīga, ar saviem ritmiem, savu personību, savu valodu. Dzejniece pēc «Zaļajiem vārtiem» (1936), «Staru viesuļa» (1941), «Tālā dārza» (1946) un «Bēgles» (1949) ar savu piekto krājumu «Saules koks» ir laikam gan savu spēju pilnbriedumā, savas mākslas stātīs (dr. K. Kaspersona vārds svešajam zenītam).

«Saules koks» dzejots Amerikā, pie Klusā okeāna, maksimāli tālu no Latvijas:

Kur manas domas iet,
Kad saule riet, kad saule riet,
Man visai zemei apkārt jāapiet.

Zinām, ka dzejniece trimdā dzīvo vientuļa, strādādama grūtu maizes darbu, — viņas domas vijas tikai ap Latviju, ap savu tautu, kamēr pati ir tās atbalss. Tālajā trimdā viņa gan

redz turienes dabu, bet nemaz — cilvēkus, tie kā sveši, it kā nemaz neeksistētu. Dzejnieci absolūti pārņēmusi tikai viena vienīga doma.

Zinaīda Lazda ir ērglēniete, cēlusies no Vidzemes vidienes, tāpat kā dziļi latviskie Blaumanis, Skalbe, Kārlis Jēkabsons, Austrīņš. Autobiogrāfiskā skicē «Trimdas rakstniekos» viņa sirsnīgi atceras tēvamāti, kurai bijusi sena un dziļa valoda — to ir mantojusi arī Zinaīda. Kad ar vecomāti kopā gājušas ganos, sastapušas un pārdzīvojušas gan vadātājus, gan veļu kamolus. Un tāds latviskais pamats dzejniecē vēl izkopts Latvijas Universitātē baltu filoloģijas studijās. Tad ne velti viņa ir vislatviskākā savas paaudzes dzejniece, absolūti imūna pret iestrāvām no cittautu dzejas.

No mūsu tautas tragēdijas Zinaīdas Lazdas daļa ir — žēlabas, sāpes un sāpes, bet ar cerību svitriņu pie apvāršņa. Lazdas dzeju krājumu tas cieši apvieno, un krājums lasās, kā būtu viengabalā komponēts. Visai reti krājumā ir pa dzejai, nodaļā «Balsis», kur pausta tikai vientulības izjūta svešajā dabā, bet arī šīs retās aptver pamatmotīvi kā audi. Tajos iekomponējas arī agrāk pazīstamie dzejnieces priekšstatu kompleksi par gaismām un stariem, par tāliem sapņu dārzjiem. Zinaīdas Lazdas mīlās krāsas ir zaļš, balts, dzidri sudrabains kā debesis ap ausmas laiku.

Zinaīdas Lazdas lirisms ir līstošs un skaidrs, dažkārt straujš savā intensitātē, ja vēlaties — arī populārs, ikkatram viegli, nepārprotami pieejams. Savu pārdzīvojumu viņa bieži izteic gluži tieši, bet biežāk caur dabas simboliku, kas neprasa recenzenta skaidrojumus. Dzejnieces diapazons dažkārt aptver kosmu, citreiz viņu ierosina vienkārši sniegs, egle, jūra, taurenītis vai putns — no tiem izraisās atkal jauna galvenā pārdzīvojuma variācija. Viņas dārgumi vesumā: dziesma, baltā mūzika, dzejnieces darba galds, pie kura var teikt visu, bērns, jaunība, kādi latviski svētki — kā Jāņu diena, Baltijas jūra. Bet visam viens centrējums — Latvija, tās tauta, traģiskais liktenis, cīņa un cerība. Dzejniece sajūtas aicināta runāt tautas vārdā, viņas personīgais

pārdzīvojums izkūst kolektīvajā. Dzejnieci dziļi satrauc vēsts no dzimtenes par piederīgo bojāeju (dzejolis «Ugunī»):

Noārdīta latvju dzīves māja,
Mātes pavards, tēvu tēvu jumts;
Kopelnienu barā sūru maizi
Latvju lepnums tagad liecies lauž.

Dzejnieces sirds pieder tiem, kas dzimtenē turas garā un pārliecībā. Paretam viņai ir arī žultaini vārdi tiem, kas trimdā ieslīgst vienaldzībā un sāk aizmirst Latviju.

Grāmatas titula nosaukumu nes krājuma pēdējā, 12 lapuses garā balāde — par tautas dziesmās vairākkārt pieminēto saules koku, šo latvisko Igdrasilu (tāds — ģermāņiem). Kur saule pa nakti paliek? Ūdens māte taujāta pastāsta: vidū jūrā dus akmens, vidū jūrā ir — kalns, uz tā aug liela, plata egle. Turp aizbrauc saule saviem zelta kumeļiem (kā grieķu Foibs), pagana savus kumeļus, lai tad lēktu otrā pusē — austrumos! Lieliski uzceltā teiksmainā balāde, velti skaidrot, — ir cerību simbols, ka atkal ausis Latvijai un tās tautai brīvība. Dažreizējā sašutumā par nemaldīgajiem tautiešiem trimdā dzejniece cerības liek uz tiem latviešiem, kas iztur mocības dzimtenē un piespiestā trimdā Krievijas plašumos. Vispār pasvītrojams, ka dzejniece atgādina tautas dziesmu māsu — karā pavadītāju, bet arī ticētāju nākošai uzvarai arī pēc smagiem pametumiem. Šis dziļais pozitīvisms un ticība vairo Lazdas dzejas sabiedrisko nozīmību.

Jau minēju, ka Zinaīdai Lazdai ir savs pregnants stils, sava leksika, sava sintakse un savi ritmi. Viņas dzeja tik īpatna formālī, ka krasī atšķiras un nekad nebūs samaināma ar citu dzejnieku rokrakstu. Viņa dzejo trohajos, jambos, anapaistos — arī ar neregulāru pēdu skaitu rindās (piem., dzejolī «Valoda»). Svarīgs ritmikas elements viņai ir — cezūra; un, lai tā vairāk iedarbotos, viņa dzejo īsās rindās, ar to panākdama patīkamu straujumu, gribētos sacīt — līdzīgu viņas dzimtenes upei Ogrei. Ritmi, cezūras, atskaņas, lai arī izkopti, tomēr vienmēr kalpo tīri funkcionāli pār-

dzīvojuma izteikšanai. Zinaīdas Lazdas dzeju raksturo arī lakonisms, dzejnieces stiprā īpašība ir izteiksmes līdzekļu ekonomija. Viņai ir savas, pirmreizīgās izteiksmes gleznas, kas sader ar tās ritmiku. Izteismīgi viņa lieto dažkārt atkārtojumus — tautas dziesmu garā. Bet rotaļība nav šīs dzejnieces īpašība — izteiksmes līdzekļi pakļauti un balsta dzejas nopietno pārdzīvojumu.

Zinaīdas Lazdas dzeja ir dziļi nopietna, bet savā skaidrumā viegli uzņemama. Un, ja trimdiniekiem, īpaši jaunajai paaudzei, ir vajadzība pēc īstas dzejas, tad tā atrodama «Saules kokā».

Publicēts no grāmatas: Jānis Grīns. Redaktora atmiņas. Sakārtojis Ervīns Grīns. Daugava, 1968, Sundbyberg. 255.—257. lpp.

PAULINA BĀRDA

ATMIŅAS

1962. gada pavasarī Paulīna Bārda (1890—1983) pabeidza savu dzīves aprakstu «Atmiņas»¹. Manuskripts aptver gandrīz visu dzejnieces mūžu — no bērnības gadiem līdz vecumdienām.

Saistošas ir lappuses, kurās P. Bārda raksta par agro bērnību, skolas un ganu gaitām, jaunības gadiem. Lasot šīs izjustās un sirsnīgās atmiņu rindas, jūtam dziļu dabas un cilvēku mīlestību. Nāk prātā bērniem un bērnībai veltītās P. Bārdas grāmatas «Vanadziņš un mazputniņi» (1974) un «Bērnu dienas» (1979), jo arī tajās dzimtenes mīlestība dzejniecei sākas ar sīko koka zariņu un dzīvību atraisošo pumpurīti.

No atmiņām uzzinām, ka priecīgas izmaiņas jaunās aptiekas mācekles dzīvē ienes iepazīšanās un draudzība ar dzejnieku Frici Bārdū. Nedaudzie kopdzīves gadi kara apstākļos ir smagi, taču visas grūtības liekas pārvaramas, ja cilvēkus vieno kopēji prieki un bēdas, patiesa mīlestība un uzupurēšanās tuvinieka labā. Smags trieciens ģimenei ir F. Bārdas pārāgrā nāve 1919. gada martā. Pēc gada Paulīnu piemeklē jauna nelaime — mirst meitiņa. Kur smelties spēkus turpmākai dzīvei? Un spēki rodas, jo ir taču mērķis — jāaudzina dēls. Tā pamazām šo grūto dienu pārdzīvojumi rod izteiksmi uz papīra — top arvien jauni un jauni dzejoļi, kas apvienoti krājumā «Vientulības prieks» (1932). Vēlākajos gados dzejniece ar lielu interesi pievēršas A. Puškina, N. Ņekrasova un T. Ševčenko daiļradei, veiksmīgi atdzejo šo literatūras klasiķu darbus.

Daudzas mūža vasaras P. Bārda pavada septiņu bērzu birzīšu ielokā Pociēma Rumbiņos. F. Bārdam dotais solījums nepamest viņa dzimto pusi tiek izpildīts. Ar to arī beidzas P. Bārdas dzīves apraksts.

¹ RLMVM, inv. № 94095.

1972. gada «Varavīksnē» publicēti fragmenti no P. Bārdas «Atmiņām», kas aptver autores un F. Bārdas kopīgo dzīves posmu (2. daļa).

Soreiz ievietojam dzejnieces nepabeigtās atmiņas par bērnības un agrās jaunības gadiem (1. daļu). Npublicētas paliek tās lappuses, kas stāsta par P. Bārdas dzīvi pēc F. Bārdas nāves (3. daļa).

Anita Banga

Atmiņas ir atskatīšanās uz pagājušo, uz bijušo, kas neizdzīst un neizbālē. Atmiņas ir katram cilvēkam. Un mūža galā katrs tās savās domās pārcilā, pārskata, nopūšas un saliek tās atkal atpakaļ savā sirds kambarī. Lai tās tur gul, kamēr gulēt aiziet pats uz visiem laikiem. Tas sevišķi prātā nāk, staigājot pa kapsētu, dažkārt izlasot uzrakstus uz piemiņas plāksnēm. Kapsēta ir kā nopļauta pļava, dzīve — kā pļava, kur visa zāle un ziedi vēl elpo, ligojas, šalc un smaržo.

Tā tas ir arī šodien, 1962. gada 9. jūlijā, kad sēdu Rumbiņos — laukā pie galda mājiņas sienmalī. Visapkārt saulē zaļa zāle, zaļi bērzi. Klusums un vientulība. Jau kuro gadu es te tā sēdu? Sākot ar 1915. Bet neba visas vasaras bij tādas! Mans prieka un laimes limits laikam ticis pāragri izsmelts. Tagad jādzīvo taupīgi — no sakrātā.

MANA BERNIBA

Zelta laiciņš neaizmirstams...

Esmu piedzimumsi Jelgavā, kur mani vecāki, būdami laucinieki — bezzemnieki, aizbraukuši laimi meklēt pilsētā pie tēvabrāļa, kas tur tobrīd cēlis mājiņu un pelnījies kā preču izvadātājs — ormanis ar vairākiem zirgiem. Sākumā mans tēvs brālīm palīdzējis, vēlāk pārgājis citā darbā.

Tā pilsētā vecāki nodzīvojuši piecus gadus. Tad viņus dzīve uz akmeņiem vairs neapmierinājusi un viņi griezu-

šies atpakaļ uz laukiem, uz savu dzimto pusi — Stendi Kurzemē, Talsu rajonā.

Būdama jau toreiz piecus gadus veca, tagad ļoti labi atceros brīnišķīgo pārmaiņu — no ielas zaļā plaviņā. Tas iespiecies atmiņā tik spilgti kā dažam bērnam pirmais koncerts vai pirmā teātra izrāde. Vēl šobrīd redzu to saules spožumu un tās zāles zaļumu, kas toreiz apņēma mani. Turklāt vecais-tēvs un vecāmāte, jēriņi, vistas un cāliši. Mums, pilsētas bērniem, viss neredzēts, jauns, ka vai elpa rāvās ciet. Zelta laiciņš, kas joprojām staro kā mirdzoša zvaigzne pāri visam mūža gājumam.

Tad pēc dažiem gadiem sākās manas ganu gaitas, ko izpildīju sešas vasaras no vietas mātes radu mājās, ganīdama gan tikai aitu bariņus pa tīrumiem vien, kā tas Kurzemē tolaik bija parasts. Atkal spožā saule, zaļa zāle, pār galvu zilās debesis. Par pelēkiem mākoņiem un lietus dienām negribas atcerēties. Lai tas viss nogrimst pagājībā un aizmirstas. Lai paliek tikai gaisma, putnu dziesmas, lielāko ganu gavilēšana un sasaukšanās, izbiedētā zaķīša skrējieni, vāverītes šmūkstīnāšana piekalnītes eglītē. Un kur tad «rīcības brīvība»! Tu guli uz muguras zālē un lido līdz ar putniem pa debess telpu, tad tāpat nepieceļoties sāc velties uz priekšu līdz lielā grāvja malai — un tad, strauji vairākas reizes apgriezdamies, grāvī iekšā, kur tobrīd ūdens nav, jo ir sausa vasara. Rāpies tad atkal ārā un uzbrēc aitām, kas tagad, no tevis nobijušās, sāk skriet prom kā negudras.

Lai aitas kļūtu gudrākas, es tās panāku, sadzenu vienā ciešā pulciņā pie sētas, uzkāpju staba galā un, garoziņas nomezdama, sāku tām sprediķot, kā jādzīvo, kā jāuzvedas. Es domāju, ka aitas saprot manus vārdus, jo man pašai toreiz bij tikai deviņi gadi un es ticēju visam, ko dzirdēju un ko lasīju grāmatās, kas visas bija «patiesi un jauki stāsti». Skolā vēl negāju. Dienas vidus vai rudens vakaros lasīju lielajiem priekšā no visa, kas gadījās pie rokas.

Tie bij jauki brīži, un tās bij jaukas dienas, ko tomēr lāgiem aizēnoja žēlabas pēc tēva un mātes un pēc māsām

un brāja. Es biju viena projām no vecāku mājām. Tā tas bija iegājies — mājās visiem darba nebija, un es izlikos, ka man tas ir patīkami. Bet, ak, cik dažkārt bij grūti! Sevišķi, kad mani kaitināja un baidīja lielie puši — bezsirži, sacīdami, ka mežā ir vilki, kas mani apēdīs, kad gribēšu kādreiz aiziet pie mātes. Bet aiziet es gribēju par visu vairāk pasaulē. Brīvajās svētdienās, kādas man atvēlēja pāris reizes vasarā, jau agri no rīta, tēvareizi skaitīdama, tecēju līdz biežajam mežam, kur man bija jātiek cauri. Nezināju, no kuras puses vilks izlēks, tāpēc skrēju ceļam pa pašu vidu, pa karstajām smiltīm, visu laiku murminādama: mīlo Dieviņ, mīlo Dieviņ... Nākošā dienā, ganos izgājusi, es raudāju balsi un bez balss. Pieglaudusi pie vaiga mātes lakatiņu, ko glabāju «par piemiņu». Iedomājos, ka ir noticis kaut kas ļoti briesmīgs, piemēram, ka ir nomiris tēvs, ko mēs tik ļoti mīlējām, un ka nu es stāvu pie viņa valējā kapa. Un tad es drebošu balsi sāku dziedāt dziesmas no «miršanas bēdām», ko zināju vai desmitām no galvas.

Tā pamazām sirds kļuva vieglāka un pienāca vakars.

Dienas vidos un vasaras vakaros dažkārt rīkoju bēres kādam nomirušam putna bērnam, kas bija izkritis no ligzdas, vai kādam beigtam tauriņam. Biju bijusi baznīcā un dzirdējusi mācītāju runājam. Man patika, ka viens var runāt uz tik daudziem, kas visi cieš klusu. Tā tik bij runāšana! Ganos mana «draudze» bij aitas, mājās bieži sastājās lielle klausījās, ko tas meitēns tur var izdarīties. Tas bija laiks, kad ticība labai lietai vēl pārspēja kautrību.

Kad man bija desmit gadu, māte mani aizveda uz Pastendes skolu, kas mums bija tuvāk. Par skolotāju tur strādāja vecs, sirms kungs, vārdā Kopšteins, ar savām divām meitām — freilenēm. Pie tām sāku mācīties arī vācu valodu. Citādi skolā visa mācības valoda bija krieviska, latviešu valodā tikai Bībeles stāsti, ko mācīja pats vecais skolotājs. No visas viņa mācības man prātā palicis tikai viens teikums, ko viņš kādreiz lielā sašutumā par kāda zēna nedar-

biem teica: «Kamēr cilvēks vēl var nosarkt, viņš nav samaitāts.»

Ar krievu valodu mums gāja grūti, mēs visu dienu bijām mēmi, jo latviski runāt nedrīkstēja. Kas to darīja, to noķēra «spiegs» ar viņam slepeni kaklā pakārtu ādas gabaliņu, ko viņš tad uzmauca pār galvu vainīgajam. Tas savukārt atkal meklēja kādu latvieti. Un tā līdz vakaram. Pēdējam pieķertajam bij jāpaliek pēc stundām, lai mājas vai cik tālu. Nelīdzēja arī piedāvāšanās «atsēdēt» vainīgā vietā, kā es to reiz mēģināju, jo mūsu mājas bij skolai vistuvāk.

Pēc diviem gadiem pārgāju uz Stendes skolu, kur tāpat visas mācības bij krievu valodā, atskaitot latviešu valodu un ticības mācības, bet latviski sarunāties nebija aizliegts. Par skolotāju tur strādāja J. Adamovičs (bij. prof. L. Adamoviča tēvs).

Tā pagāja vasaras un pagāja ziemas. Vasarās joprojām gāju ganos, bet ziemās dzīvoju pie vecākiem un gāju skolā. Visu laiku līdztekus mācījos arī vācu valodu privāti pie skolotāja pēc stundām.

Kad lauku skola bij pabeigta, mēs daži, kas bijām ilgāk un vairāk mācījušies, nolikām eksāmenus Talsos. Nu es būtu gribējusi mācības turpināt pilsētā, bet mani vecāki visus bērnus tālākās skolās sūtīt nevarēja, un es viena tādu upuri pieņemt nedrīkstēju.

Tā mulsu un nezināju, ko darīt. Gāju vēl uz privātstundām. Bet cik ilgi? Drīz man būs piecpadsmit gadu. Pavasaris arī bij klāt. Kādu vakaru, nākot muižai cauri, satiku muižas pārvaldnieku jeb muižkungu. Viņš mani uzrunāja: «Ko tad tu, tā mācīdamās, domā darīt? Kļūt par freileni?» — «Jā,» es teicu, «par kalponi muižā jau nu gan nepalikšu. Braukšu kaut uz Rīgu darbu meklēt.» — «Traka pasaule!» norūca muižkungs. Tas bij 1905. gads.

Zelta laiciņš neaizmirstams,
Tava saule spīd
Augstu lielai dzīvei pāri
Vēl šobrīd.

AGRĀ JAUNIBA

Tagad es biju liela. Man bija jāklūst patstāvīgai, jāieiet lielajā dzīvē. Bet ko darīt? Kur palikt? Ko mācīties? Skolā mani visvairāk bija sajūsminājuši stāsti par Lomonosovu. Kā viņš, vienkāršs zemnieka dēls, varēja tik gudrs kļūt? Kāpēc es nevarētu kaut drusku viņam līdzināties?

Kā muižkungam biju teikusi, pie tā arī spītīgi paliku: braukšu un braukšu uz Rīgu.

Bet kā uz Rīgu aizbraukt? Un ko tur iesākt?

Ar šo brīdi sākot, man arvien ir laimējies, arvien dzīves ceļā man gadījās labi un izpalīdzīgi ļaudis. Taisni neticami, cik labi!

Tā nu gadījās, ka pie mums ciemā atbrauca tante — mātesmāsa, kas dzīvoja Rīgā. Nu bij man skaidrs, ka braukšu viņai līdzī. Man vēl nebija pilni piecpadsmit gadi, un visi brīnījās par manu iedomu un drosmi, kaut gan istenībā biju un esmu joprojām bailīga kā no zaķu cilts.

Beidzot mani atlaida arī — Dieva ziņā, tā teica tēvs, kas nekad neko neliedza.

Siltā, plaukstošā pavasara vakarā tanti veda uz staciju. Es ar savu drēbju pauniņu pie rokas ierausos ratos un, atmuguriski sēdot, vēl ilgi atvadījos no mājām un visiem mīļajiem, kas tur palika. Zēl bij ļoti, bet noturējos un nelēcu ārā no ratiem. Braucām naktī. No rīta bijām Rīgā!

Rīga! Ak tad tāda tā bij! Torņakalns bez torņiem, trokšņi, dūmi, ļaudis, ka mudžl! Ne vairs birztaliņu, ne pļaviņu. Likās, ka saule apstaro kādu lielu, apgāztu skārda bundžu, kurai nedrīkst ne pieskarties, ne apkārt apiet. Jāturas vienā virzienā, tikai uz priekšu.

Tantes draudzene, pie kuras mani aizveda, dzīvoja netālu no stacijas lielā namā, glītā jumta dzīvoklītī. Viņas vīrs bij pasta ierēdnis, un viņa apsoliņās mani paturēt, kamēr sameklēs man vietu un darbu.

Pēc dažām dienām viņa mani aizveda pie kādas vecas vācu dāmas, kas mani kādu laiciņu izkalpināja dažādos

sīkos darbiņos un tad, mani novērojusi, ieteica man vingrināties tirdzniecībā. Viņa sastādīja sludinājumu un nodeva vācu avīzē: *«Ein junges Mädchen wünscht das Kaufmännische zu erlernen.»*

Kā par brīnumu, otrā dienā atnāca kāds glīts, sirms kungs un tūlīt pieņēma mani darbā. Sis kungs saucās Rihards Deibners. Viņš turēja mazu aptiekas preču kantorīti toreizējā Kungu ielā Vecrigā. Kantoris gan vairāk pastāvēja formas pēc, jo Deibners bij tikko apprecējis bagātu sievu — krievieti — un nodarbošanās viņam šķīta tikai blakus lieta.

Mans darbs bij pieņemt pa telefonu pasūtījumus, izrakstīt pavadzīmes un nodot tās puisim, kas tad preces izvadāja vai iznēsāja pa aptiekām. Darbs bij viegls un saprotams. Tantes draudzene, pie kuras nu atkal dzīvoju, sāka jau mani godāt par «buhhalterī». Alga man bija tikai seši rubļi mēnesī. Ar to bija jādzīvo un jāiztiek. Tomēr biju pārmērīgi laimīga un priecīga.

Ik ritus vai lēkādama tecēju uz darbu. Iztērēt dienā drīkstēju tikai divdesmit kapeikas, jo par dzīvokli pagaidām nemaksāju. Dažreiz nopirku par visu naudu šokolādi, atsēdos apstādījumos un apēdu visu uzreiz. Tas bija varens baudījums! Vecā vāciete, kuru es tagad reizēm apciemoju, gan sacīja, ka tā ēst neesot labi. Varot gan atļauties kādu kūku, bet tikai reizi nedēļā un pa vienai. Viņa tad nāca man līdzī uz konditoreju un mēs ēdām katra vienu kūku, lai pieradinātos pie kārtības. Tas bij piliens jūrā jeb lācim zemeņoga. Tomēr tāda atturēšanās audzināja raksturu. Nedrīksti, nevari, pietiek!

Sādās atturības dienās gāju vecai kundzei līdzī uz viņas māju mācīties klavieres spēlēt. Tas notika varbūt kādas reizes desmit. No visa atceros tikai «eine, zweie...». Vecai lāga dvēselei laikam patika kādu atbalstīt un audzināt. Lai viņai pateicība par to!

Un drīz man laimējās atkal.

Kantora telpas Deibners irēja no kādas Holma kundzes, arī vācietes. Holma kundze bij labi pārtikusi, ja ne bagāta,

un dzīvoja viena plašā dzīvoklī kopā ar savu kalponi Anniņu. Staigājot pa kopējo koridoru, man bieži iznāca ar viņām satīties un sarunāties. Holma kundze sāka no rītiem man piedāvāt kafiju ar kliņģeri, beidzot arī pusdienas, un galu galā viņa pieņēma mani pie sevis dzīvoklī. Par to man bij, īpaši svētdienās, jāiet pastaigāt ar viņas lielo, raibo kurtu (*Windhund*), jāaizskrien pēc avīzes un dažreiz jāpalasa viņai priekšā, jo Anniņa arī bij veca.

Tagad mana alga man palika pāri un es varēju dzīvot tīri labi. Tikai kur nu Lomonosovs, kur mācīšanās? Un cik ilgi varēšu tā dzīvot? Tiesa, vācu valodu iemācījos arvien labāk, bet tas vēl bija par maz.

Un tad nāca man atkal labvēlīgi apstākļi. It kā es būtu kāds laimes bērns, kam visi ceļi pašķiras. Līdz šim biju sastapusi tikai labus ļaudis, labus un godīgus — ar laicīgām, ne garīgām vērtībām. Tagad iegāju izglītos ļaudīs, **inteliģentā** ģimenē. Tas gadījās tā.

Deibners savu kantorīti likvidēja un ieteica aptiekāram Bartelsam pieņemt mani par mācekli praktikanti. Tad es vēl neapzinājos, cik šī laime bij liela.

Aptiekārs Bartelss bij milzīga auguma vācietis, skaists, kupliem, baltiem, sirmiemi mati, kādēļ galva izskatījās liela pret šauru, gludo seju un dedzīgām, brūnām acīm. Viņš bija neprecējies, bet dzīvoja kopā ar savu māsu, tādu pašu liela auguma četrdesmit gadus vecu jaunkundzi. Bartelsa mūža sapnis bij bijis iegūt reiz savu aptieku un iekārtot to pēc sava prāta, jo viņš bij pedantiski kārtīgs un tīrīgs. Beidzot tagad, piecdesmit gadu vecumā, viņš bij dabūjis koncesiju atvērt savu aptieku, pie tam Rīgā. Aptikai bij piešķirts īpašs namiņš Pētersalas ielā aiz toreizējā Ķeizardārza. Pagalma pusē bij plašs augļu dārzs, kas piederēja kādam vācietim Karpam.

Bartelss ar neizsakāmu rūpību bij centies pārvērst savu sapni īstenībā. Visa jaunā sarkankoka iekārta spīdēja un laistījās. Visas pudelītes, kārbīņas un trauciņi graciozi stāvēja savās vietās gan aiz stikla un atslēgas, gan tāpat

plauktos, ko ik rītus ar mīkstu lupatiņu noslaucīja apkopēja. Pagaidām aptiekas darbiniekos bij provizors pats, palīgs Aleksandrs fon Lipe, izsūtāmais puisis un apkopēja. Vēl trūka mācekļa. Par tādu kļuva es.

Deibnera kungs bij mani ieteicis, aptiekārs bij mani arī kādreiz tur jau redzējis.

1907. gada pavasarī, svētdien, taisni mánā dzimšanas dienā, mani vientulīgi iesvētīja Jāņa baznīcā.

Pirmdien no rīta gāju uz aptieku «rādīties». Aptiekārs Bartelss tūlīt mani pieņēma, sacīdams, lai braucot vien šurp kaut vai šodien. Tā es arī pēcpusdienā ar savu čemodāniņu iesēdos ormanī un braucu.

Pie aptiekas durvīm tūlīt parādījās puisis un saņēma manu nesamo. Pats aptiekārs bij izgājis, bet viņa palīgs man ierādīja manu istabiņu augšējā stāvā, blakus Bartelsa jaunkundzes istabai, kas bij daudz lielāka un labi mēbelēta. Tad nāca Bartelsa jaunkundze, šo to man pastāstīja un pajautāja, noveda mani ēdamistabā un ierādīja man manu vietu pie galda. Nu es varēju iet aptiekā un sākt savu darbu.

Palīgs Lipe bij jauns, laipns cilvēks. Viņš man tūlīt ierādīja svariņus — lielākus un mazākus — un paskaidroja, kā ar tiem rīkoties.

Pārņāca Bartelsa kungs. Aptieku slēdza, un mēs gājām ēdamistabā vakariņās pie labi klāta galda ar servetēm sudraba riņķīšos. Biju samulsusi un kautrīga. Man piedāvāja no visa, bet neviens mani pārāk neizprašāja, lai nemulsinātu vēl vairāk.

Pēc vakariņām Bartelsa kungs mani ieveda atkal aptiekā un pastāstīja, kas un kā man darāms. Pagaidām man nebij tādas izglītības, lai mani oficiāli varētu pierakstīt par mācekli, bet es varot strādāt un mācīties pamazām. Algu man došot pagaidām piecus rubļus mēnesī pie visa brīva. Un tagad es varot iet savā istabā un, ja man bailes, durvis pieslēgt.

Vai tas nebij kā pasakā? Bet ja nu tā nebij īstenība? Ar tādu satrauktu prātu apgulos savā jau kārtīgi uzklātā gultā un — aizmigu.

Bet tas viss bij īstenība! Aiz laimes un bezrūpības man reizēm noreiba galva, jo es nestaigāju vis soļos, bet lidoju. Viss te bija jauns, skaists un tīrs. Arī es biju jauna un bezgala laimīga. Viss man patika tik ļoti, ka visu ievēroju no pirmās reizes.

Bartelsa jaunkundze bij laipna namamāte. Viņas abas ar virtuves kalponi Bertu vadīja saimniecību un vārīja garšīgus ēdienus. Mēs ēdām četras reizes dienā, kā jau tas pienākas.

Tā kā visi, arī viņu radi, kas ieradās ciemā, bij milzīgi liela auguma cilvēki, tad mani drīz vien sāka dēvēt par «*Kleine Seele*» — mazo dvēseli. Tāda es šai ģimenē arī paliku visus tos septiņus gadus, ko tur nodzīvoju. Tikai kalpotājiem es biju «mazā freilene» — atšķirībā no lielās freilenes, pašas Bartelsa jaunkundzes.

Tas bij laimīgs sākums kādai vēl lielākai turpmākai laimei, kas tomēr vēlāk norietēja kā saule skaistas vasaras dienas apvāršņa malā. Pēc spožām, gaismas pilnām dienām nāca tumsas kalni, kas aizsedza ritus un rietus.

LAIMIGIE GADI

Tā nu bija iesākušies mani laimīgie gadi, kuriem es nemaz galu negribēju paredzēt. Biju jauna, vesela, dzīvoju labos apstākļos starp labiem cilvēkiem, kas visi patiesi bij labi, godīgi, kārtīgi, ētiski un morāli tīri. Man nebij nekādu rūpju, ne bēdu, ne saskaršanos ar dzīves ļaunumu. Bartelsa kungs pats bij augstākā mērā apmierināts ar savu aptieku, viņa māsa izdabāja viņam visās vietās un lietās. Lipēm bij sava līgava, par kuru viņš reizēm skaļi sapņoja.

Ar līdzjūtību domāju gan par saviem tuviniekiem, kas palika laukos, bet arī viņi drīz iekārtojās labāk. Vecāki pārgāja savā personīgā mājiņā, ko rentēja no «kroņa» lēti un uz ilgu laiku. Tas bij Tukuma rajonā, otra tēvabrāļa mājas tuvumā. Tā bij skaista vieta ar diviem ezeriem pie mājas.

un lielu mežu aizmugurē. Turpmākās vasarās arvien aizbraucu uz turieni savās atvaļinājuma dienās.

Atkārtāju, ka biju bezgala laimīga. Un laimīgam cilvēkam viss labi veicas. Sākumā domāju, ka diezīn vai kādreiz zināšu no galvas visus šos traucīņus, pudelītes un lādītes. Bet jau pēc gada zināju pat miegā, kur katra lietīņa stāv un kā to sauc. Biju kā runājošs katalogs. Bartelsa kungs bij visai apmierināts ar mani un, jau sākot ar otro mēnesi, pielika man algu — arvien vairāk un vairāk, līdz pat trīsdesmit rubļiem mēnesī pēdējā gadā.

Kā jau jaunībā atmiņa man bija laba. Zināju no galvas visus telefona numurus, vajadzīgās adreses, etiķetes utt. Toreiz aptiekās bij citādi noteikumi un citāda kārtība — rokas pārdošanā zāles lēja līdzatnestās pudelītēs, tējiņas iesvēra pēc vajadzības.

Vēl jāpiezīmē, ka Bartelsa kungs, būdams vācietis, lāgā neprata latviešu valodu. Tad garākās sarunās, īpaši ar kādu trauksmīgāku sieviņu, es grozījos turpat un paklusām pārtulkoju viņam nezīnāmos vārdus. Apkārtējie vienkārsie iedzīvotāji ļoti respektēja iespaidīgo, sirno aptiekāru. «Jūs jau, aptiekera lielskungs, tikpat kā dakters. Manam vecajam, viņš jau man tāds izēdājs, lai vai kas gadās, lūk, atkal ar māgu. Nu jau trīs dienas iet kā ūdens.» No visas šādas izrunāšanās «dakters» skaidri saprata tikai vārdu «ūdens». Tad viņš arī zināja, ko iedot. Un viņš nosauca attiecīgu tinktūru, un es to ielēju pudelītē, pie kam viņš svinīgi piekodināja: «Trīsreiz dienā pa divdesmit pilien pēc ēšanas uz ēdamkarot ūden.»

Jo bieži tas gadījās pirmajā gadā, kad aptieka vēl bij jauna un darbinieku mazāk. Tādas jocīgas izdarības mēs piedzīvojām daudz. Es tās paturēju prātā, un vēlāk pie vakariņu galda mēs krietni uzjautrinājāmies. Pats Bartelsa kungs no savas agrākās prakses arī zināja bezgala daudz stāstīt.

Visos šais sīkumos es aptiekāram tomēr biju izdevīgs darba spēks, jo provizori un palīgi maksāja daudz vairāk.

Tā jaunā aptieka ātri iesakņojās savā rajonā un sāka

plaukt un ziedēt. Tuvumā konkurences nebij, bet fabriku daudz. Un visi strādnieki nāca pēc zālēm uz fabrikas rēķina. Bez tam vieta bij apdzīvota.

Drīz vien vajadzēja pieņemt provizoru, otru palīgu un otru mācekli. Pret mācekli es jau biju kā vecākā un «mājas inventārs» — ģimenes loceklis.

Un Bartelsa jaun kundze tad nu mani arī uzskatīja kā bērnu, kas jāaudzina.

Varbūt šī vāciešu stingrība un sīkumainība bij par svētību manai jaunībai, bet es tomēr jutos kā klosterī. Viņiem bij daudz grāmatu, varēju daudz lasīt, varēju ar Bartelsa jaun kundzi iziet kopējās pastaigās pa Ņeizardārzu. Bet viena? Kur man vienai jāiet? Retu reizi pie tantes pa brīvdienām, bet tad jau pulksten sešos vakarā man bij jābūt mājās, ja ne uz kafiju, tad uz vakariņām. Un ko pie tantes es pusdienās esot ēdusi? Tā laika turīgiem vāciešiem laikam bij neiedomājami palikt kādu dienu bez kārtīgām pusdienām. Un tādās reizēs es arvien biju ēdusi «*Zwiebelklops und Kissell*», kas man vislabāk garšoja. Tā pamazām iemācījos izmelo ties, līdz nonācu pie briesmīgi lieliem meliem.

Visu savu brīvo laiku nedrīkstēju šā tā izniekot, tādēļ pirmā gada beigās sāku nopietni domāt par mācīšanos, lai noliktu attiecīgo eksāmenu. Toreiz tas bij laikam piecas klases vīriešu ģimnāzijas.

Tā nu sameklējām un sarunājām skolotājus, kas nāca pie manis divas reizes nedēļā mājās, ēdamistabā no trim līdz četriem pēc pusdienas. Mācījos arī latīņu valodu. Tā nu man bij kārtīga nodarbošanās katru vaļas brīdi un ik piekto dienu, kas mums katram bij brīvdiena.

Bet — bet — man tā kā kaut kā trūka, man nebij nekāda prieka. Pārējiem darbiniekiem bija savas staigāšanas, savas satikšanās. Pat jaunais māceklis, kāds lauku aptiekāra dēls, brauca uz Jelgavu pie savas izredzētās ar puķu pušķi un dzejoli, ko es viņam sacerēju. Man nebij nekā. «*Sie sind noch ein Kind,*» sacīja Bartelsa jaun kundze.

LEONS PAEGLE

MANS RADĪŠANAS DARBS

Viens no nedaudzajiem latviešu literātiem, kas pētījuši rakstnieku daiļrades procesu, ir Pēteris Birkerts. Viņa galvenais darbs šai jomā — «Daiļradīšanas psiholoģija». Pirmajā daļā «Mākslinieka personība» (1922) aplūkoti vispārēji teorētiski jautājumi, bet otrā daļa «Mākslinieka tapšanas gaita» (1925) balstīta uz plašu materiālu, kur līdzās jau zināmiem dažādu tautu mākslinieku jaunrades faktiem autors savācis latviešu rakstnieku atzinumus par sava darba norisēm. Ar uzaicinājumiem mēģināt izsekot savām emocionālajām svārstībām, saviem domu gājieniem un apkārtējās vides ieteknei uz attiecīgas noskaņas rašanos Pēteris Birkerts griežies pie daudziem, to starpā arī pie Leona Paegles. Atsaucoties Pētera Birkerta lūgumam, Leons Paegle uzrakstījis šo analīzi.

Minētajā grāmatā gan Leona Paegles vārds, tāpat arī daudzu citu aptaujāto vārdi, neparādās. Autors savāko faktu materiālu grupējis pa konkrētām psiholoģiskām norisēm, ieplūdinot katrā parādībā daudzus novērojumus. Tomēr dažus izcilākos mūsu rakstniekus — kā Raini, Aspaziju, Kārli Skalbi, Plūdoni — Birkerts izdala atsevišķi, īpaši uzsverot viņu daiļrades īpatnības.

Savā laikā manuskripts atradās P. Birkerta fondā, tagad tas glabājas L. Paegles fondā (RLMVM, inv. № 49820). P. Birkerta atzīmes ļauj izsekot tiem procesiem, kas visvairāk interesējuši pētnieku. Pirmām kārtām tā ir iedvesma jeb, kā raksta Leons Paegle, iedvesme. Pretstatā māksliniekiem ar augstu emocionālo ierosu viņš sevi atklāj kā samērā racionālas dabas rakstnieku.

Vietā, kur Leons Paegle runā par garīgās darbības turpināšanos sapnī, Pēteris Birkerts atzīmējis: «sapņi». So zemapziņā noritošo procesu «Daiļradīšanas psiholoģijas» autors iztirzājis diezgan siki.

Leona Paegles rokraksts, kuru var apzīmēt par radošas personības pašapceri, ir vienlaikus gan pirmviela teorētiskiem secinājumiem, gan konkrēts izziņas materiāls katram literatūrpētniekam, kurš interesējas par Leona Paegles personību un daiļradi.

Līvija Volkova

I. KONCEPCIJAS LAIKMETS

Runājot par maniem daiļdarbiem, jāatdala dzeja no visiem pārējiem literatūras veidiem. Pie dzejas radīšanas koncepcijas laikmetam tūlīņ seko inspirācija un mākslas darba apstrādāšana. Pēdējā gan var vilkties ilgāki un atkārtoties vairākas reizes, kā tas ar manu dzeju apstrādāšanu parasti arī notiek. Reizēm pie dzejošanas vispirms ierodas inspirācija, iedvesme, pacilāts gara stāvoklis, kas spiež dzejot. Tai seko inkubācija, kādas zināmas idejas rašanās, kura tad tūlīņ tiek iemiesota vārdos. Iedvesmi un vajadzību dzejot senāk manī visbiežāk radīja daba, vakara miers, rīta spirtums, jūras varenība. Tagad turpretim no dabas reti saņemu iedvesmi. Pacilātu gara stāvokli pēdējos gados manī izsauc pilsēta ar viņas kustību, mašīnērija, tehnikas brīnumi, cilvēku ģenija radošais darbs un lielas sociālas kustības. Cilvēku sabiedrība, viņas cīņas, ciešanas, prieks — lūk, mani galvenie ierosmes un iedvesmes avoti. Te meklējams iemesls manām tieksmēm pastāvīgi būt sabiedrībā, runāt ar cilvēkiem, dzirdēt izskanam viņu dvēseli, lai to uzņemtu savā dzejā. Domu un tai sekojošu iedvesmi jeb iedvesmi un tai sekojošu domu es parasti tūlīņ mēdzu ietērt vārdos, pie kam senāk pie formas daudz nestrādāju, turpretim pēdējos gados laboju uzrakstītos dzejoļus vairākkārt, jo atzīstu, ka formas slipēšana ir ļoti svarīgs darbs, jo dzejnieks nav tikai sajūsmināts radītājs, bet arī nosvērts konstruktīvis, būvētājs, ja patīk, juvelieris. Mūsaiķu dzīves ritmam vispiemērotākās ir brīvas dzejas formas, brīvais

ritms, disonanses, cietums, intelektuālisms, skaidrība. Klasiskās dzejas formas, pēc maniem ieskatiem, nesaskan ar tagadnes straujo dzīvi, un tādēļ arī manās dzejās šī forma arvienu vairāk izzūd, dodot vietu brīvām formām.

Citādi tas ir ar stāstiem, romāniem, lugām. Pēdējie ieņem arvienu redzamāku vietu manā daiļradīšanas darbā, atbīdot pie malas dzeju. Rakstot kādu lielāku darbu, es parasti nevaru dzejot. Bet, tā kā arvienu biežāki strādāju pie lieliem darbiem, tad dzejoju arvienu retāk. Pie jau minētiem lielākiem literāriskiem darbiem skaidri var nodalīt koncepcijas, inkubācijas, inspirācijas un apstrādāšanas laikmetus, pie kā tagad arī uzkavēšos.

Mana pirmā drāma ir «**Dievi un cilvēki**», kurā ir daudz dzejas un maz dramatisma. Šī luga ir vairākkārt izrādīta un no komponista J. Mediņa pārvērsta operā. Šī darba pirmideja dzima 1914. gada pavasarī — piepeši, sēžot savā istabā un lasot kādu senēģiptiešu leģendu, kura arī noderēja par mana darba ierosinātāju. Manī tūliņ radās iedvesme, es īsumā sev iztēlojos lugas plānu, bet atzīmējis nekā netiku.

Otras manas drāmas «**Gadsimtu sejas**» pirmideja dzima 1921. gadā, arī pavasarī — pēc pārdomāšanas, ejot pa ielu pēc kādas sēdes, kurā tika runāts par kolektīvlugas vajadzību Tautas augstskolas Kultūras svētku izrādei brīvā dabā. Tūliņ pārredzēju lugas plānu, atzīmējis nekā netiku. Gara stāvoklis bija pacilāts. Iedvesmes nebija, bet gan tiri intelektuāls smadzeņu darbs.

Trešās lugas «**Iela**» pirmideja dzima 1921. g. novembrī vai decembrī pēc pārrunas ar komponistu J. Reinholdu, kas griezās pie manis dēļ operas libreto. Pirmideja dzima pēc pārdomāšanas, nebija saistīta ar iedvesmi, plāns tūliņ arī netika izstrādāts, bet gan pamazām. Viss tas norisinājās manā rakstāmistabā. Gara stāvoklis bija parasts.

Ceturtais lugas «**Par un pret**» pirmideja dzima Centrālcietaugūstā sākumā 1922. gadā — pēc pārdomāšanas, pie kam sižets ņemts no reālas dzīves. Plāns tika izstrādāts tūliņ, uzrakstīts netika. Bija zināma iedvesme, kaut gan

gara stāvoklis bija nospiests. Lugas vajadzība tika izsaukta no priekšā stāvošām vēlēšanām.

Viencēliena «**Nāves kalējs**» pirmideja dzima 1923. gada rudenī, izlasot Jaunsudrabiņa balādi «**Kalējs Kalvis**», gluži negaidot, pavadīta no inspirācijas. Gara stāvoklis bija pacīlāts, plāns tika izstrādāts tūlīņ.

Viencēliena «**9. janvāris**» pirmideja dzima janvārī 1925. g. — pēc pārdomāšanas, uz Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja pieprasījumu pēc ludziņas, ko spēlēt 9. janvārī. Gara stāvoklis pacīlāts, bet iedvesmes nebija; plāns arī tūlīņ netika izstrādāts.

Bērnu lugas «**Kādas mazas meitiņas piedzīvojumi**» pirmideja dzima 1923. g. vasarā, kad mana meitene Ilga stāstīja man notikumu ar viņas paziņu Lidu. Sis notikums nodereja par sižetu. Vispirms tika uzrakstīts stāstiņš, kuru pēc tam pārstrādāju lugā. Plāns tika izstrādāts tūlīņ, gara stāvoklis bija pacīlāts, sevišķas iedvesmes nebija.

Romāna «**Kurš mani mīl**» (Gāju putni) pirmideja radās vasarā 1911. gadā negaidīti, staigājot pa mežu. Bija zināma iedvesme. Plāns netika izstrādāts, jo viss romāns bija būvēts uz reāliem dzīves faktiem, kuriem bija savs plāns. Par vielu nodereja mana dienasgrāmata.

Romāna «**Nāves cilpa**» (visas triloģijas nosaukums «**Pa-saules karotāji**») pirmideja dzima vasarā 1921. gadā — negaidot kādā no tumšiem dvēseles brīžiem, kad gara stāvoklis nospiests un krūtīs briest protests pret nekrietnībām un netaisnību, kurai padota cilvēce. Plāns vēl netika izstrādāts, bet bija īss inspirācijas brīdis. Galvenais faktors, kas izsauca pirmideju, — kara šausmas un kultūras pagrimšana.

No redzamākiem stāstiem «**Baraka № 17**» dzima 1912. g. pavasarī slimnīcā, pie kam turpat arī tika uzrakstīta. Ierosmi deva apkārtējie apstākļi.

«**Straujupju mātes**» pirmideju deva mana sieva, atstāstīdama kādu notikumu ar viņai pazīstamu bēgli. Plāns radās uz vietas. Iedvesmes nebija, bet intelektuāla pārdoma. Notika tas 1916. g. ziemā.

Gandrīz visi pārējie stāsti dibināti uz reāliem no dzīves ņemtiem notikumiem. Mēdzu dzīvi novērot un pēc tam viņu sintezēt un stilizēt savos darbos. Domāju — tā rada visi sabiedriski reālistiskie rakstnieki. Pie darba pirmidejas rašanās nekrīt svarā tik daudz iedvesme, kā pārdoma, tīri intelektuāls darbs, piedzīvojumu bagātība, tuva pieskaršanās reālai dzīvei.

II. INKUBĀCIJAS LAIKMETS

Pie dzeju rakstīšanas ķeros tūlīt pēc koncepcijas laikmeta. Pārējos darbus iznēsāju zināmu laiku sevī. Gandrīz visu lugu inkubācijas laikmets man vilcīs 1—3 nedēļas. Tikpat ilgi redzamāko stāstu inkubācijas periods. Turpretim romāna «Nāves cilpa» inkubācijas laikmets vilkās veselus 3 gadus.

Mākslas darba pirmideju kopumu izstrādāju pa lielākaī daļai apzinīgi, ar intelekta palīdzību. Ir, protams, arī daži izņēmumi, kad darbojas tikai zemapziņa.

Pirms mākslas darba izstrādāšanas vācu pieredzējumu materiālus, lasu attiecīgu literatūru un pārdomāju pirmideju. Pie dažiem darbiem krāju arī atzīmes pēc iepriekš izstrādāta plāna. Jūtu pārdzīvojumus es apzinīgi nekrāju. Pirms «Dievu un cilvēku» rakstīšanas es izlasīju plašu literatūru par Ēģipti, kas ierosināja mani studēt seno ēģiptiešu literatūru, no kā vēlāk izauga vēl nedrukāts darbs «Seno ēģiptiešu literatūra». Pirms «Gadsimtu seju» rakstīšanas es bez senās Ēģiptes studijām iepazīnos ar dažādu grieķu rakstnieku stilu un idejām. Pirms «Nāves cilpas» rakstīšanas es 3 gadus krāju atzīmes no visdažādākiem cilvēkiem, kas piedalījušies pasaules karā un revolūcijās, lasīju attiecīgo literatūru un vecus laikrakstus, studēju dažus jautājumus, kas speciāli attiecas uz kara mākslu. Daudzi mazāki darbi, protams, radušies bez šādas iepriekšējas sagatavošanās.

Sapnī es bieži esmu turējis diezgan sakarīgas runas un reiz uzrakstījis četrindus dzejoli. Attiecībā uz lielākiem dar-

biem sapnī nekādu pārdzīvojumu vai pieredzējumu nav bijis. Strādājot pie viena vai otra darba, man bieži paspīd doma vai ideja attiecībā uz kādu citu darbu. Gadās, ka reizēm vienā un tai pašā laikā strādāju pie vairākiem darbiem uz reizes. Arī staigājot vai biedru starpā šad tad uznāk piepeša doma par kādu rakstāmu darbu. Šo domu cenšos paturēt prātā, lai vēlāk izmantotu. Atzīmēju reti.

III. INSPIRĀCIJAS LAIKMETS

Liekas, ka inspirācija mani visbiežāki apmeklē pavasaros. Tomēr šajā laikā viņa arī visbiežāki paliek neauglīga, jo nekas netiek uzrakstīts. Rudens inspirācija parasti rada dzelji. Kādos mēnešos rodas visvairāk inspirācija — grūti noteikt. Iedvesmi pārdzīvoju visbiežāki priekšpusdienās, bet ļoti bieži arī vakaros.

Vislielākais faktors pie manas iedvesmes ir saule. Apmākušā laikā parasti esmu nospiests. Labvēlīgu iespaidu atstāi pilsēta: kustība, laudis, — lieli notikumi, revolūcijas. Viņi mani inspirē vairāk par dabu. Bet saule ir nepieciešama.

Gaiša, mierīga lampas gaisma veicina manu inspirāciju. Pret vingrošanu esmu neitrāls, kaut gan senāk vingrošanu stipri piekopu. Gulot nemīlu domāt, bet gan sēdot vai staigājot. Alkohols un pīpēšana pie inspirācijas nespēlē nekādu lomu. Esmu nesmēķētājs un alkoholu lietoju reti. Nekāda loma nepiekrīt arī tējai un kafijai. Inspirācijai labvēlīgs ir kāds patīkams notikums pasaules sabiedriskā dzīvē vai arī labs mākslas darbs. Inspirācija bieži ierodas pēc labas grāmatas izlasīšanas, laba mūzikas gabala vai dziesmas noklausīšanās, labas gleznas redzēšanas. Pats neesmu visai muzikāls, bet ļoti mīlu, ka man rakstot kaut kur blakus spēlē mūzika. Inspirāciju izsauc un pastiprina arī gleznas. Stipru iedvesmi jūtu, redzot īstu antisko skulptūru Itālijā. Pret skulptūru un vispāri plastiskām mākslām jūtu zināmu kaislību.

Inspirācija pa lielākai daļai uznāk piepeši, acīs saplūst asaras, roku muskuļi piebriest, krūtis izplešas.

Inspirāciju veicinu, izlasot kādu stipru, man tikamu dzejoli vai klausoties mūzikā (mana sieva spēlē). Inspirācija velkas no 5 minūtēm līdz stundai un ilgāki. Inspirācija izsauc spēju laimes sajūtu. Viņu arvienu pavada liela spēka sajūta, domas strādā ātri, jūtas kļūst cēlas, griba stiprāka.

Nogurumu pēc inspirācijas pa lielākai daļai nesajūtu. Tajos gadījumos, kad inspirācijai seko garāks radišanas darbs, nogurums ir.

Inspirācija visbiežāki vērojama kā noskaņa. Kā afekts vai pat kā ekstāze viņa pie manis ir parādījusies mazāk pie literāriskas daiļradišanas, bet gan runājot improvizētas runas daudzu klausītāju priekšā.

Ar inspirāciju man visbagātākie laikmeti bijuši: 1) romantiskās jaunības mīlas laiks, 2) lielās revolūcijas laikmets un 3) vājšanu laikmets, kad es dzīvoju nelegāli un pa cietumiem, jo inspirāciju parasti izsauc manī stipri pārdzīvojumi, vienalga, negatīvi vai pozitīvi. Šie paši laikmeti sakrīt ar daiļradišanas darba intensitāti.

Improvizētu daiļdarbu man nav, bet savas runas es parasti improvizēju. Garīgais tuvums ar klausītājiem spēj inspirēt un novest pat līdz ekstāzai.

IV. MĀKSLAS DARBA IZSTRĀDĀŠANA

Dzejoļus parasti rakstu inspirācijas brīžos, pie kam viņu stils bieži labojams arī pēc inspirācijas. Pie pārējiem lielākiem darbiem strādāju sistemātiski, neraugoties uz to, vai inspirācija ir vai nav. Gaidot tikai uz inspirāciju, nevarētu neviena lielāka darba uzrakstīt.

Inspirācijas brīžos uzņemto vēlāk daudz laboju un slīpēju. (Senāk to nedarīju, tikai pēdējos gados.)

Pārgrozīšana atkarājas no katra atsevišķa darba rakstura un dažādiem ārējiem apstākļiem.

Darbu pirms klajā laišanas parasti laboju vienu reizi, kad viņš zināmu laiku «nogulējies». Cik ilgi darbs «noguļas», tas atkarājas no dažādiem ārējiem apstākļiem.

Garākus darbus strādāju pēc iepriekš uzņemta plāna. Ja sēžos pie kāda lielāka darba, vajadzīgas dažas stundas, kamēr nāk vajadzīgais darba ritms. Strādāt varu ap 6 stundas no vietas. Kamēr domāju par sižetu un izstrādāju plānu, man vajadzīgs pilnīgs miers un klusums. Kad plāns gatavs un sāku rakstīt, tad apkārtnes troksnis mani daudz netraucē. Varu pat rakstīt trokšņainā sabiedrībā, nedzirdot ne troksni, ne sarunas, jo tādos gadījumos pilnīgi abstrahējos no ārējās pasaules, redzu tikai to, ko tēloju, un dzīvoju fantāzijas pasaulē.

V. DAIĻRADĪŠANAS DARBĪBAS VISPĀREJĀS METODES

Rakstnieka darbu uzskatu par savu galveno darbu un domāju, ka tikai tādā gadījumā iespējams radīt lielākus darbus ar paliekamu vērtību. Mākslas darbs kā blakus nodarbošanās būs arvienu vairāk vai mazāk diletantisks.

Strādāju parasti katru dienu noteiktu laiku. Protams, bieži ir tādi ārējie apstākļi, ka nedēļām netieku pie rakstnieka darba. Tādi apstākļi nevēlami, bet pagaidām tos vēl nav iespējams novērst.

Strādāju katru dienu 4—8 stundas.

Strādāju vai nu priekšpusdienās, vai arī vakaros. Ja esmu aizņemts sabiedriskā darbā priekšpusdienās, tad rakstīšanu atstāju vakaram — un otrādi. Laiku ārpus literāriskā darba man parasti aizņem sabiedrisks darbs dažādās biedrībās un organizācijās. Personīgai dzīvei ģimenē atliek samērā maz laika. Šķiet, ka mākslinieks manī pilnīgi neapklust arī šīnīs starpbrīžos.

Inspirācijas negaidu, bet sēstos pie darba, kad tas ir vajadzīgs. Inspirācija daudzkārt nāk pati no sevis.

Galvenie traucēkļi manā radišanas darbā: 1) materiālo līdzekļu trūkums, 2) pret mani vērstās administratīvās represijas, 3) dažādu strādniecībai nepieciešamo sabiedrisko darbu izpildīšana, 4) vienas sabiedrības daļas naidis un intrigas.

VI

Diezgan tipiska manā radišanas gaitā ir manas «laikmeta prelūdes» «Ielas» izcelšanās. Komponists Reinholds izteica vēlēšanos komponēt kādu modernu operu un uzaicināja mani uzrakstīt laikmetisku libreto. Vairākas dienas domāju par šo jautājumu, pie kam man ausīs visu laiku skanēja dažādi motīvi, bet noteikts sižets neradās. Sēdēdams pie sava rakstāmgalda un domādams par sižetu, nejauši izlasīju laikrakstā īsu ziņojumu par kādu vīru, kas atgriežas no kara un sastop sievu cita apkampienos. Acumirkli manā priekšā izauga vesela pārnākušā kareivja un viņa sievas laulības tragēdija. Sižets bija atrasts. Nekādas sevišķas iedvesmes nejutu. Strādāju gluži intelektuāli. Bija tikai liels prieks par atradumu. Sižetam vajadzēja dot laikmetisku fonu. Es tūlīņ iedomājos 1917. gada revolūcijas sākumu. Plānu tūlīņ neizstrādāju, bet vēl dienas divas domāju par sižeta izveidojumu. Pirmam skatam vajadzēja norisināties uz ielas, otram kādā nakts kafejnīcā. Lai dabūtu skaidru jēdzienu par pēdējo, es kopā ar rakstnieku Laicenu, Jāni Ezeriņu un kādu aktrisi nogājām uz vienu no Rīgas pazīstamākajiem nakts lokāliem. Še mani draugi zināmā mērā mākslīgi radija atmosfēru, kāda man bija vajadzīga. Protams, es guvu tikai mazu daļu no visa, kas man bija vajadzīgs. Pārējo atlikās piefantazēt.

Tā kādu nedēļu sagatavojies, ķēros pie drāmas rakstīšanas, izvēlēdamies īsu, ekspresīvu pantu un cenzdamies, lai tas būtu pēc iespējas muzikāls, kas man pēc draugu un kritiķu atsauksmēm pilnā mērā arī izdevies. Uzrakstīju darbu ap-

mēram divās nedēļās, rakstīdams ar nelieliem pārtraukumiem gandrīz katru dienu. Bija trīs cēlieni. Izlasīju darbu priekšā vispirms Laicenam un tad Ezeriņam. Abi bija apmierināti, tikai aizrādīja, ka pēdējā cēlienā notikums it kā apraujas un cēliens par stieptu. Domāju par šiem aizrādījumiem un beidzot nācu pie slēdziena, ka no trešā cēliena jāiztaisa divi cēlieni, ko arī izdarīju, stipri pārstrādādams arī pirmo un otro cēlienu. Pēc divām nedēļām darbs bija gatavs tādā veidā, kādā tas drīzi pēc tam parādījās drukā. Uz skatuves tas guva panākumus. Ļoti apmierināts bija komponists Reinholds, tūlīt komponēdams atsevišķām dziesmām motīvus, kas jau kļuvuši Rīgā populāri (Džinnas dziesma).

No dzejoļiem kā tipisku radīšanas paraugu varētu ņemt «Revolūciju» (no «Karogi»). Es viņu uzrakstīju 3. martā Maskavā, kad revolūcija bija pilnās bangās. Uzrakstīju vienā paņēmienā — apmēram divu stundu laikā un rakstīšanas brīdī atrados augstākā inspirācijas stāvoklī, gandrīz ekstāzā. Revolūcija priekš manis bija lielākais pasaules notikums, tautas miesīga un garīga atbrīvošana, jauna, grandioza laikmeta sākums. Manā dzejolī visam tam vajadzēja izpausties. Bet bija arī baiga nojauta par revolūcijas turpmākiem likteņiem, kas izteikta dzejoļa beigās. Kad dzejoli drīzumā ar lieliem panākumiem runāja no skatuves, es dzirdēju, ka beigas neder. Tur bija atslābums. Viss dzejolis it kā dalījās divās daļās. Tādēļ arī beigas nostrīpoju un dzejolis parādījās krājumā bez tām, būdams daudz viengabalīgāks un arī no skatuves izskanēdams daudz spēcīgāki. Sis un vēl daži citi gadījumi man pierādījuši, ka dzejnieks vislabāki atrod sava darba kļūdas, dzirdēdams to publiskā izpildījumā. Tādēļ arī ir ieteicams savos darbos vispirms noklausīties, tad tos izlabot un drukāt.

Beidzot turu par vajadzīgu aizrādīt, ka daiļradīšanas darbs nav ne rotaļa, ne bauda, bet nopietns un grūts darbs, kas prasa lielu sagatavošanos, milzu pacietību, enerģiju un gribas spēku. Tādu ģēniju, kas radījuši tikai rotaļādāmie, it kā caur sevišķu spēku no ārienes, nemaz nav bijis. To apgalvo tikai no viņu cienītājiem radītas leģendas. Taisnība izteicienam, ka ģēnijs ir talanta un lielas darba spējas kopsumma. Apzinīgam darbam pie savu iedzimto dāvanu izkopšanas ir tikpat liela nozīme kā šīm dāvanām. Tāds, kas uzskata mākslu tikai par izpriecu vai blakus nodarbošanos, nekad nekļūs par īstu mākslinieku.

18. II 25.

JANINA KURSĪTE

**KĀRLIS STRAUBERGS — ZINĀTNIĒKS,
TULKOTĀJS, DZEJNIĒKS**

Kārlis Straubergs pieder pie pirmā lieluma zvaigznēm mūsu pirmskara zinātnē (antikās kultūras pētniecībā, folkloristikā) un sengrieķu un romiešu dzejas tulkošanā. Viņš bija arī dzejnieks — ne pirmā lieluma zvaigzne, bet ar interesantu, īpatnēju mirdzējumu gan.

Lasītājam var rasties dabisks jautājums — vai tas var būt, ka šāda lieluma zvaigzni pie mūsu zinātnes debesīm mēs līdz šim nebūtu pamanījuši? Kāpēc tik maz rakstīts par K. Strauberga — zinātnieka un tulkotāja — devumu? Pēckara gados bija aizliegts skatīties lielo zvaigzņu virzienā, citādi neglābjami atklātos staļiniskās folkloristikas un citu zinātņu pigmejisms. Saurajā ierāmējumā, kāds pēckara gadu folkloristikai bija atļauts «no augšas», varēja ieraudzīt tikai tādus nožēlojamus gariņus kā paši, tikpat sikus un tikpat pseidozinātniskus. Lielie tur neietilpa.

Vēl pavisam nesen pastāvēja paradoksāla situācija — Kārli Straubergu ar labu vārdu pieminēt «pēc izveidojušās tradīcijas» nav ieteicams, bet neviena cita pētījuma, ko likt viņa darbiem līdzās, nav. Interesanti, ko ķecerīgu varēja saskatīt K. Strauberga pētnieciskajā darbā «Latviešu tautas paražas» (R., 1944), ievietojot to uz ilgiem gadiem bibliotēku slēgtajā fondā? Liekas, ka te vienīgais arguments neatļaušanai varēja būt tas, ka K. Straubergs, negaidīdams «pavēsti uz Sibīriju», izvēlējās nebūt ne vieglo, tomēr brīvības ceļu — emigrāciju. Emigrants pēckara gadu padomju leksikonā nozīmēja ienaidnieku. Lai ko tāds arī būtu uzrakstījis,

ienaidniekam taču nedrīkst dot vārdu! Bet var būt, ka es vienkāršoju K. Strauberga pētnieciskā darba noklusēšanas iemeslus. Aizliedzējiem Staļina laikā ne mazāk noziedzīga par emigrēšanu varēja izskatīties arī K. Strauberga darbu pētnieciskā metode. Tā nav socioloģiska — pēckara Latvijā vienīgā pieļaujamā, tātad — buržuāziska un kaitīga! Vēl sešdesmitajos gados tika apgalvots, ka K. Strauberga pētījumi veidoti «buržuāziskā nacionālisma garā» un nozīmīgi «tikai kā faktu vākums» (Latviešu literatūras darbinieki. R., 1965). Negribu pārnest šīs vārdnīcas veidotājiem par vulgārizējošām birkām, kas piekārtas daudziem redzamiem pirmskara posma literārajiem darbiniekiem. Turklāt šī vārdnīca nebūtu ieraudzījusi dienas gaismu vai būtu iznākusi bez tādiem autoriem kā K. Straubergs, E. Virza, J. Medenis, V. Eglītis u. tml. Pirmais — pilnīgākais un buržuāziskā laikposma literatūras vērtējumos neitrālākais biogrāfiskās vārdnīcas izdevums — tika izņemts no salikuma. Literatūrvēsturniekiem nācās steigšus veidot otru variantu — vērtējums klajāku un socioloģizētāku.

Pašlaik, kad liegumi attiecībā uz K. Strauberga atstāto mantojumu pa lielākajai daļai noņemti, saglabājas cita veida grūtības. Tik ilgi garajos pēckara gados esam radināti, ka svarīgs un nozīmīgs ir tikai tas, kas notiek ar mums un mūsu valsti. Un tāpēc tāda pētnieciskā tēma kā antīkā kultūra reti šodien vairs var aizraut un ieinteresēt. Protams, nenormāla būtu arī tāda situācija, kad visos grāmatveikalos stāvētu neizpirktas Imanta Ziedoņa vai Māras Zālītes un citu mūsdienu autoru grāmatas, bet pēc sengrieķu vai romiešu dzejas tulkojumiem stāvētu rindas. Tagadnes kultūra vienmēr skar tiešāk un personiskāk. Lielāku, krietni vien lielāku garīgo piepūli prasa ciltautu kultūras un vēl jo vairāk — sen pagājībā aizgājušas kultūras uztvere. Un tas — ir vai nav šāda interese par ciltautu kultūru — rāda attiecīgās sabiedrības kultūras līmeni (vai ne-līmeni).

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Latvijā bija izveidojusies nopietna antīkās literatūras pētnieku un tulkotāju

skola — K. Straubergs, A. Ģiezens, F. Garais, P. Ķiķauka, R. Rudzītis, P. Zicāns un vairāki citi. Kārlis Straubergs tulko Eshila, Plauta, Vergilija u. c. antīko autoru darbus. Tomēr divi viņa tulkojumi nozīmīgi mūsu kultūrai jo īpaši. Tā ir plašā izlase «Grieķu lirika» (1922) un Horācija dzejas tulkojums, kas nāk klajā pakāpeniski — «Satīras» (1. un 2. grāmata, 1924. g.), «Epodi» (1930. g.) un «Dziesmas» (1. un 2. grāmata, 1936. g.). Mēs esam paspējuši atrast no grāmatām ar pamatīgiem detalizētiem komentāriem. K. Strauberga tulkotajās grāmatās komentāri aptver gandrīz pusi no visa teksta. Tā, piemēram, Horācija tulkojumos K. Straubergs iepazīstina lasītāju gan ar ziņām par dzejnieka dzīvi, gan sīki jo sīki skaidro satīru, eposu, odu, dziesmu un citu Horācija dzejas žanru īpatnības.

Horācija tulkojums prasa virtuozu tehnisku prasmi, jo romiešu dzejnieks lietojis visdažādākās pantformas un metrus. Kārļa Strauberga atveidā tie skan precīzi un vienlaikus dabiski:

Jautāt nevajag tev, zināt ir grēks, kādu reiz tev un man
Galū dievi grib dot; Leukonoj, liegts Bābeles skaitļus tev
Saprast. Labāki būs visu, kas lemts, panest un uzņemties,
Lai vēl ziemu jo daudz Jupiters mums dāvā, vai pēdējo
So, pret klintīm kas sviež putās un triec Tirrēnas ūdeņus.
Esī prātīga: lej vīnu un ļauj tuvākam laikam prom
Tālās cerības ņemt. Runājot zūd skaudīgā dzīve mums,
Dienū neaizlaid, tver, mazāk arvien nakošai uzticies.

Tā ir viena no pazīstamākajām Horācija dziesmām (Carm. I, 11). To savā laikā mēģinājis tulkot jau J. Alunāns. Šī dziesma veidota 5. Asklepiada strofas formā. Katrā rindā pēc trešā un piektā uzsvara jāievēro obligātā cezūra: 'VV' // 'VV' // 'VVV', kur — ' apzīmē uzsvērtu zilbi, V — neuzsvērtu, bet // — cezūru.

Liela kultūrvēsturiska vērtība ir arī K. Strauberga tulkotajai izlasei «Grieķu lirika». Uzrakstīju neapzināti — «liela vērtība», pēc tam sāku domāt, vai šodien mums tā vairs ir liela vērtība. Baidos, ka ilgajā laikposmā, kad par vērtībām

tika oficiāli uzturētas nevērtības, pat antivērtības, mēs ar neuzticību un skepsi esam sākuši uztvert pašu jēdzienu «lielās vērtības». Iespējams, ka tas arī ir bijis viens no staļinisma ideologu mērķiem: padarīt cilvēku par trulu būtni, kura ne par ko nespēj izrādīt patstāvīgu, savu interesi. Tāpēc jautājums, kā atjaunot patiesu ieinteresētību pasaules kultūrvēstures apgūvē, ir vairāk nekā nopietns. Varbūt sākot no tuvākā, saprotamākā? Piemēram, Eduarda Veidenbauma dzejā jaunos lasītājus piesaista skepse, rūgtā ironija apvienojumā ar jautrību «uz velna paraušanu». Veidenbaumam ir krietni daudz dzejoļu par dzeršanu, jautras uzdzīves priekiem:

Par spīti grūtiem laikiem,
Dzied jautri mūsu bars;
Prieks spīd uz visiem vaigiem
Kā gaišais saules stars.

Un alus glāzēs laistās,
Un strauji runas plūst.
Lai glābjam dienas skaistās,
Kā sniegs tās ātri zūd.

Pietiek tikai pāršķirstīt Horācija vai grieķu dzejas tulkojumus, lai redzētu, ka ierosmes avots Veidenbaumam ir Horācijs un tā saukta anakreontiskā dzeja. Anakreontika ir grieķu dzejas žanrs, kas tā nosaukts par godu sengrieķu dzejniekam Anakreontam, kurš savā dzejā slavēja pasaulīgos priekus, vīnu, mīlestību, jautru garu:

Ikreiz, kad dzeru vīnu,
Grimst snaudā visas sāpes,
Ko bēdāt man un rūpēties?
Kas daļas man gar sāpēm?
Man jānomirst, kaut negribu:
Ko klejot šajā dzīvē?
Bet tādēļ dzersim vīnu,
Liaja jauko sulu,
Jo līdz ar katru malku
Grimst snaudā visas sāpes.

Tā ir saturā raksturīga anonīma grieķu autora anakreontiskā dziesma K. Strauberģa tulkojumā.

Savukārt otrās līnijas — Veidenbauma dzejas skepses, pesimisma ceļa rādītājs ir Horācijs. Tikai «slēdzieni gan pretēji, jo Veidenbaumam viņi ir pesimistīgi, bet Horācijs paceļas pāri sāpēm nesatricināts — kā dzīves vērotājs» (K. Straubergs. Piezīmes pie Veidenbauma dzejas. — Grām.: K. Straubergs. Antikā pasaule. R., 1924, 210. lpp.).

Pazīstot (vismaz tulkojumos) grieķu un romiešu dzeju, mēs labāk sapratīsim mūsu pašu dzeju — īpaši to, kas rakstīta līdz 1940. gadam. Jura Alunāna, Eduarda Veidenbauma, Raiņa, Aspazijas, Riharda Rudziša, Edvarta Virzas, Jāņa Medeņa un daudzu citu pirmspadomju dzejnieku daiļradē romiešu un grieķu kultūras dzejas reminiscencēm ir nozīmīga vieta. Kaut vai vispārējos vilcienos nezinot antikās kultūras bagātības, mēs nespēsim saprast arī mūsu pašu dzeju. Domāju, ka tieši Kārļa Strauberga, arī Augusta Čiezena un Riharda Rudziša antikās dzejas tulkojumi ir tas logs, pa kuru skatoties mēs varam apjaust sevi Eiropas kultūrā un arī sevi savā kultūrvēsturē.

Pēckara gados esam strauji aizmirsuši arī mūsu dzejas formas ģenētiskās saknes. Vienu atzaru, to, kas iet no tautas dzejas, sliktāk vai labāk tomēr pazīstam. Taču mūsu mākslas dzejas pamatos ir likti pavisam citi principi — no sengrieķu un romiešu dzejas ar vācu kultūras starpniecību aizņemtie. Skolās pavisam atrauti no pirmsaknēm, atsvešināti māca, ka ir tādi pantmēri kā trohajs, jamb, daktils, amfibrahijš utt., ka ir tādi dzejas žanri kā oda, epigramma, elēģija, tādas pantformas kā Sapfo, Arhiloha, Alkmana, Asklepiada, elēģiskais distihs u. c. Atdzīvināt šīs šodienas skolniekam neko neizsakošās panta vai metriskās shēmas varētu, ielūkojoties arī K. Strauberga bagātīgi sniegtajos skaidrojumos — gan «Grieķu lirikā», gan jo īpaši Horācija «Dziesmās», «Epodos», «Satīrās».

Par grieķu un romiešu literatūras īpatnībām K. Straubergs rakstījis arī speciālos pētījumos. Tā, piemēram, 1925. gadā iznāk viņa skolām un pašmācībai domātās «Vispārējās literatūras vēstures» I daļa. Te Straubergs populārā veidā pa-

stāsta par grieķu eposa, lirikas un drāmas īpatnībām. Viņš diezgan sīki un detalizēti atstāsta abu sengrieķu eposu «Iliādas» un «Odisejas» saturu. Pirmajā brīdī liekas, ka tas skolniekiem var nākt tikai par sliktu, — nelasis pašus eposus, ja pie rokas būs īsi to atstāsti. Taču Strauberga atstāsti ir citas dabas — tie ir ieinteresējoši, skolēniem pasvešo saturu skaidrojoši. Izlasot šādus īsus pārstāstus «Iliādai» un «Odisejai» ar zinātnieka sniegtiem skaidrojumiem (kāpēc, piemēram, līdztekus cilvēkiem eposā darbojas dievi, kāpēc darbība norisinās tik lēnā gaitā utt.), eposu saturs kļūst nesaīdināmi tuvāks un saprotamāks, arī interesantāks.

Man var iebilst, ka šādi paskaidrojumi — vēl lielākā skaitā — ir arī «Iliādas» un «Odisejas» pēckara izdevumos. Ir gan, bet tie domāti pieaugušam lasītājam, kas kaut minimāli orientējas senās Grieķijas vēsturiskajos, ģeogrāfiskajos un mitoloģiskajos jautājumos. Turpretī K. Straubergs apzināti sāk no vienkāršākā, skaidro it kā pašas par sevi saprotamas lietas. Tiem, kam antīkās kultūras reālijas ir pašvešas, šie skaidrojumi lieti noderēs.

Stāstot par sengrieķu liriku, K. Straubergs uzsver tās senumu. «Grieķu lirikas sākumi ir meklējami sirmā senatnē, tautasdziesmās, kas dziedātas gan sakarā ar reliģiskām ceremonijām, gan ar dažādiem svinīgiem gadījumiem cilvēka dzīvē, gan pie darba, gan nodabā. Šādas dziesmas piemin jau Homērs. Ir arī uzglabājušies paraugi no viņām, lai gan samērā ļoti maz, jo grieķi nav tās kopojuši, krājuši. Tomēr arī šie nedaudzie paraugi ir pietiekoši raksturīgi. Ir kāds fragments no sensenās Dionīsa himnas, kur dievs vēl piesaukts vērša izskatā.» (K. Straubergs. Vispārējās literatūras vēsture, I, 17. lpp.) Šo nelielo Dionīsam veltītās himnas fragmentu mēs varam izlasīt krājumā «Grieķu lirika» K. Strauberga tulkojumā:

Šurp atnāc, Dionīs, heroj,
Šurp Elejas templī,
Līdz ar Haritēm atnāc
Svētnicā.

Ātri ar vērškāju steidzies,
Varenais vērši,
Varenais vērši.

Pateicoties šiem nedaudzo saglabājušos grieķu tautasdziesmu tulkojumiem, šodien varam vilkt paralēles ar mūsu pašu dainām. Tā — Dievs vai Dieva kumeliņi vērša izskatā — šāds sens priekšstats ir patvēries arī vairākās latviešu mitoloģiskajās dziesmās:

Melni vērši, balti ragi,
Daugavā niedras ēda.
Tie nebija melni vērši,
Tie bij Dieva kumeliņi.

LD 33862

Melni vērši, zelta ragi,
Nāk par jūru baurodami;
Lūkosim, raudzīsim,
Kur nāk pati ganu meita,
Zelta rikste rociņā,
Zelta valģi padusē.

LD 33863

Kā mūsu pašu, tā arī sengrieķu tautas dzejā redzam no indoeiropiešu kopības laikiem mantotos priekšstatus par dievību zoomorfo (dzīvniekveidīgo) izskatu, lai gan bieži vairs tikai netiešā veidā (kā pirmajā dainā par Dieva kumeliņiem). Kopīgo abu tautu dzejā var atrast arī t. s. budēju motīvos. Senie grieķi «reizi gadā apstaigā mājas ar izgreznotu olīves zaru rokā [...]. Tad nāk dāvanu prasīšana, svētības došana devējam un draudi, ja nekā nedos, pie tam šie draudi ir tāpat viegli jokojoši, kā, piemēram, mūsu budēju dziesmās» (K. Straubergs. Vispārējā literatūras vēsture, I, 17. lpp.). Krājumā «Grieķu lirika» šo seno grieķu paražu ilustrē K. Strauberga tulkotā «Bezdelīgu dziesma»:

Vai augļus mums dosi,
Tev bagātas mājas?
Un trauku ar vīnu,
Un kurvi ar sieru,

Un kviešmiltu maize
Un olas ir putnam

Arvienu pa prātam. Vai prom mums jāiet būs, vai dosi tu?
Vai dabūsim? Ja nedosi, tad piesargies:
Mēs durvis aiznesīsim prom ar palodām,
Mēs sievu iekšā sēdošo sev paņemsim līdz,
Tā maza ir, to viegli līdzī ņemt mums.

Sādas un līdzīgas «budēļu dziesmas», kā raksta K. Straubergs, dziedājuši, pavasari sagaidot, grieķu bērni. Pēc savas struktūras šīs dziesmas ir radniecīgas mūsu ziemas saulgriežu ķekatknieku dziesmām: «Bruzdinu, bruzdinu / Nama duretiņas, / Lai laida māmiņa / Ķekatas namā. / Ja jūs iekšā nelaidīsiet, / Aizķernāšu nama durvis.» LTdz 13752; seno ķekatu gājienu atbalss saklausāma arī latviešu tautadziesmās, kas saistītas ar Meteņa svētkiem. Kā vienā, tā otrā gadījumā var runāt par kopējas — indoeiropiešu tradīcijas atbalsi gan senajiem grieķiem, gan latviešiem.

Akadēmiski sausāka ir Kārļa Strauberga apcere «Romiešu literatūra» (R., 1922. g.). Tas ir Latvijas Universitātē lasītu lekciju kursa apkopojums. Ņemot vērā, ka šīs apceres adresāts bija studenti un lasītāji vismaz ar nelielām priekšzināšanām antīkajā literatūrā, izklāsta veids ir sausāks, koncentrētāks, bet vienlaikus arī piesātinātāks nekā «Vispārējās literatūras vēsturē». K. Straubergs te pievēršas romiešu literatūras izveides avotiem, stāsta par tās žanriem (dzeja, traģēdija, komēdija, proza). Latviešu lasītājam neapšaubāmi interesantas ir arī Strauberga sniegtās ziņas par romiešu buramvārdiem, buramformulām. Tās dod iespēju salīdzināt ar mūsu pašu bagātīgo tautas maģijas līdzekļu klāstu.

Kārļa Strauberga pētniecisko darbu sarakstā noteikti minams arī viņa rakstu krājums «Antīkā pasaule» (R., 1924. g.). Antīkās kultūras interesenti te var smelt bagātīgas ziņas par Teokritu, Eshilu, Eiripīdu, Vergiliju, gan arī par antīkās literatūras ietekmi latviešu dzejā («Piezīmes pie Veidenbauma dzejas»; «Horācijs un viņa latviešu draugi»).

Tomēr pašlaik, šķiet, visaktuālākais ir K. Strauberga folkloristikas jomā paveiktais. Folklorā — tas ir kultūras tirdzniecības, kura dziļslāņos šifrētā veidā iemontēts mūsu dzīvības, mūsu tautas pastāvēšanas kods. Kristietisma ieviešana uzspieda arī mūsu tautas kultūrai jaunus akcentus, tautas dzeju mēģināja pārkodēt (piemēram, Vecais Stenders savās ziņgēs) atbilstoši kristietiskajiem morāli ētiskajiem priekšrakstiem. Tā radās tautasdziesmu deformācijas, kristietisma ietekmē izdarīti saturiski uzslāņojumi. Vācu tautības mācītāji — kultūrdarbinieki izveidoja mūsu rakstītās literatūras pamatus. Ar tās izveidošanu mēs sākam krasi attālināties no savas tautas kultūras avotiem. Tas bija pretrunīgs process. No vienas puses, rakstītās literatūras radišana tuvināja mūs Eiropas jaunlaiku kopējam kultūrprocesam. No otras puses, būdama skaitliski neliela un gandrīz vienmēr pakļauta tauta, mēs gandrīz nekad īsti pilnvērtīgi neesam varējuši iekļauties Eiropas jaunlaiku literatūras un mākslas meklējumos. Liela daļa literāro virzienu un ideoloģisko strāvājumu pie mums nākuši ar krietnu nokavēšanos un iesakņojušies nepilnīgi (klasicisms, sentimentālisms, apgaismība u. c.). Divdesmitā gadsimta pirmajā pusē latviešu kultūrā beidzot notika izlīdzinājums, sabalsojums ar Eiropas 20. gs. mākslā vērojamiem procesiem. Taču drīz vien šis sabalsojums tika varmācīgi pārtraukts, rakstītā literatūra tika atkal izrauta ar saknēm ārā un pārstādīta otrādi. Laikam bailēs no šādām varmācīgām pārstādīšanām visus šos garos gadsimtus zemapziņā vienmēr esam saglabājuši noslēpumaino, seno dzīvības dzislojumu — folkloru. Varbūt tieši šī pagāniskā sākotne mūsu tautai ir palīdzējusi grūtos pārbaudījumos brīžos izturēt, atjaunot ģenētisko kodu, sākt veidot visu no jauna.

Pašlaik jaunu sociālo pārvērtību virpulī mūsu tauta atkal meklē pēc šīs dziļās un senās dzīvības āderes — tautas mākslas. Nezinu, vai tas mums arī šoreiz palīdzēs un vai izglābs, bet, ja nu mēs meklējam pēc šiem senajiem avotiem, tad jāatceras, ka tos lielā mērā palīdzējusi saglabāt un sa-

glabāt Kārļa Strauberga darbošanās folkloristikā. Strauberga latviešu folkloras apkopotie krājumi un to interpretācija veido stipru 20. gs. folkloristikas pamatu. «Latviešu buramie vārdi» divos sējumos (1939.—1941. g.), «Latviešu tautas paražas» (1944), «Latviešu tautas mīklas, sakām-vārdi un parunas» (Kopenhāgena, 1956), emigrācijā iznākūšās daudzsējumu latviešu tautasdziesmas. Pēdējie divi — K. Strauberga redakcijā, bet tāpēc ne mazāks zinātnieka darbs te ielikts kā tajos pētījumos, kur autors viņš viens pats.

K. Strauberga «Latviešu buramie vārdi» ir līdz šim plašākais un sistemātiskākais šāda veida pētījums un, kā liekas, vēl ilgi tāds paliks. Kārlim Straubergam latviešu buramvārdu nozīmes atklāšanā lieti noderējušas viņa antīkās literatūras zināšanas un konkrēti — grieķu un romiešu maģijas tradīcijas. «Latviešu buramajos vārdos» viņš veselu nodaļu veltī buramvārdu īpatnībām pie senajiem grieķiem un romiešiem, baznīcas cīņai ar tautas maģiju, kristīgo formulu pakāpeniskai ienākšanai romiešu dzīvē.

Balstoties baznīcas vizitāciju un hroniku materiālos, kā arī citās liecībās, K. Straubergs sniedz bagātīgu izziņas vielu par 15.—18. gs. raganu prāvām Latvijā, par tiem laikiem raksturīgajiem priekšstatiem attiecībā uz raganām un burvjiem. Grāmatā sniegta plaša ziņa par kristīgajām buramformulām, taču visnozīmīgākais šajā pētījumā ir rūpīgi savāktās liecības par senajām pagāniskajām burvju formulām. Latviešu buramvārdos K. Straubergs atklāj virkni arhaisku mitoloģisku motīvu. Daudzas mitoloģiskās dainas, ko 20. gs. lasītājs uztver vairs tikai kā skaistos salīdzinājumos, metaforās būvētus tekstus, slēpj sevī senu maģisku uzskatu pēdas:

Grieze grieza rudzišos,
Paipaliņa atmatā,
Skaugis grieza akmeni,
Mans brālītis maizītē.

LD 27995₂

K. Strauberga pētījumā sīki aprakstīti tautas uzskati par velnu un viņa kalpiem (vilkačiem, pūkiem, spokiem, vadātājiem, lietuvēniem, viesuļiem u. c.). Jāpiezīmē, ka vilkaču jautājumam veltīts arī speciāls K. Strauberga pētījums «Vilkaču ideoloģija Latvijā», kas 1939. gadā iznāk atsevišķā novilkumā.

«Latviešu buramajos vārdos» Straubergs ir savācis ziņas arī par tautas ārstniecību, vārdotājiem, zīlniekiem, sālspūtējiem, par kannureģiem u. c. tautas dziednieku paveidiem. «Latviešu buramie vārdi» ir K. Strauberga rūpīgi savākta un tikpat rūpīgi komentēta tautas gara gudrības (pretinieka ietekmēšanas, slimnieku izdziedēšanas, garīgo spēku vairošanas) grāmata.

Par turpinājumu iesāktajai tēmai uzskatāms nākamais lielākais K. Strauberga pētījums «Latviešu tautas paražas» un Kopenhāgenā iznākušais plašais krājums «Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas» (K. Strauberga red.). Pilnīgu neizpratni izraisa fakts, ka Kopenhāgenā iznākušais mīklu, sakāmvārdu un parunu krājums joprojām mīt t. s. specfonda plauktos. Jāatzīmē, ka par mīklu, sakāmvārdu un parunu īpatnībām interesantus rakstus minētajā krājumā uzrakstījuši K. Straubergs, J. Rudzītis u. c. zinātnieki.

Kārļa Strauberga spalvai pieder arī pētnieciski raksti par mīlestības maģiju, viņu sauli latviešu tautas tradīcijās, par latviešu burvju grāmatām, plašs raksts par latviešu tērpu un tā rakstu ornamentiku, apceres par latviešu mitoloģijas jautājumiem.

Bez visa šī jau tā plašā interešu loka K. Straubergs bija arī dzejnieks. Plašāk pazīstams kā dzejnieks viņš kļuva pēc krājuma «Dienvīdu skaņas» (1938) iznākšanas, lai gan atsevišķus viņa dzejoļus periodikā varēja lasīt jau krietni agrāk. Krājumā «Dienvīdu skaņas» redzam dzejnieku — smalku antīkā panta un poētiskās domas stilizētāju. Straubergs mēģina iedzīvināt latviešu valodas skaņās un formās antīko gara pasauli:

Ko palīdz mums uz augšu dzīties,
Ja sauli vērot tikai ļopiem lemts,
Ja auni godā šeit, ar viņiem pīties
Ja vienīgs prieks, kas nav vēl ņemts!

Kā viss tas saderas: uz pašas galvas
Man viņi dipina un blej,
Bet kā no sakarsētas alvas
Tvans slēgtās telpās, kur vien ej.

Seit gaisa nav, bet ārā pilns ar kastēm,
Tur arī zirgi spārdīt sāk;
Ir šaura eja vien starp vēšu astēm —
Ko tur lai cilvēks darīt māk.

(«Grieķu kuģi»)

Atsevišķa dzejas nodaļa «Dienvidu skaņās» sacerēta latīņu valodā. Tehniskā ziņā tie ir izslīpēti panti ar viegli iekrāsotu skaņu rakstu. Kā ar saturu, no šodienas lasītāja «bagātīgo» latīņu valodas zināšanu torņa raugoties, grūti spriest. Lai gan savu galveno uzdevumu — latīniskā kolorīta radišanu — šie panti neapšaubāmi veic. «Dienvidu skaņu» latviskajā daļā Straubergs rāda savu prasmī dažādu antīko pantmēru un panta formu apguvē. Straubergs nebija dzejas reformatoru, avangardistu skaitā. Tomēr viņa viegli latinizētā dzeja, viņa stilizācijas antīkajā garā neapšaubāmi bagātināja latviešu 1920.—1930. gadu dzejas ainu. Tomēr mums — 20. gs. beigu posma lasītājiem — tuvāka laikam tomēr būs periodikā un antoloģijās ievietotā Strauberga dzeja par Latvijas tapšanas un pārbaudījumu dienām:

Latvija, samītā Latvija! Naidnieka vara
Tevi grib saplosīt: taures jau sauc
Velnus un bruņniekus kopā, un mežā uz zara
Upji vēl gaudo un nedienas kauc...
Latvija, samītā Latvija! Biezajā sniegā
Dēli caur puteņiem laužas un krīt;
Važas, kas turēja tevi šai simtgadu miegā,
Nomet un lūko, kas gaidāms tev rīt?
Plosās un virpuļos aurojas negantie vēji —
Latvija, lūko šos jājējus tur:
Vai tie nav bāliņi tavējie? Lūko, cik spēji,
Tos, kuri brīvības uguni kur!

(«Latvijai»)

Kārlis Straubergs apvienoja sevī folklorista, antīkās literatūras tulkotāja un pētnieka, dzejnieka talantu. Bez tam viņš bija pasniedzējs un ilgus gadus — Latviešu folkloras krātuves pārzinis. Kā viņam izdevās apvienot tik daudzas dažādas intereses? Un kā tās radās?

Kārlis Straubergs dzimis 1890. gadā — laikā, kad no mūsu kultūras skatu loka bija izzuduši gan tautiskie romantiķi, gan viņu radītā vispārējā interese par tautas garamantām. Tomēr Straubergam palaimējās piedzimt Džūkstes pagastā, kur bija dzīva vēl pati folkloras tradīcija un bija dzīvs lielākais latviešu pasaku krājējs un kārtotājs — skolotājs Ansis Lerhis-Puškaitis. Sie apstākļi nevarēja neietekmēt. Iespējams, ka Kārlis Straubergs būtu kļuvis par pacietīgu tautas garamantu krājēju un apkopotāju (kas, protams, arī nav maz!), ja nebūtu iestājies Maskavas universitātes klasiskās filoloģijas nodaļā un Arheoloģijas institūtā. Klasisko valodu, kultūras, arheoloģijas zinību apguve jūtami paplašināja skatu leņķi. Atgriezies Latvijā, viņš, sākot ar 1919. gadu, ir pasniedzējs klasiskās filoloģijas nodaļā Universitātē. Māksliniecisko un zinātnieka talantu izkopšanai bija nepieciešams stabils pamats. Folkloras tradīciju dzīvīgums dzimtajā pusē un klasiskās filoloģijas studijas Maskavā neapšaubāmi izveidoja šo pamatu tālākajam K. Strauberga darbam. Jaunībā bagātīgi saņemto garīgo uzkrājumu Kārlis Straubergs ar uzviju atdeva vīra gados. Nevar neapbrīnot Kārļa un viņa vecākā brāļa vēsturnieka Jāņa Strauberga veikto milzīgo pētījumu par Džūkstes pagastu (J. un K. Straubergs. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. Džūkstes pagasta valdes apgāds, 1939). Tā arī ir parādu atdošana dzimtajai pusei, tās piemiņas iemūžināšana.

Jā, mēs bijām spiesti «aizmirst» Kārļa Strauberga un citu lielu pirmspadomju laika dzejnieku, zinātnieku, mākslinieku bagāto mantojumu. Tas nedarija godu ne mums, ne mūsu kultūrai. Mēs dzīvojām garīgi aplaupīti un nožēlojami. Šodien, apgūstot no jauna, atceroties vecos, stipros kultūras avotus, tauta var garīgi atdzimt. Vienā no šiem spēcīgajiem

pazemes avotiem ir saglabājušās Kārļa Strauberga atstātās-
garīgās bagātības. Neviens tās mums neieliks klēpī, tās ir
jāizcina pašiem. Kā labi ceļavārdi var noderēt K. Strau-
berga dzejas rindas:

Tik burbuļi pasaules visumā mēs —
Tik griba un drosme vien pastāvēt spēs:
Mēs negrimsim verdzības postā,
Mums palīdzēs dievi, un nenonāvēs
Mūs naidnieki; tādēļ šis izbailes dzēs,
Jo Latvijas kuģis nāk ostā.

(«Dievi»)

MILDA KNORIŅA

PAR VILI KNORIŅU UN DAŽIEM CITIEM LATVIEŠU RAKSTNIEKIEM

Izcilajam latviešu literatūras kritiķim un Komunistiskās partijas darbiniekam Vilim Knoriņam 1990. gada 29. augustā aprit simt gadu. Bet pašā spēku briedumā viņa ražīgo mūžu 1938. gadā pārtrauca Staļina lode.

Publicējam V. Knoriņa jaunākās māsas Mildas Knoriņas atmiņas par brāli un viņa tuvākajiem draugiem un līdzgaitniekiem. Atmiņas plašā apjoma dēļ nedaudz īsinātas.

Kaut arī Milda Knoriņa, PSKP biedre no 1928. gada, nodzīvoja daudz garāku mūžu par traģiski bojā gājušo brāli, arī viņai divreiz nācās iepazīties ar Staļina laika barbariskajām represijām. 1937. gadā pēc brāļa aresta arī viņu apcietināja un notiesāja uz desmit gadiem no-metnē. Sodu viņa izcieta Komi autonomajā republikā.

1947. gadā M. Knoriņa atgriezās Latvijā un strādāja Mazsalacā tekstilfabrikā.

1949. gadā viņu atkal izsūtīja — uz Krasnojarskas apgabalu, no kurienes viņa atgriezās Latvijā 1954. gadā.

Mūža nogali M. Knoriņa pavadīja Rīgā. Mirusi 1977. gada 25. aprīlī.

Mārtiņš Rozentāls

NO BERNIBAS ATMIŅĀM

Ciematā pie Līgatnes stacijas — toreiz to sauca par Ēģipti — pašā Paltmanes meža malā mūsu vecākiem bija maza mājiņa. Cik vien atminu, ziemu pie mums bija pavi-

sam klusi: vecākie bērni — Vilis un Zelma — jau manā dzimšanas gadā bija izgājuši patstāvīgā dzīvē. Alfreds un Alma bija mājā tikai skolas brīvlaikā. Toties vasarās bieži bija jautri un trokšņaini. Lielākā no trim istabām bija pilnīgi brāļu rīcībā (māsas reti ieradās mājās). Tur pulcējās brāļu draugi — galvenokārt Valmieras semināristi un jaunie skolotāji. Sēdēja uz palodzēm un soļoja pa istabu, skaļi lasīja un strīdējās. Šķirstīja un lasīja avīzes, mazos, dzeltenos «Universālās bibliotēkas» sējumiņus, «Jaunības Teku», «Domas» un «Vārds» burtnīcas. Lasīja krievu un vācu grāmatas. Strīdējās par dzejām un avīžu rakstiem. Gan Vilis, gan citi nereti lasīja arī pašu rakstīto, to uzmanīgi klausījās un nopietni pārrunāja, dažreiz ilgi strīdējās. Biju pārāk maza, lai saprastu, par ko tiek spriests, bet kā dadzis vienmēr biju tur klāt un pat nekad nelasīto grāmatu izskatu vēl šodien skaidri atminu, tāpat kā daudzus cilvēkus.

Gandrīz vienmēr te bija Kārlis Janelis¹, bieži vien Leons Paegle un Kārlis Miške², retāk Antons Ruskis³ un brāļa Alfreda kursabiedrs seminārā — Pranks. Kad Vilis un Janelis jau strādāja par skolotājiem, viņi atbrauca ne tikai brīvlaikā, bet arī svētdienās. Diezgan bieži iegriezās arī toreizējie sociāldemokrāti, vietējo saimnieku dēli — studenti Rūdolfis Lindiņš⁴ un viņa brālis Ādolfs⁵, Kārlis Dzelzītis⁶, viņa māsa un ļoti reti students jurists, meņševiks Tifentāls⁷. Ar

¹ Kārlis Janelis (1888—1937) — pēc Valmieras skolotāju semināra beigšanas bija Siguldas draudzes skolas skolotājs. PSKP biedrs no 1910. g., pēc revolūcijas — atbildīgs partijas un Sarkanās Armijas darbinieks PSRS.

² Kārlis Miške — Valmieras seminārists, skolotājs. PSKP biedrs no 1911. g., vēlāk pazīstams PSKP darbinieks — L. Pāpade.

³ Antons Ruskis — PSKP biedrs no 1910. g., Valmieras semināru beidzis kopā ar L. Paegli, K. Janeli, V. Knoriņu.

⁴ Rūdolfis Lindiņš — buržuāziskās Latvijas zemkopības ministrs 20. gados.

⁵ Ādolfs Lindiņš — toreiz boļševiks, vēlāk virsnieks buržuāziskās Latvijas armijā.

⁶ Kārlis Dzelzītis — dzejnieks Kārlis Dzelzis.

⁷ Kārlis Dziļleja (1891—1963) — literatūras kritiķis.

Dziļleju Vilis nekad nevarēja saprasties, viņiem arvien radās asas domstarpības, un vēlāk Vilis pat labprāt negāja uz Dzelzišu mājām, kad tur dzīvoja Dziļleja.

Diezgan bieži te bija toreiz jaunais rakstnieks Arveds Švābe, ar kuru Vilis bija sadraudzējies Straupē. Daudzi no minētiem (arī Vilis) valkāja melnos «krievu» krekļus un pagarus matus, bet Švābem mati bija visgarākie un melnais krekls apjozts ar spilgti sarkanu vītu jostu, lieliem, sarkanām pušķiem galā. Tādu es viņu atminu, kad tas bija atbraucis «atvadīties», jo par dumpīgo dzejoli «Atvadas»:

Nu ardievu, Mazpilsēta,
Šķirties laiks jau nu ir klāt,
Neiešu vairs melnā krekļā
Baltās vestes kaitināt, —

viņam draudot izsūtīšana (izsūtīts viņš tomēr netika). Dzejoli es toreiz tik labi biju iemācījusies, ka atminu vēl šodien, bet nolasīt to Švābem nebiju pierunājama — visvairāk vainojama tur bija viņa sarkanā josta.

Gadījās, ka visa šī kompānija pārceļoja uz K. Dzelziša tēva mājām vai uz Jānēniem — uz vienu no visbagātāko apkārtnes saimnieku Lindiņu mājām. Karstās vasaras dienās visi ar dvieļiem pār plecu pa meža ceļu, kas bija tieši pretī mūsu mājiņas durvīm, turpinot strīdu vai vienkārši čalojot, gāja uz netālo Līgatnes upīti peldēties. Janelis, Paegle, Švābe, Ruskis dažreiz palika pie mums vairākas dienas. Ja palika vairāki kopā, gulēja ārā sienā. Pāris reižu dārzā (dārzs no mūsu trim pūrvietām aizņēma kādu sesto daļu) uzcēla telti ar kādām trim gulvietām un tad tur pavadīja dienas un naktis. Tur lasīja, apspriedās un rakstīja.

Diezgan bieži vasarās nāca Mazzanderu saimnieku meita Millija Robiņa (viņa studēja Šveicē, slimoja ar tuberkulozi, nomira 1922. vai 1923. gadā). Parasti viņa atnesa Vilim vai paņēma kādu grāmatu. Kad es 1923. gadā braucu uz Līgatni, Vilis, necerot pats tur drīzi būt, lūdza viņa vietā apmeklēt Millijas kapu. «Ar viņu saistītas manas jaunības visgaišākās atmiņas,» viņš teica toreiz.

Vilis Knoriņš. K. Veidemaņa un V. Andersona šaržs, J. Zīgura
reprodukcija.

Vasarās apkārtne (Līgatnē, Paltmanē, Ramā, Nurmižos, Ierīkos, Siguldā) gandrīz katru svētdienu bija kāds vietējais sarīkojums, zaļumballe vai rīdzinieku izbraukums. [.]

Tevs ne vienreiz vien brīdināja Vili, ka apkārtne runāja par «sarkaniem», un sevišķi, ja starp tiem minēja arī Vili. Visbiežāk tas gadījās tad, kad revolucionārās lapiņas vai sarkanais karogs bija izjaukuši kapu svētkus (karogus uzvilka kokos virs mācītāja kanceles, lapiņas bija gan uz kapiem, gan kanceles) vai noticis kas tamlīdzīgs.

Paltmanes izglītības biedrības sarīkojumos Janelis, Vilis un Lindiņš nereti lasīja kādu lekciju par visdažādākajiem jautājumiem. Tāpēc vietējie iedzīvotāji, garām ejot, dažreiz apprasījās: «Kas šodien runās? Vai Vilis? Par ko tad nu? Atkal par tām sieviešu tiesībām vai pret dzeršanu?»

Neviens no šīs grupas jaunekļiem toreiz nedzēra, liekas, ka arī nesmēķēja.

Ar Rūdolfu Lindiņu jau 1912.—1913. gadā Vilim un Janelim iznāca arvien asāki strīdi. [.]

Sekmīgi vai ne, bet laikam visi te minētie toreiz kaut ko rakstīja: prozu, dzejas, — vingrinājās literatūras kritikā vai tulkošanā. Vieni (Paegle, Švābe) bija jau diezgan pazīstami lasītājiem, citi tikai sāka mēģināt savus spēkus. Reiz (1911.—1913. gada vasarā), kad tikko bija atnestas avīzes un istabā bija pieci seši cilvēki, kāds no klātesošiem, atšķīris avīzi, iesaucās: «Ā-ā, Alfreds arī sācis rakstīt un vēl paklusām, mums ne vārda.» Vilis, izlasījis rakstiņu, pārmeta Alfredam, kāpēc viņš savu rakstiņu nosūtījis tai, bet ne citai avīzei. «Un paraksts? (A. Kn.) Kāpēc tu izvēlēties parakstu, kas atgādina manējo, tā vienmēr būs nesaprašanās. Vakar saņēmu honorāru no vienas avīzes, saņēmu un brīnos — nekad neesmu tai nekā devis. Tātad tas par tavu rakstu?»

Pranks sparīgi aizstāvēja Alfreda izvēli un patstāvības tiesības. Alfreds pats, kā arvien līdzīgos gadījumos, tik «norūca» pāra vārdu. Ja neskaita K. Janeli, tad tai laikā Vilis vislabāk sapratās ar Svābi. Abi aizrautīgi prātoja arī par to, ka «Jaunai Dienas Lapai» jākļūst citādai (domājams,

noteiktākai, kreisākai) un kā tas panākams. Ar lielu cienību pieminēja «Dienas Lapu», kad to vadīja Rainis un Stučka, bieži par to runāja ar tēvu. Ar tādu cienību pastāvīgi tika minēti Raiņa, Jansona-Brauna, Bērziņa-Ziemeļa, Andreja Upīša vārdi, ka man tie jau toreiz palika atmiņā, bet tēvam un citiem kļuva par neapšaubāmām autoritātēm. 1917. gada vasarā tēvs ilgi svārstījās — balsot par meņševikiem vai par boļševikiem, kā to karsti ieteica Alfreds, un reiz atmēta tam: «Tur (boļševikos) jau jūs puikas vien esat.» (Alfredam bija divdesmit ceturtais gads.)

Alfreds nepadevās: «Vai tad Andrejs Upīts arī, pēc tavām domām, ir puika?»

Tēvs vēlreiz pārprasīja, vai tiešām A. Upīts ir ar boļševikiem, un drīz izlēma. Alfreds bija uzvarējis.

Jau 1914. gadā Vilim ar Svābi sākās lielākas domstarpības, lai gan Vilis toreiz Rīgā kādu laiku dzīvoja pat Svābes dzīvoklī. 1914. gadā A. Svābe aizbrauca uz Maskavu (no turienes viņš vēl rakstīja Vilim sirsnīgas vēstules, sūtīja dzejas) un vēlāk uz Tālajiem Austrumiem. Viņa austrumu dzejai jau maz vairs kopēja ar iepriekšējo Svābi. Kara laikā A. Svābe krasi mainīja savus politiskos uzskatus. Viņa un Svābes draudzība ātri saira. [..]

Kad 1923. gadā biju atbraukusi ciemā pie vecākiem, tēvs atnesa man kaut ko līdzīgu kartupeļu maisam: «Paskaties un pasaki, kas ar to darāms. Ilgi glabāts, varbūt vēl kas der.» Kā tik tur nebija — cara laika nelegālās brošūras, Viļa studētais un izraibinātais K. Marksa «Kapitāls» — pirmais izdevums krievu valodā. Viļa manuskripti — starp tiem nepublicēti un nepabeigti — un dzejas. Un — galvenais — vēstules. Tās es lasīju veselu nedēļu. Tikai A. Upīša un L. Paegles rakstītās un vēl nedaudzas — sevišķi interesantas, es aizvedu uz Maskavu (tās visas aizgāja bojā 1937. gadā). Pārējās sadedzināju, lai gan vēl šodien man to žēl, — cita padoma neatradu. Tur bija daudz A. Svābes, Miškes, Dzelziša un daudz citu vēstuļu. [..]

Pats galvenais visā Viļa apzinīgajā dzīvē bija revolūcija, partijas darbs. Agri nācis pie apziņas, ka «cilvēks nevar būt laimīgs, ja visapkārt viņam valda netaisnība un posts», ka tādēļ dzīves uzdevums ir cīņa pret šo netaisnību un postu, cīņa strādnieku šķiras partijas rindās par darbaļaužu un visas cilvēces laimi, viņi centās šo atziņu ieaudzināt arī citos, Viļa ietekmē partijas uzdevumus bija sācis pildīt brālis Alfrēds un māsa Alma¹.

Savu skolnieku audzināšanai revolucionārā garā viņš izmantojis gan literatūras stundas, gan brīvo laiku, gan... ticības mācības stundas. [..]

1914. gadā, kara sākumā, Vili mobilizēja armijā. Toreiz daudzi, negribdami karot, dažādā ceļā centās izvairīties no mobilizācijas: gan par naudu, gan bojājot veselību, gan cenšoties iekļūt darbā, kas pasargātu no frontes, vai vienkārši bēguļojot. Pirms ierašanās mobilizācijas punktā Vilis uz dažām stundām iegriezās mājā. Notika apmēram šāda saruna. Tēvs: «Jūs tak esat pret karu, kā tad tu tomēr iesi karā?» Vilis: «Jā, mēs esam pret karu, bet no armijas nebēgsim. Visiem nav iespējams izvairīties. Mēs karā karosim pret karu.» Tēvs grozīja galvu — viņš to lāgā nesaprata un vēlāk ne reizi vien domīgi atkārtoja pēdējos Viļa vārdus.

Aizvadījusi armijā abus dēlus, māte smagi saslima un nogulēja gultā vairākus mēnešus.

Vēstules Vilis rakstīja ne visai bieži. Man viņa uzdevumā kāds vēl ilgi sūtīja grāmatas no kādas sērijas «Bērnu bibliotēka». To sakrājās vairāki desmiti. Labi atminu K. Skalbes «Kaķīša dzirnaviņas», Koroļenko «Ļaunā sabiedrība» un daudzas citas.

1917. gada 9. oktobrī vēlā vakarā «pa ceļam» no Petrogradas uz Minsku Vilis iegriezās Līgatnē, lai, kā es pati to biju vēlējusies, aizvestu mani līdzī. Petrogradā viņš bija bijis Minskas boļševiku partijas organizācijas uzdevumā.

¹ Alma Knoriņa 1912.—1913. g. strādāja par mājkalpotāju Līgatnē, vēlāk Rīgā, Sūjā, 1920. g. aizgāja uz fronti un 1921. g. mira kara hospitālī Bobruiskā.

Domāju, ka šis uzdevums būs bijusi tā informācija par stāvokli Rietumu frontē un Minskā, par kuru 1917. gada 10. oktobrī KSDS(b)P Centrālās Komitejas sēdē ziņoja b. Sverdlovs. Es biju panākusi savu — 10. oktobrī agri no rīta mēs ar Vili devāmies ceļā. Vecāku piekrišanai gan galvenā bija ne mana vēlēšanās, bet bailes no vāciešiem, kuri izšķirot vecākus no bērniem, un tas, ka mēs tiešām dzīvojām frontē, joslā, no kuras sen gandrīz visi iedzīvotāji bija izlikti. Tikai retā mājiņā kāds dzīvoja, kam, tāpat kā mums, nebija nekādu iespēju kaut kur aiziet vai aizbraukt. Arī turit turpat kādu pāra simt metru no mūsu durvīm plīsa kāds lādiņš. Līdz vāciešu pozīcijām nebija tālu, tās bija kaut kur pusceļā uz Siguldu. Pasažieru satiksmes sen nebija, bet Vilis taču bija zaldāts.

Viņš tikai mazliet aprunājās ar citiem zaldātiem, un mēs bez sevišķiem sarežģījumiem iekļuvām kara vilcienā. Preču vagonā — gan uz grīdas, gan platajām lāvēm — cits pie cita sēdēja zaldāti. Aiz zaldātu mugurām, ar pelēko šineli apsegta, neraugoties uz vairākkārtējo braucēju pārbaudi, es mierīgi nogulēju visu dienu, tikai vēlā vakarā iebraucām Pleskavā. Tāpat paslēpies līdz Valmierai mūs pavadija tēvs. Par ko visu ceļu Vilis dedzīgi runāja ar zaldātiem, es nesa-pratu, sarunājās viņi draudzīgi, varēja redzēt, ka sapratās labi, pret mani visi bija ļoti laipni un uzmanīgi. Dienu vēlāk es jau stāvēju Brjanskas stacijā. Vilis izsauca no darba Zeltu un, pateicis: «Ātvedu Tev mazo māšeli,» — pēc minū-tēm desmit, atvadījies no mums, ar pirmo vilcieni aizbrauca uz Minsku, jo «tagad darbā dārga katra stunda, un norunā-tās trīs dienas personiskām lietām arī beidzās, neizdevās iegriezties pat Valkā pie biedriem». Valkā viņš aizskrēja tikai līdz pasta kastītei un iemeta ceļā uzrakstītu atklātņi (nesen to redzēju Misiņa bibliotēkā retumu nodaļā, izrādās, ka tā adresēta J. Sudrabkalnam).

1918. gada augustā mēs ar Zeltu ie braucām Smoļenskā, kur pēc Minskas krišanas strādāja Vilis, bijām nolēmuši dzī-vot kopā. Viņa adreses mums nebija, zinājām tikai, ka viņš

ir avīzes «Zvezda» redaktors. Atstājusi mani ar bagāžu pilsētas centrā uz ielas stūra, Zelma devās uz redakciju. Es ilgī gaidīju... Zelma atgriezās viena. Viņa nebija atradusi Vili. «Bijis redakcijā, saka, esot aizgājis uz apgabala komiteju, tur atbild, ka aizgājis laikam uz apgabala izpildkomiteju, eju turp — aizgājis uz pilsētas padomi, bet padomē saka, ka viņš jau redakcijā. Gāju atkal turpu — aizgājis uz kādu sēdi.» Zelma atkal aizgāja. Beidzot arī Vilis bija klāt, paņēma mūsu nelielo bagāžu un veda uz dzīvokli. Lai ierādītu mums savu istabu un pārnestu dažas savas lietas otrā — pie b. L. Rezauska¹, ar ko viņš bija sarunājis dzīvot kopā, vajadzēja tikai minūtes desmit.

«Mājā būšu vēl, negaidiet. Par visu parunāsim, kad būs brīvāks brīdis. Ar biedriem iepazīsities pašas — te visi savējie. Ar darbu Zelma nokārtos rīt, bet tagad — uz ēdnīcu, pusdienā. Jūs tak šodien vēl neesat ēdušas, bet mājā man nekā nav...» teica Vilis. Privilīgētajā «Obliskomzapa»² ēdnīcā, kur mūs todien kā savas viešņas aizveda Vilis, pusdienās bija biešu zupa un pat otrais ēdiens — pāra karošu to pašu vārīto biešu (vai, cik asas un salkanas!) un gabaliņš voblas. Turpat iepazīsies ar daudziem biedriem, Zelma paspēja norunāt par nākošo darbu — rīt pat bija jābūt darbā, jo — cilvēki ļoti vajadzīgi.

Mūsu «Otrā Smoļenskas latviešu komūnā», kā biedri sauca mūsu dzīvokļa iemītnieku kolektīvu, visi daudz strādāja un satikās tikai vēlā vakarā. Tam laikam raksturīgi, ka tikai retu dienu Vilis un citi biedri netika uzstājušies kādā mītiņā vai sapulcē, kur vēl bieži notika asas vārdu cīņas ar dažādiem politiskajiem pretiniekiem (meņševikiem, eseriem). Vilis atgriezās dzīvoklī ap desmitiem, divpadsmitiem naktī un tad vēl sēdās pie galda, lai uzrakstītu ko nākamās dienas avīzei. Bieži vien viņam līdzī atnāca kāds biedrs, ar kuru vajadzēja apspriesties vai izskatīt kādu rakstu. No ko-

¹ Ludvigs Rezauskis — PSKP biedrs no 1906. g. Personālais pensio-nārs. 1966. g. dzīvoja Maskavā.

² Rietumu apgabala izpildkomiteja.

pējām jautrām vakariņām (kad tādas izdevās organizēt) Vilis gandrīz vienmēr cēlās pirmais: «Man šovakar vēl jāpastrādā.» Bet no rīta, pirms deviņiem steigoties uz darbu, ne reizi vien pārmeta Zelmai: «Tu atkal šorīt esi malku skal-dījusi — nu kādēļ nepamodināji mani! Es vakar vēlu strādāju, nu... un aizgulējos.»

Nereti viņš pārnāca tik ap diviem vai trijiem naktī. Ja nebija arī Zelmas (viņa bieži vien dežurēja un strādāja naktīs — sevišķi, kad strādāja štābā), es viena, segā satinusies, sēdēju uz dīvāniņa, kura kājas jau bija paspējušas piesalt pie grīdas (malkas bija maz), un maza kvēpekliša gaismā lasīju. Tad Vili aizvien uzjautrināja mana aizrautīgā lasīšana: es nedzirdēju ne viņa ienākšanu dzīvoklī, ne to, ka, stāvot man aiz muguras, viņš paspējis izpētīt, ko īsti es lasu.

Arī toreiz uz Viļa galda blakus avižu komplektiem, politiskai literatūrai un krievu daiļliteratūrai (mūsu dzīvoklī bija prāva Ludim Rezauskim piederoša bibliotēka) bija atrodamas Raiņa, L. Paegles un J. Sudrabkalna dzejas, «Taurētājs» — ko vien bija iespējams dabūt no jaunākās latviešu literatūras. Man Vilis atveda no Maskavas Aspazijas «Saulaino stūrīti» un dažas Raiņa dzeju grāmatiņas. Vēlāk — 1919. gadā — arī E. Dārziņa «Melanholisko valsī». Viņš ļoti mīlēja E. Dārziņa mūziku — gan «Melanholisko valsī», gan dziesmas («Lauztās priedes», «Zeltītās lapas» u. c.).

Mēs bijām domājuši kopēji sagaidīt 1919. gada Jaungadu, bet darba apstākļu dēļ tas neizdevās. Bija iegādāta pat maza eglīte, kas toreiz gan nebija pieņemts, bet kopā sanākt neizdevās arī Jaunā gadā. Pavisam neparastā laikā — ap trijiem dienā — burtiski atskrēja Vilis. Izņēmis no portfeļa kādus papīrus un pat nepiesēstoties tur vēl ko pierakstījis, viņš palūdza: «Labi mudīgi aiznes tos Mickevičam¹ un pasaki viņam un Angarietim², ka izbrauksim tieši pēc divām

¹ V. Mickevičs-Kapsuks (1880—1935) — viens no Lietuvas KP dibinātājiem.

² Angarietis — Z. Aleksa (1882—1940) — Lietuvas KP CK loceklis.

stundām. Pārējo viņi zina — ieņemta ne tikai Minska, arī Viļņa¹, mums tūlīt jābūt tur.»

Līdz Mickeviča un Angarieša dzīvoklim bija tikai divi kvartāli, bet, kad es atskrēju atpakaļ, Vilis jau bija sakravājis ceļam. Visa viņa bagāža bija portfelis ar dokumentiem un mazs koferītis ar kādu pāri veļas, dažiem sīkumiem un grāmatām.

1919. gada rudenī tūlīt pēc atkāpšanās no Minskas pie mums atkal bija Vilis kopā ar vairākiem biedriem (Vilis tad dzīvoja citur, L. Rezauskis bija aizbraucis un agrākā istaba aizņemta). Neraugoties uz visām neveiksmēm, pie galda, uz kura nebija ne gabaliņa maizes un cukura, tikai karsta tēja un prāva deva ķiršu un plūmju ievārijuma (pēdējais bez cukura), netrūka smieklu un zobgalību. Sevišķu jautribu izraisīja Viļa nesaimnieciskums. Viļņu viņš bija atstājis ar vienīgo bagāžu — istabas atslēgu kabatā. No rīta izbraucis uz kādu rajonu, nevarējis vairs atgriezties dzīvoklī, jo baltpoļi jau ieņēmuši pilsētu, tik tikko pats izkļuvis no tās. No Minskas arī izbraucis bez kādas bagāžas pēdējā bridī, kad pilsēta jau bijusi daļēji ieņemta.

«Vili, vai tu diviļi jau esi iegādājies?» jautāja biedri un smējās.

Vai pārējiem klātesošiem bija daudz vairāk mantu? Nedomāju. [..]

Tai gadā mēs tikāmies ne visai bieži. Un tomēr — kaut reizi nedēļā viņš atnāca, ja ne vairāk, tad uz vienu divām stundām.

«Tā jau domāju, ka vismaz tu būsi mājā. Man vēl vesela stunda brīva.»

Tās bija jaukas stundas — par ko tik mēs tad nerunājām un nesapņojām! Par grāmatām, par mūziku, teātri, par to, kādas profesijas visinteresantākās: ārsta, skolotāja vai vēsturnieka. Kāpēc es sapņoju tikai par dabas zinībām? Par komjaunatni (kurā mani vēl neņēma), par to, ko esmu izla-

¹ Viļņa tomēr vēl ieņemta nebija, visi aizbrauca uz Minsku.

sijusi un kā to sapratusi, ko es daru latviešu klubā, kas tur interesants, un par daudz ko citu.

Smolenskas latviešu komunistiskā klubā «III Internacionāle» dažreiz arī Vilis uzstājās ar kādu referātu. Bija kāda grupa meiteņu, kurām Marija Birkerte¹ mācīja deklamācijas, rotaļas. Es un vēl viena meitene (Emma Lintiņa) arī dežurējām lasitavā, gājām uz visām lekcijām, vakariem utt. Gandrīz katrā kluba vakarā savas dzejas lasīja Alvilis Ceplis (tad viņš strādāja Rietumu fronteš štābā «reģistrācijas daļā»). Bieži vien tās bija vēl npublicētas dzejas, dažas varbūt arī nekad netika publicētas. Daudzas A. Cepļa dzejas toreiz bija pārblīvētas tādiem vārdiem kā «konstrukcijas, tērauds, industrija, proletariāts, metāls, kosmoss». Dažreiz tur bija par daudz skaļuma un frāžu, bet arī daudz patiesas sajūsmas. Ne vienmēr klausītāji tās saprata, ne vienmēr bija sajūsmināti. Dažreiz diezgan asi, bet draudzīgi kritizēja. Klausījās tomēr arvienu labprāt un uzņēma sirsnīgi. Tas taču nebija nekāds svešs dzejnieks, bet pašu biedrs, šī paša kluba aktīvis, karavīrs, komjaunietis, kam reiz bija uzdots arī klubā organizēt komjaunatnes šūniņu. Un, bez šaubām, talantīgs — to atzina visi.

1921.—1922. GADS MINSKĀ

Viņa aicināta, 1921. gada rudenī es atbraucu uz Minsku. Biju jau komjauniete, redzējušies nebijām vairāk nekā gadu, un Vilim tūlīt gribējās zināt, kā esmu izaugusi pa šo laiku. Jau vienā no pirmajām sarunām viņš gribēja dzirdēt, kā es saprotu jauno ekonomisko politiku, par ko toreiz norisinājās asi strīdi, ko domāju par to. Noklausījies manu atbildi, domīgi novilka: «Hm, jā, visumā jau pareizi.» Tomēr vēl ko pārjautāja un precizēja. Atvēris grāmatskapi, parādīja ne-

¹ Marija Saule-Sleine (1895—1981) — skolotāja, valodniece, pirmā Raiņa muzeja vadītāja Durbē 1929.—1934. g.

lielu kaudzīti plānu grāmatiņu un ieteica tās katrā ziņā izlasīt — tās bija īsas, dzīvi uzrakstītas monogrāfijas par Sofiju Perovsku, Žeļabovu, Stepanu Halturinu u. c. Vēlāk redzēju, ka šīs grāmatiņas viņš deva daudziem komjauniešiem. Partijas biedriem un tiem komjaunatnes aktīvistiem, kas vakaros nāca pie viņa uz marksisma teorētiskā pulciņa nodarbībām, viņš visbiežāk deva Ļeņina un Marksa rakstus. Nāca pie viņa daudzi — gan pēc grāmatām, gan pēc kāda padoma, gan pastāstīt par saviem panākumiem, neveiksmēm un tālākiem nodomiem, gan vienkārši aprunāties. Nāca vietējie komunisti un komjaunieši, Centrālā biroja darbinieki, brīvlaikā no Maskavas atbraukušie studenti, rajona partijas un padomju darbinieki. Pēdējie dažreiz arī apmetās mūsu dzīvoklī. Dzīvoklis mums bija liels — piecarpus istabu, bet arī cilvēku nebija maz. Baltkrievijas Sovnarkoma priekšsēdētāja vietnieks J. Adamovičs ar ģimeni, Krievijas K(b)P CK pilnvarotais Vilis — Baltkrievijas K(b)P CK sekretārs, es un vēl viena komjauniete — studente — astoņi cilvēki. Saimniecība bija kopēja: pusdienoja visi ēdnīcā, brokastis gatavoja kāda no sievietēm, bet vakariņas — kam nu gadījās. Nebija jau tas sarežģīti — parūpēties par patvāri un no bufetes kopējā ēdamistabā izņemt to, kas nu tur bija. Gadījās arī, ka tur nekā nebija (produktu deva bija pietiekoša, bet mēs pratām to pārāk ātri notiesāt), tad izņēma tikai tējas traukus un skaļi pateica — tēja galdā, kas grib — lūdzu. Ja aicinātājs bija Vilis, tad pats, izdzēris glāzi karsta ūdens, tūlīt aizgāja strādāt.

Toreiz bieži sanāca rajonu un pilsētas partijas un apvienotās partijas un komjaunatnes aktīva sapulces. Visbiežāk tur referēja Vilis. Bieži viņš bija arī rūpnīcas partijas šūniņu un strādnieku sapulcēs. Partijas šūniņas meklēja jaunas darba formas, sašauca sapulces kopā ar komjauniešiem, dažreiz sanāca vairāku uzņēmumu šūniņas kopā, citreiz sapulcējās kaut kur dzīvoklī pie tējas galda utt.

1922. gada Jaungadu Minskas komunistu aktīvs sagaidīja partijas Centrālā klubā. Vilis, J. Adamovičs, A. Červjakovs

un citi Baltkrievijas delegāti kārtējā Viskrievijas Padomju kongresā tikai vēlā vakarā atbrauca no Maskavas un arī, zināms, devās uz klubu. Starp citu, tur dziedāja vai lasīja atbildīgiem partijai un padomju darbiniekiem veltītas paškritiskas častuškas. Vilim bija veltīta šāda četrinde:

Маркса он до дна прочел,
В нем ошибки не нашел.
Экономике нас учит —
Три часа докладом мучит.

Nolasīja to kāds vecā, visiem pazīstamā Viļa frencī gērbies biedrs, veikli atdarinādams Vilim raksturīgās kustības un balsi (frencis bija dabūts bez Viļa ziņas). Visiem līdzī smējās Vilis.

Pavasari Vili izsauca darbā uz Maskavu. Zēl viņam bija šķirties no Minskas (tāpat kā savā laikā no Rīgas un Smolenskas), kur pavadīts tik daudz spraigu cīņu un darba dienu. [.]

MASKAVA

Pirmos gadus Maskavā, lai arī cik liela būtu bijusi toreizējā darba slodze, Vilim tomēr bija vairāk brīva laika nekā Minskā un vairāk nekā vēlākajos gados. Kad 1922. gada augustā es iebraucu Maskavā, Vilis tur bija nodzīvojis jau vairākus mēnešus un paspējis iestrādāties jaunajā darbā. Lai gan arī pirms tam viņš daudzreiz bija bijis Maskavā (sanāksmēs, komandējumos) un puslīdz labi pazina pilsētu, tā nebija viņam vēl kļuvusi ikdienišķa. Ar jo lielu patīku viņš rādīja man pilsētu: ielas, ēkas, dārzus, muzejus un teātrus. Ne mazāk par mani (es pirmoreiz biju lielā pilsētā, man bija sešpadsmit, Vilim — trīsdesmit divi gadi) sajūsminājās gan par Repina, Surikova, Siškina, Aivazovska un Levitāna, gan Vrubeļa, Jarošenko, Maļavina u. c. gleznām, gan seno Kremli, par Neždanovas dziesmām, Kačalova deklamācijām, senām celtnēm, parkiem un skaistajām Piemaskavas vietām.

Katru svētdienu mēs bijām kādā muzejā vai kaut kur ārpus pilsētas, ja ne citur — gulējām Petrovska parkā zālītē un lasījām. Vismīlākā mums bija Tretjakova galerija — tur dažā zālē sēdējām stundām. Vismaz reizi nedēļā bijām teātrī, visbiežāk operā. Ar nepacietību gaidījām tagadējā Puškina Tēlotājas mākslas muzeja atvēršanu un Dailes teātra kolektīva atgriešanos no ārzemēm. Vilis jau pazina un sevišķi cienīja šo teātri un bieži man stāstīja par to. Līdz ar to viņš labprāt stāstīja par agrāko Jauno Rīgas teātri, par tā progresīvo lomu latviešu sabiedriskajā dzīvē, par pirmskara izrādēm, par Raiņa «Uguns un nakts» izrādi. No viņa stāstiem es iepazinu ne vienu vien no Jaunā Rīgas teātra aktieriem, kurus uz skatuves redzēt man nekad nav bijis izdevības. [..]

Aizvien nāca iebraucēji no Minskas, studējošie Baltkrievijas jaunieši no Sverdlova un Rietumu tautu universitātes, no I Valsts universitātes, no Baltkrievu un Baltkrievijas ebreju teātra studijām. Pēdējie bieži vien lielākā grupā, pa reizei kopā ar savu direktoru un režisoru b. Rafaļski. Tad tika pat demonstrēts viens otrs jauniestudēts lugas fragments un spriests par dažādiem teātra mākslas novirzieniem un to piekritēju savstarpējiem strīdiem. [..] Pa reizei arī Vilis apmeklēja šo studiju. Gāja viņš arī uz baltkrievu un latviešu teātru studijām. Vilis labprāt atpūtās starp komjauniešiem, arī pastāvīgās diskusijas teātra jautājumos bija interesantas. Bet, ja kādu lugu uzveda vairākos teātros, centās noskatīties to visos. Nāca arī latviešu rakstnieki: P. Sviris, R. Eidemanis, P. Viksne, Viena, Klitija.

Visbiežāk tomēr vakari tika pavadīti pie grāmatām vai strādājot pie kāda raksta. Kā vienmēr, Vilis daudz lasīja, studēja Ļeņinu un centās vismaz pārļapot pēc iespējas vairāk jauniznākušo grāmatu: daiļliteratūru, kritiku, politiku un filozofiju.

1922.—1923. gadā dzīvojām Kontinentāles viesnīcas (Teātra, tagad Sverdlova laukumā) piektajā stāvā. Mūsu istabas logs bija tieši pret Kremļa Spasas torņa pulksteni

(biedri zobojās, ka mums slavens un liels sienas pulkste-
nis). [.]

Otrs atpūtas veids bija dzejas — gan visjaunākās, gan sen pazīstamas un miļas, bieži Raiņa dzejas. Reiz vēlā va-
karā pārnācis un ieraudzījis mani lasot Raiņa dzejas, Vilis
atzinās: man sen jau tā — kad nogurums un galva vairs
negrib strādāt vai arī kas smags nomāc un traucē darbu,
kādu pusstundu palasu Raini — un atkal viss savā vietā.

Citu reizi, atņēmis man grāmatiņu, viņš uzšķīra dažas
dzejas: «Savāda valoda», «Ķīniešu priesteri», «Vecuļauzu
stāsti», — un ieteica izlasīt. Kad izlasījusi tomēr nesapratu,
kādēļ tās bija vēlreiz jāpārlasa, Vilis turpināja: «Bet es,
tieši šīs dzejas lasot, kļuvi par revolucionāru, līdz tam biju
tikai sapņotājs.»

Par sevi un savām ērtībām Vilis nebija radis un neprata
rūpēties, pret manām vajadzībām centās būt arvien uzma-
nīgs, bet toreiz arī tas ne vienmēr izdevās. Atminu kādu
satrauktu vēstuli 1922. gada vēlā rudenī, kad viņš bija atva-
ļinājumā kaut kur Baltkrievijā. Viņš pārmeta sev vieglprā-
tību, nevēribu: ir jau sākusies ziema, bet tev tak nav nekāda
mēteļa, kā tu iztiec? Kā mēs varējam agrāk par to nepa-
domāt?

Pašam viņam arī bija tikai vecs rudens mētelis. Kad
1924. gadā pārvācāmies uz jaunu dzīvokli, visa mūsu
«iedzīve» ietilpa pāris nelielos koferīšos. Kad divi trīs mani
draugi paņēma tos un dažus saiņus grāmatu, man nepalika,
ko nest. 1923. gada pavasarī «Kontinentālē» pirmo reizi ar
lielu pušķi skaistu Krimas rožu rokā atnāca pie Viļa Ņina
Žigalova, toreiz KK(b)P CK uzskaites daļas darbiniece un
Meierholda teātra studijas audzēkne (teātrī viņa strādāja jau
1925. gadā, nostrādājusi tur tikai pusgadu pēc studijas beig-
šanas). 1924. gada vasarā viņi apprecējās.

1922. gadā atjaunojās Viļa sakari ar latviešu literatūru.
1922. gada novembrī viņš piedalījās latviešu proletārisko
rakstnieku apspriedē (bija sasaukta Viskrievijas konference,
kura savā darba sākumā konstituējās kā apspriede) Mas-

kavā, kur tika ievēlēts Viskrievijas proletārisko rakstnieku asociācijas latviešu sekcijas birojā (kopā ar P. Sviri, P. Viksni, A. Cepli, Sīmani Bergi, P. Veini un P. Lavīnu. Biroja priekšsēdētājs bija V. Knoriņš, sekretārs P. Sviris, tehniskais sekretārs P. Lavīns). Galvenais biroja uzdevums bija panākt PSRS dzīvojošo latviešu proletārisko rakstnieku vietotību. [..]

Drīz noskaidrojās, ka atjaunot žurnālu «Sarkanā Zvaigzne» neizdosies, lai gan tā bija domāts apspriedē un arī pēc tam. Žurnāla nepieciešamību izjuta visi. Radās jautājums par jauna literatūras žurnāla izdošanu. [..]

Ilgi meklēja žurnāla nosaukumu. «Zvaigzne» un daudzi citi priekšlikumi bija jau noraidīti, kad ieradās Sīmanis Bergis. Liels un trokšņains, viņš vēl nebija paguvis sasveicināties, kad pie tā jau griezās R. Eidemanis: «Meklējam vārdu jaunajam žurnālam. Kāds tavš priekšlikums?»

«Jaunais laiks,» bez domāšanas, turpinot sasveicināties, atbildēja Sīmanis Bergis. Pēc nelieliem apsvērumiem nosaukums tika pieņemts. [..]

No 1925.—1926. gada atminu gadījumu, kad, gaidīdams pārnākot Vili, R. Eidemanis stāstīja man un Ņinai par iece-rēto stāstu, pie kura uzrakstīšanas viņš nekādi netiekot. Stāstīja ar tādu aizrautību, tik dzīvi tēloja Pilsoņkara laikā novērotu mazu ciematiņu akmeņainā kalnu piegāzē un ciņu ap ūdeni, bez kura cilvēkam nav dzīves, ka arī tad, kad viņš aplusa, mēs labu brīdi klusējām. Arī R. Eidemanis, no atmiņām satraukts, brīdi klusēja un tad piebilda: «Ja izdotos uzrakstīt tā, kā es to redzu, būtu lieliski! Tikai tam vajag daudz laika, un ikdienas darbs to neatstāj.» Sižets bija mazliet citāds nekā stāstā «Akmeņu sacelšanās», tur bija vēl arī sagrauta ūdensvada atjaunošana, ko mazā ciemata iedzīvotāji veica ar pašiem primitīvākajiem darba rīkiem, varētu teikt, kailām rokām. Mēs ļoti gaidījām šo stāstu.

1926.—1927. gada ziemā man kopā ar Vili un Ņinu gadījās būt pie Eidemaņiem. Uzzinājis, ka es mācos Ļeņingradas Politehniskajā institūtā, R. Eidemanis apjautājās: «Vai sar-

kanā uguntiņa parkā virs torņa vēl deg?» Pagriezies pret savu dzīvesbiedri, viņš iesaucās: «Atmini? Tas taču arī mūsu parks, mūsu jaunība...» Viņš atcerējās Meža institūtu, tā apkārtni, parkus, savu studenta dzīvi un dziesmas. «Jums tagad, zināms, viss citādi, citi jautājumi, paražas, citas dziesmas... Bet sarkanā uguntiņa parkā deg...» Arī vēlāk satiekoties viņš vairākkārt interesējās par Ļeņingradas institūtiem un arvien atcerējās sarkano uguntiņu, kura arī mani vienmēr valdzināja. Es atkal pajautāju, kā ar «to stāstu» — par ciemu uz akmeņiem un ūdensvadu, un atkal dzirdēju to pašu — nav laika. Kad stāsts beidzot parādījās, man likās, ka R. Eidemanis nav tomēr panācis to, ko bija iecerējis, var arī būt, ka toreizējā stāstījuma varā es pati biju šo stāstu iedomājusies citādu.

Pēdējo reizi ar R. Eidemani runāju pirms kādas lielas sapulces sākuma kinoteātra «Udarņiks» zālē, kur viņš kā Osoaviahima priekšnieks referēja par šīs organizācijas kārtējiem uzdevumiem un darbību — tas droši vien bija 1936. gadā.

Raksti «Jaunam Laikam» ienāca gausāk, nekā bija domāts, visi bija pārāk aizņemti savos pamatdarbos. Pirmās tika saņemtas un apspriestas dzejas — vispirms P. Svira un R. Eidemaņa («Zemnieku Kristus» u. c.). Ilgi gaidīju Sīmaņa Berga romānu «Sarkanās kazarmas», bet, neraugoties uz daudzkārtīgajiem solījumiem, tas tā ir netika saņemts. 1923. gada pavasarī «Jaunā Laika» pirmais numurs tika nodots izdevniecībai. Bez iniciatoru grupas piesaistīt bija izdevies ļoti nedaudzus. Tika gatavots otrais numurs, uzaicinājumu iesniegt rakstus publicēja «Krievijas Cīņā», un vismaz daži tika saņemti. [..]

E. Eferts-Klusais 20. gadu pirmajā pusē lasīja latviešu literatūras kursu un arī šķīru cīņu vēsturi Latviešu strādnieku fakultātē un Rietumtautu komunistiskās universitātes latviešu sektorā. [..]

Studenti, tāpat kā rakstnieki (arī «Jaunā Laika» grupa) un visi, kas daudz maz pazina E. Efertu-Kluso, izturējās pret

viņu gan kā rakstnieku, gan brīnišķu cilvēku ar sevišķu cieņību. Par viņa askētisko dzīves veidu, par to, kā viņš neviename neļāva par sevi rūpēties, kā arī par viņa izpalīdzību un gādību par citiem vēl šodien daudz tiek stāstīts. Es pazinu E. Efertu-Kluso tikai kā vienu no viņa skolniecēm strādīfakā, bet viņa īpatnējais, jaukais tēls atmiņā nav nobālējis, sevišķi tā klusā saudzība, ar kādu viņš vērsās pret jebkuru cilvēku, varētu teikt, pat kautriība, viņa sarunas bez kādas liekvārdības. Bija ārkārtīgi nepatīkami, ja gadijās pateikt vai izdarīt ko tādu, kas viņu kaut kādā veidā apbēdināja.

Pārcēlies uz Maskavu, Vilis nezaudēja sakarus arī ar Lietuvas Kompartiju (varbūt otrādi — atjaunoja tos). Tāpat kā kādreiz Smoļenskā, man nereti arī 1922.—1926. gadā nācās būt par viņa sakarnieci ar V. Mickeviču-Kapsuku un Angarieti. Tikai tagad viņš apmeklēja ne tikai Lietuvas KP CK Ārzemju biroju, bet arī Latvijas KP CK Ārzemju biroja sēdes un izpildīja to uzdevumus. Diezgan ilgi un noteikti tika domāts par viņa aiziešanu nelegālā darbā — Latvijā vai Lietuvā; atminu, ka vairākkārt tiku apjautājusies, vai tas izlemts. Vienmēr Vilis atbildēja, ka nekādas skaidrības vēl nav. Kad viņš man pateica, ka «tas atkrit», neatminu. Tikai tagad zinu, ka KK(b)P CK nebija devusi tam piekrišanu.

Jau 1923. gadā Vili vairs neapmierināja darbs CK uzskaites un sadales daļā. Kad atkrita jautājums par nelegālo darbu, viņš sāka domāt par darbu ar lielāku patstāvību, kur varētu pilnīgāk izvērst savus spēkus. Par tādu viņš bija iedomājies darbu kādā rūpnieciskā apgabalā. Biedri aicināja uz Sverdlovsku. Bet, kad 1924. gada sākumā jautājums nonāca līdz CK vadībai, arī tas tika noraidīts. Viņu uzaicināja strādāt Staļina sekretariātā — studēt un tematiski kopot Ļeņina rakstus. Kā pirmais tāds uzdevums, pie kura blakus pamatdarbam viņš jau daļēji strādāja, bija Ļeņina raksti agrārjautājumā. «Zināms, vilinoši, interesanti, citādi nekad nebūtu tādas iespējas studēt Ļeņinu, bet... tomēr gribas patstāvīga darba,» sprieda Vilis un atteicās. Tad viņam uzdeva organizēt un vadīt CK informācijas nodaļu.

Darba kļuva arvien vairāk. Ļoti sasprindzināts un darba pārslogots Vilim bija partijas diskusiju laiks. Gandrīz ikdienas tad viņš uzstājās kādā sapulcē pret trockistiem vai labējiem. Gadījās, pat divas trīs reizes dienā, tai skaitā arī latviešu klubā un latviešu studentu sapulcēs. Kad 1924. gada februārī un martā Maskavas komitejas sarkanajā zālē latsekcija organizēja lekciju kursu par Ļeņinu, starp lektoriem bija arī Vilis (atminu vēl Rudzutaku). [...] Pa reizei izbrauca arī uz rajoniem un pat citiem apgabaliem. Pārejot aģitācijas un propagandas nodaļā, darba slodze vēl pieauga. Tad pat viņš sāka strādāt arī «Pravdā»; kādi tieši bija viņa pienākumi tur, neatminu. Atmiņā tikai diezgan biežie, vēl Marijas Iljiņičnas¹ zvani no redakcijas (viņa toreiz vēl bija «Pravdas» redakcijas sekretāre). Arvien vairāk nācās rakstīt avīzēm un žurnāliem, veikt redaktora pienākumus. Bet, kad no viņa prasīja rakstu «Cīņas Biedrim» vai citiem nelegāliem vai legāliem LKP izdevumiem, parasti tika atļikti visi citi raksti. Šādus uzdevumus viņš uzskatīja par sevišķi svarīgiem.

Strādājot aģitgrupā, radās tuvāki sakari arī ar krievu rakstniekiem, sevišķi ar jaunajiem — to vēl sekmēja līdzdalība žurnāla «Komsomolija» redakcijā. Arī krievu padomju literatūra 20. gados nebija vēl sevišķi bagāta. Katrs jauns darbs tika tverts ar sevišķu interesi, katrs panākums uzņemts ar sajūsmu.

Kādu vakaru (1926. g.) pārnācu vēlu. Vilis dusmojās: kad vajaga — tevis nekad nav mājā. Šoreiz daudz zaudēji... tikko aizgāja Žarovs un Bezimenskis. Lasīja te savas jaunās poēmas... Lūk, te jaunā Bezimenska poēma «Комсомолня», palūdzu atstāt līdz rītam... Sāku lasīt. Vilis steidza kādu rīt nododamu rakstu, bet, neraugoties uz to, ka bija jau krietni pāri divpadsmitiem naktī, pēc brīža atlika to un pievienojās man. Kopā lasījām un priecājāmies. Vilis vairākkārt atgriezās pie atsevišķām vietām: «Nē, tas jau meista-

¹ Uljanova Marija (1878—1937) — V. I. Ļeņina māsa.

riskil! Labi! Te jau ir mūzika!» Atkal tika atkārtoti daži panti. «Комсомолия» drīz parādījās žurnālā. Vilis par to uzrakstīja atzinīgu recenziju; kur to ievietoja, neatminu un neesmu atradusi.

Arī 30. gados, tāpat kā agrāk, Viļa ģimenē atpūtas brīžos kopēji lasīja dzejas. Visbiežāk labi pazīstamas, simtreiz lasītas, katrs savas iemīļotās. (Lasītājs visbiežāk bija Vilis.) Tad nāca klajā Rainis un Majakovskis, Puškins, Poruks un Zarovs, Eidemanis, Bezimenskis un Anna Ahmatova, Nekrasovs, M. Svetlovs, Jeseņins un Asejevs un jo daudzi citi. Daudzkārt salīdzināja kādu tēmu dažādu dzejnieku darbos. Kad pirmo reizi lasījām R. Eidemaņa vēstuli dēlam, Vilis tūlīt paņēma attiecīgu Bezimenska dzejoli, tad kopēji tika pārlasīts daudz no dažādu laiku lirikas — gan Rainis, Aspazija, Poruks, gan citi. Beidzot Vilis secināja — nē, šodienai vistuvākais Eidemanis un Bezimenskis. Vienkārši, jauki, spēcīgi un patiesi — bez liekas jūsmiņāšanās un salkanības.

30. gados Vilis pārlasīja Blaumaņa rakstus, ieteica to darīt arī citiem. Liekas, 1936. gadā (varbūt 1935.?) viņš uzrakstīja plašāku rakstu par R. Blaumani, kur jo augstu vērtēja to kā latviešu literatūras kritiķi, kā noveles meistarū. Kad man un citiem, kas lasīja šo Viļa rakstu, šis vērtējums likās pārāk augsts, Vilis nekādā ziņā nebija ar mieru to maināt. Raksts neparādījās kā ievads Blaumaņa Kopotiem rakstiem, kā tas bija domāts (kādēļ — neatminu, vai redakcija nepiekrita rakstā dotajam vērtējumam vai varbūt tas netika laikā iesniegts), bet kaut kur ievietots tomēr tika. At-
rast to nav izdevies, lai gan toreiz uz manu piezīmi: «Kādēļ tādā žurnālā (grāmatā?)? Kas to tur redzēs un lasīs?» — Vilis atbildēja: «Kam interesēs, tas atradīs un lasīs.» Cik asa arī kādreiz nebūtu kritika un polemika žurnālos, sapulcēs un personīgās sarunās, Vilis vienmēr ļoti cienīja kā Eidemani, Laicenu, Paegli, Cepli, tā arī Efertu-Kluso un Andreju Upīti. Tieši tādēļ, ka Vilis Knoriņš un vairums PSRS dzīvojošo latviešu un latviešu padomju rakstnieku

cieniņa un ļoti augstu vērtēja A. Upīti kā proletārisku rakstnieku, tādēļ, ka nevarēja būt pret to vienaldzīgi, viņi tik asi kritizēja A. Upīša līdzdalību sociāldemokrātu izdevumos, viņa novēršanos no Kompartijas un kreisās strādniecības. Andreju Upīti nedrīkstēja atdot. Vilis vienmēr ticēja uz labāku saprašanos ar A. Upīti. Domāju, ka tieši tādēļ viņš 30. gados sūtīja A. Upītim Padomju Savienībā iznākušo latviešu literatūru. (Arī P. Viksna sūtīja Latvijas rakstnieku grāmatas. Kam — neatminu, bet pāra reižu redzēju viņus kopā, gatavojot sūtījumu.) Vai visi tie sūtījumi tika saņemti? 1936. gadā (varbūt 1937.?) Vilim Kņoriņam adresētā vēstulē Andrejs Upīts sūdzējās par grūtiem darba apstākļiem, par neiespējamību rakstīt un izdot ulmaniskajā Latvijā. Neatminu, ko īsti Vilis atbildēja (atbilde tika nosūtīta), zinu, ka viņš gādāja par iespēju A. Upītim izdot savus darbus Maskavā. Vilis pielāva varbūtību, ka A. Upīts pārcelsies uz Maskavu, un rūpējās attiecīgās iestādēs, lai viņam tiktu dota iespēja (zināms, ja pats A. Upīts to vēlēšies) un tiktu radīti vajadzīgie darba apstākļi. A. Upīša atbildi Vilis vairs nesaņēma, vai tā tika rakstīta — nezinu.

Literatūra Vili vienmēr bija interesējusi. Viņš ne tikai uzskatīja to par vienu no sava partijas darba sastāvdaļām, tā jau pati par sevi viņam bija sirdslieta, tikai laika tai, sākot ar 1927. gadu, gandrīz nemaz neatlika.

30. gados daudz laika un spēka viņš veltīja darbam «Pravdas» redakcijā (1932—1935). Tika tur — žurnālā «Boļševik» (1934—1937) un, cik atminu, arī žurnālā «Komunističeskij Internacional» (1932—1934) rakstījis daudz redakcijas rakstu (ievadrakstu) — krietni vairāk nekā rakstu ar savu parakstu. Vispār es gandrīz neatminu tādu vakaru, kad viņš nebūtu ko rakstījis. Viņam bija apbrīnojamas darba spējas — sāka darbu desmitos no rīta un beidza ap diviem naktī ar nelieliem pārtraukumiem pēcpusdienā vai vakarā. Lai sastaptu to mājā, daudzi nāca pēc vienpadsmitiem divpadsmitiem naktī.

Vakara pastaigas kļuva arvien retākas. Bet nebija tādas dienas, kad, pārradies mājā, viņš vismaz uz dažām minūtēm neieietu pie bērniem un vecākiem apjautāties, kā tiem to dienu klājies, un britiņu aprunāties ar vecākiem par pēdējiem notikumiem pasaulē. Ja vakarā vai svētkos pie galda pulcējās draugi, paziņas un darba biedri, tur neiztrūkstoši bija jābūt arī vecākiem. Arvienu retāk viņš uzstājās latviešu sapulcēs un 30. gados jau atzinās, ka nopietns referāts latviešu valodā tam sagādājis grūtības. Visus gadus darbā un arī mājā nācās lietot galvenokārt krievu valodu (1928.—1935. gadā — arī vācu). 30. gados pie viņa visbiežāk varēja sastapt Kominternes darbiniekus, vācu un čehu komunistus. Vistuvāk pēdējos gadus kā darbā, tā privātā dzīvē Vilis bija saistīts ar J. Pjatņicki¹ (arī pēc 1935. gada), kuru viņš sen jau ļoti cienīja. Bieži viņš sastapās ar Mickeviču-Kapsuku, Martinovu un Gotvaldu un to ģimenēm, kā vienmēr ar agrākiem un toreizējiem Baltkrievijas darbiniekiem. Neaizmīrsa viņu arī baltkrievu un latviešu rakstnieki, nāca P. Viksna, Anna Lācis, Anna Zaprovska u. c. Bieži viņas dzīves pēdējā gadā (1933) Vilis tikās ar Klāru Cetkinu — sevišķi tad, kad viņa jau slimības gultā diktēja savus pēdējos rakstus un viņai bija vajadzīgs palīgs. Vilis tad palaikam vai ik vakarus uz pāra stundām gāja pie viņas (un viņš nebija vienīgais, kas tā darīja), lai palīdzētu sameklēt un izlasīt vajadzīgo literatūru vai vienkārši aprunātos ar to. Centās izpalīdzēt viņai līdz pēdējam brīdim.

[.] Sevišķi pārslogota Vilim bija 1934.—1935. gada ziema un pavasaris, kad tika gatavots VII Kominternes kongress. Cik atminu, no IV kongresa rezolūciju projektiem Vilis rakstīja divus. Tas nozīmēja arī ilgstošu apspriešanu, saskaņošanu un rediģēšanu — un ne tikai pašā Kominternē un tās sekcijās. Vairāk mēnešu, gandrīz katru vakaru pēc darba, t. i., ap vienpadsmitiem divpadsmitiem naktī G. Dimitrovs,

¹ Pjatņickis Josifs (1882—1938) — Krievijas un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks.

J. Pjatņickis, Vilis un daži citi brauca pie Staļina, lai līdz diviem trijiem naktī vēlreiz lasītu, rediģētu, labotu burtiski katru teikumu. Kad darbs beidzot bija galā, visi bija nofotografējušies Staļina kabinetā vasarnīcā: uz dīvāna sēdēja Dimitrovs, Vilis, J. Pjatņickis un Kūsinens (varbūt Manuīlskis?), aiz viņiem, roku uz atzveltnes atspiedis, stāvēja Staļins. (Šī fotogrāfija bija izraisījusi 1937. gadā sevišķu niknumu cilvēkos, kas izdarīja kratīšanu Viļa kabinetā.) Vilis aktīvi piedalījās visā kongresa organizācijas darbā un strādāja arī kongresa redakcijas komisijā. Nekādu politisku domstarpību KI IK (Komunistiskās Internacionāles izpildkomitejā — M. R.) nebija, tas redzams no dokumentiem, to man apstiprināja arī Vilis. Tādēļ viņa un J. Pjatņicka aiziešana no Kominternes visiem (arī viņam pašam) nāca pilnīgi negaidīti. Par to, kā tas noticis, Vilis man stāstīja apmēram šādi: pēdējā laikā KI IK aparātā starp dažiem prezidija locekļiem bijušas sīkas «rīvēšanās» ikdienas praktiskā darbā, kas traucējis darbu, radījis pārpratumus. Viņš un Pjatņickis kongresa laikā uzrakstījuši kādu iesniegumu, kurā teikuši, ka tā turpmāk strādāt nevar. Izlasījis to, Staļins pateica: «Ja negrib, nevajag — iztiksim bez viņiem.» Vilis un Pjatņickis tūlīt tikuši izstripoti no nākošās izpildkomitejas kandidātu saraksta. Kominternes izpildkomitejā tos nomainīja Ježovs un Moskvins.

Daudz laika un enerģijas 30. gados Vilis veltīja partijas vēsturei. Gan lekcijām (Sarkanās Profesūras Partijas vēstures institūtā, kur viņš bija arī direktors, un Ļeņina skolā), gan mācību grāmatām. 1934. gada februārī viņa redakcijā iznāca «Isā VK(b)P vēsture». Jau oktobrī iznāca tās otrais, pārļabotais un papildinātais izdevums. 1935. gadā viņš kopā ar vienu citu vēsturnieku — tā vārdu esmu paspējusi aizmirst — sarakstīja VK(b)P vēsturi divos sējumos. Parādījās arī jau signāleksemplāri, kad grāmatu sāka no jauna recenzēt, labot, rediģēt — tas ilga pusotra, divus gadus. Cik atminu, par galveno trūkumu tika uzskatīts tas, ka autori nav pienācīgi izcēlušī Staļina lomu. 1937. gada sākumā,

sniegdams man abus šos sējumus, Vilis teica: «Ja gribi, ņem sev par piemiņu. Daudz vieglāk uzrakstīt no jauna nekā te vēl ko sakārtot.»

Grāmatās burtiski nebija nevienas dzīvas vietas, tās tā bija sastrīpotas un izraibinātas ar daudzo redaktoru dažādu rokrakstu piezīmēm un labojumiem. Abi autori atteicās no grāmatas izdošanas.

No 1937. gada 1. maija VK(b)P CK uzdevumā Vilis Kņoriņš, J. Jaroslavskis un P. Pospelovs strādāja pie jaunas partijas vēstures mācību grāmatas (to rakstīja visi trīs — katrs patstāvīgi) un vienlaikus pie paplašināta VK(b)P vēstures kursa, kuram katrs rakstīja noteiktas nodaļas. 1937. gada 22. jūnijā īsā partijas vēsture Vilim bija jau slejās, plašākā kursa pēdējās nodaļas bija jānodod ne vēlāk par 25. jūniju (vai pat 23. jūniju). Pie tām viņš strādāja naktī uz 23. jūniju, kad viņu arestēja.

Jau labu laiku cits pēc cita pazuda un tika pasludināti par tautas ienaidniekiem plaši pazīstami, autoritatīvi partijas un valsts darbinieki, veci komunisti. Daudzus no tiem Vilis labi pazina. Ne brīdi viņš nešaubījās, ka viņa vecais draugs Kārlis Janelis nav un nevar būt tautas ienaidnieks. Un ne tikai par Janeli viņš nešaubījās, lai gan ticēja kontr-revolucionāro organizāciju pastāvēšanai, par kurām stāstīja nepublicēti un publicēti dokumenti. Viņš domāja, ka īstie ienaidnieki tiši iepin uzticamu veco komunistu vārdus pret-padomju lietās, apmelo tos, bet tas viss noskaidrosies. Tā viņš teica arī arestēto biedru tuviniekiem, ja kāds nāca pie viņa pēc padoma. Nesaprotamas likās daudzās pašnāvības, piemēram, viņa tuvāko Baltkrievijas darba biedru — J. Adamoviča un A. Červjakova pašnāvība. Oficiālie izskaidrojumi par Červjakovu bija tik neticami, ka par to pat nopietni runāt nevarēja. Un enerģiskais, dzīvespriecīgais J. Adamovičs, kas tikai pirms mēneša atbrauca no Maskavas lielā sajūsmā par savu darbu un tā rezultātiem Kamčatkā (viņš bija akciju sabiedrības «Kamčatka» direktors) ... Tas tiešām nebija saprotams.

Pēc sapulces, kurā izslēdza no partijas Š. Eliavu (PSKP biedrs no 1904. gada, toreiz PSRS Viegļās rūpniecības tautas komisāra vietnieks) kā ar ārzemju spiegošanas orgāniem saistītu tautas ienaidnieku, stāstīju Vilim arī par «faktiem», kurus sapulcē minēja tautas komisārs (CK loceklis) I. Ļubimovs, tad Vilis, nenoklausījis līdz galam, pielēca no krēsla un, nervozi soļojot pa istabu, pārtrauca mani: «Ārprāts, nevēdība! Eliavu partijā labi pazina jau tad, kad tevis un daudzu no jums vēl pasaulē nebija, bet tagad jūs viņu par kādu muļķa puiku iztaisāt! Kā var nesaprast, ka, ja Eliavs tiešām būtu ienaidnieks, viņš gan nebūtu tik muļķīgi rīkojies, kā jūs to stāstāt. Prātu jūs visi esat zaudējuši kopā ar Ļubimovu!»

17. jūnijā Vilis esot bijis Politbiroja sēdē, atgriezies vasarnīcā ļoti satraukts, bet es to neaptvēru. Uz vasarnīcu no jauna izbraucu tikai 22. jūnijā. Parunāt ar Vili neizdevās — visu dienu nāca un gāja cilvēki. Uz brīdi palikuši trijātā (kopā ar Ņinu), mēs gandrīz saķildojāmies: es tūlīt pārmetu Vilim, ka viņš nav bijis «Prometeja» partijas sapulcē, kur apspriests jautājums par P. Svira izslēgšanu no partijas (par sakariem ar R. Eidemani) un kur, kā man tas iepriekšējā vakarā tika stāstīts, pēc Svira lūguma esot bijuši ar mieru uzklaut Viļa domas. Vilis bija ļoti nervozs to brīd.

Bija jau divpadsmit naktī, kad iegāju pie viņa. Vilis rakstīja un kaut kā skumji un klusi pateica: «Es šodien esmu ļoti noguris, bet līdz ritam vēl jābeidz šī nodaļa... Tu arī šodien esi nogurusi, ej gulēt, rit par visu parunāsim...»

Vairāk es viņu netiku redzējusi.

Mani uzmodināja vairāku mašīnu troksnis un daudzas balsis — bet tas jau nebija nekas neparasts. Nesapratu tikai, kādēļ tik stipri dauzās sirds... Kad piecēlos, viņa vairs nebija. Savā istabā salikusi, galvu rokās saņēmusi, sēdēja Ņina. Viņa pat nepakustējās, tikai klusi pateica: «Vili aizveda...» Durvis uz verandu, kur vēl nesen strādāja Vilis,

bija vaļā, grīda bija piemētāta ar papīriem — tās bija partijas vēstures nepabeigtās nodaļas lapas. Trīs vai četri cilvēki formā beidza kratīšanu. Es prasīju, lai parāda protokolu — tur bija uzskaitītas atņemtās mantas: partijas biļete, PSRS CIK un VK(b)P CK locekļa apliecība, vēl kaut kādi viņa personiski dokumenti un pēdējie TASS ziņojumi — tas viss.

Kad palikām vienas, Ņina stāstīja: «Vilis atvadoties teica «es drīz atgriezīšos» un aizgāja mierīgi, paceltu galvu, pat mēтели nepaņēmis.» Viņam nebija vēl pat četrdesmit septiņi gadi.

Pēc pāra nedēļām Ņinu izslēdza no partijas. Vecā komuniste Austrā Asare man vairākreiz ir teikusi: ja kādreiz ko rakstīsi par Vili, neaizmirsti uzrakstīt par Ņinu. Līdz šim nevaru aizmirst sapulci, kurā viņu izslēdza. Sai sapulcē Ņina Žigalova-Knoriņa — maza, trausla sieviete — skaidri un droši pateica piecsimt partijas biedriem: «Es nebiju viņam tikai sieva, bet arī viņa ideju un domu biedre. Es zinu — viņš nav tautas ienaidnieks, arests vēl neko nenozīmē, ar laiku tas viss tiks noskaidrots.» Viņa likās pavisam sīciņa un viena pret visiem lielajā sapulcē. Tik droši mūsu sapulcē vēl neviena nebija runājusi. Viņu izslēdza. Bet es, tāpat kā vairāki citi biedri, nespēju pacelt roku par viņas izslēgšanu. Lēmums nebija vienbalsīgs.

Pēc kāda laika (1938. gada sākumā) tika arestēta arī Viļa sieva Ņina un uz astoņiem gadiem ieslodzīta nometnē kā «tautas ienaidnieka ģimenes loceklis». Viļa trīspadsmit gadu veco dēlu un deviņgadīgo meitiņu kopā ar sievasmāsu (kuru tūlīt pēc Viļa aresta izslēdza no komjaunatnes) izsūtīja no Maskavas. Tika arestēti un gāja bojā sievastēvs un māsas Zeltas vīrs (abi partijas biedri, pēdējais no 1907. gada). Arestētas abas māsas, izslēgts no partijas un noņemts no darba brālis (1941. gadā brīvprātīgi aizgāja armijā un 1943. gadā krita frontē). 76 gadus vecajam tēvam un 73 gadus vecajai mātei arī bija pavēlēts atstāt Maskavu, bet smagi slimā māte jau vairākus mēnešus necēlās no gultas, un

tēvs atteicās pildīt pavēli: ja gribat — vediet ar varu, paši mēs nevaram un nekur nebrauksim. Viņiem abiem noņēma pases. Tikai pēc pusgada atdeva pases un atvēlēja palikt jaunākā dēla apgādībā. Viņi nomira, tā arī nesagaidījuši nekādas vēstis par Vili.

1958—1965

RLMVM, inv. № 94966.

Atmiņas komentējuši M. Knoriņa un M. Rozentāls.

BIRUTA GUDRIĶE

SAVĀDO LIKTEŅU TELOTĀJS AUGUSTS MEŽSĒTS

Augustam Mežsētam, kuru mēs ilgus gadus bijām piemirsuši, ir sava noteikta vieta latviešu literatūras aprites procesā. Jā, tieši aprītē, jo viņš ne tikai publicējis dzejoļus, stāstus, romānus, ne tikai tulkojis latviešu valodā cittautu autoru darbus, bet nozīmīgi veicinājis latviešu literatūras attīstību kā grāmatu un žurnālu izdevējs. A. Mežsēts bija cilvēks ar labu gribu un nopietnām iecerēm, tomēr daudzējādā ziņā viņa literārie nodomi palika pusceļā. Taču paveiktais pelna izvērtējumu.

Augusts Mežsēts dzimis 1890. gada 5. novembrī Odzianas Mežsētu saimnieka ģimenē. Odziana, kas atrodas starp Ērgļiem un Pļaviņām, robežo ar senām kultūras tradīcijām bagāto Vietalvu. Vietalvā kopš 19. gadsimta 70.—80. gadiem darbojās labdarības biedrība ar savu tautasnamu, teātra trupa, koris. Skolotāja Jura Kalniņa dibinātais un vadītais Vietalvas koris, starp citu, 1873. gadā piedalījās Pirmajos vispārīgajos latviešu dziesmu svētkos Rīgā un dziedātāju vidū bija arī kāds Andrievs Mežsēts. Nākamā rakstnieka tēvs, vectēvs? Bet radinieks katrā ziņā.

Augusta Mežsēta dzimtu, tiklab pa tēva, kā mātes līniju, raksturo intelīģence, tieksme uz mākslu un literatūru. Augusta tēva radinieks bijis dzejnieks Andrejs Mezītis (1869—1918), mātes brālēns — Mārtiņš Augusts (1860—1935) — skolotājs un mūzikas darbinieks, kas par mūzikas jautājumiem rakstījis arī presē. M. Augusta meita Olga Auguste

(1896—1973) vēlāk kļuva pazīstama Komunistiskās partijas darbiniece.

Pagājušā gadsimta 90. gados, kad ritēja Augusta Mežsēta pirmais gadu desmits, viņa vecākais brālis Kārlis (1873—1957), strādādams par skolotāju, periodikā («Balsī») publicēja dzejoļus. Ap jaunā gadsimta sākumu Kārlis Mežsēts pievērsās zemkopībai un dzejošanu pārtrauca, bet Augusts, apmeklējams Vietalvas draudzes skolu, rakstīja teicamus domrakstus un pie skolas pārziņa Kārļa Jirgena dzīvesbiedres apguva klavieru spēli. Nākamā rakstnieka garīgā attīstība veidojās kultūras tradīcijām un gaišām personībām bagātā vidē. Mežsētu mājās tika viesojies arī rakstnieks Pērsietis. Savukārt draudzes skolā krievu valodu mācīja 1905. gada revolūcijas un Pilsoņu kara dalībnieks Jānis Judiņš.

1907. gadā pabeidzis Vietalvas draudzes skolu, A. Mežsēts devās uz Rīgu, kur apmeklēja valodu kursus, pēc tam mācījās kompozīciju Ķeizariskajā mūzikas skolā. Taču intereses jau griezās uz literatūras pusi. 1911. gadā laikrakstā «Latvija» ar parakstu A. M. parādījās daži domugraudi. 1912. gadā tiem pievienojās dzejoļi, bet 1912. gada beigās, titullapā datēta ar 1913. gadu, iznāca pirmā grāmata «Uz priekšu jeb atpakaļ?», kura bija nosaukta par stāstu — drāmu ar apakšvirsrakstu «Bildes iz tagadnes dzīves». Divdesmit divus gadus vecais grāmatas autors tēloja skolnieku izlaidīgo un garīgi tukšo dzīvi, taču bez dziļākas motivācijas un mākslinieciska vispārinājuma un par to saņēma bargu kritiku. Zeltmatis, piemēram, rakstīja: «Diletantisks nemākuļa darbs pēc savas uzbūves un lubnieciski seksuēls pēc sava satura — bet tomēr ievērojams, raksturīgs sava laikmeta dzīves dokuments» (Druva, 1913, V, 621. lpp.). Par vājo, nemākulīgo formu, valodas kļūdām, rusicismiem kritiķiem bija taisnība, bet taisnība bija arī Zeltmatim, kas vērtīgi bija pamanījis, ka šis neliterārais darbs ir jūtīgas sirds dziļš sāpju kliedziens par jaunatnes morālo pagrīmsānu. Kāds cits kritiķis (Vns) gan secināja, ka «jaunā autora

pirmā debija varēja labāk izpalikt» (Jaunā Dienas Lapa, 1913, 5. janv.), tomēr iznīcinošais spriedums A. Mežsētu nobaidīja, un 1913. gadā nāca klajā viņa otrā grāmata «Meklētāji, ilgas un maldi» (uz vāka virsraksts «Uz kultūras ceļa»). Ja pirmā grāmata bija izdota ar M. Augusta vārdu, tad otrā — ar īsto vārdu — A. Mežsēts. Arī šajā grāmatīnā ievietotie trīs stāsti nepaceļas pāri iesācēja līmenim, tajos, tāpat kā stāstā — drāmā, pietrūkst domas konkretizācijas, mākslinieciskas mērķtiecības.

1914. gadā A. Mežsētu iesauca Krievijas armijā, kurā viņš aizvadīja turpat trīs gadus. Vai cīnījies frontē vai kalpojis aizmugures dienestā — par to ziņu nav izdevies iegūt, taču karš kā drausmīgs cilvēka psihes koproļotājs vēlāk vairākkārt atspoguļojās viņa daiļradē. Tieši kara gados jaunajā rakstniekā dzima ilgas pēc skaistā, daiļā, pēc materiālā un garīgā harmonijas. Sakarā ar J. Poruka piekto nāves gadskārtu A. Mežsēts Maskavā iznākošajā latviešu avīzē «Dzimtenes Atbalss» (1916, 11. jūn.) publicēja nelielu rakstiņu «Dzejnieka piemiņai», kurā pasvītroja, ka J. Poruks «zināja, ka normālam cilvēkam nav jāsaprot tikai politika, bet arī — zāle, zvaigznes un daudz kas cits... Viņš saprata (ne tikai zināja) to, ka vecos laikos pasaules uzskats bij saistīts ar dzīvi, ka Aristotels, meklēdams patiesību, meklēja daiļo, saskanošo... Tā arī priekš viņa visdaiļākā parādība vai lieta bij arī vispatiesākā... Un jaunie laiki gaida cilvēka miesas un gara, materiālās un garīgās kultūras daiļo kopsaskaņu.» Šai «jauno laiku» prasībai savā turpmākajā dzīvē centās sekot arī A. Mežsēts.

Kad Latvijā nodibinājās republika, A. Mežsēts steidzās uz dzimteni. Lai pārvestu savu nelielo mantību, viņš Maskavā par pēdējo naudu nopirka nodzītu kara zirgu ar pajūgu. Latvijā zirdziņš atkopās un izrādījās par dižciltīgu tīraseni. A. Mežsēts to par krietnu naudu pārdeva un ieguva kapitālu izdevēja darbībai. 1919. gada rudenī viņš Rīgā izdeva žurnālu «Latvijas Rīts» un nodibināja grāmatu apgādu «Vaiņags», 1920. gadā laida klajā žurnālu «Vaiņags». A. Mež-

sēta redakcija, ekspedīcija un grāmatu tirgotava atradās Troņmantnieka (tagadējā Raiņa) bulvārī 25.

20. gadu sākumā, kad pēc pasaules kara postījumiem, bēgļu gaitām, garīga apsūkuma latviešu grāmatniecība sāka savu nacionālās atjaunotnes gaitu, «Vaiņaga» grāmatu apgāds veica ļoti nozīmīgu darbu. Tas palīdzēja dienas gaismu ieraudzīt daudziem latviešu rakstnieku dzejas un prozas dar-

x

Kas lūgšanā ir pēlis rokas
Un celos kritis krustcelos,
Tām atņemtais tavs zemes ornans.
Kas lādot pacēlis būs rokas,
Tā divnārt sagrābs jaunās ornans
Un dēve smarbus zaimus dos.
Kas lūgšanā ir pēlis rokas -
Tas apceraidroto tavs krustcelos.

Augusto Mežsēta

1936.

A. Mežsēta dzejolis autora rokrakstā.

biem un līdz ar to modināja lasītājos interesi par labu daiļliteratūru. A. Mežsēts bija sava darba entuziasts. «Vaiņaga» īsā mūža gadi,» atcerējās pēc pusgadsimta A. Mežsēts, «man bija apskurbuma gadi, kad eksistēja tikai viens prieks: iznāk jauna grāmata!» (Padomju Zeme, 1970, 3. martā.) A. Mežsēts centās arī pēc grāmatas mākslinieciskā noformējuma kvalitātes. Grāmatu vāku zīmējumiem viņš pieaicināja labākos latviešu māksliniekus — J. Jaunsudrabiņu, J. Madernieku, U. Skulmi, N. Strunki, A. Štrālu, V. Toni, K. Ubānu, S. Vidbergu u. c.

«Vaiņags» izdeva tikai daiļliteratūru un pārsvarā tālaika latviešu autoru darbus. Trijos apgāda pastāvēšanas gados iznāca turpat pussimts gaumīgi noformētu grāmatu. Savus pirmizdevumus te piedzīvoja J. Akuratera «Saules valgos» (1921), A. Austriņa «Klusuma gaviles» (1921), A. Dāles «Ēnu rotaļas» (1922), V. Damberga «Atraitne» (1923), P. Ērmaņa «Atsacīšanās» (1920), Ā. Ersa «Sešas poēmas» (1920), «Maskas» (1920), «Greizos ratos» (1921), A. Grīna «Pieviltā vīra atriebšanās» (1922), J. Jaunsudrabiņa «Plūdi un atplūdi» (1921), K. Krūzas «Trauslā traukā» (1922), A. Kurcija «Dziesmas melnbaltai Madonnai» (1922), L. Laičena «Karavāne» (1920), «Mimozu zari» (1921), «Ho-Taī» (1922), P. Roziša «Ceļš uz Paradīzi» (1920), «Mīglas svīpes» (1920), K. Skalbes «Pa dzimtenes ceļiem» (1920), K. Štrāla «Kauja pie Glemu liepas» (1922), A. Švābes «Japāņu lirika» (1921), «Gong-Gong» (1922), K. Zariņa «Dzīvība un trīs nāves» (1921) utt.

Grāmatas bija glītas, nelielas, ne visai dārgas, un tās labi pirka. Tā bija arī ar pirmoreiz latviešu valodā izdoto amerikāņu rakstnieka H. Longfello pasaulslaveno romantisko poēmu «Dziesma par Hajavatu», kas iznāca 1921. gadā A. Švābes tulkojumā un ar viņa priekšvārdu. Taču ar M. Servantesa romānu trijos sējumos «Lamančas Don-Kihots» (1921—1922) Ā. Ersa tulkojumā apgāds «iekrita». Romānu maz pirka, par drukāšanu, papīru, tulkošanu izdotā nauda atpakaļ nenāca. Ar līdzekļiem palīdzēja gan brālis Kārlis

Mežsēts, gan Kultūras fonds, bet cita pēc citas sāka darboties konkurējošas izdevniecības, un A. Mežsēts, nebūdam praktiski izveicīgas, veikalnieciskas dabas cilvēks, 1923. gadā bija spiests savu apgādu likvidēt. Taču «Vaiņaga» nozīme latviešu grāmatniecības vēsturē ir paliekoša.

Paralēli grāmatu apgādāšanai A. Mežsēts izdeva divus mēnešrakstus, kuru eksistence diemžēl arī bija ļoti īsa. 1919. gadā no septembra līdz decembrim trijos numuros (1, 2/3, 4¹) iznāca ilustrēts žurnāls «Latvijas Rīts». Tas bija Latvijas republikas neatkarībai un nule pabeigtajām tās aizsargāšanās cīņām veltīts izdevums. Jauno, cerību pilno dzīves virzību A. Mežsēts izteica arī savā dzejolī «Dzīvības Ģēnijam» (1. nr., 9. lpp.), kurā ir rindas:

Grib dzīve plaši jaunos krastos lieties
Un šalkt, un plaukt, un laiku tāles sniegt.
Grib spēks pie darba cēli spoža sieties,
Ik mazākais pēc dzīves nebeidz kliegt. —
Nāc, brīvi nes, kur bij tik tumsas spaidi,
Nāc, cilvēkciltij gaitu atvieglo...

1920. gada sākumā (no janvāra līdz martam) A. Mežsēta vadībā iznāca žurnāls «Vaiņags», arī tikai trīs numuri. «Vaiņags», tāpat kā «Latvijas Rīts», publicēja latviešu rakstnieku jaunākos sacerējumus. Abos žurnālos ievietoti J. Akuratera, A. Austriņa, P. Blaua, A. Brigaderes, V. Eglīša, J. Ezeriņa, P. Ērmaņa, Ā. Ersa, J. Grīna, J. Jaunsudrabiņa, A. Ķeniņa, L. Laicena, V. Plūdoņa, P. Rozīša, K. Skalbes, E. Stērstes, J. Sudrabkalna, A. Svābes, J. Vainovska, E. Virzas un citu dzejoli un prozas darbi. «Vaiņagā» publicēts arī F. Bārdas programmatiskais apcerējums «Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēma», tāpat prof. J. Vitola atskats uz latviešu mūzikas attīstību «No Baumaņu Kārļa līdz Nacionālajai operai», raksti par atsevišķu latviešu rakstnieku daiļradi. Abos žurnālos iekārtota hronikas daļa,

¹ Žurnāla 4. numuru kā izdevējs un redaktors parakstījis ne vairs A. Mežsēts, bet P. Siliņš.

kurā aplūkotas jaunākās parādības latviešu literatūrā, mākslā, mūzikā.

Pēc žurnālu un grāmatu apgāda darbības izbeigšanas A. Mežsēts strādāja «Letas», «Ilustrēta Žurnāla», vēlāk «Grāmatu drauga» izdevniecībā par korektoru un tulkotāju. Un atkal jāsaka tas pats — viņš tulkoja tikai vērtīgus daiļdarbus. Kvantitatīvi pirmo vietu viņa tulkojumu klāstā ieņem G. Mopasāna stāstu un noveļu grāmatas — «Olīvu dārzs» (1928), «Tuljes nams» (1928), «Parīzes pilsoņa svētdienas gaitas» (1929), «Stipra kā nāve» (1929), «Mantojums» (1930), «Sauls zemē» (1930). Viņš tulkojis arī F. Dostojevska «Piezīmes mirušo namā» (1927), «Kņazs Miškins» («Idiots») (1929), A. Dimā «Dāma ar kamelijām» (1924), V. Igo «Cilvēks, kas smejas» (1933), T. Dreizera «Māsa Kerija» (1935) un citu rakstnieku darbus.

Taču grāmatas izdevējs ļoti bieži tulkotāju steidzināja un nereti vēl pieprasīja tulkojumu īsināt (lai tas ietilptu apgāda iepļānotajā lokšņu skaitā). Tādējādi daļa A. Mežsēta tulkojumu ir sasteigti, nenoslīpēti, neizkorigēti, jo dažkārt veselu romānu nācies pārtulkot desmit naktis (pa dienu A. Mežsēts strādāja korektūrā).

Starp redakciju uzdevumiem un tulkošanu A. Mežsēts atlicināja laiku arī literārai jaunradei. Sākotnēji viņu vairāk saistīja dzeja. Isā laikā nāca klajā trīs nelielas dzejas grāmatīņas.

Savdabīgs talanta pieteikums bija dzejojums «Mākoņu puķes» (1919), kas izvēlētā žanra ziņā (dramatisks stāsts dzejā) atgādināja A. Puškina «Jevgeņiju Oņeginu». A. Mežsēts tēloja kādas turīgas Pēterpils muižnieku ģimenes divu māsu mīlestību pret savu mūzikas skolotāju — latviešu jaunekli. Tēlaini un trāpīgi iezīmēti māsu atšķirīgie raksturi: vecākā māsa Lida raksturota kā «uguns magone, kas zaigo zelta vārpu druvā», turpretim jaunākā — Vera — kā balta narcise, kurai «rasa naktis guļ vēl sirdī» un «svešs ir sapnis mocošais». Personu savstarpējās attiecības savitas dramatiski spraiģā sižetiskā risinājumā ar traģisku izskaņu dzejo-

juma finālā. Pamirdz arī pa veiksmīgam psiholoģiskā pār-
dzīvojuma skicējumam. Tomēr stilistiski dzejojums neizkopts,
sasteigts, smagnējs.

Krājumi «Jūnijs» (1922) un «Maija zvaigznes» (1925) ir
romantiskas mīlestības un dabas lirika. Simpātisks ir dzej-
nieka tuvums dzimtenes dabai, tāpat debess, zemes un cil-
vēka nesaraujamās vienotības apliecinājums. Dzejolī «Kam
es dziedu?» A. Mežsēts it kā izteicis savas dzejas pamat-
tēmu:

Dziedu ziediem, kuri atver
Savas acis zvaigžņu skatiem. —
Cauri zilai bezgalībai
Debess sasaucas ar zemi.
Dziedu skatiem, kuros klusi
Atstar zilu ziedu migla. —
Cilvēku un zemi vieno
Senu mūžu dzīves elpa...

(*Krājumā «Maija zvaigznes», 5. lpp.*)

Ar dabas tēliem un priekšstatiem dzejnieks dažbrīd it veik-
smīgi atainojis gan mīlestības pamošanos, gan mīlestības
laimi, gan arī — iziršanu un tās atnesto skumjo vientulību.
Mīla, kas A. Mežsēta skatījumā ir gaiša un tik maiga kā
ābeļziedi, nes jaunu, mirdzošu dzīvi, modina labas domas
un skaistus sapņus.

Tava mila manī klusi
Atmodina bērna sirdi —
Gaišu tā kā ganu ritu,
Rasotu un saules pilnu.

(*Krājumā «Maija zvaigznes», 33. lpp.*)

Dzejolī «Kas paliks pāri?..» A. Mežsēts runā par to, ka
mīlestība var izirt, dzīve aizritēt, bet mīlas un dzīves skais-
tums paliks dziesmās, ziedos, zvaigznēs kā mūsu otrais mūžs:

Kas pēc mīlas paliks pāri? —
Mīlas dziesmas paliks pāri,
Kā pēc ziediem paliek pāri
Gaisos viegli saldās smaržas...

Kas pēc dzīves paliks pāri? —
Ziedos plaukstošos un zvaigznēs
Dzīvosim mēs otru mūžu.

(*Krājumā «Maija zvaigznes», 6. lpp.*)

Viņa dzejai tomēr pietrūkst dziļāka jūtu dzīves pulsējuma, dzīvāka emocionālā temperamenta, formas dažādības. Tēlaino izteiksmes līdzekļu izmantojumā ir daudz vienveidības, trafaretisma (pusnakts ziedi, mirdzoši ziedi, kvēloši ziedi, brīnumpuķes, sārtas rozes, zvaigžņu gaisma, saulains rīts, rīta rasa u. tml.), tāpat pārlicīgi dabas tēlu un īpaši epitetu sablīvējumi, kas nereti samudžina poētisko gleznu, apgrūtina domas uztveri.

Dzejošana, šķiet, bija A. Mežsēta jaunības aizrautība. Pēc minēto dzejoļu krājumu iznākšanas pa dzejolim periodikā vēl parādījās, tomēr krājumos tie sakopoti un izdoti vairs netika. Par noteicošo literārās daiļrades žanru kļuva proza, un tieši te viņš guva redzamākus panākumus.

A. Mežsēts ir sarakstījis virkni stāstu, kas izdoti grāmatās «Liliju ezers» (1926), «Aizejošie» (1927), «Vēstule no cietuma» (1928), «Dvēseļu parāde» (1928), «Dāma rožainā plīvurā» (1931), romānus «Āpurtā pilsēta» (1929), «Savādi likteņi» (1935), «Baltā kvēle» (1936), bērņības tēlojumu grāmatu «Saulainā pagalmā» (1938) u. c. darbus.

Prozas sacerējumos A. Mežsēta uzmanības centrā ir atsevišķu indivīdu traģiski dzīves samezģojumi, kurus viņš ne tikai fiksē, bet cenšas atšķetināt, meklējot šīs traģikas saknes un cēlonību tiklab ārējos, bet jo īpaši iekšējos apstākļos. Kāds A. Mežsēta varonis saka: «Dažreiz prātu satrauc savāda vēlēšanās: ieskatīties cilvēkos dziļi, dziļi, meklēt, atrast un saprast viņos sevi pašu, savu spēku un nespēku, savu mīlu un naidu» («Savādi likteņi», 40. lpp.). Tāda bija arī autora paša vēlēšanās, un tāpēc viņa darbos ienāca savādi cilvēki un savādi likteņi.

Šī «savādība» kļuva par centrālo idejiski māksliniecisko asi, kas, dažādi rotēdama, atsedza A. Mežsēta mīlestību pret

cilvēku, pret to savādo cilvēku, kura dvēseli satraucis vai pat salauzis lielais «nezināmais». Rakstnieks uzskatīja, ka «ik-katra cilvēka dzīvē dažreiz agrāk vai vēlāk iejaucas kāds trešais, nezināmais, kas pagriež dzīvi vai nu uz labu, vai ļaunu. Šim nezināmajam, liekas, dažreiz nepatīk, ka mūsu dzīve kāpj augšup vai slīd lejup, un viņš tad nu piepalīdz mums celties vai krist. [...] Ikkatrā šādā pārbaudījumā atklājas tikai cilvēka apslēptā, istā daba, kas liecina, vai viņš spēj godam nest savas laimes vai nelaimes nastu. Tā tas trešais, nezināmais, kas nostājas starp cilvēku un viņa darbu, ar gudru, cilvēkiem bieži vien neizprotamu ziņu vēro un izriko notikumus, no kuriem virknējas dzīves gājums...» («Savādi likteņi», 18.—19. lpp.)

Trešais — «nezināmais» A. Mežsēta stāstos un romānos skatīts dažādos aspektos un dažādās nokrāsās.

Tā, piemēram, romantiska dzīves izjūta, ireāla liktens noslēpumainība apņēma stāstu «Liliju ezers». Ar šo savu pirmo 1926. gadā publicēto stāstu A. Mežsēts ienāca latviešu literatūrā kā savdabīgs prozaīķis. Kaut arī stāsta kompozīcijā var atrast kļūmes un galvenā varoņa dvēseles aizlauztībai vēlēties pārliecinošāku motivācijas izklāstu, problēma pati par sevi saistoša — dabai pāri nodarītais atriebjas ar lāstu vairākām paaudzēm. Izmantojot teiku par Liliju ezeru, kurš radies, kādam praktiskam zemkopim senseņā pagātnē uzarot un tādējādi nevis pārvēršot tīrumā, bet iznīcinot skaisto Liliju pļavu, rakstnieks tēlo, ka Liliju ezerā noslikst ne tikai šis teiksmainais sencis, bet arī viņa tālie pēcteči — 1906. gadā Jāņa Arāja (zīmīgi izvēlēts uzvārds!) tēvs un 1919. gadā pats Jānis Arājs.

Tālaika kritika, skatot šo pirmo A. Mežsēta stāstu uz 20. gadu latviešu prozas fona, bija atzinīga. P. Ērmanis, piemēram, rakstīja: «Labs arī pats vienkāršais, ārēji mierīgais, apvaldītais, lirizējumiem nesabojātais atstāstījums. Tikai šur tur sīkumos autoram, kā saka, paslīd kāja. Mežsēts tiecas mest skatu grūtajos un noslēpumainajos liktenīgo

spēku problēmos, un viņa tvērums te dziļāks kā daža izslavēta rakstnieka (piem., Pāvila Roziša) darbos» (Latvju Grāmata, 1927, № 1, 27. lpp.).

Kaut arī kritika tieši šajā romantizētajā liktnens noslēpumainības tēlojumā pareģoja A. Mežsētam panākumus, viņa nākamie prozas sacerējumi arvien izteiktāk ievirzījās reālisma gultnē. Trešais — «nezināmais» ieguva reālistisku, sociāli un psiholoģiski determinētu motivāciju.

Tēlojot 20.—30. gadu cilvēku savādos likteņus, rakstnieks reizē ieskicēja laikmeta morāli psiholoģisko portretu, kurā neatgriezenisku iznīcības un cilvēka iekšējās pasaules traģiku bija radījusi Pirmā pasaules kara asiņaini baismā cilvēku apkaušanas stihija. Traģiku, kas aizlauza dvēseles un veda cilvēkus nāvē vēl ilgi pēc kara izbeigšanās, jo «zeme ir piesūkusies asiņū, kas nebeidz iztvaikot gaisā» («Savādi likteņi», 4. lpp.).

Spilgts raksturs šai ziņā Arturs Līdums stāstā «Kara rēgi» (krājumā «Dāma rožainā plīvurā»¹), kurš nedz ar fizisku darbu, nedz ar mīlestību un ģimenes laimi, nedz mākslu nespēj sevī aplūsināt drausmīgos kara pieredzējumus. Visiem spēkiem viņš pūlas atmiņu kvēlošās spirāles izraut no savām smadzenēm, ilgojas pārdzimt, kļūt vesels, brīvs un stiprs. Kara laikā pārdzīvoto viņš mēģina izraut no sevis, izsakot to gleznā «Kara rēgi». Tā ir baisma glezna, par kuru Artura sieva saka: «Dīvaina un drausmīga man likās šī glezna; tur tēlotie cilvēki nemaz nelīdzinājās dzīviem cilvēkiem. Tā vien likās, ka no šīs šausmīgās gleznas rēgojas atbaidoši ģindeņi, cilvēki bez ādas, zaļsarkanu, pūžņojošu miesu, uz āru izspiestām, gaļainām acīm... [...] Visa šī glezna atgādina savādu, drausmīgu, akla spēka neapvaldāmu skrējieni. Likās, dzīvības spēks, neatradis izpausmi svētīgā, radošā darbā, te brāzmoja postošā, visu sagraujošā kara negaisā. Dievišķais cilvēks, aizmirsis gudri valdīt un

¹ Ar mainītiem darbojošos personu vārdiem stāsts vēlāk ietverts romānā «Savādi likteņi».

vadīt dievišķās dzīvības spēkus, aizmirsis radīt, celt un dai-
lot, te, karā, satumsa un atraisījās slepkavošanas, postīša-
nas un apgānīšanas aklā skrējienā; cilvēks iznīcināja pats
sevi, savu dievišķību pārvērtā haotiskā gara kroplībā, dzīv-
nieciskās neejdzībās...» (136. lpp.)

Neatvairāmajiem kara rēģiem pievienojas šaubas par to,
vai mēs, dzīvi palikušie, attaisnojam savu esību kritušo va-
roņu priekšā. Ejot gar Brāļu kapos apglabāto latviešu strēl-
nieku rindām, Arturs sāk domāt, ko viņš ar savu dzīvi un
darbu devis citiem cilvēkiem, kam der viņa iekoptā jaun-
saimniecība, «ja viņa kritušo biedru bērni salstot pagrabtel-
pās? Kam derot viņa darbs, ja tas piepildot tikai viņa vē-
deru, kamēr tūkstošiem bērnu un kroplu mirst badā? Ko viņš
esot uzdāvinājis otram cilvēkam, kādu otra cilvēka brēcošu
vajadzību viņš esot apmierinājis?» (139. lpp.) Nerazdams
izeju no mokošajām šaubām un dvēseles pretrunām, Arturs
izbeidz savu dzīvi uz Ventas klinšainā krasta tajā vietā, kur
līdz pēdējam vīram bija kritusi viņa rota.

Kara un vēl jo vairāk trokšņaini drudzainā, pēc mantības
un komforta alkstošā pēckara laika raksturīga iezīme bija
cilvēku atsvešinātība: «Sī pēckara laika dzīve, ārēji šķietami
tik rosigā, dzīvības pilnā, iekšēji tomēr ir it kā tukša, auksta.
Cilvēki ir it kā atsvešinājušies viens otram, trūkst iekšēju
saistību vienai dzīvei, vienam mērķim. Ikatrs dzīvo tikai
sev, ikkatram ir tikai savs atsevišķs mērķis» («Savādi lik-
teņi», 82. lpp.). Bet «savāda» cilvēks meklē otru cilvēku,
alkst dzīva cilvēka silto elpu, jo vienīgi tā spēj izkļiedēt
vientulību, dvēseles mulsumu, domu un jūtu pretrunas. Cil-
vēcisku siltumu ilgojas grūtsirdībā iestigušais žurnālists
Jānis Zelmenis (romānā «Savādi likteņi»), un, kad tādu
šķietas atradis gaišajā, pašreizējā slimnīcas medmāsā
Annā, viņš, nespēdams atraisīties no sava dvēseles sma-
guma, no pagātnes, no atmiņām par šķirto sievu, aiziet
nāvē. Un Anna, kura Jāni Zelmeni patiesi mīlējusi, centu-
sies radīt viņā jaunu dvēseles stāvokli, lai ar to atgrieztu
viņu dzīvei, arī izdzēs savu dzīvību. Stāstot par Zelmeni un

Annu, rakstnieks secina: «Tie skaistākie ilgotāji ir neprāta laudis. Ja viņus dzīve nesamaļ priekšlaikā, tad viņi paši aiziet no mums» («Savādi likteņi», 57. lpp.).

Prātnieciskais elements, indivīda iekšējo procesu izpēte, apcerošais, rāmi plūstošais stāstījums, kurā A. Mežsēts, šķiet, atradis savam talantam atbilstošāko izteiksmes veidu, ar labiem panākumiem turpinājās nākamajā romānā «Baltā kvēle». Romānā tēlotājs Osis ir atradis to, ko meklēja, bet nerada Arturs Līdums — spēju kalpot citiem. Osis izstaro tādu dzīvības spēku, kas iespaido gan atsevišķus slimniekus, kuriem ārsts nespēj līdzēt, gan palīdz atgūt dvēseles līdzsvaru. Viņš iedves cilvēkam dzīvotgribu, dzīvotprieku, dzīvotspēku. Un tie A. Mežsēta skatījumā ir pirmie priekšnoteikumi, lai sāpošā dvēsele un nereti arī miesa izvesēļotos. Palīdzot citiem, Osis gūst saskaņu pats ar savām sirdsdomām, gūst attaisnojumu ne vien savai esamībai, bet piepilda sevi ar citu emocionālo un ētisko spriegumu. Grāmatas autors par Osi saka: «Likteņi un ceļi, ar ko krustojies viņa liktenis un viņa ceļš, pametuši viņa dvēselē kādu saldu, neminamu elpu, kurā ar viņa dzīvību it kā saskārušās citu dzīvības, un tas viņā pašā dzīvības izjūtu padara pilnīgāku — skumjās un priekā, dvēseles gaismas bēgumā un paisumā» («Baltā kvēle», 213. lpp.).

Liekot akcentu uz baltās dvēseles kvēles apstarotā Oša tēlā ietvertā ētiskā ideāla fenomenu, mazāka vēriba veltīta Oša rakstura izstrādei. Konstruktīvajam Oša tēlam pietrūkst dzīva cilvēka vaibstu un līdz ar to ticamības spēka.

Vispār raksturu izveide nebija A. Mežsēta stiprā puse. Ieceres bija interesantas. Viņa stāstos un romānos sastopam gan turīgus, bet garīgi sekļus miētpilsoņus — kā Doņu laulāto pāri («Savādi likteņi»), gan beztalantīgus dzejdarus kā Jūlijas kundzi («Dāma rožainā plīvurā») un Samtiņu («Samtiņa sapnis»), kuri pa dažādiem ceļiem, arī amorāliem, meklē iespējas savu darbu publicēšanai. Taču šie praktiskie, satīriski ietonētie raksturi nepieder pie A. Mežsēta veiksmēm. Mākslinieciski interesantākie ir šaubu, nemiera un pretrunu

plosītie dzīvotnepratēji, mūžīgie meklētāji, kuru atveidam rakstnieks atradis spilgtas un savdabīgas krāsas. Diloņslimā klavieru spēlētāja Rūta («Savādi likteņi») ir trausla, dvēselē skaidra meitene ar pavasara debesu mirdzumu acīs un sirdī, kas ar savu klavieru spēli nomales krodziņa apmeklētājos atraisa ilgas pēc nezināmas, teiksmainas dzīves gaišajiem krastiem.

Pilnīgi pretējs raksturs ir kalējs Reinis Velde (stāstā «Kalējs Velde» krājumā «Aizejošie», vēlāk krājumā «Dvēseļu parāde» publicēts ar nosaukumu «Nemiery»). So stipro, spēcīgo vīru iekšējs nemiers visu mūžu mētā pretrunās pašam ar sevi, liek ilgot jaunas cīņas, jaunas sajūsmas, jaunus panākumus. Viņš kļuvis par lielisku sava amata meistarū, bet darbs apsīkst, iestieg vienaldzībā, kad Reinim pietrūkst tālākaugšanas iespēju gan amata prasmē, gan savā dzīvē. Kā daudzi A. Mežsēta varoņi — Reinis sagumst pats zem sava dvēseles smaguma.

Stāstos un romānos A. Mežsēts tēlo arī dažādu mīlestību, uzsverot, ka tā kļūst par ētisku spēku tad, ja cilvēki spēj viens otram upurēties, turpretim egoistiskas attieksmes rada traģiski neatgriezeniskas sekas, pat noziegumu, kā, piemēram, stāstā «Sieviete ar madonnas rokām» (krājumā «Aizejošie»), kur sieva nogalina savu intīmi varmācīgo vīru. Savukārt stāstā «Gleznotājs un aktrise» (krājumā «Dvēseļu parāde») Līvija un Ints Liepkalni mokoši meklē ceļu uz savstarpējo attiecību līdzsvaru, uz savas nepiepildītās, neapdomīgi aplāpētās mīlestības atjaunošanu, bet ceļu uz to aizšķērso abu vienādi stūrgalvīgie, lepnie, patstāvību un neatkarību alkstošie raksturi.

Padomju Latvijā A. Mežsēts turpināja tulkotāja darbu. Viņa tulkojumā iznāca F. Panfjorova romāns «Brusku kolhozs» (1941), I. Turgeņeva «Pavasara ūdeņi» (1950, 1956), H. Bičeres-Stovas «Krusttēva Toma būda» (1952). Literārā jaunrade apsīka, jo rakstnieks saprata, ka viņa savādo cilvēku likteņi un psiholoģiskās pretrunas pēckara gados dienas gaismu neieraudzīs. 50. gados gan radās iecere par romānu,

bet realizēta tā netika. 1955. gadā A. Mežsēts pārcēlās uz dzīvi Bikstos — pie brāļa Kārļa Upeslejas Mežsētās. Kad brālis pēc diviem gadiem nomira, A. Mežsēts mūža pēdējos divdesmit gadus aizvadīja turpat Mežsētās, dzīvesbiedres Zelmas Mežsētas (1902—1976) un meitas Silvijas ģimenes aprūpēts. Zelma Mežsēta 20.—30. gados, parakstoties kā Z. Vidiņa (dzimtais uzvārds) un V. Zelizeta, publicējusi periodikā stāstus un dzejoļus, tulkojusi (piemēram, Dž. Kūpera romānus). Savā laikā pazīstama dzejniece bija rakstnieka pirmā sieva Felicita Mežsēta.

Bikstos A. Mežsētu dažkārt apmeklēja turpat netālu — Saldū — dzīvojošais literatūrzinātnieks V. Ancītis. Tuvojoties 80. dzimšanas dienai, A. Mežsēts, V. Ancīša mudināts, uzrakstīja vairākus nelielus atmiņu skicējumus par savu izdevēja darbību un dzīves takās sastaptajiem cilvēkiem: «Vaiņags» (Padomju Zeme, 1970, 3. martā), «Jēkaba Saivas piemiņai» (Padomju Zeme, 1970, 25. jūn.), «Kā tas sākās?» (Karogs, 1970, № 11), «No «Bebrulejas» līdz «Skaldulejai» (Komunārs, 1971, 1. janv.), «Zem atmiņu varavīksnes» (Karogs, 1971, № 4). Uzrakstīja pat dzejoļi «Sešrindas» (Komunārs, 1971, 1. janv.) — optimistisku, gaišu domu caurstrāvotu:

No spēka, kas par vārdu top,
No vārda, kas par gaismu top,
Aug sauļup cilvēcības koks.

Kopā ar V. Ancīti tika sagatavota un iesniegta izdevniecībai A. Mežsēta darbu izlase «Saruna ar sirmo mežābeli», taču izdota tā netika, un rakstnieks savu atmiņu rakstīšanu ne-turpināja.

Augusta Mežsēta mūžs noslēdzās 1977. gada 5. februārī. Viņš apglabāts Bikstu kapos.

AUGUSTS MEŽSĒTS

JĀŅA EZERIŅA PĒDĒJĀ VĒSTULE

God. «Literatūras un Mākslas» redakcija!

Nosūtu Jūsu laipnā rīcībā rakstiņu «Ezeriņa pēdējā vēstule».

Te, no laukiem, man nav iespējas nosūtīt Jums manuskriptu mašīnrakstā, par ko lūdzu neņemt ļaunā.

Ar patiesu cieņu

A. Mežsēts
Bikstu c. «Mežsētās»
P. N. Upesmuiža

3. V 56.

56. 30. maijā

b. A. Mežsētam

Jūsu rakstu — «Jāņa Ezeriņa pēdējā vēstule» — nevarēsīm izmantot. Varbūt to varētu izmantot «Karogs», jo tas ir vairāk piemērots žurnālam.

Ar sirsnīgu sveicienu

(Ig. Muižnieks)
literārās nodaļas vadītājs

Cilvēku var salīdzināt ar koku no attīstības gadu tūkstošiem, un mēs zinām, ka koks ir dzīvs un stiprs tikai ar savām saknēm. Risinot paralēlu domu — arī šīsdienas literārās daiļrades koka sazarojumam un uzplaukumam ir sava likumsakarība ar pagājušā laikaposma atstāto literāro man-

tojumu šā vārda labākajā, pozitīvajā nozīmē. Un, tā kā Jānis Ezeriņš tomēr ir rakstnieks un ir, ja tā var izteikties, atguvis vārda brīvību, jo gadi ir aizpūtuši putekļus no viņa uzvalka, kam tie it kā bijuši pielīpuši, rakstniekam strādājot kādu laiciņu «Brīvās Zemes» literārās daļas redakcijas istabā¹, tad atrodu par iespējamu publicēt viņa pēdējo vēstuli līdz ar dažiem komentāriem pie tās.

Puķe, ziedam apbirstot, vēl pamet gaisos kādu liegu saldu vai rūgtenu smaržu, tāpat senās vēstules apdzisušās rakstu rindas dveš uz mums pagājušo dienu elpu, liek runāt mums par to aizgājušo laiku posmu, kura pēdējo cēlienu uz lielās dzīves skatuves jau sen nomainījis lielo notikumu un jaunās, grandiozās dzīves celtniecības pirmais posms.

Nevar teikt, ka Ezeriņš savās novelēs būtu risinājis tādas problēmas, kurām ir kāda saskare ar tiem uzdevumiem, kurus izvirza šodienas dzīve. Taču, ja lasītāji vēl šodien meklē Ezeriņa rakstus, tad tas liecina, ka tie vēl nav zaudējuši vērtības arī mūsu dienās, liecina, ka Ezeriņš ir pratis ne tikai redzēt un uzminēt cilvēku dabas un jūtu dzīves sliecības un svārstības, bet pratis arī atrast tām viszīmīgāko, vistrāpīgāko, vispilnīgāko izteiksmi, tipiski ezeriņisko izteiksmi, kas lasītāju atspirdzina un rosina pārdomām, bet — tas vien jau ir liels autora sasniegums un arī liels lasītāja ieguvums.

Pievēršoties Ezeriņa vēstulēm, jāsaka — tās mazpazīsta-

¹ Šajā istabā Ezeriņš gan vairāk nodarbojās ar savām nekā ar «Brīvās Zemes» lietām. Lasīja savu stāstu korektūras, kurās parasti izdarīja lielus labojumus, svītrojumus, ierakstus, grozījumus, un pie tam vēl lasīja tādu stāstu korektūras kā «Aizmugures varonis», «Cilvēks maskā», «Peles pēdējie gadi» u. c., kur E. asi pātago tādus cilvēkus, kurus varēja saukt par «Brīvās Zemes» politiskās stābules pūtējiem, paša E. vārdiem runājot, par «cigoriņu un linsēklu» tirgoņiem; šajā pašā istabā viņš tulkoja Stendāla romānu «Sarkanais un Melnais», rakstīja recenzijas par teātru izrādēm un grāmatām. E. ļoti cienīja neatkarību un brīvo laiku, un droši vien tikai tāpēc viņš bija saistījies literārās daļas redakcijas darbā «Br. Z.», ka tur viņš varēja izmantot daudz «brīva laika», kura viņam vajadzēja ļoti daudz, lai varētu tikt galā ar saviem rakstnieka uzdevumiem.

mas. Visplašākā korespondence viņam laikam gan būs bijusi ar Antonu Austriņu.

Man šķiet, publicēdams te Jāņa Ezeriņa pēdējo vēstuli, es būšu kaut cik pakalpojis varbūtējam brīnišķā novelista biogrāfam nākotnē un arī lasītājiem, kas interesējas par «Gulripšas dārza» un «Joču pirts» autoru.

— «Mīļo Mežsēt!

Labi, nosūtu ar Tev vienu stāstu par kādu gudru blusu. Atbraucu uz laukiem, gribēju atpūsties, nekā: rakstu samērā daudz. Blusai pūrā pielieku klāt dažas lietas, kuras uzmetu uz papīra **atpūzdamies**. Man liekas, ka interesantās anekdotes par vecajiem literātiem ievieto tai pašā jaunsastādāmā krājumā, protams, uz sākumu šķīvja. Bet tas ir labs deserts, tici man! Viegls un pie tam vērtīgs — šīs divas īpašības reti kad sagadās kopā. Zināms, var visu to ievietot arī «Il. Z.» pa vairākiem numuriem. Priekš bakalaura Bekas domāti pārējie divi dramatizējumi. Pārlasot Čehovu, nevarēju noturēties no skaudības. Bet galu galā norēķināju, kāpēc mūsu feļetonistiem zīst sen izzīstos savus pirkstus, ja pirmklasīga humora citur tik daudz. Tas attaisno šos dramatizējumus, kuru latviskā autora es Tevi lūdzu **nenosaukt**, ja kādam gadītos ievaicāties, kas pašu ļaudīs uzdrošinājies konkurēt ar Čehovu.

Blusa ir samērā nevērtīgs gabals, bet lasītājiem patiks. Tak to jau jūs tikai vēlaties! Tomēr par citiem šīs vasaras stāstiem var teikt — tie nepatiks nevienam.

Ja Tu savu vēstuli atceries, tur ir divas rindas arī par naudu. Bet zini, naudas man stipri vajadzīgs. Es katru pēcpusdienu ogoju, ogu kā jūra, bet nav cukura, ar ko ogas lietā likt. Tātad — naudu priekš cukura! Tie nav jokī!

Pēc mana aprēķina, es nosūtu tev manuskriptu par kādiem 7—8 tūkstošiem. Atsūti vismaz četrus! Un neaizmirsti! Saki Bērziņam, ka viņa draņķīgais mantelis pie manis, bet es viņa nevalkāju, lai ir drošs.

Labas dienas!

Tavs J. Ezeriņš

Otrā sestdiena jūlijā,
datumu nezīnu.

Blusas korektūru lūdzu man.»

Šī ir Ezeriņa pēdējā man rakstītā vēstule, ļoti var būt, ka tā ir vispār viņa pēdējā vēstule, jo visas citas — Austriņam, Valdesam un citiem rakstītās un vēlāk publicētās vēstules datētas ar 1923. un agrākajiem gadiem. Šī vēstule rakstīta 1924. g. otrajā sestdienā jūlijā, kas toreiz, ja nemaldos, iekrita 13. jūlijā. Es tovasar strādāju Letas «Ilustrētā Žurnāla» redakcijā.

Vēstule labi raksturo Ezeriņu. Viņš slims, bet negaužas par slimību. Viņš vairās arī no salkanas sirsnības. Kļūst saprotamas viņa rindas stāstā «Bendesmaiss»: «Ne no kā man nav tā kauns kā no sirsnības, kuru kopā ar rozīnēm var sūtīt pa pastu.»

Kādā sarunā E. reiz izteicās: «Čehovu par Čehovu iztaisīja dilonis.» Vai to pašu nevar teikt arī par pašu Ezeriņu? Vai tas nebija dilonis, kas steidzināja viņu dzīvot, pēc iespējas asāk, spilgtāk izjust dzīvi, pasauli? Un beidzot — vai tas nebija dilonis, kas viņu mūža pēdējā vasarā steidzināja tik daudz strādāt? 1924. g. vasaras sākumā viņš aizbrauc uz laukiem, lai atpūstos, lai, kā viņš pats aizbraucot izteicās: «iztīrītu to veco bronhītu no plaušām». Viņš nemīlēja runāt par diloni — to viņš sauca par «bronhīta gārdoņu plaušās» vai «žurku midzeni plaušās». No vēstules redzam, ka no atpūtas laukos nekas neiznāk. E. pats raksta — «gribēju atpūsties, nekā: rakstu samērā daudz». Mums jāpiebilst: ļoti daudz! Pat atpūtu viņš izmanto rakstīšanai. Nav mazums to «lietu, kuras uzmetu uz papīra atpūzdamies» (E. šo vārdu pasvītro pats). Tā vien liekas, ka viņš pat vairītos no atpūtas, jo, lūk, atpūta, nestrādāšana, nerakstīšana kļūst smaga, nepanesama, tā liek nomainīt nāvīgās slimības skartās dzīvības sveces liesmiņas trīsas... Un E. strādā,

raksta, nevis, kā viņš saka, «samērā daudz», bet gan nepiedodami daudz. Bez jau šā gada pirmajā pusē sarakstītajām novelēm «Burbeka tēva noslēpums», «Tornis», «Pēdējā māja uz Pelnu kalna» mūža pēdējā vasarā viņš saraksta «Kādas blusas stāstu» un noveles, par kurām viņš pats šajā vēstulē izsakās, ka tās «nepatiks nevienam»: «Vecais pulkstenis», «Bēres», «Kontrbandists», «Jaunsaimnieks Čukāns». Pie visa tā nāk vēl klāt, kā viņš pats saka, «lietas, kuras uzmetu uz papīra atpūzdamies». Bet arī šo lietu nav mazums. Anekdothes par vecajiem literātiem — Voltēru, Gibonu, Baironu, Valtu Vitmenu, Brauningu, de Viņji, Tvenu, Vaildu, Ibsenu — par katru 40—80 rindiņas. Šīs anekdothes bija domātas ievietot Letas «Ilustrētajā Kalendārā» 1925. gadam (E. vēstulē «jaunsastādāmajā krājumā»), taču tās visas iespiedām jau 1924. g. Letas «Ilustrētajā Žurnālā». Šīs anekdothes iespiestas bez paraksta, un droši vien nebūs daudz to, kas zinās, ka tās pieder E. spalvai, resp., darba dienai. Lai gan šīs anekdothes izzvejotas no svešiem ūdeņiem, tomēr savu laiku un piepūli arī tās prasīja no slimā rakstnieka.

Vēstulē pieminētais bakalaura Beka bija katrā Letas «Ilustrētajā Žurnālā» numurā humoram veltītā lapā ar virsrakstu «Bakalaura Bekas radio stacija». Šī «stacija» bieži vien noraidīja arī smalkos Olivereto un Dr. Orientācija feletonus. Sava mūža pēdējā vasarā Ezeriņš šai «radio stacijai» noraidīšanai atsūtīja divus vēstulē pieminētos dramatizējumus — «Elle vaļā — jūrmalas scenārijs kinofilmam» un «Sieva — uzvedums nepilnā cēlienā». Pirmo iespiedām «Il. Z.», 35., bet otru — 38. numurā 1924. g. vasarā. Abi šie dramatizējumi nav gari — apm. 150 rindiņas katrā. Zem abiem paraksts — pēc Čehova Abc. Ka aiz šiem iniciāļiem slēpjas Ezeriņš, to arī gan laikam zinās tikai retais. Pie šīs pašas vasaras ražas vēl jāpieskaita E. feletons «Stāsts par godīgu cilvēku» ar parakstu *Unus e multis*; tas arī iespiests 1924. g. Letas «Ilustrētajā Žurnālā».

Tā mēs redzam, ka Ezeriņš 1924. g. vasarā, sava mūža pēdējā vasarā, ir strādājis ļoti daudz un cerētā atpūta slim-

niekam laukos ir bijusi ļoti niecīga. Un, ja viņa vēstulē mēs lasām: «Es katru pēcpusdienu ogoju,» — tad tiešām jāvaicā: kad ta' īsti viņš rakstīja un kad atpūtās? Mums atliek viņa mūža pēdējās vasaras darba dienas kvalificēt kā tādas dienas, kuras, kā to izsakās pats Ezeriņš, «Dievs nevis pieskaita mūžam, bet atskaita no mūža» (stāstā «Divi un divi»).

Bet arī savā īsajā darba mūžā Ezeriņš ir paguvis mums atstāt lielu un vērtīgu mantojumu — daudz brīnišķu novelu, kurās viņš notēlojis cilvēka sirds savdabīgo īpašību un dziņu izraisītos notikumus dzīvē, šo notikumu situāciju sa-
mezglojumus un atšķetinājumus un notēlojis visu to ar tādu meistara prasmi, kas viņam sagādājusi laba novelista slavu. Un no šīs Ezeriņa prasmes nekaitētu pamācīties dažam labam topošajam novelistam, kā to darījis «Leijerkastes» autors savā jaunībā, mācīdamies no agrāko laiku labāko novelistu darbiem, lai sekmētu mūsu literārās daiļrades koka sazarāšanos un tālāko uzplaukumu, par ko pieminēts šā rakstiņa sākumā.

RLMVM, inv. № 187030

PĒTERIS KRUPŅIKOVŠ

EIROPĀ UN DZIMTENĒ

(*Austra Ozoliņa-Krauze*)

Aptuveni ceturtdaļgadsimta laikā — no Pirmā pasaules kara sākuma līdz 30. gadu beigām — Austra Ozoliņa-Krauze bija viena no spilgtākajām un savdabīgākajām personībām uz Latvijas sabiedriskās dzīves skatuves. Publicistes un rakstnieces darbība norisinājās Sveicē un Vācijā, Latvijā un Francijā. Viņai laimējās iepazīties un sadarboties ar vairākiem izciliem laikabiedriem, sākot ar Raini un beidzot ar Romēnu Rolānu.

Austras Ozoliņas dzīve un traģiskā nāve bija cieši saistīta — un arī izskaidrojama — ar viņas laikmeta lielajām un dramatiskajām pārvērtībām gan Eiropā, gan arī dzimtenē, Latvijā.

* * *

«Par viņu rakstīts maz, jo trūkst pilnīgu ziņu...» — tā savu rakstu par A. Ozoliņu-Krauzi pirms desmit gadiem sāka literatūrvēsturnieks Ilgonis Bērsons. Viņa rakstu, kas publicēts sakarā ar Ozoliņas-Krauzes deviņdesmito dzimšanas dienu¹, var uzskatīt par līdz šim lielāko mēģinājumu «ieskicēt A. Ozoliņas dzīves un daiļrades pamatmetus». Šajos desmit gados vēsturniekiem radušās dažas iespējas pa-

¹ Bērsons I. Rakstnieces un publicistes vārds — mieram un progresam. — Karogs, 1981, № 1, 154.—159. lpp.

pildināt mūsu priekšstatus par rakstnieces dzīves gaitām, rast atbildi uz dažiem ar viņas dzīvi saistītiem jautājumiem.

Taču jāatzīmē, ka joprojām nav īstas skaidrības par jaunās Austras pirmo dzīves posmu. «Piedzima būvuzņēmēja ģimenē.» Pagaidām nezinām neko par vecākiem. No kurienes viņi cēlušies? Vai viņas tēvs, piemēram, darbojās Latviešu biedrībā? Austrai ir septiņi gadi jaunstrāvnīeku procesa laikā, deviņi — Rīgas dumpja un būru kara sākuma periodā, četrpadsmit, kad eseru kaujinieki izdara veiksmīgu atentātu pret bargo iekšlietu ministru Plēvi. Tai pašā gadā sākās krievu-japāņu karš. Kā uz šiem un daudziem citiem politiskās dzīves notikumiem un problēmām reaģēja Ozoliņu ģimene? Būtu svarīgi zināt — kādus laikrakstus abonēja Austras vecāki? Zinām tikai, ka piecpadsmit gadu vecā Maldoņa ģimnāzijas¹ skolniece 1905. gadā apmeklējusi revolucionāro skolotāju sanāksmi un tur pirmo reizi redzējusi Raini. Tātad — revolucionāru sanākums. 1905. gadā. Pagaidām citu ziņu mūsu rīcībā nav.

Daudz vairāk mēs zinām par otru, varbūt pašu svarīgāko A. Ozoliņas dzīves un darbības posmu — par septiņiem Šveicē pavadītajiem gadiem. Viņa aizbrauca uz Šveici 1912. gadā un sāka studēt jurisprudenci un filoloģiju Bernes universitātē. Iespējams, ka «normālos apstākļos» jaunā Ozoliņa pēc studijām būtu atgriezusies dzimtenē un turpinātu mierīgu dzīvi kā Rīgas lieltirgotāja Krauzes sieva. Bet — 1914. gadā sākās Pirmais pasaules karš. Tas traģiski ietekmēja Eiropas un Latvijas likteņus un spēcīgi izmainīja situāciju Šveicē. Latvijā 1915. gadā iebruka vācu karaspēks. Sākās Kurzemes okupācija un bēgļu traģēdija, Rīgas rūpniecības evakuācija, strēlnieku bataljonu dibināšana.

Neitrālā Šveice robežojās gan ar Vāciju un Austroungāriju, gan ar šo impēriju pretiniekiem — Franciju un Itāliju. Abas karojošās nometnes izmantoja Šveici spiegošanai un propa-

¹ Maldoņa ģimnāzija bija pirmā latviešu sieviešu ģimnāzija. V. Maldoņis vēlāk bija Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes profesors.

gandai. Šajā mazajā zemē apmetās gan Romēns Rolāns, gan Stefans Cveigs un citi pacifisti, te dzīvoja daudzi visu iespējamo virzienu Krievijas politiskie emigranti, sākot ar V. I. Ļeņinu un beidzot ar eseru Viktoru Černovu. Šveice bija labākā vieta informācijai par stāvokli abās karojošās nometnēs, par to valdnieku un vadītāju nodomiem, par karojošo valstu presi.

Sveice Pirmā pasaules kara laikā — tā ir liela un ārkārtīgi svarīga tēma Eiropas politiskajā un intelektuālajā vēsturē. No visa, ko esmu lasījis par šo jautājumu, vislielāko iespaidu man atstājusi S. Cveiga grāmata «Vakardienas pasaule. Eiropieša atmiņas»¹ un Romēna Rolāna karalaika dienasgrāmata². Šīs grāmatas ļauj Latvijas lasītājam labāk sajust un izprast politisko gaisotni valstī, kurā kara laikā dzīvoja grupa latviešu emigrantu. Te darbojās Rainis un Aspazija, A. Kirhenšteins, F. Cielēns, F. Menders, Anna Ķēniņa, Jānis Kļava, kā arī Austra Ozoliņa-Krauze. Šo cilvēku uzskati bija visai atšķirīgi. Piemēram, sarakstē ar ievērojamo Sveices zinātnieku pacifistu profesoru A. Forelu³ un bolševiku P. Daugi Rainis pamato savu atteikšanos sadarboties ar A. Ķēniņu viņa antisociālisma dēļ.⁴ Vēlāk Rainis nosoda A. Ozoliņu-Krauzi par sadarbību ar A. Ķēniņu.

Bet, neraugoties uz politiskām domstarpībām, visus latviešus Sveicē raksturo enerģiska cīņa pret Vācijas imperiālismu. Viņi varēja atbalstīt vai neatbalstīt «Latviešu komiteju Šveicē» (kuras priekšsēdētājs bija Rainis, bet sekre-

¹ *Zweig S. Die Welt von Gestern, Erinnerungen eines Europäers. Berlin—Weimar, 1981.*

² *Rolland R. Kriegstagebücher. I—III. Berlin, 1978.*

³ Par Raiņa un A. Forela attiecībām sk.: *Krupņikovs P. Augusts Forels — Raiņa domubiedrs un korespondents. Kāda zinātniska meklējuma gaita un rezultāti. — Raiņa gadagrāmata. R., 1984, 36.—58. lpp.*

⁴ Raiņa un P. Dagues sarakste publicēta turpinājumos «Raiņa gadagrāmata» (1976., 1977. un 1978. gada izdevumos). Par A. Ķēniņu Rainis raksta P. Dagem vairākās vēstulēs (skat.: Raiņa gadagrāmata, 1978. R., 1978, 127.—130. lpp.).

tāre — A. Ozoliņa-Krauze), atbalstīt vai nosodīt žurnālu «Latvji Ārzemēs», kuru rediģēja A. Ozoliņa-Krauze, varēja dažādi izturēties pret «Sveices komiteju Latvijas jautājuma pētīšanai» (*Comité suisse d'études de la question lettone*), bet viņi visi bez izņēmuma ar viņu ricībā esošiem līdzekļiem deva savu ieguldījumu Vācijas un baltvācu reakcijas plānu atmaskošanā. Viņu uzskatus raksturoja devīze «Brīva Latvija brīvā Krievijā». Vācu aneksionistu nostāju Latvijas un latviešu jautājumā 1916. gadā t. s. Eiropas Nacionalitāšu kongresa (Lozannā, Šveicē) laikā sarunā ar Raini formulēja Vācijas ārlietu ministrijas uzticības persona, Baltijas uzticības padomes (*Baltischer Vertrauensrat* — baltvācu emigrantu 1915. gadā Berlīnē dibināta organizācija) pārstāvis barons Frīdrihs fon der Rops. Savā ziņojumā Uzticības padomei viņš rakstīja: «Man bija vairākas sarunas ar [...] Raini. Es paskaidroju viņam, ka Krievijai draudzīgā un Vācijai naidīgā latviešu nostāja norāda mums to ceļu, pa kādu mums jāiet attiecībās ar latviešiem: tas ir galīgā naida ceļš, kam būtu jābeidzas ar latviešu tautības iznīcināšanu.» Jāpiezīmē, ka tajos (t. i., pirmshitlera) laikos tas gan nenozīmēja fizisku iznīcināšanu, bet padzišanu vai arī ātru, varmācīgu asimilāciju.

Rops tālāk informē padomi par to, ka Lozannas kongresā «kāda latviete, Ozoliņa pēc uzvārda, vērsusies pret baltvācu virsotni». Rops piebilst, ka «ārzemēs noskaņojums pret baltvācu virsotni ir tik lielā mērā ass, ka es uzskatīju par labāku izvairīties no atklātas diskusijas par Baltijas vācietību»¹.

Runa faktiski nebija par visu «Baltijas vācietību», bet vienīgi par tās — gan visai ietekmīgo — daļu, kas no 1915. gada bija vācu aneksionistu balsts Kurzemē, bet no 1917. gada rudens arī Rīgā un Dienvidvidzemē un vēlāk, no 1918. gada februāra, — visā Baltijā. Cīņā ar baltvācu reak-

¹ Zentrales Staatsarchiv Potsdam 61 Ve 13 Baltischer Vertrauensrat, Nr. 59 (neue Signatur), Bl. 166—169.

ciju un Berlīnes militāristiem aktīvi iesaistījās arī A. Ozoliņa-Krauze.

I. Bērsons atzīmē, ka no 1916. līdz 1918. gadam Krauze publicē daudzus rakstus par latviešiem «angļu, franču, itāļu, šveiciešu laikrakstos», un piebilst, ka «tos būtu jāsameklē un jānovērtē mūsu vēsturniekiem». Bet diemžēl tas vēl ir nākotnes jautājums. Toties ir iespējams — kaut daļēji — īstenot otru I. Bērsona ieteikumu — aplūkot Krauzes Šveicē izdotās brošūras. Isā laikā viņa publicējusi vācu un franču valodā brošūras «Brīva Latvija brīvā Krievijā», «Krievija vai Vācija», «Par brīvo Latviju, vienotu ar brīvo Krieviju», «Krievijas vai Vācijas tiesības Baltijas jūras krastos», «Krievijas Baltijas provinces», «Pašatbrīvošanās vai pašizvarošana? Latviešu tautas jautājums vācu tautai».

Pēdējās minētās brošūras¹ ievada autors bija profesors A. Forels. Atzīmējis, ka «latviešu tauta ir viena no tām nācijām, kas visvairāk cietusi no kara», viņš atgādina, ka okupantu politika «analogā sistemātiskai poļu ievācošanai (*Eindeutschung* — P. K.), t. i., izvarošanai Poznaņā» (Prūsijai piederošā Polijas daļā). Sakarā ar to, ka visvācu prese pārmeta A. Forelam to, ka viņš «izlasa» vācu publikācijās visādus pārvācošanas plānus, profesors ievieto ievadā ievērojamā baltvācu publicista A. Folka raksta «Latvietība Kurzemē» fragmentu, kurā skaidri un gaiši pateikts, ka «vietējo vācu spēku sadarbība nodrošinās un paātrinās ievācošanu».

A. Forels piebilst: «Tāpat kā autore, es personīgi ļoti augsti vērtēju vācu tautu. Pateicoties savam nenogurstošajam darbam, savai brīvprātīgai pakļaušanās spējai sociālām nepieciešamībām, savam organizatoriskam ģēnijam, vācieši rādījuši cilvēcei izcilu piemēru; bet ar visvācu lielummāniju un militaristisko muižniecības kundzību vācu junkuri izraisījuši vislielākās nelaiemes tagadējā pasaules ugunsgrēkā.» Noslēgumā A. Forels saka: «Vācu tautai jāatzīst visu pārējo

¹ *Osolin* A. Selbstbefreiung oder Selbstvergewaltigung? Des lettischen Volkes Frage an das deutsche Volk. Olten (Schweiz).

kultūras tautu brīvība un vienlīdzība,» — un piebilst, ka «latviešu tauta katrā ziņā ir kultūras tauta. — Tas ir skaidri pierādīts gan agrākās apspiestības smagajos apstākļos, gan tagad, kara laikā.» A. Ozoliņas teksts saistīts ar vācu aneksionistu propagandas jaunu paņēmieni — Krievijas, Polijas, Lietuvas un Kurzemes aneksija tika iztēlota par «Krievijas svešautiešu (*Fremdvölker*) atbrīvošanu telpā starp Baltijas jūru un Volīnijas purviem». Autore sniedz vēsturisku pārskatu par vācu kundzību Baltijā, pasvītrojot, ka Herders un Merķelis šo kundzību, kas «pārvērtā latviešu tautu par pelēko bezvēstures masu, kurai bija atņemts savs laiks un kuras laika rēķins gadsimtiem ilgi bija atkarīgs no citu tautību laika rēķina», uzskatīja par «laundarību pret īstās vācietības garu».

Tālākās vēsturiskās analīzes gaitā tiek parādīta vācu reakcijas nostāja 1905. gadā, baltvācu virsotņu sadarbība ar Krievijas «aziātisko patvaldību». Plaši tiek aplūkota vācu kara laika publicistika. Krauze asi šausa vācu sociāldemokrātijas vadību un laikrakstus par «mēreni labvēlīgo nostāju» pret aneksionistu plāniem. Militāristu plānu atbalstītāju vidū autore pirmā vietā min Filipu Šeidemani, to pašu politiķi, kura vadītā valdība vēlāk, 1918.—1919. gadā, sūtīs uz Latviju gan fon der Golcu, gan Bermontu. Pēc būtības Krauze saskata toreizējā Vācijā vienīgi tādus imperiālisma pretiniekus kā K. Lībkehts un vācu pacifistus — A. Forela līdzgaitniekus.

Nodaļā «Dzejnieki un domātāji: vai soģi un bendes? Lai runā vācu tauta!»¹ autore norāda uz to, ka imperiālistiskā politika novedīs ne tikai pie citu tautu apspiešanas, bet arī pie pašas vācu tautas «pašizvarošanas», atņems tai brīvību. Tāpēc arī «latviešu tautas jautājumi vācu tautai — kādu ceļu tā izvēlēsies?».

¹ Vācieši paši sevi bieži apzīmē par «dzejnieku un domātāju tautu» — «das Volk der Dichter und Denker». Krauze pievieno teikumu *Richter und Henker* — soģi un bendes.

Cik liela nozīme, cik spēcīga ietekme varēja būt šādām publikācijām? Katrā ziņā to sabiedrisko svaru pastiprināja A. Forela ievadi atsevišķām Krauzes brošūrām. 1918. gadā sakarā ar zinātnieka 70. dzimšanas dienu viņš tiek raksturots kā «viens no nedaudziem mūsdienu īsti lielajiem eiropeiešiem»¹. 1931. gadā kādā nekrologā bija teikts, ka «zinātne ir zaudējusi vienu no saviem izcilākajiem spīdekļiem, Šveice — savu iespējami visizcilāko pilsoni, bet pasaule — sirdi, kas kvēli mīlēja cilvēci»². Tāda cilvēka dokumentētājam atbalstam «latviešu lietai», bet šaubām, bija liela nozīme.

Un tomēr — lai uz jautājumu par A. Ozoliņas-Krauzes darbības nozīmi atbild vācu amatpersonas.

1919. gada oktobrī Vācijas Arlietu ministrija pieprasīja no sūtniecības Bernē izziņu par A. Krauzi (viņa toreiz darbojās Berlīnē). Sūtniecības atbildē teikts: «Ozoliņas-Krauzes kundze .. organizēja 1917. gada vasarā Bāzelē latviešu propagandas biroju .., kas vēlāk nosaukts par «Pro Lettonia». Viņa pratusi ierosināt Šveices sabiedrības interesi par vācietības apdraudētās latviešu tautas likteņiem. Ar viņas līdzdalību Ženēvā izveidojās «Komiteja Latvijas jautājuma pētīšanai», kurai pieslēgās Rietumšveices politisko un zinātnisko aprindu redzami pārstāvji. Ar aktīvas propagandas palīdzību — presē un dažādās sapulcēs — izdevās aizstāvēt .. Latvijas intereses.» Tālāk tiek atzīmēts, ka Šveices vācu un franču valodā iznākošā prese (seko nozīmīgāko izdevumu nosaukumi) bieži publicējusi «Pro Lettonia» biļetenus. Daudzus materiālus pārraidījusi Eifeļa torņa raidstacija Parīzē. Sūtniecība pasvītro, ka «Ozoliņa-Krauze izvērtusi aktīvu darbību arī brošūru propagandas jomā». Tālāk seko: «Arī šajās publikācijās tiek konsekventi aizstāvēta doma par to, ka Latvija var nodrošināt savu nākotni vienīgi brīvās Krievijas

¹ *Hirschfeld M.* Auguste Forel. Vorwärts, 1918, 1. Sept.

² *August Forel.* Briefe-Correspondance 1864—1927. Bern—Stuttgart, 1968, Einleitung, S. 11.

sastāvā.»; «Krauzes kundze atkārtoti visasākā formā protestēja pret vācu kolonizācijas politiku Baltijā. 1918. gada jūlijā viņa organizēja .. protesta sanāksmi pret .. apdraudētās latvietības apspiešanu no vācu feodālisma un imperiālisma.» Šajā dokumentā tiek minētas vēl vairākas Krauzes akcijas, bet beigās tiek atzīmēts, ka viņa ir «personība, kuru raksturo lielisks organizatoriskais talants un izcilas publicista spējas. Viņa nodrošināja latviešu lietai lielu draugu un piekritēju skaitu. Viņas naidīgā nostāja pret vāciešiem izskaidrojama ar viņas nopietnajām bažām par Latvijai draudošo lielvācu ekspansiju, bet viņa nebūtu naidīga vāciešiem, ja pēdējie neaizskartu latviešu tautas neatkarību.» Tiek atzīmēts, ka viņa 1917. gadā pozitīvi izturējās pret Kerenska valdību un V. Černovu¹. Liekas, ka šo dokumentu var raksturot kā pietiekoši objektīvu.

A. Ozoliņas-Krauzes gaitām seko arī Šveices speciālo dienestu iestādes. Visai plašā izziņā par Raini, ko armijas štāba Dienvidtesinas kantona birojs 1918. gada novembrī nosūtīja uz Berni, sīki raksturota Raiņa dzīve — «vienmēr darbojās par labu Krievijas revolūcijai .. uzturēja sakarus ar boļševiku sūtniecību Bernē² .. ir boļševiku kustības apustulis». Tam seko sīkas ziņas par telegrāfa pārvedumiem, un tiek atzīmēts, ka «Rainis uztur sakarus ar Krievijas pavalstnieci Ozoliņu Austru, kas dzīvo Bernē».

1919. gada septembrī sākas A. Ozoliņas-Krauzes politiskās darbības Vācijas posms. Tas turpinās ilgāk par gadu. Sākumā viņa vada Latvijas misijas informācijas biroju Berlīnē. Šajā postenī viņa Bermonta avantūras laikā — 1919. gada pēdējos mēnešos — izvērsē aktīvu darbību. Ar

¹ Viktors Černovs (1873—1952) — vadošs Krievijas sociālistu revolucionāru (eseru) politiķis, šīs partijas ievērojamākais agrārteorētiķis. No 1907. līdz 1917. gadam dzīvoja Šveicē. Kopā ar boļševikiem piedalījās Cimmervaldes konferencē. 1917. gada vasarā — ministrs Kerenska valdībā. Pēc Oktobra revolūcijas aktīvi cīnījās pret padomju varu. Emigrēja uz Franciju. Otrā pasaules kara gados piedalījās Pretošanās kustībā pret hitleriskajiem okupantiem.

² Padomju pārstāvniecību vadīja J. Bērziņš-Ziemelis.

vācu progresīvās preses palīdzību viņa apkaro bermontiešu propagandu. Tai pašā laikā viņa atmasko vācu labējos sociāldemokrātus, kas melīgi apgalvo, ka «Vācijai neesot nekādu interešu Latvijā». Berlīnes perioda dziļāka izpēte ļautu mums labāk saprast daudzas problēmas — vācu kreiso spēku nostāju Latvijas jautājumā 1919. gada dramatisko notikumu laikā, jaunās Latvijas republikas ārpolitiskās aktivitātes un citus jautājumus. 1920. gada februārī Vācijas Ārlietu ministrijas darbinieks informē ievērojamo diplomātu, ministrijas vadošo ierēdni — brīvkungu Ago fon Maltcānu par sarunu ar A. Ozoliņu-Krauzi. Tā paziņojusi, ka gatavojoties braukt uz Rīgu nolūkā pozitīvi ietekmēt Latvijas valdības nostāju jautājumā par diplomātisko attiecību atjaunošanu ar Vāciju, kas tika pārtrauktas Bermonta avantūras laikā.

Interesanta ir šāda vieta dokumentā — Krauze izteikusi savas bažas sakarā ar iespējamo bermontiādes atkārtošanu 1920. gada pavasarī. Viņa minējusi konkrētus faktus par «Baltijas cīnītāju» (*Baltikumkämpfer*) aktivitātēm Austrumprūsijā. Šīs Krauzes rīcībā esošās ziņas, cik var saprast, atbilda patiesībai. Vienīgais — vācu reakcijas trieciēna virziens šoreiz bija pret Berlīni. Tas parādījās t. s. Kapa puča laikā 1920. gada martā. Zīmīgi, ka dažos Ziemeļvācijas novados aktīvākie Kapa piekritēji bija tieši bijušie «Baltijas cīnītāji».

1921. gada pavasarī Austra Ozoliņa-Krauze atgriežas Latvijā un ar nelieliem pārtraukumiem — ceļojumi «studiju nolūkā» uz Beļģiju, Vāciju, Franciju, Itāliju un Austriju — pavada dzimtenē četrpadsmit gadus. Tie ir spraigi daiļrades un sabiedriskās darbības gadi. Dailes un Nacionālais teātris uzved viņas lugas, iznāk romāns «Virpuļu durvis». 20. gadu sākumā viņa izdod žurnālu «Ho-Ho», kura autoru vidū ir J. Akuraters, Aspazija, A. Austrīņš, J. Jaunsudrabiņš, J. Sudrabkalns, R. Sufa, S. Vidbergs un citi. Tiek finansiāli atbalstīta mākslinieku grupa, kas darbojās porcelāna apgleznošanas darbnīcā «Baltars». 30. gadu sākumā Ozoliņa-Krauze

aktīvi darbojas divos legālos revolucionāros žurnālos «Норд-Ост», kas iznāk krievu valodā, un «Informators». Viņa piedalās Pretkara kongresā Amsterdamā un kopā ar Grigoriju Krupņikovu un Aleksandru Magiļņicki izdod rakstu krājumu «Pret karu». Vairākas reizes A. Ozoliņas dzīvokli notiek kratīšanas. Pirmā ir 1921. gada aprīlī — drīz pēc atgriešanās Latvijā, pēdējā — 1932. gada beigās.

Pēc Ulmaņa apvērsuma A. Ozoliņa atstāj Latviju un trīsdesmito gadu otro pusi pavada Parīzē. Spānijas pilsoņu kara laikā viņa darbojas Starptautiskajā antifašistiskajā komitejā un Spānijas palīdzības komitejā. Spānijas un Tēvijas kara dalībnieks Jānis Palkavnieks liecina, ka A. Ozoliņa uzturējusi ciešus sakarus ar R. Rolānu. Viņa iepazīstinājusi J. Palkavnieku ar rakstnieku, un tas savukārt dzīvi interesējies par politisko stāvokli Latvijā.

Pēc Francijas sagrāves, vērmahta ienākšanas Parīzē un 1940. gada politiskām pārmaiņām Latvijā A. Ozoliņa-Krauze atkal atgriežas dzimtenē.¹ Viņai toreizējos apstākļos neizdevās atrast sev piemērotu vietu jaunajā situācijā. Viņa nebaudīja jaunās varas uzticību. Pēc Rīgas okupācijas 1941. gada jūlijā viņa izvēlējās pašnāvību.

I. Bērsons šādi komentē šo notikumu: «... acīm redzami apzinādamās, ka fašisti viņai var atriebties.» Droši vien šīs bailes bija viens, bet, liekas, ne vienīgais pašnāvības iemesls. Austra Ozoliņa-Krauze visu savu apzinīgo mūžu bija veltījusi cīņai pret vācu imperiālismu. Viņa bija cīnījusies pret ķeizarkās Vācijas aneksionistiem un kolonizatoriem, pret Veimāras republikas fon der Golca un Bermonta īstenotiem pasākumiem Latvijā 1919. gadā, pret hitlerisma draudiem. Bet — 1940. gada jūnijā viņai bija jāpiedzīvo Francijas negaidīti ātrā, katastrofālā sagrāve un vērmahta vienības Parīzes ielās. Ozoliņa-Krauze atgriezās Latvijā. Un tad viņai

¹ Visai pretrunīgas ziņas par Parīzes posmu atrodam F. Cielēna grāmatā «Laikmeta maiņa. Atmiņas un atziņas». Lidingo (Zviedrija), 1963, kā arī A. Ozoliņas dokumentos.

bija jāpiedzīvo ielenkuma draudu radītā sasteigtā Sarkanās Armijas atkāpšanās un atkal jāredz triumfējošo hitleriešu maršs Rīgā.

Fašisma triumfs varēja traģiski ietekmēt viņas noskaņojumu.

Šajos apstākļos viņa nespēja paredzēt, ka Padomju Savienība, Amerikas Savienotās Valstis, Anglija, Francija, Dienvidslāvija un pārējās antihitleriskās koalīcijas valstis uzvarēs un sadragās nacistu Trešo reihu. Vai viņas rīcība neatgādina rakstnieka humanista un antifāšista Stefana Cveiga liktenīgo soli Petropolisā — tālajā Brazīlijā 1942. gada februāra beigās? Rakstnieks — droši vien nepilnīgās informācijas dēļ — 1941. gada decembrī nesaklausīja Maskavas kauju dunoņu. Viņam likās, ka viņa pasaule sabrūk. Tā varēja domāt arī A. Krauze.

Bet iespējams, ka arī tas nebija viss. Varēja būt vēl kāds moments. A. Ozoliņas-Krauzes politiskā pozīcija bija pietiekami precīza. Viņas paaudze veidojās 1905. gada revolūcijas radītajā gaisotnē. Pirmā pasaules kara apstākļos viņa cīnījās par brīvu Latviju brīvā Krievijā. 1919. gadā viņa akceptēja Latvijas republiku un darbojās tās interesēs sākumā Šveicē, vēlāk Berlīnē.

Bet šī republika vēlāk viņas domubiedru aprindās radīja vilšanos, un viņa aktīvi iekļāvās cīņā pret toreizējo iekārtu. Taču šī cīņa noritēja apstākļos, kad iekārtas pretinieku vidū plosījās asas nesaskaņas.

Sociāldemokrāti pēc Austras Ozoliņas-Krauzes domubiedru uzskatiem nebija pietiekami enerģiski cīņā pret jaunāko reakcijas veidu — fašismu. Kominterne — un arī Latvijas Kompartija — sirga ar sektantismu, nenovērtēja kopējās rīcības iespējas. 1937.—1939. gada notikumi Padomju Savienībā sarežģīja antifāšistu stāvokli.¹ 1940. gadā A. Ozo-

¹ A. Ozoliņas-Krauzes draudzene un līdzgaitniece ievērojamā teātra (latviešu un vācu skatuves) un kino aktrise Marija Leiko 30. gadu vidū emigrēja uz Padomju Savienību un traģiski gāja bojā 1937. gadā.

liņa-Krauze atgriezās Latvijā. Bet dzimtene izrādījās neviesmīlīga, pat naidīga. Viņai nedeļa vietu jaunajā sabiedriskajā sistēmā. Vai te nav vērojama zināma paralēle ar Mariņas Cvetajevas traģēdiju pēc atgriešanās no emigrācijas, ar viņas traģisko soli Jelabugā 1941. gada rudenī? Vai Austras Ozoliņas-Krauzes situācija nebija vēl absurdāka nekā Mariņas Cvetajevas? M. Cvetajeva taču atgriezās no baltās, bet A. Krauze no antifašistiskās, Padomju Savienībai draudzīgās emigrācijas.

Katrā ziņā ir nopietns pamats tālāk pētīt ar spēcīgo intelektu apveltītās sabiedriskās darbinieces un kaislīgās cīnītājas dzīvi. Austra Ozoliņa-Krauze ir godam pelnījusi vēsturnieku uzmanību.

Izsaku pateicību par sniegto palīdzību Vitai Matīšai (Šveicē) un dr. Vilhelmam Lencam (VFR).

Austra Ozoliņa-Krauze

ŽAKA SIRDSBRINUMI CIKLOPA KROGĀ

Rudeņos pēc vīnogu ienākšanās, kad Žaks sāka darīt jauno vīnu, viņu vienmēr pārņēma savāds, saldi mulsinošs nemiers.

Vīnogu sula lāsoja kaisli sarkana, it kā viņa no Savoijas kalniem būtu uzsūkusi Žaka senču varoņgaitās lietās asinis. Augļu salduma un rudens nāves tuvuma apmātās bites saņēja nevairāmu dzīvības kairi. Bet askētisko velvju augsti stīdzīgajā logā rudens saule, zenītā kā giljotinā kāpdama, vēstīja svinīgu liktenību un sevīs ziedošanās dairo liksmi.

Ik reizi, ļaujoties nemierīgajam jūtu bangojumam, Žaks zināja, kādā tālā atmiņu krastā tas viņu izskalos.

Tas bija pirms gadiem piecpadsmit. Žaks saņēma savu pirmo skolas liecību ar uzslavējošu atzīmi par pilnīgu lasītprasānu. No skolas nākdams, Žaks līdz ar citiem zēniem aizskrēja apskatīt sādžā ieceļojušā cirka būdu un izpētīt iz-

kārtņē vilinoši izkrāsotos virves deļotājus, jocīgos, baltzodainos klaunus, diženi uz pakalķājām saslējušos zirgus. Žaks bija pārliecināts, ka tēvs neskoposies par labo skolas liecību iedot tās brūnās, apdilušās sū ripas, kas brīnišķīgo izkārtņi pārvērtis vēl brīnišķīgākā tiešamībā.

Bet notika citādi. Negaidīti un liktenīgi. Tēvs, skolas liecību izlasījis, noskūpstīja Žaku uz pieres un, gluži kā pieaugušu ap pleciem apskāvis, noveda viņu pie augstā plauktiņa istabas stūrī, kur glabājās mājas vissvētākās lietas. Cik Žaks zināja, mātes lūgšanas grāmata ar *pater noster* krelēm, kalendārs ar atzīmētiem lauku darbu laikiem, tēva pīpes tabaka un viegli apgāžamā tintes pudelīte. Žakam par lielu izbrīnu, tēvs no plauktiņa noņēma vēl ko gluži citu. Rūpīgi pārsietu un aizmezglotu sarkana samta maku, kurā izrādījās viens vienīgs, bet par to liels un ne drusku nesakrāmbāts tumšas bronzas naudas gabals.

«Nu, izlasi, mans dēls,» tēvs, naudas ripu Žakam priekšā turēdams, teica neparasti svinīgi.

Cītīgi burtodams, Žaks saburtoja un uz tēva vēlēšanos vēlreiz sakarīgi atkārtoja tumšajā bronzā ierakstītos vārdus:

«Mana pēdējā doma — manas slavas pēdējiem lieciniekiem.»

«Nu un te, mans dēls?» Tēvs pagriezta ripas otru pusi.

«Kas tas ir, mans dēls?»

Žakam nemaz nevajadzēja lasīt, lai pateiktu, ka tas ir ķeizars Napoleons.

«Nē, izlasi, kā nākas,» tēvs tomēr uzstāja.

Bez grūtībām Žaks saburtoja: «Napoleons I, franču imperators.»

«Labi, mans dēls.» Tēvs atkal noskūpstīja Žaku un, bronzas ripu rūpīgi ietinis, atlika to agrākā vietā.

Žaks īsti nesaprata ne tēva svinīguma, ne saburtoto savādo vārdu nozīmi. Bet mazā sirds visa notirpa dairā liksmē, un acīs iesmeldza asaras. Aizmirsis izprasāmās sū ripas un aicinošo cirkus izkārtņi, Žaks aiztecēja tēvam līdzī vīnogu spiestuvē. Tur, sarkanām vīnogu asinīm lāsojot un

apmātām bitēm sanot, viņš klausījās tēva stāstā par vecvec-tēvu, kas viens no nedaudziem pavadījis ķeizaru Napoleonu Svētās Helēnas salas gūstā.

Ar šo dienu Zaks jutās kā pilntiesīgs varoņu ģints pēcnā-cējs. Uzņemts slepenā sadraudzībā un izredzēts turpināt senču sāktās varoņgaitas, pār kurām ēnojās tumšā bronza ar tragiski stingro profilu un liktenības apdvestiem vārdiem.

1918. gada rudenī tumšajai bronzei pievienojās viegli ska-nošs žuburains krusts. Franču kara krusts, kas vienīgi palika pāri no Verdenas frontē prūšu granātas sašķaidītā Zaka tēva.

Zaks raudāja līdzī mātei. Bet, kamēr mātes sirds neatrada ne attaisnojuma, ne gandarījuma, Zaks zināja, ka te piepil-dījies viņa ģintij lemtais varoņu liktenis.

Kad drīz pēc tam sādžas baznīciņas izdilušie zvani līksmē juceklīgi satraukti vēstīja gala uzvaru, Zaks viens rāvās no-maļus no kopējā prieka. Viņam sādžas zvani nezvanīja nekādu prieka vēsti. Viņam tie vēstīja, ka beidzies varoņu laiks, ka sāksies vienmuļa dzīve bez lieluma, bez likteņa šalkām. Un varoņu laiks viņam, Zakam, aizgājis secen, nekad, nekad vairs liktens viņu nesauks vārdā.

Patiesi — dienas gāja, aplusa sādžās izdilušo zvaniņu centība, apsīka uzvaras prieks, gluži izzuda vārds «revanša». Jā, radās pat viena otra aizauskasoša pārdoma par viņa cenu krišanos un lētā vācu viņa uzmācību.

Dienas gāja, un Zaks diendienā darija savu. Bija labs dēls un brālis, neskatoties uz saviem jauniem gadiem, izpil-dīja ģimenes apgādnieka vietu un vadīja vāro saimniecību. Tikai rudenos, viņa lāsēm lāsojot un apmātām bitēm dūcot, Zaku mulsināja savādaais, nu jau bezmērķīgais nemiers un atsākusies nožēla.

Kad Zaks jau vairs neko necerēja, klusajā kalnu sādžā atklīda ziņa par karadarbību pret Āfrikas mežoniem franču Marokā.

Žaku neatturēja ne mātes asaras, ne iecerētās Ninetas jaunā, vēl nebauditā mila. Steidzīgākos darbus apkopis, viņš atstāja sādžu. Pat ne lāgā neatvadījies, nenogaršojis jaunrūgušo vīnu, ko ar lielu svinību gatavoja dzeršanai par godu «mūsu krietnajiem Marokā».

Kā drudzī vilciens viņu aizkratīja uz Parīzi, kur likās drošākas izredzes kā brīvprātīgam tūlīt nokļūt frontē. Kad viņu novietoja kazarmē, viņš jutās nevajadzīgi kavēts. Kazarmes dzīve un apmācība viņa nepacietībai šķita neprātīgi gausa, patiesībā lieka. Vai viņš iekšķīgi nebija gatavs jau kopš viņas liktenīgās skolas apliecības dienas? Un vai viņam nevajadzēja prast būt varonim, kā upē metoties peldēt? Bez kādas apmācības, pašam no sevis.

Viņš tak bija pieradis visu darīt pats uz savu roku, uz savu galvu, uz savu sirdi. Kā Savoņas kalnietis viņš bija dzimis partizāns. Partizāns savas dvēseles cīnītājs — kā visa varoņu Francija. Kā savu balsu trauktā Provansas ganu meita, kā Marselas savvaļnieku simts, kas basām kājām soļoja uz Parīzi, neatlaidīgi prasīdams «mirt par labo lietu», mezdams savu karsto sirdi kā degli Parīzes mērenības disciplīnā izplēnošā ugunskurā.

Arī Žaks bija gatavs mirt par labo lietu, arī viņam varonība bija cīņa par savu dvēseli, bet viņu te smacēja kazarmes trulajā disciplīnā.

Vai tas bija īstais ceļš? Vai šī smagi soļojošā varonības mehanizācija varēja gandarīt viņa karstās sirds varonības alkas?

Bet kur bija cits ceļš? Žaks cita nezināja kā vien to, pār kuru kopš viņas dienas liktenīgi ēnojās tumšā piemiņas bronza. Tas viņam bija vienīgais. Ko darīt, ja tas bija klāts kazarmes pagalma rupjajiem akmeņiem, pret kuriem Savoņas zemes arāja trauksme atsitās kā arkla asmens pret kalnu akmeņu naidīgo neauglību.

Kad pirmā brīvā svētdienā Žaks līdzī citiem jaunkareivjiem gāja apskatīt Parīzi, šis gājieni viņa apziņā bija svēt-

ceļojums uz viņa varoņa Napoleona kapu. Arī garais Ariko, savas balmutības pēc jaunkareivju pulciņa dabīgais vadonis, piekrita Zakam, ka jāsāk ar Invalīdu domi. Garlaicīgi oficiālais nodarāms sākumā, un bez tam — tur ieeja kareivjiem brīva. Kareivisku brašumu viņš, Invalīdu domē ieejot, izveda savus kazarmes biedrus cauri santīmus skaitošiem cilvēkiem — un «Tur jau viņš ir!», kā vecu paziņu uzzīmējis, pamāja uz marmora vaļņa loku, kas apžogoja imperatora kapa vietu. «Skaidrs marmors, zēni.» Viņš kā Napoleona varenības līdzdalībnieks pašapmierināts pārbrauca roku vaļņa virsai un, abiem elkoņiem uz tās uzmeties, pārlicās pār dziļumu, no kura cēlās Napoleona sarkofāgs. «Kāds milzenis, a?!» — «Un tādām mazām vīriņam,» viņš tikko nepiebilda, garā nomērojis imperatoru pret savu izžuvušās cūkupupas augumu.

Žaka sirds gandrīz sastinga, kad viņš līdzī biedriem noliecās pār marmora bedres ēnaino saltumu. Cik stings un traģisks viss. Kā imperatora profils tumšajā bronžā. Te laiks bija apstājies, dzīvības ritums sastindzis marmora salstās mūžības stingajās dzīslās.

Bet pāri kapa bedrei augstajā domes kupolā viegli reiba klusinātas gaismas zilais vīraks. Un aiz kapa tādā pat reibā gaismā kā nebeidzams slavas ceļš vērās bezgalīga uzvaru karogu rinda. Žaks tur atkal pazina savu sendienu reibo mulsu, viņa sirds iepukstējās strauja un karsta, to abalsot. Un, atgriežoties greznā bulvāru dzīvajā kņadā, Žaka sirds soļoja tālāk savu karogu ceļu.

Līdz šim Žaks bija redzējis tikai savu kalnu sādžu un mazo dzelzceļa pietātnes pilsētiņu lejā, kalnu spraugā. Tur pulkstenītaisitāja logā stikla kupola saudzības pārsegtais zeltžuburotais greznuma pulkstenis ar vēriģo laika pulsa tikšēšanu, saldi noslēpumaino stundu piesitienu un Versaļas dejas figūriņām Žaka bērņībai likās kā pasaules greznuma un noslēpumainības iemiesojums.

Tagad viņam zem novembra dienas stikla — skaudrā debeskupola tikšēja visas varenās Parīzes noslēpumainā dzī-

vība. Ar zeltžuburainā greznuma pulksteņa saldā stundu pietītiens mulsinošo vilinājumu.

Bet Zakam nekā nevajadzēja, viņš sev nekā negribēja, viņam pietika ar gandarījumu: to visu viņš aizstāvēs pret Āfrikas mežoni. Tā bija viņa labā lieta. Tā deva viņam to dairo sirdspukstu, ko gan pārskanēja biedru izlaidus valodas un pilsētas svešie trokšņi, bet kas tomēr bija vienīgi patiesais, vienīgais tiešām esošais.

Ar uzmodinošu, gandrīz acīm mirkšķinošu labvēlību viņš noskatījās ļaudīs, kas, novembra vēju kopā slaucīti, drūzmoja pa bulvāru malām: lai viņi staigā bez bēdu, Zaks būs par viņiem nomodā. Ja vajadzīgs, viņš atdos savu dzīvību par šī svešā pūļa bezbēdību, par tās brīnumainās pilsētas varenību, par bulvāru greznumu. Bet par to viņam pāri bulvāru čalai asie novembra vēji nes Provansas ganu meitas balsis, Marseļas baskājo savvaļnieku cīņas dziesmu, Verdenas mocekļu aicinājumu.

Visas varoņu Francijas apšalkts, Zaks rupjajām mundiera piedurknēm izslaucīja novembra vēja dzeltās acis un smējās līdz biedru izlaidus valodām.

Spiedoši džaci un izkrāsotu skaistuļu skati ik uz soļa vilināja no laukiem saradušos jaunkareivju ziņkārību. Bet, paklausot sava barveža — platmutainā Ariko — dienaskārtībai, viņi jau agrā pēcpusdienā, pa pārpildītiem zembes dzelzceļiem spiezdamiem un bravūrīgi sasaukdamiem, atgriezās savā kazarmes priekšpilsētā. Ariko tur zināja krodziņu, kur nūdien, dievvārds, amizējās ne sliktāki kā pašā Parīzē. Un pie tam tu, cilvēks, biji tikpat kā savās mājās. Varēji atgriezties vakarā kazarmē bez liekas ceļošanas un izklaidēšanās: tieši no kroga, ar viņa tvaiku galvā un mīlas gurumu locekļos. Tā baudu paildzināja un dubultoja — par to pašu maksu.

Ariko, lai arī krodzinieka uzpirkts, runāja taisnību. Kazarmei tuvajā krodziņā amizējās tiešām gluži kā Parīzē, tikai mājīgāki un kareiviskāki. Krodzinieks pats bijis lielā kara dalībnieks, zināja, kas zaldāta sirdij tīk. «Zaldātu

kungi» te bija goda viesi. Pats saimnieks turēja par viņiem nomodā savu vienīgo uzrūgušajā sejas miklā iemīcīto aci. Otru — kreiso aci viņš līdz ar kreiso ausi bija pazaudējis lielajā karā, bet par to ieguvis kara krustu līdz ar tiesību turēt bordeli. So grūti iegūstamo privilēģiju nopelnu bagātais ciklops tagad izlietoja brāļu — kareivju labā. Bez plātīšanās un neuzkritoši, zem tās pašas veclaicīgi vientiesīgās priekšpilsētas krodziņa izkārtnes «*Ecu de France*».

Zaks sieviešu lietās bija tikpat vientiesīgs kā veclaicīgais uzraksts. Viņš stāvokli īsti nesaprata pat tad, kad viņam līdzās nosēdās viena no ciklopa pansionārēm, roku pār nepaklausīgo matu šķipsnu Žaka pakausī pārļaidzama: «Nu, mazais gailīti, mums arī jau sekste ceļas.»

Parīzē norūdīta profesionāle būtu Žaku atbaidījusi. Bet te, kur, dzezbenda spiedzienus pārtraucot, kroplis vienkājis kara invalīds uz bezgalīgi garām ermoņikām, zaldātiem līdzdziedot, staipīja bezgalīgo «*La Madelon, la Madelon, la Madelon*», te sievietē šķīta dabīgs zaldāta romantikas piederums, pati draiski sentimentālā *Madelon*, zaldāta «mazā alietā», jā — mājas un ģimenes ilūzija.

Zaks labprāt pasūtīja lieku litru sarkanā un nežēloja arī nākošā.

Meitene bija valodīga, un Žaks patīkami mēģinājās vienā otrā asprātībā, ko ar Nineti nekad nebūtu uzdrīkstējis.

Kad biedri viens pēc otra nozuda kaut kur blakus telpās, arī Žaks sāka saprast, ka lietai jābeidzas ar savu dabīgu galu, bet neko nedarīja un arī nezinātu darīt, lai to turpinātu.

Pati meitene arī neko nevedināja. Par naudu ieminējās, tikai vairāk kā jokodama.

«Vienu laimes sū, mazais mīlulīt. Iedod man vienu laimes sū par piemiņu.»

«Un trīs priekš ubagiem, trīs gabali mani gaida, kad eju uz mesī.»

«Nu, un divus priekš manas vecās mātes, viņa jau arī tāda pat ubadze vien ir.»

«Tā, tu esi labs.» Viņa viegli uzskūpstīja Žakam uz vaiga. Tas bija viss.

Bet tad pie trešā litra pienāca samtbikšains malacis kodīgām, melnām acīm. Plati iepleties, gūžās šūpodamies, tas nekautrīgi nostatījās viņu priekšā.

Meitene redzami satrūkās, Žaks arī kā samulsa.

«Nu, kas ir, princese?!» Pēc brīža izaicinošas klusēšanas svešā acis sakniebās vēl kodīgākas. «Tu laikam te esi noņēmusies to svētu dienu svētīt? A?»

«Tu redzi, ka zaldāta kungs nav disponēts.» Puszobgalīgs, pusgalants pavīpsnojums nomērija Žaku. Bet tad draudošs nošņāciens: «Tev vēl vajadzēs manieres mācīt?!» Un: «Hallo, marš strādāt!» — pavadīta dunka uztrieca kājās pārbijušos meiteni.

Žaks sašutis saslējās līdzī to aizstāvēt. Kur gadījies, kur ne, viņu saturēja Ariko: «Vai tev prāts, netaisi kungu. Tas tak ir Koko — Āsmens, tas nazi kabatā neglabā.»

Ne Ariko biedinājums — meitenes lūdzošais skats apstādīnāja Žaku. Un galu galā — Koko iejaukšanās varbūt tiešām atrada saprātīgāko atrisinājumu neveikli ieilgušajam stāvoklim.

Tomēr netika vairs sēsties atpakaļ vecajā vietā. Izspiedies cauri dejas zālei, Žaks nosēdās robežā ar blakustelpu. Te civilistu galā bija mierīgāki: ciklops savu sieviešu bataljonu šodien kā svētdienā mobilizēja galvenā kārtā zaldātu kungu iekarošanai.

Pie galdiņa, kur Žaks piemetās, drūms tips melnu brilli lasīja avīzi. Izklaidus uz galda mētājās vēl citas — visas tādas, no kurām kazarmē bija biedināts. Ar interesi Žaks apskatīja lasītāju. Pirmo reizi viņš redzēja dzīvu dumpiniekus.

Diezgan brīnumaini — tam pat nebija nepieciešamo mežonīgi sajukušo matu. Aiz rūpīgi no viena deniņa uz otru

pārglaustiem iesirmiemi matiemi spīdēja nevainojami pilsonisks plikpauris.

Jocīgs onkulis, nodomāja Žaks, ar pliku pauri grib taisīt revolūciju.

Žaka atmiņā kaut kur no skolas laikiem izdižojās balts, uz pakalējām saslējies zirgs, kā no viņa sādžas cirka izkārtnes izlēcis. Un uz tā dēkainais divu pasaulu varonis Lafajets. Jā, tas bija revolucionārs. Līdzīgi Napoleonam — varoņa spožuma un romantikas apdvests. Kur nu tāds melnbrīllains vecis kazarmē noliegtu avīzi rokā... Žaks novērsās, lai neredzētu, ka svešais labvēlīgu viesmīlību pakārtoja avīzēm piemētāto galdu, kā dodams vairāk vietas vai arī kā ieaicinādams uz valodām.

Lai galīgi norobežotos, sāka mākslotu interesi skatīties blakustelpas pavērtajās durvīs. Ieskatījās, ieskatījās un sāka skatīties no tiesas.

Pašā viņējā kaktā pustumsā, tabakas miglā, kā uz noplukušas filmu lentes neskaidri mirgoja balti stāvi baltās musulmaņu galvassegās. Vai tas varēja būt? Žaks pietrūkās kājās. Nebija šaubu — tās bija melnbārdainās, tumšās marokāņu sejas, cikreiz kā brīnumzvēri apskatīti avīžu ilustrācijās, tagad te, ciklopa patriotiskajā krogā, simt soļus no Žaka kazarmes.

Rifkabiļi, Žaka ienaidnieki, Žaka pretņi viņa likteņlemtās varoņgaitās. Viņa pretņi... Tur viņi pazemīgi spiedās gar sienu, savas baltās segas bailīgi pievākuši, lai kādam nepieskartos. Pa diviem, pa trim kopā, kā nedrīkstēdami vienatnē iet. Pie galda tikuši, tie sēdās kautri smaidoši, kā bērni pieaugušo pulkā. Sulaiņi tāpat garāmskrējiēnā bez kādas pasūtīšanas svieda viņu priekšā anīsa šņabjus un kafeju, rupji un pēc pašu ieskata izraudami naudas gabalus no paļāvīgi pretī pastieptajām melnajām rokām.

Žaks skatījās, skatījās un juta, ka kaut kas viņā plok kā pavasara palī. Ja noliektos smelt, ne sauļas rāvas ūdens, ko nodzerties.

Žakam vairs nevajadzēja sava sulaiņa mierinošā paskaid-

rojuma: «Tu dienīņ, viņi jau nav tie vainīgie. Viņi tepat mierīgi strādā cukura fabrikā. Tur mežņos visu jau atdevuši, visu atstājuši mūsējiem. Lāga bērni. Un naivi — zaldāta kungam pašam būtu ko smiet...»

Zaks i pats saprata, ka viņi nav vainīgie. Vēl vairāk. Kad melnbrīllainais tips, acis no avīzes nepacēlis, norūca: «Viņi tak neies mums par godu vēl savu melno ādu nodirāt,» — Zaks izdzirda savu balsi atbildam: «Nav arī vajadzīgs, to mēs — sev par kaunu — paši izdarām.»

Zaks izdzirda savu balsi svešu un reizē pazīstamu, kā dažreiz skolā uzdevumus atbildot. Un kā tanīs reizēs skolā — viņš sajuta sevi savādi dubultojamies. Kāds cits no viņa runāja, un viņš nezināja vairs, kurš ir īstais viņš.

Savādajam sastīgojumam kā pārtrūkstot, viņš atsēdās pēkšņā atslābumā un apjukumā. Kas tas bija, un ko viņš domāja?

Tumšbrīllainais pārlaida viņam pētošu skatu un kā pavirzījās tuvāk. Ne fiziski — tas sēdēja savā kaktā kā agrāk, bet Zaks juta kā taustekļus pēc sevis izstiepjamiem. Vajadzēja atvairīties, atrobežoties.

Viņš nebija, nē, viņš nebija tas, ko svešais melnbrīllainais meklēja. Zakam nebija daļas ar to tur avīzes lasītāju, Zakam ne ar vienu nebija daļas, viņam bija daļa pašam ar sevi. Viņš piecēlās un aizgāja, biedrus negaidījis.

Dienu Zaks cilāja šauteni, dūra durkli salmu manekēnā, stāvēja ierindā, soļoja gan viens, gan barā, smējās ar biedriem un lielījās līdzī par panākumiem pie ciklopa skaistulēm.

Bet nakti uz cietā kareivja maisa gulēja pamests, durns ķermenis un gaidīja, vai viņā atgriezies senais daiři liksmais sirdspuksts. Vai arī atskanēs jaunā svešā balss?

Un tā ilgi. Kamēr nākamā brīvā svētdienā Zaks savādā apmātībā atgriezās atkal ciklopa krogā — kā meklēt to, ko te pazaudējis.

No biedriem atdalījies, viņš apsēdās civilistu galā, izraudzīdams vietu, kur labāk vērot apkārtni. Viņš bija tik iztukšots un nezināja pats ar sevi nekā iesākt. Lāvās apkārtējai kustībai un valodām, kā cerēdams sevi piepildīt ar svešu dzīvību. Varbūt viņš sevi atkal atgūs.

Rīfkabiļu baltie tērpi vēl nekur nebija redzami. No meiteņu valodām varēja noprast, ka melnie strādājuši cukurfabrikā nakts stundas un tagad brīvajā svētdienas rītā pēc austrumnieku paražas ilgi kopās, mazgājās un svaidījās. Šī viņu kopšanās un vakardienas algas izmaksa pārvērta meitenes kā priecīgi čivinošā zvirbuļu barā, kas, pametis parastās pabiras, vīzdegunīgi trin knābi gar loga palodzi, kur gaidāms augstsirdīgs svaigas maizes mielasts.

«Nu tikai sataisās pie dievgalda,» savu vienīgo aci tiksmīgi mirkšķinādams, mudināja ciklops. «Uz ātru roku, viens, divi, trīs, āmen!» Kopš protestantiskā prezidenta ievēlēšanas ciklops labprāt atgādināja, ka arī viņam ir valdības ticība. Tāpēc viņam bieži gadījās lietot izteicienus, kuri meitenēm kā krietnām katolietēm nebija lāgā saprotami. Bet meitenes smējās i nesapratušas un bez mudinājuma zināja savu darāmo.

Kaujas gatavībā turēdamās, viņas neko neielaidās ilgajās izsēdešanās ar ikdienas kroga viesiem, kas stundām pļāpāja pie litra skābā vīna un tikai retumis atmeta pa frankam.

«Nu, nu, Rikete, atsēsties pie vecā drauga, gan jau vēl paspēsi cukura sīrupa atosties.» Resns, siera ēšanā nosvīdis kroga viesis apskāva garāmejošo viņsvētdienas meiteni.

Sastapusi Žaka skatu, Rikete tramīgi izrāvās: «Nu, savu siera smaku tu vari pats konservu bundžās pildīt.»

«Ists parlamenta lielās dienas cienīgs starpsauciens!» melnbrīlīnais avīžu lasītājs, sēzdamies pie Žaka galda, apmierināts un kā sarunu uzsākdams, iekrekšķējās.

Žaks klusēja. Viņam nekā nebija ko teikt. Un šim melnbrīlīnajam jau pavisam ne. Viņa varonības un sajūsmas alkstošo sirds kvēli slāpēja viņdien uzgūlušie šaubu pelni. Tā varētu varbūt izšauties naida liesmā, skaidrā, skaudrā

naida liesmā. Bet melnbriļļainā ņirdzība tikai smacēja kā mitri ogļu slāņi, dodami tikai bezcerīga gruzduma sūrkti.

Ar bērnišķīgi nevarīgu un nelaimīgu sevis nožēlu Žaks juta sevi sev pašam zūdam. Vienmēr vairāk un neglābjamāk. Pie kā viņš vēl varēja pieturēties? Varbūt Rikete — to viņš juta arī nelaimīgu, sev pašai zūdošu, apslēptu, nevarīgu bērna izsamisumu.

Vajadzētu to paņemt aiz rokas un izvest ārā. Kurp? Tā... varbūt pa viņa kalna sādžas balto taku. Vai te, Parīzē, trokšņainajā, varenā, nē — kaut kur, kur sirds kļūst atkal skaidra un bijīga. Kā agrākās dienās. Kā divi bērni viņi aizietu, vienkārši un skaidri...

Kāds zagšus glāstā pārlaida roku pār Žaka pakausi. Žaks pacēla galvu. Rikete. Viņa gāja garām, acis nolaidusi, kā Žaku nevērodama.

Viņš strauji satvēra viņas roku un bez kāda ievada turpināja sāktu domu:

«Jaunkundz, vai jūs nenāktu ar mani...»

Viņu apmulsināja šķelmīgs Riketes smaids.

«Nē, ne to,» viņš atņēma. «Vai jūs nenāktu uz... uz Napoleona kapu...»

«Ha, ha, ha!... Tas viņu sauc uz kapiem. Ha, ha, ha! Es jau domāju,» aizdusā aizelsies, smējās Riketes noraidītais siera ēdējs, kā smieklos aizrīdamies, vicinādams paceltā rokā vēl neapēsto siera gabalu.

«O, tur esot ļoti šiki!» Rikete steidzās Žaku gandarīt.

«Ha, ha, ha!» Jauns smieklu klepus atbalsoja viņas labi domāto, bet mazpiemēroto Napoleona kapa raksturojumu.

«Ha, ha, ha, priekš tādas marķas tu vēl esi par jaunu, manu cibiņ: pa kapiem un pavārtēm izvazāsies vēl diezgan, kad godīgā krogā vairs iekšā nelaidīs.»

«Nu, ar tevi jau nē, tu jau gulēsi kapā apakšā, mirla ve-cais!» Rikete tikko valdīja dusmu asaras.

«Ha, ha, ha! Drīz jau redzēsim, kur kurais gulēs!» Vecā smiekli vairs neskanēja tik gardi. Sarkans, piesprauslājies

viņš cēlās kājās. Ļauni pazībsnija asaru piesprāgušām acīm uz pretējo kaktu: «Koko! Koko, panāc šurp!»

«Nu?!» Koko nāca sabozies un negribēdams.

«Neko darīt, draudziņ. Es aizeju: mani te apvaino.» Vecais pūtās apvainots un aizdusis. «Neko darīt. Vajaga norēķināties... Kā tad bija ar to kāršu parādu?» Koko apmācās vēl vairāk. Galvu iecirtis, plānās, melnu ūsiņu pāršvītrotās lūpas košlādams, sāka caur pieri meklēt Riketi. Vecais runāja, runāja. Kā tikai uz Koko, kā Riketi nemaz nevērodams. Bet arī viņa vārdi meklēja tikai Riketi.

Tā gribēja pamanīties aiziet. Bet sastinga divu dzēlīgu, melnu acu piekniedēta. Lēni, kā ļauni hipnotizēdams un katru soli izbaudīdams, Koko soļoja uz viņu.

«Ej, Rikete, ej ar labu!» Meitenes kā iebiedētu putnu bars spurkstēja ap viņu.

«Ej, Rikete! Tu tak zini — rīta stundai zelts mutē. Un vēl tādām vecim,» savas vācu lasāmgrāmatas parunu atminēdamās, labināja labsirdīgā bavāriete lielā Adele. Pārbijusies viņa Koko draudošam drūmumam smaidīja pretī savu pārziedējušās saulespuķes vēlino saulainību un aiz muguras, kā atgaiņādama un nozūst mudinādama, meta ar roku zīmes Žakam. Nez kur atkal gadījies, Žakam aizstājās priekšā platmutis no Ariko.

«Liecies tak mierā, neskrien tišu prātu uz nazi. Laid viņus, tas tak viņiem tāds amats...»

Koko apstājās soļot. Cienīgā atstatumā un tā, lai apvainotais siera onkulis katrā balsienā justu gandarījumu, viņš skandēja vārdus, kā pa gabalam atkozdamas:

«Ak tu te taisīsi pļackas godīgu cilvēku starpā! Ak tu mani vedīsi naidā,» viņa sākumā cienīgi apvaldītā un tumši draudošā balss ik ar balsienu pacēlās augstāk un augstāk, «naidā ar manu labāko draugu!» Te viņa balss pārmetās augstā, smieklīgi tievā skaļrunā un ar reizi izjauca visu dikcijas efektu. Neizdevušās balss modulācijas sadusmots, Koko, lai glābtu iesaīdu, līdzī augstajam balss pasprukumam izvieda gaisā roku sitienam.

«Nevajaga, nevajaga!» Vecais augstsirdīgi ieķērās no muguras puses Koko draudoši izsviestajā rokā. «Nevajaga. Būs jau labi tāpat.»

Vēl brīdi pagrasījies, Koko arī tiešām atlaidās. Vecais bija sentimentāls, nevajadzēja apvainot šo sentimentalitāti, kas pacēla Riketes kā maksas priekšmeta vērtību kāršu parāda porēķinā.

Piegrūdis meiteni viņas glābējam, viņš apmierinājās ar visam meiteņu barām adresētu splāvienu.

«Ko tu domā, kādas luksUSDāmas, platoniskas mīlestības ievajadzējies!»

Viņš aizgāja, Žakā i nepaskatījies. Bet viņa pēdējo vārdu asais šņāciens bija kā naža asmens, kas notausta pretinieka krūtis, sirds vietu meklēdams.

Tas trāpīja. Un no plēnēm un gruzduma izšķīla dzirkstis: naidu.

Bet izšķeltās dzirkstis nespēja aizdegt to skaidro naida kvēli, kas skaidro un pārkausē, kas kā mīlestība dzel uz darbību, uz varonību. Naida kvēli, kādu Žaks bija gaidījis sevī iedegamies pret saviem pretņiem varoņgaitās. Bezmērķīgi izšķīltās dzirkstis krita atpakaļ un dzisa pelnos.

Bezcerīgu, neskaidru gruzduma sūrksti Žaks klausījās sa-trauktā meiteņu bara pārrunās, lielās Adeles atkārtotā nopūtā: «Ah, vajaga saprast meitenes sirdi!» Un mazās Gabijas likteņbiedriskā līdzjūtībā: «O, o, Koko ir šodien lielajā. Riketi jau pa divi lāgi bez mūzikas izdancināja. O, viņai nav vieglās dienas, nabaga Rikete!»

Drīz viss meiteņu bars, viss skaļums un ievēriba pārmetās blakus telpā. Tur sāka sarasties riikabiļi. Meiteņu apsurkšķēti, tie kautri, tomēr priecīgi kā bērni gadatirgū plandīja baltajām drānām pa savu kaktu.

«Paskatāties, paskatāties atdzimušās Versaļas galantērijas ciklopa gaļas tirgul!» Melnbriļainais smīnēdams rādīja Žakam, kur, lielās Adeles mīlas slazdos lenkts, tuksneša dēls

pilnā sveiciena rituālā godbijīgi cilāja roku pie pieres un sirds uzrunātājas sievietes priekšā. Lielā Adele laimīga un pagodināta atbildēja ar vāciskas ģimenes audzināšanas pārpalikušiem knikšiem un sentimentālu acu pārgriešanu neizrunātā «ah, vajaga saprast meitenes sirdi...».

Viņas biedrenes bija lietīšķākas. Smieklēm pārtraukušas mežoņu godbijību, viņas tos apskāvienā novilkta atpakaļ sēdekļos, lai pašas, klēpī iesēdušās, varētu pārskaitīt kavalieru saujā iemiegto naudu.

«O! Tēvija var būt mierīga. Par mūsu valūtu te ir gādāts. Te neviens sū neizspruks pār robežu. Šim patriotiskam mērķim te mobilizēti mūsu nācijas dzīvākie spēki...» melnbrīļainais ņirgājās. «Un mūsu varonīgie sabiedrotie,» viņš vēl piebilda, pabadīdams ar atliektu iekšķi uz letes pusi.

Zaks paskatījās: tur ar ciklopu sačukstējās kāds padilis tips centīgi, bet bez sekmēm uzturētu elegances ilūziju. Tas acīm redzami par kaut ko kaulējās un šķietami turējās pretī ciklopa diktētiem noteikumiem, bet viņa ūdeņainās bezcerības acis ar apbrīnojošu padevību raudzījās aiz letes tronējošā ciklopa varenībā.

Pēc īsas kaulēšanās rezignēti padevies, viņš, savu klauna balto degunu paradumā raustīdams un kaut ko krūšu kabatā nervozi vienmēr par jaunu aptaustīdams, glūnošs, tomēr it kā vienaldzīgu nevižību tuvojās rīfkabīļiem.

«Mūsu bijušās sabiedrotās armijas virsnieks... Jūs jau zināt: muižas konfiscētas, cara dāvātie ģimenes briljanti atņemti... Hē, vai jūs jau esat redzējuši kādu krievu, kas nav gubernatora dēls un kam nav atņemti cara dāvātie ģimenes briljanti... Viss atņemts, atņemts — tikai kokaīns palicis, tas nekad neizsīkst...»

Krievus Žaks vispār nekad nebija redzējis. Viņam bija savādi ticēt, ka tāds būtu krievs un ka armijas virsnieks saindē ar kokaīnu mežoņus, pret kuriem tak viņš, Žaks, bija aicināts aizstāvēt civilizāciju.

«Bet krieviem tak nemaz nav kokaīna, tas tak nāk no Vā-

cijas,» viņš bez īstas pārliecības iebilda, lauздams līdzšinējo klusēšanu.

«Ehē, mans draugs!» Melnbrillainais priecīgs sakustējās. «Kultūra ir starptautiska: vācu-krievu kokaīns, franču-spāņu slimība, angļu opiums, — te viss ir reprezentēts. Ah, ciklops savu lietu zina, ciklops ir Eiropas kultūras augstumos!» Svešais iesmējās, kā savas daiļrunības apmierināts, un izaicinoši paskatījās arī uz Zaku.

Žaks nesmējās. Žaks pavisam nesmējās. Viņš arī nesa-prata, kā svešais te varēja smieties. Kas tur vispār bija ko smieties. Un vai tad svešais neredzēja, ka Žaks nesa ap-gērību, kas viņam pavēlēja pie gadījuma mirt par šo ciklo-pisko kultūru.

Varbūt svešais tomēr ko redzēja. Arī viņš kļuva nopietns. Visapkārt paskatījies, viņš zem galda ko sniedza Žakam.

«Nemat!»

Žaks pats nezināja, ko viņš cerēja, ko īsti gaidīja. Bet rokā nočaukstēja papīrs.

«Nemat vairāk, lai jūsu draugi arī izlasa. Un līdz vēlēšanām lai neaizmirst.»

Žaks paklausīja, bet jau kā nokaunējies par sava pirmī-tējā žesta trauksmi. Ko tad viņš arī īsti gaidīja? Ko viņš vēl cerēja? O, ne vairs to, ko viņam bija solījis viņa likteņa talismans, kas viņu bija novedis šai krustceļu raganu krogā. Nepavisam jau vairs viņam nevajadzēja vecā māņu spo-žuma, Lafajeta baltā zirga romantikas, revolucionāri sa-jaukto matu simbola...

Ja šis pats svešais, melnbrillainais, ar viņdien Žaka ap-smieto pliko pauri, — ja tas pats viņam teiktu: jānošauj visa vaininieks, jānodedzina pašam sava ferma ar visu savu na-badzību, jānocērt sev labā roka, jāatdod sava dzīvība, bet — tad atgriezīsies senais sirdspuksts, bet — tad viss būs labi, visi būs laimīgi un neviens vairs ļauns. Jeb arī ne to, ja viņš tikai teiktu: jādara kas, jādara...

O, ja viņš arī nekā neteiktu!... Žaks lasītu viņa papīrus, ietu viņa vēlēšanās, ietu viņa ceļu, lai arī tas tik sarežģīts

un tāļš, lai arī Žaka sirds tik pagurusi sākt visu no gala, bet, ja tikai viņš paskatītos tā kā toreiz tēvs, kaut tikai reizi, kaut tikai bez tā ļaunpriecīgā smīna, — Žaks viņam atdotu savu sirdi, viņam un viņa lietai.

Žaka izmisušais skats atdūrās pret svešā brīļu noraidošo tumšumu. Un vēl vairāk nekā pirmīt Žaks nokaunējās savas trauksmes. Viņa trauksmes, viņa sirds nevienam nevajadzēja.

Nevienam? Žaks pēkšņā apmātībā sajuta par jaunu negēļa Koko dzeļošo ļaunumu, kas kā naža asmens bija meklējis viņa sirdsvietu. Viņš piecēlās un, kā kāda likteņa pārvarīgi pievilktis, gāja sastapt šo ļaunuma dzeloni.

Rīfkabiļu galā Žaks iejuka pašā balti plandošā burnusu jūkli.

Meitenes tikai nedaudz bija paspējušas paretināt rifu rindas. Lielais vairums vēl sēdēja tepat, meiteņu draugu apstāts un uzraudzīts, kā dzinēju lenkts medijums.

Viņu vidū joviāli iesēdies, Koko ar pārākuma eleganci meta kārtes laimes spēlei. Galds ap viņu vienmēr vairāk pildījās jauniem apbrīnotājiem un līdzspēlētājiem. No agrākā draudošā drūmuma ne vēsts — viņš bija uzvarošs savā ieaicinošā viesmilibā un labsajūtu kūšājošā omā. Zaudēdams viņš jocīgi sagrozīja acis līdz ar melno ūsiņu švītru un, naudū vestes kabatā sagrabinājis, bez iebilduma uz sū izmaksāja savu pametumu. Pareti vinnēdams, viņš iekasēja naudū ar tik lāga zēna smiekliem, ka melnie maksāja līdzsmēdāties.

Spēle bija vienkārša, vajadzēja tikai prast acis saskaitīt — un tad arī tikai līdz deviņi. Kas lāgā vēl nemācēja, tam gādīgi piepalīdzēja paplukušais bālacis krievis.

Driz ap galdu vairs nebija vietas visiem gribētājiem. Vēlāk pienākušie stāvēja sēdētājiem aiz muguras un piemeta pa frankam, kad bankas turētājs atļāva. Un Koko atļāva vienmēr. «Labprāt, kamarad!» Un gandrīz vienmēr arī paņēma

Kārlis Straubergs ar dzīvesbiedri 30. gados.

Paulina Bārda pie «Rumbiņu» vecās mājas 1977. gada augustā.

Paulina Bārda 1915. gadā.

Austra Ozoliņa-Krauze
īsi pirms Pirmā pasaules kara.

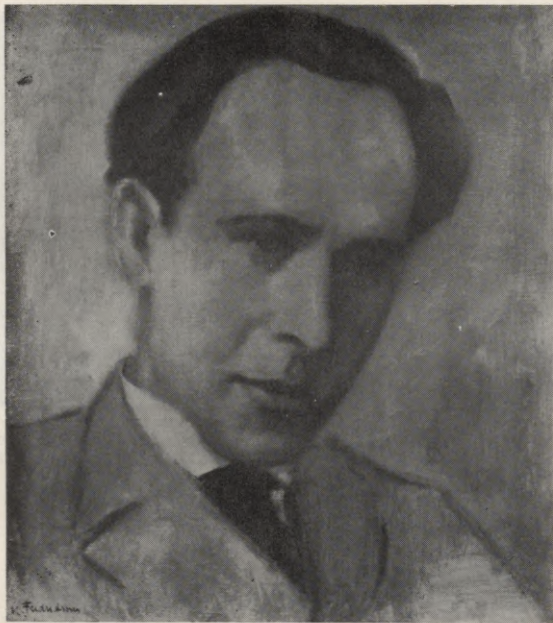
Austra Ozoliņa-Krauze un Marija Leiko 30. gadu sakumā.

Vilis Knoriņš 20. gadu vidū. *J. Zīgura reprodukcija.*

Vilis Knoriņš ar ģimeni 1932. gadā. No kreisās: dzīvesbiedre Ņina Knoriņa, Vilis Knoriņš, dēls Jurijs, meita Maija, māsa Zelma ar vīru Jāni Smitu. *J. Zigura reprodukcija.*

Leons Paegle. K. Fridrihsona eļļas glezna.

Leons Paeģle. Pašportrets. Zīmēts Rīgas Centrālcietumā
1923. gadā.

Trošdien, 31. maijā 1922. g. plkst. 7. vak.

Deevi un cilvēki

Jāņa Mediņa opera 4 cēlieņos, 5 aktos.
Teksts Leona Paegles.

LIDZDARBOJĀS:

Ramzens II, Eģiptes faraons . . . Jānis Meedra
 Mors, viņa dēls, tēva mantnieks Rudolfs Bērziņš
 Berenika, preester. Karnakas svētnīcā Olga Pīrsonne
 Reks, pārvēģēbrejais . . . Erna Anderson
 Ietris, Mors skolotājs (ubags) . . . Adolfs Kaktiņš
 Pēteris, apkalpotājs Karnakā . . . Elza Žubiņ
 Pirmais mētlene . . . Zevija Vīgante
 Otrā mētlene . . . Marija Madūsa
 Arsts no Karnakas . . . Richards Pele
 Vinspresters . . . Edwards Miļetsons
 Pirmais preesters . . . Karlo Meis
 Otrais preesters . . . Ernests Luots
 Trešais preesters . . . Karlis Gaults
 Nāves preesters . . . Augusts Krauklis
 Galma kungs, Mors audzinātājs . . . Jūlijs Soto
 Kāda dzērdētāja . . . Zane Vīgante
 Kara vadonis . . . Jānis Eļņs
 Kareivis . . . Jūlijs Ziemeļs
 Zemnieks . . . Viktors Stoms
 Ebrejs . . . Richards Pele
 Preesteris un apkalpotājs Karnakas svētnīcā, Kareivji,
 zemnieki, ebreji, dejojotājas, jaudis u. c.

1. cēliens: Karnakas svētnīcas priekšā. 2. cēliens, 1. akts:
 Faraona pils terasē. 2. akts: Karnakas svētnīcā. 3. cēliens:
 Ramzensa guļamistabā. 4. cēliens: Faraona pils terasē.

Moteik Eģiptē ap 1250. g. pr. Kristus.

Dirģents: Jānis Madlīt.
 Sceniskais uzv. Erīks Lamberis.
 Bāletmeistars: K. Novolliro-Madnis.
 Dekorācijas pagatavotas pēc Oļo Škallmas zīmējumiem.

Durvis slēgs pēc otrā zvana.

Publiktā lādā sastādīt tālpa pirmo operas izlasi. Lai
 satraurotu operas nosaukumu.

Raksts 3 rēd.

9. Skaņu dr. Nāļ. Sestdien vak. 27. - Dr. 108.

Programma. Jāņa Mediņa opera
 «Dievi un cilvēki» Nacionālajā
 operā 1922. gadā. L. Paegles
 teksts.

Skats no izrādes «Dievi un cilvēki» Nacionālajā operā 1922. gadā.

Jānis Grīns ar ciemiņiem savā dārzā Asaros 1935. gadā.

1. rindā: 1. — R. Skujiņa, 3., 4. — Grīna bērni Rasma un Ervīns,
5. — A. Čaks, 2. rindā: 2. — J. Grīna dzīvesbiedre (?), 4. — J. Rapa,
3. rindā: 3. J. Sudrabkalns, 7. — J. Grīns.

Jānis Grīns, Arturs Bērziņš un Jānis Kārklis Stokholmā 1948. gada 24. maijā. (*Klīgera foto.*) Fotoattēla otrā pusē veltījums Valentīnei Lasmanei ar J. Grīna un J. Kārklīņa parakstiem. V. Lasmanes piezīme, nododot fotogrāfiju J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejam: «šanas» biedrības brāļi J. Grīns, A. Bērziņš, J. Kārklis.

Papirnazis — jauno autoru dāvana, J. Grīnam aizejot no «Daugavas» redaktora posteņa 1938. gadā. Spalā iegravētie dāvinātāju vārdi: V. Strēlerte, L. Perlbaha, E. Adamsons, M. Bendrupe, J. Rudzītis, V. Cedriņš, A. Dārziņa, J. Kadilis, J. Medenis, K. Strauts, A. Eglītis, A. Apalups, P. Aigars, Z. Lazda, A. Liede, J. Sārts, A. Čaks.

Jums Jānim Grīnam, mēs - jaunie daugiņāši -
 Kas sēdiz kopā, saslēpušies cēsi,
 Ka mūsu mūzām galvu noglāndījāt
 Un citādi par viņām, gādīgs bijāt,
 So nazi dāvājam, lai atņemz' kas,
 Tverts jūsu rokas, mūsu grāmatas,
 Un ja tur atris aplamību cēder,
 Lai nolikt stēdi bez zētustības tēder,
 Bet ja kādreiz jums nelāgi sār' elāties,
 Ar nazi šo fūs lūdzam rotatāties -
 Tad lai tas, glābdams jūsu labo omi,
 Jums pūli be' atstāt kādu jaunu domu.
 Kas Rolandam bij Olijanta rags,
 Tas lai jums ir šis nazi, kas tie smags,
 Cie smagas sirdis mums, kad lēnās jums sirdies
 No mums un pām bre' Miļfomēnas sirdies,
 Kā septiņpudismit strādi kosā zara,
 Mēs, mākslas darby soji viēvā burā
 Ar stāstu sacerētājiem, mēs bardi
 Ar spalvis kate' t' kā hellebardi
 Jums salūstājam puzemīgā pīerā
 Un lūdzam pasakatītes šajā mēkā.

Cie ganām mēcīgi un sērmulīgi,
 Bet lielāki par mums šai bīdī vīji,
 Kad lūdzamies tie bīdi un tie nazi
 Jūs pieņemt pieņemai šo grāmatnazi!

5. 11. 1938.

Erīks Adāmsons

Veltījums Jānim Grīnam — «pavadraksts»
dāvinātajam papīrnazim.

Augusts Mežsēts 20. gadu vidū.

banku. Likās tīri, ka viņa laime pieaugtu līdz ar spēlētāju skaita pieaugšanu.

Kad Zaks, pie galda pienācis, apstājās aiz spēlētāju rindas, Koko to spēles karstumā i nepamanīja. Viņš tikko jauda savākt visus vinnētos frankus.

Ziņkārīgi rosīgā čala, kas apņēma galdu, drīz pieauga iekaisušā kņadā. Bet tad sāka kristies klusumā un izbrīnā. Viens otrs jau piecēlās un pameta savu tik sīvi izcīnīto sēdvietu. Cēlās beidzot arī visiedrošīgākais no rifiem, kas līdz šim tik ietiepīgi cīnījās pretī Koko dēkainai laimei.

«Ē, kas nu tā atstās kaujas lauku!» Viņu turēja atpakaļ padoma devējs krievs. «Grūd divtik, redzēs gan, cik ilgi šis tad izturēs.»

«Nu redzi — septiņnieks.» Viņš rifa vietā pacēla kārtis, iepriekš izbīdījis galda vidū pēdējo rifa sauajā saskvīdušo naudas gabalu.

«Deviņi!» Koko iesmējās kā atvainodamies.

«Ko es tur varu darīt: deviņi!» Viņš kā negribēdams pievēca naudu savai bankai.

«Nu tikai neapstājies pusceļā, vēl divas tādas naudas lūpatas, un beigts viņš ir ar visu savu banku. Nu, neesi jel muļķis!» Krievs jau grābstījās rifa baltajās drēbēs. «Velc ārā, nepamet tā savu naudu.»

«Nē, nevajaga,» rifs tikko iedrošinājās pretoties. «Nevajaga vairs!» Viņš nelaimīgs apskatījās apkārt, kā atbalstu meklēdams. Varbūt sastapis Zaka skatu, viņš drošāki atkārtoja: «Nē, nē, nevajaga. Kungam tik un tā būs atkal deviņi.»

«Kā?» Koko atmeta galvu. «Kā — tik un tā? Spēlē, tad tu redzēs!»

Kā Zaka sugestēts, rifs, pats savas pārdomas izbījies, pastiepa pirkstu pret Koko piedurkni: «Es jau redzu, tur ir...»

Viņš nepabeidza. Sitiens sejā viņam aizsita muti, to pielejot asinīm. Sarkani izšļakstēja asinis pār balto tērpu. Likās, rifa asinis Zakam iešļakstīja taisni acīs. Katrā ziņā viņš uz mirkli redzēja tikai sarkanās asinis. Tad viņš jau stāvēja

starp asiņojošo rifu un Koko par jaunu pacelto roku: «Kāpēc jūs sitāt! Es arī redzēju tur piedurknē.»

Sitienam paceltā roka apstājās. Lamām pavērtā mute palika pusvirus. Tad melnās acis iesprāga kā skrotis Žaka sejā.

«Ā! Tu!» Koko ar troksni atgrūda savu krēslu tālu no galda. «Atkal tu man lēksi acīs!»

Viņš izslējās visā augumā. Tas vairs nebija nepareizā kāršu spēlē pieķerts blēdis, bet vīrietis, kas, negodīga sāncenša apvainots, aizstāv savu vīrieša godu. Par tādu viņu pacēla Žaka iejaukšanās. Pie tā viņš tagad turējās.

«Ā-ā!» viņš kā sašutuma aizžņaugts atkārtoja, patiesībā sevi no nelādīgās šūlera lomas kāpinādams jaunajā, izdevīgākā.

«Jūs visi pirmīt redzējāt,» viņš griezās pie apkārtējo amatubiedriskās un vienkārši vīrietiskās simpātijas. «Jūs visi redzējāt, es tikai nekā neteicu... Bet tagad tā... tā lēkt taisni acīs...»

«Ā-ā!» viņš atkal, kā pēc elpas cīnīdamies, galvu iecirtis, iešņācās un kāpās atpakaļ, bīdīdams līdzī aiz sevis stāvošos un gatavodams plašāku skatuvi savam izrēķināšanās triumfam.

«Ak piedurknē! Ak tu gribi redzēt, kas man piedurknē...» Muskuļainas, melnspalvainas rokas svarīgi rotīja atpakaļ piedurknes. «Tagad tu redzi?! Tu to pazīsti?!» Dzīslaini savilkta roka dūrē sakrampētiem pirkstiem lielīgi un draudīgi grozījās uz Žaka pusi.

«Laid viņu. Viņš tak vēl pavisam bērns.» Tā bija Rikete, kas visu ķermenī uzmetās draudošai rokai. Rikete, mazā Rikete vienīgā, kas to iedriksējās!

«Ā! Tu arī! Saodušies jau!» Izstieptā roka, nikni sparīgā lokā atmesta, atsvieda Riketi tālu prom.

No niknā rokas atmetiena pārrāvās sviedēja krekla krūteža, izvēlās kailas, melnpinkainas zvēra krūtis.

Žaks vairs nekā cita neredzēja. Velti Ariko izbailēs pāršķiebtā mute viņam kaut ko kļiedza taisni sejā. Žaks to ne-

dzirdēja. Viņš arī nedzirdēja, ko viņš pats kļiedza. Neko neredzēdams un nedzirdēdams, viņš metās taisni uz nelabajām zvēra krūtīm.

«Ā!» Koko pārsteiguma dusmu ierēciens viņu applaucēja ar karstu alkohola elpu. Zaks tikai vēl kā caur tvanu redzēja kaut ko pār sevi nozibam. Tad griesti neskaidri sagriļojās un uzskrēja kaut kur augsti gaisā. Viss ap viņu sajuka un sabruka pār viņu.

Viņš viens stāvēja taisni. Tikai ar roku pieturēja sirdi, kas strauji pielija sen nejusā, dairi liksmā mulsuma.

Vai pār viņu pārplanda rifu apgērbu baltums? Kaut kur augsti, augsti uzvirpuļoja baltu putnu lidojums. Zaks gribēja celties līdzī. Meklēja ar roku atbalstīties. Roka izslidēja silti lipīgā valgumā. Bet Zaka sirdspuksts cēlās līdzī baltajam lidojumam. Augstāk, augstāk, līdz iegārdza kaklā.

Ilgi ciklopa vienīgā acs mirkšķināja uztraukumā un dusmās par viņa iestādei uztriepto kauna traipu. Visu nedēļu viņš vienmēr un vienmēr atkal par jaunu lika pārmazgāt vietu uz grīdas, kur bija noasiņojis trakais zaldāts, kas, aizmirsdams savu un ciklopa godu, sameties uz vienu roku ar svešajiem mežonjiem un — tas bija tas trakākais — kura kabatā bija atrasti musinoši uzsaukumi pret kopējo patriotisko lietu. Visu nedēļu ciklops, patriotiskā sašutumā grūti pūzdams, bažīgi domāja par to, vai pēc visa notikušā zaldātu kungi svētdien atkal drīkstēs un gribēs būt viņa viesi.

Svētdienas rītā nelaimīgā grīda bija noberzta gluži balta. Tik balta, ka tā sāka nepatīkami durties acīs kā vienīgā tīrā vieta visā patriotiskā krogā.

Varenais ciklops gandrīz vai sāka izsamist šai cīņā ar mirušā ietiepīgo neatlaidību. Beidzot viņš nolēma izpalīdzēties ar to, ka aizmaskēja nelāgo vietu ar jaunu papildu galdu un nosēdināja ap to kā godasardzi savas piedzīvojušākās pansionāres ar lielo Adeli priekšgalā. Drošības pēc viņām tā bija jāsed jau no paša rīta, atsakoties pat no nepieciešamās svētītās mēses.

Lielā Adele nedrīkstēja pretoties. Bet — «ah, vajaga saprast meitenes sirdi!» — cik grūti viņai bija prezidēt šo savādo godasardzi, kura viņas mānticības māktajā apziņā bija īsta miroņa sardze. Viņa labi zināja, ka te bija vieta, kur nodurts mazais zaldātniņš. Un tepat netālu bija noticis vēl kas cits, kas viņu visu šo nedēļu māca ne mazāk kā ciklopu viņa patriotiskās iestādes apraiķtais gods.

Tā vakara briesmu brīdī, visiem vienam caur otru jūkot un pa kaklu pa galvu uz izeju brāžoties, Adele, burzmā pie zemes pagrūsta, bija ieraudzījusi aiz galda kājas aizripojušu naudas gabalu un, zināms, pacēlusi. Ak, cik labprāt viņa to tagad sviestu atkal prom! Ja nebijušas mānticīgās bailes ar tādu mrazcienības žestu izaicināt to ļauno burvību, kas nešaubāmi iemita savādajā, tumšajā bronzas ripā.

Tā bija tiešām pavisam savāda naudas ripa, un uz tās bija redzamas asinis. Varbūt Žaka, varbūt cita kāda asinis, bet Adele skaidri nojauta, ka katram, kas šo ripu paceļ, tā nes nelaimi un nāvi. O! Viņa drīz saprata, ka tā nav nekāda nauda! Lielā kara ziedu laikos Adelei bija diezgan pazīšanās ar visdažādākiem alietiem un visdažādākām valūtām, bet tādu naudu viņa redzēja pirmo reizi. Uz tās jau ar nebija atzīmēta nekāda vērtība, tikai baigie pesteļa vārdi: «Mana pēdējā doma — manas slavas pēdējiem lieciniekiem.»

Pār visu Adele nemīlēja vārdu «liecinieks». Tas viņai sauca atmiņā kristīgo asinsliecinieku leģendas. Vai — kas vēl ļaunāk — darīšanas ar policiju. Un te nu Adele jau pati sēdēja kā kāda asinslieciniece, kā kāda svētā Barbara un tiešām nezināja, par kādu slavu viņa te varētu liecināt...

Ļaunās burvības lāsts jau sāka piepildīties, vajadzēja no tās atsvabināties — jo ātrāk, jo labāk.

Kad pēcpusdienā kroga dzīve iegāja atkal parastajās slīdēs un Adele atguva parasto kustības brīvību, viņas pirmais gājiens bija pie melnbriļļainā viesā, kas kā katru svētdienu sēdēja pie sava pastāvīgā galda. Pa piespīesti ilgo sēdēša-

nas laiku Adele bija izdomājusi, ka tas no visiem būs tas istākais, kuram viņa varētu uzticēties. Tas bija mierīgs, piedzīvojis vīrs, laikam pat skolotājs un vienmēr tikai lasīja.

«Atvainojiet, skolotāja kungs,» Adele neparastā soļa apjukumā pakniksēja domātā skolotāja priekšā. «Ļoti lūdzu, atvainojat, bet vai jūs man nevarētu ko paskaidrot, dot padomu vienā lietā.»

Uzrunātais izbrīnījies pacēla savas tumšās brilles pret neparasto uzrunu un uzrunātāju.

«Ā, neņemat ļaunā... Redzat!» Lai netiktu pārprasta, Adele pasteidzās rādot pastiept roku, kur viņai tā i dega vainīgā burvju ripa.

«Kas tas būtu? Un kāda tam būtu vērtība?» viņa vēl drošības pēc piebilda, pēdējā brīdī iedomādama, ka varbūt te vēl varētu iznākt kāds veikals.

«Vērtība tam nav nekāda.» Tumšbrīļainais ne bez intereses apskatīja reto eksemplāru. «Vai arī — pie gadījuma — ļoti liela.»

Ar to Adele nebija kļuvusi gudrāka, drīzāk gan muļķāka. Neziņā viņa skatījās drīz uz tumšo ripu, drīz uz tumšajām brillēm. Kaut kā tomēr bija jādara tai lietai gals. «Jā, vai tad es varētu viņu mest zemē, nekas nenotiktu?»

«Mest zemē?! Žaka laimes naudu?! Tā tad ir nabaga Žaka laimes nauda!» Kāds strauji satvēra Adeles plaukstu.

«Nabaga, nabaga zēns. Viņš to glabāja. Uz pašas sirds!» Rikete caur asarām atsmaidīja viņējai, nu jau tik tālai dienai, kad Žaks viņai deva laimes naudas un parādīja arī šo, savējo. «Nabaga zēns.» Viņa saudzīgi saņēma rokā bronzas ripu kā kādu dārgu mantojumu.

Adele ar atbrīvoto roku zagšus pārkrustījās un gribēja manīties prom, kad Rikete jau atkal satvēra viņas roku. Šoreiz vēl straujāk, pavisam sāpīgi.

«Adele, Adele, tu redzi?!» Rikete kā kādā pārdabīgā redzējumā skatījās pār imperatora seju pāršvītrotā asā skrambā: «Tu redzi?! Tu saproti?!» Viņa vēl sāpīgāk ietvērās Adeles elkonī, to kratot līdzī savam satraukumam. «Tu sa-

proti?!» Rikete pēkšņā iedvesmā strauji satvēra melnbrīļaino viesi pie svārka atloka un uzspieda tam uz krūtīm pārskrambāto medāli. «Jūs saprotat!?»

Rikete visu saprata mīlētājas gaišredzībā.

«Te, te!» Viņa purināja svešā sakampto svārka gabalu. «Te ir jūsu krūšu kabata tāpat kā Žakam. Un te, drusku lejāk, ir sirds, vai ne?! Te,» viņa vilka ar pirkstu pār medāli uz izbrīnā sašutušā viesā krūtīm, «te būtu iedūries tā nejaucēna duncis. Te, vēl virspus sirdij. Tas nebūtu nekas, o, tādām jaunam zēnam, tādām dūšīgam tas nebūtu nekas. Bet redzat... Redzat — tas kanaļa nepieļāva, tas kanaļa imperators gribēja viņa nāvi. Viņš novadīja dunci uz pašu sirdi. Redzat, te: līdz pat malai, duncis slīdēja pāri bronzei līdz pat malai, kur vairs nebija pretošanās, kur bija pati sirds!»

«O, kanaļa, kanaļa!» Rikete sažņaudza savā mazajā dūrē nodevīgo talismanu un ar sparū nosvieda to atpakaļ, no kurienes tas nācis.

Lielā Adele gluži pārbijās par mazās Riketes lielo dūšu. Bet te jau arī tai bija beigas.

«Tā nodot! Nodot nabaga zēnu, kas viņam tā bija pieķeries. O, tas nav šiki!» Mazā Rikete sabruka raudās. «O, visa pasaule nav šika!»

«Nē, tas nav šiki,» viņu mīrinādama, piekrita lielā Adele. «Un vēl no viena kaizera.» Un viņa nez kāpēc iedomājās savu brāli, gaišmataino Frici, kas, aizstāvot kaizera godu, bija kritis slaktiņā ar dumpīgajiem matrožiem, kamēr kaizers pats, visu pametis, automobili jau bēga pāri robežai: «Nē, tas nav šiki — tā nodot un pašam aizbēgt, aizripot, mizerabli noslēpties pagaldē. O, pasaule nav šika!» Lielā Adele raudāja līdzās mazajai Riketei.

Gluži nelaimīgs melnbrīļainais mierīgais viesis sēdēja starp abām sievietēm, kas raudot bija sabrukušas pār viņa galdu un avīzēm. Gadu desmitiem norūdīts runātājs, viņš katram — pat visneparedzētākajam — stāvoklim atrada piemērotu asprātīgu starpsaucienu. Bet te viņdien ar to apmāto kareivi, kas tišu prātu bija meties uz negēļa nazi, tagad ar

šim paklīdušajām sievietēm, kas visādi bija ap viņu izālējušās un vēl vienmēr negāja prom... Galu galā viņš tak te nebija nekāds krogabrālis vai sankilotu virsaitis, bet kārtīgs partijas aģitators.

«Jā, tai tautai ir savādi paņēmieni, pavisam savādi paņēmieni.» Viņš tomēr domīgs grozīja galvu, kārtodams savu Riketes temperamenta sajaukto apgērbu un bažīgi krūšu kabatā aptaustīdams, vai nav nolauzts gals viņa vienmēr kārtīgi noasinātajam tintes zīmulim vai arī saburzīta tur jau gadus trīsdesmit godam nestā kartīte.

Tā, krūšu kabatā taustīdamies, viņš atminējās, kā te bija taustījies Riketes satraukums, meklēdams viņa sirdsvietu. Pirmo reizi mūžā viņš iedomāja, ka zem tintes zīmuļa un kartītes ir arī vēl sirds.

Un — vai viņam pielīpa šo sieviešu histērija? — viņš nez kādēļ sāka domāt, vai tikai aiz Riketes ālēšanās un mazloģiskajiem vārdiem tiešām neslēpās kāda dziļāka nojauta. Varbūt tiešām apmātais zaldāts tika nāvīgi ievainots tikai tāpēc, ka nesa uz sirds šo imperatora talismanu. Tāpēc, ka nevarēja no tā šķirties, jo nebija cita, ko vietā likt. Tāpēc aizgāja nāvē, jo neredzēja vairs jauna ceļa dzīvē.

Bet viņš — viņš, kas zināja citu ceļu, kas zināja citu labu lietu, vislabāko, — kā tas nāca, ka viņš bija ļāvis varonības alkstošai sirdij neprātīgi noasiņot uz ciklopa kroga grīdas? Kāpēc viņš nebija devis šai sirdij jaunas varonības brūņas?

Sirds, varonība — viņam, trīsdesmit gadu rūdītam reālpolitikim, bija tā kā neērti tādus vārdus izrunāt. Bet tagad ar savu jaunatrasto sirdi viņš domāja: vai tad tiešām viss varonīgais jāatstāj veco viltus varoņu melīgajai romantikai, vai tad tiešām viņam par savu daļu jāpatur tikai ļaunprieģīga ņirdzība un norūdīta, rutinēta tinteszīmuliņa? Un vai viņa aizstāvamai lietai nevajadzēja visas karstās sirdis, arī tās, kas piederēja tādiem savvaļniekiem? Kāpēc viņš šo savvaļnieku nebija pratis iegūt kopējai cīņai ierindai?

Viņš pēkšņi atminējās Žaka izmisušo, glābiņu meklējošo skatu — kāpēc viņš to sev neļāva tuvāk par brillu tumšajiem stikliem? Vai tas nebija viņa sirdssausums, kas slēpās aiz šīm pašreizējās bruņām? Vai šī norobežošanās no visa vienkārši cilvēciskā nebija aiz rutīnas paslēpts pārliecības nespēks?

Tik neierastu un nopietna darbinieka mazcienīgu sajūtu apjukumā viņš ar parasto žestu noņēma noslaucīt savu brilli. Kā parasts. Bet šoreiz viņam likās — viņš tikai tagad sva-
badu skatu ierauga šo raudošo meiteni.

Zināms, viņš nebija nekāds krogabralis, ne sankilotu virsaitis — bet vai šajā meitenē neraudāja visas pasaules bēdas, pašas samītās cilvēcības izmisums? Un vai tas arī nemeklēja ceļu? Viss šis bezceļa posts un karstās, neapzinātās dziņas, visa šī nabaga jaunekļa piemulķotā varonība un savvaļi aizmaldījušās trauksmes, viss tas mulšais jūtu bangojums, kas līdz šim velti cēlās pret rutīnas dambjiem, spējā uzplūdamā kā strautiņš, asiņu vilnis apskaloja sirdi, ko tik nejauši bija uztastījusi nabaga mazā Rikete, meklēdama vietu, kur varētu atrasties Žaka karstais sirdspuksts.

Tai pašā svētdienā, rudens auglības salduma un nāves tuvuma apmāktām bitēm dūcot un saulei zenītā kā giljotīnā kāpjot, Žaku veda uz viņa kalna sādžas kapsētu.

Tur viņu steidzās paglabāt klusi, gandrīz slepšus, kā kādu pašnāvnieku vai vēl ko ļaunāku.

Sādžas kirē, kas vispār nelabprāt bija izkustējies uz šo bērnu gājienu, visu laiku nevarēja izdomāt, ko lai viņš īsti saka par šo kareivi, kas bija gan nomiris, bet ne tā, kā viņam vajadzēja.

Nesenā karā tas pats kirē bija šai pat kapsētā apbedījis vai pusi sādžas jaunatnes. Katram vienam no šiem «goda nāvē mirušiem» viņš bija atradis salīdzinājumu ar to svēto asinsliecinieku vai brīnumdari, no kā mirušais kā bērns bija saņēmis savu vārdu. Un katram vienam viņš bija veltījis īpašus pacilājošus svētīšanas vārdus.

Bet tagad? Viņš tak nedrīkstēja apgānīt svētā Žaka vārdu, kas bija darījis brīnumus pie Eiropas pusbarbariem un pat pie pavisam tāliem svešiem mežoniem. Un svētīšanas vārdus? Viņš ilgi domāja un beidzot apmierinājās ar parasto formulu:

«No pīšļiem tu esi ņemts, par pīšļiem tev atkal jāpaliek.»

Ko lai viņš ar citu varētu teikt?

Jā, ja viņš varētu ieskatīties Žaka sirdī vai arī tikai ieskatīties ciklopa krogā un ja viņš tur redzētu, kā Žaka asinīm nomazgātā grīda mirdzēja balta kā vienīgā tīrā vieta visā ciklopa iestādē, ja viņš tur redzētu, kā mirušais Žaks bija dzīvāks un varenāks par pašu vareno, pilnmiesīgi dzīvo ciklopu, ja viņš tur redzētu, kā mazā Rikete nosvieda pagaldē lielo imperatoru un kā mānīcīgi bailīgā Adele nosvieda — lai arī tikai domās — turpat līdzās savu dievināto kaizeru, ja viņš redzētu, kā abas šīs priekameitas, šīs pēdējās no pēdējām, tur kā kādas svētās apraudāja visas pasaules bēdas, ja viņš beidzot redzētu, kā zem tintes zīmuļa un kartiņas brīnišķīgi atkal atradās jau gadus trīsdesmit nozudusi sirds, — jā, tad varbūt kirē runātu par «svētā Žaka karstās sirds brīnumiem ciklopa krogā».

Kirē, zināms, nekā neredzēja un tāpēc runāja tikai par pīšļiem kā kāds ciklopa kroga pagaldes slaucīšanas speciālists.

Bet Žakam arī nemaz nevajadzēja kirē svētīšanas vārdus. Viņam tos jau teica kāds cits. Svešs mežonis, atrauts no savas zemes, iejūgts Eiropas kultūras klaušās, cukura fabrikā starp ciklopa krogu un kazarmi. Pie savas mašīnas stāvēdams, viņš pirmoreiz mūžā domāja par «savu brāli eiropieti».

Pirmo reizi viņa domas neveikli taustījās pa neparasto ceļu uz jauno asinsbrālību, kas apvieno visas zemes un tautas. Tas bija vēl viens Žaka karstās sirds brīnumus. Un, kamēr nabaga kirē savas ticības mazticībā vēl nomocījās ar pīšļiem, Žaks jau soļoja jaunu karogu ceļu.

II. AKTUALIZĒJIES ARHĪVS

APSPRIEDE PAR ANDREJA UPĪŠA «LATVIEŠU LITERĀTURU»

1951. gada 3. un 5. jūlijā Latvijas Padomju Rakstnieku savienības telpās notiek LPSR ZA Valodas un literatūras institūta zinātniskās padomes sēde, kurā tiek analizēts institūta direktora filoloģijas zinātņu doktora Andreja Upīša jaunais darbs — pētījums latviešu literatūras vēsturē.¹ Pārlūkojot «Literārās dzīves»² lappuses, jākonstatē, ka tā ir pirmā reize, kad publiski tiek izvērtēts Valodas un literatūras institūta darbs, lemts par tā gatavību izdošanai. Par A. Upīša «Latviešu literatūru» izteikušies: sēdes vadītājs K. Krauliņš — ZA Valodas un literatūras institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā, R. Pelše — ZA Etnogrāfijas un folkloras institūta direktors, A. Grigulis — LVU Filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras katedras vadītājs, Ē. Sokols — Raiņa Valsts literatūras muzeja direktors, K. Kundziņš — ZA Valodas un literatūras institūta Literatūras daļas vadītājs, O. Darbiņš — Latvijas Valsts izdevniecības galvenais redaktors, V. Bērce — Latvijas Valsts izdevniecības Daiļliteratūras redakcijas vadītājs, E. Damburs — Latvijas Valsts izdevniecības redaktors, laikraksta «Literatūra un Māksla» literārais līdzstrādnieks, A. Vilsons — ZA Va-

¹ Informācija par šo spriedi atrodama 1951. gada «Literatūrā un Mākslā». 1. jūlijā rubrikā «Nākamajā nedēļā» — pasākuma sludinājums, 8. jūlijā rakstā «Andreja Upīša «Latviešu literatūras» iztirzājums» — konspektīvs spriedes atreferējums.

² Literārā dzīve. Latviešu padomju literārās dzīves hronika. 1917—1965. R., 1967, 511. lpp.

loda un literatūras institūta zinātniskais līdzstrādnieks, J. Niedre — ZA Etnogrāfijas un folkloras institūta direktora vietnieks, M. Ābola — ZĀ Valodas un literatūras institūta zinātniskā līdzstrādniece.

Kāpēc šī publiskā apspriede bija nepieciešama? Kā to uztvēra un novērtēja darba autors? Kā tā ietekmēja latviešu literatūras vēstures turpmāko izpēti? Sie un līdzīgi jautājumi rodas, iepazīstoties ar apspriedes materiāliem. Filoloģijas zinātņu doktore Ingrīda Kiršentāle — toreiz jauna institūta darbiniece — bija apspriedes aculieciniece. 1951. gadu atceroties un atbildot uz minētajiem jautājumiem, viņa stāsta: «Tajā pašā gadā, kad notika apspriede par A. Upīša «Latviešu literatūru», mani aizsauca pie ZA partorga Vecvagara un teica, ka būs liela sanāksme par Valodas un literatūras institūtu. Man vajagot uzstāties kā komjaunietei un kritizēt institūta kadru politiku par to, ka ir savākti buržuāzisko laiku speciālisti, ka institūta vadība negrib pieņemt jaunos padomju speciālistus. Es gan gribēju iebilst, taču runātajos mani ierakstīja. Sanāksmē es runāju, bet tā, kā domāju. Uz ko gan institūts varēja balstīties līdz 1950. gadam, kamēr nebija jauno kadru? Protams, tajā pieņēma tos progresīvos cilvēkus, kas literatūrzinātnē un valodniecībā jau strādāja. 1949.—1950. gadā institūtā ir ienākusi liela grupa jauno speciālistu, kas beiguši padomju augstskolu. Jāsaka gan, ka pārējo runātāju domas ar manām nesaskanēja.

Jūlijā notika apspriede par A. Upīša «Latviešu literatūru» Rakstnieku savienībā. Es gribu teikt — ar to, ka darbu vērtēja ārpus Zinātņu akadēmijas, atklāti tika izteikta neuzticība institūtam no ideoloģiskām pozīcijām. Atkārtojās jau ZA sanāksmē izteiktais viedoklis, ka institūta pētniecisko darbu veic vecā buržuāziskā intelīģence, kuras zinātniskajos darbos pietrūkst marksistiska vērtējuma.

Apspriedi organizēt bija uzdots K. Krauliņam kopā ar Rakstnieku savienības vadību. Lai raksturotu Rakstnieku savienību šajā laikā, jāatkārto akadēmiķa J. Kalniņa teiktais, ka tā tolaik bija visreakcionārākā iestāde republikā. Kopš šī

laika vairāk nekā desmit gadu tā veica iepriekšējās cenzūras funkcijas attiecībā uz institūta pētījumiem par literatūru. Institutā savukārt K. Krauliņš lika K. Kundziņam nodrošināt runātājus no Literatūras daļas.

Apspriede notika Rakstnieku savienības lielajā zālē. A. Upīts pirmajā dienā sēdēja pie prezidija galda, otrajā vairs nenāca. Es aprīņoju A. Upīti par to, ka viņam nevaibsts nepakustējās, klausoties apvainojumus, mulķības par latviešu literatūru, to analfabētismu un politiskos izlēcienu, kas bija vērsti pret viņu un latviešu rakstniecību. Zālē bija daudz cilvēku — rakstnieku, institūta darbinieku. Literatūras daļa visa tur atradās, mums bija obligāti jāiet. Ārkārtīgi nospiedošu sajūtu radīja atmosfēra. Sanāksme ievilkās. Uguni toreiz taupīja, Rīga joprojām dzīvoja ar elektrības limitiem. Zāles puskrēslā izskanēja ārkārtīgi kareivīgi apvainojumi latviešu literatūrai.

Man ļoti žēl, ka A. Upīša pētījums nav iznācis, jo tad, manuprāt, literatūrā nebūtu tik daudz tā saukto «balto plankumu». Lielā vaina bija tieši tā, ka A. Upīts samērā objektīvi rakstīja par 20.—30. gadu literatūru, par rakstniekiem, kuri aizbrauca uz ārzemēm, par nošautajiem un cietumos nomirušajiem. Manuprāt, šis notikums ārkārtīgi ietekmēja A. Upīša tālākos mūža gadus, faktiski viņu salauza. Tas, ka rakstnieks vēl pārstrādāja literatūras vēsturi, mēģināja labot, liecina, ka A. Upīts neizprata šīs apspriedes būtību — aplūsināt viņu, sagraut viņa autoritāti, apturēt pētīšanas darbu par 20.—30. gadu literatūru. Viņu vajadzēja aizbidīt kaut kur malā, lai varētu nākt tā paaudze, kuri bija tīri konjunktūristi.»¹

Jaunais pētījums, kuru A. Upīts sagatavojis izdošanai, turpina 1911. gadā iesākto tradīciju — sistemātiski izsekot savas tautas literatūras attīstības procesam, un tas tiek darīts jau piekto reizi².

¹ A. Upīša memoriālais muzejs (turpmāk AUMM), inv. № 27675.

² Kā paskaidro rakstnieks, pirmais variants ir 1911. gadā izdotā grāmata «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture»; otrais variants —

1951. gadā iznāk A. Upīša grāmata «Latviešu literatūra—I», tātad tikai daļa no darba. Tajā analizēta 19. gadsimta 80.—90. gadu literatūra, Jaunā strāva, plaša nodaļa veltīta Raiņa daiļradei, un sējumu noslēdz 4. nodaļa «Reakcijas laika grupas literatūrā». Pētījuma otrās daļas manuskripts¹ sākas ar 5. nodaļu «Nacionālais romantisms un vēsturiskais reālisms». Nodaļu ievada laikmeta politiski ekonomiskais raksturojums, tam seko «Nacionāli romantiskās literatūras» pārstāvju analīze (A. Brigadere, A. Ķēniņš, J. Poruks, J. Akurāters, K. Skalbe, J. Jaunsudrabiņš, A. Austriņš, K. Štrāls, K. Krūza, K. Jēkabsons, V. Damberts, Ā. Erss, P. Rozītis, J. Ezeriņš, F. Bārda.). 6. nodaļa — «Vērtējais reālisms» (V. Plūdonis, Līgotņu Jēkabs, A. Birkerts, J. Pētersons, P. Gruzna, E. Vulfs, A. Švābe. Atsevišķā iedaļā «Reālisma līdzgaitnieki» — Lindulis, J. Vecozols, J. Kļaviņš, A. Gulbis, A. Bračs, Apsedēls, J. Vainovskis, J. Kārklīņš, A. Baltpurviņš, E. Cālītis). 6. nodaļu noslēdz «Reālistiskās kritikas attīstības» analīze. 7. nodaļa «Literatūra demokrātiskās republikas laikā» veltīta vispārēju jautājumu aplūkošanai. Izdalītas trīs apakšnodaļas: 1. «Nacionālā valsts un tās iekārta», 2. «Laikraksti un rakstnieki», 3. «Literatūras virzieni, kritika un teorija». 8. nodaļā — «Nacionālā literatūra» — konkrētu rakstnieku daiļrades izvērtējums. Arī šoreiz vairākas apakšgrupas: 1. «Portreti un pašportreti» (K. Zariņš, J. Veselis, J. Grīns, J. Vecozols, K. Ieviņš, A. Bārda, K. Students, P. Ermanis, J. Ziemeļnieks, R. Rudzītis, E. Stērste, E. Zālite); 2. «Republikas nacionālo romantiķu plejāde» (E. Ardenss, A. Mežsēts, A. Baumane, A. Dāle, P. Bārda, B. Skujeniece, A. Skujiņa); 3. «Pilsonisko sieviešu stāsti» (A. Ķēniņa, A. Gailīte, I. Kaija, E. Prūsa); 4. «Na-

1921. gadā iznākušie tāda paša nosaukuma divi sējumi; trešais — nodaļa par latviešu literatūru «Pasaules rakstniecības vēsturē» 1934. gadā; ceturtais — Lielā Tēvijas kara gados sagatavotās lekcijas universitātei izdotas netika; piektais — grāmata «Latviešu literatūra—I» 1951. gadā un pētījuma otrā daļa — manuskriptā, nepublicēta.

¹ AUMM, inv. № 12242.

cionālistiskā protesta beletristika» (L. Zamaiča, Arnis, J. Lācis). Bez sikāka dalījuma 9. nodaļa «Sociālais reālisms» (A. Kurcijs, L. Laicens, Laicena grupa, L. Paegle, J. Sudrabkalns, K. Dzelzītis, K. Dziļleja, V. Grēviņš, J. Grots, A. Čaks, Trauksmes un signāli). Grāmatu noslēdz 10. nodaļa «Literatūra «autoritatīvās» diktatūras jūgā». Tai ir divas apakšnodaļas: 1. ««Autoritārā» saimniecība un politika»; 2. «Literatūra «autoritārās» diktatūras jūgā» (Līgotņu Jēkabs, Aīda Niedra, A. Grīns, E. Virza, J. Sārts).

Tā kā darba apspriedes otrajā dienā A. Upīts nepiedalās, viņam tiek nodota sanāksmes stenogramma. Šis dokuments glabājas rakstnieka arhīvā, tagad A. Upīša memoriālā muzeja fondos¹. Publicējam to kā literatūrvēsturisku avotu ar A. Upīša piezīmēm, kas radušās, iedziļinoties katra «Latviešu literatūras» vērtētāja teiktajā, bez īsinājumiem un komentāriem, kuros būtu izvērtēta vai nu referentu, vai autora uzskatu objektivitāte. Stenogrammas publikācijā novērstas interpunkcijas un ortogrāfijas kļūdas. Stilistiskie negludumi un saturiski grūti uztveramās vietas vai nu atstātas bez labojumiem, vai tie norādīti figurālajās iekavās.

Apspriedes gaitā skartie jautājumi kaut savdabīgi, tomēr no detaļu sīkumainības līdz principiālām teorētiskām nostādnēm ievēd mūs 40.—50. gadu literārajā dzīvē, parāda, kā tiek risināts viens no aktuālākajiem jautājumiem — literārā mantojuma problēma. Apspriedes stenogramma, būdama spilgts laikmeta dokuments, tajā pašā laikā ir liecība par konkrētu cilvēku konkrētiem uzskatiem. Arī par A. Upīša uzskatiem, kaut gan apspriedē rakstnieks nerunā. A. Upīša piezīmes stenogrammā ir īpatns dialogs, precīzāk — polemika par aizgājušo gadu rakstniecību, tās vietu un lomu turpmākajā literārajā dzīvē. Nepārprotami redzama A. Upīša pārlicība, ka literatūra ir vērtējama un analizējama visā tās daudzveidībā un pretrunīgumā. Svarīgi šo literatūrvēsturisko principu uzsvērt tāpēc, ka vēl joprojām ļoti dzīvīga

¹ AUMM, inv. № 12123.

ir legenda par to, ka, «pateicoties» galvenokārt A. Upīša negatīvajiem vērtējumiem, no aktīvā literārā procesa gadu desmitiem bijuši izsvītoti daudzu rakstnieku vārdi, viņu darbi. A. Upīša prasības, protams, vienmēr ir bijušas augstas, pat kategoriskas, nereti arī vienpusīgas, īpaši pret tiem literātiem, kuru pasaules uztvere un idejiskā programma ievirzīta citā gultnē. Tagad literārā mantojuma izvērtējumā, cenšoties mehāniski nevienādot rakstnieka sabiedriski politiskos uzskatus, dzīves gājumu ar viņa daiļrades devumu, meklējot dialektiskākus kritērijus, darbā «Latviešu literatūra» izteiktie secinājumi bieži vien mums nav pieņemami. Tāpēc A. Upīša rakstniecības vērtējumi šodien galvenokārt uztverami un respektējami kā literatūras vēstures fakti, kā rakstnieka uzskatu evolūcijas noteikta pakāpe. Taču tas, ka A. Upīša kritiskā pozīcija tika absolutizēta, uztverta kā patiesības pēdējā instance un tai sekoja spriedums — izsvītrot no literatūras vēstures un tautas atmiņas, drīzāk ir nevis A. Upīša viedoklis, bet gan viņa literatūrvēsturisko principu izkropļojums. Apspriedes gaita parāda arī to, ka ne vienmēr mūsu literatūras vēsturei, pareizāk — kultūrai dramatiskie secinājumi izriet no A. Upīša pārlicības. Kritiķa autoritatīvais spriedums bija vajadzīgs jau gatavu nostādņu pasludināšanai. Bet šis process — A. Upīša reakcija uz «sociālo pasūtījumu» jau ir rakstnieka pozīcijas paudēja, viņa spēja vai nespēja aizstāvēt savus principus, cīnīties par tiem vai arī pakļauties. Kādu ceļu un kāpēc izvēlējās A. Upīts, kā tas ietekmēja latviešu literatūras un kultūras attīstību? Uz šiem jautājumiem būs jāatbild rakstnieka daiļrades vērtētājiem, arī jaunās latviešu literatūras vēstures autoriem. Apspriedes stenogramma ir materiāls, kurš kontekstā ar citiem laikmeta dokumentiem palīdzēs iedziļināties šajās problēmās. Taču ir secinājumi, kas acīm redzami tikai no stenogrammas lasījuma: 1) salīdzinot ar citiem uzskatiem, A. Upīša pozīcija literārā mantojuma vērtējumā nebūt nebija visnoledzošākā, viskrasākā; 2) A. Upīts neuzskatīja, ka izsvītrosāna, aizliegums, aizmiršana būtu pareizākais problēmas risinājums.

«Latviešu literatūras» 2. daļa izdota netiek. Varbūt arī tā ir atbilde uz recenzentu prasībām. Uzrakstīts arī plašs raksts «Manas «Latviešu literatūras» apspriede 3. un 5. jūlijā», kurā izanalizēta sēdes norise, izteiktās atziņas un autora uztverē vērā ņemamie racionālie priekšlikumi (raksts publicēts aiz stenogrammas teksta).¹ Taču vispilnīgākā atbilde ir A. Upīša jaunais darbs — latviešu literatūras vēstures 6. variants, tapis 50.—60. gadu mijā. Diemžēl arī šis pētījums nav publicēts. Tāpēc atkal jāatgādina vecu vecā patiesība, ka arhīvu apzināšana un pētīšana ir priekšnoteikums, lai spriedumi par literatūras procesu tālākā vai tuvākā pagātnē, konkrētu personību nostāja un loma šajos procesos no legendām kļūtu par literatūras vēstures faktu.

Publicētajās apspriedes dalībnieku runās fiksētas arī A. Upīša piezīmes, kas radušās, rakstniekam iepazīstoties ar stenogrammas saturu. A. Upīts tās izdarījis ar divu krāsu zīmuli: sarkanais zīmulis lietots, atzīmējot vērā ņemamās domas un ieteikumus, pretēju reakciju atspoguļo zilās krāsas piezīmes.

Mūsu publikācijā A. Upīša atzīmes atveidotas šādi:

- _____ — pasvītrojums tekstā ar zilu zīmuli,
 _____ — pasvītrojums tekstā ar sarkanu zīmuli,
 [] — pasvītrojums lapas malā ar zilu vertikālu svītru,
 []* — pasvītrojums lapas malā ar sarkanu vertikālu svītru.

Ar kvadrātiekvām norādīti arī teksta fragmenti, kuros nav A. Upīša pasvītrojumu, bet blakus lapā ir piezīmes, kurās komentēts šis teksts.

- / / — piezīmes tekstā ar zilu zīmuli,
 / /* — piezīmes tekstā ar sarkanu zīmuli,
 Parindē — piezīmes lapas malā vai blakus lapas neap-
 rakstītajā pusē ar zilu zīmuli,

¹ Mūsu publikācijā izmantots raksta eksemplārs, kuru autors nosūtījis O. Darbiņam līdz ar 1951. gada 30. jūlijā rakstītu vēstuli. Šie materiāli glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, inv. № 381570.

Parindē* — piezīmes lapas malā vai blakus lapas neap-
rakstītajā pusē ar sarkanu zīmuli,
{ } — labojumi neskaidrajās teksta vietās.

Jānis Garjāns:

Rīgā 3. un 5. jūlijā 1951. gadā

LPSR ZA Valodas un literatūras institūta
zinātniskās padomes sēde

kopā ar Latvijas Padomju rakstnieku savienības kritikas komisiju, LVU Filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras un folkloras katedru un Latvijas Valsts izdevniecību.

Darba gaitā: prof. dr. A. Upīša

«Latviešu literatūra» I un II sējuma apspriešana.

Referenti: LPSR ZA īstenais loceklis prof. R. Peļše, doc. A. Grigulis, doc. E. Sokols, K. Kundziņš, O. Darbiņš, V. Bērce, E. Damburs u. c.

Sēde notiek Latvijas Padomju rakstnieku savienībā Rīgā, K. Barona ielā № 12.

Stenografē H. Jirgensons.

Stenogramma

(3. jūlijā 1951. gadā)

K. Krauliņš. Biedri, atklāju LPSR ZA Valodas un literatūras institūta zinātniskās padomes sēdi, kopīgu ar Latvijas Valsts universitāti un Latvijas Padomju rakstnieku savienības kritikas komisiju, un Latvijas Valsts izdevniecību.

Mums šodien apspriešanā ir profesora Andreja Upīša «Latviešu literatūra». Kā zināms, pirms dažiem mēnešiem iznāca Andreja Upīša «Latviešu literatūras» I sējums, kas īsā laikā ieguvis ļoti plašu ievēribu mūsu sabiedrībā un izsaucis arī atzinīgas atsauksmes, kas liecina, ka mūsu priekšā nopietns zinātnisks darbs, īpaši tādēļ, ka nav plašāka darba, kur būtu latviešu literatūras attīstības gaita apskatīta ar marksisma-leņinisma metodi.

Tagad Andrejs Upīts pabeidzis II sējumu, beidzot ar 40. gadiem — līdz Padomju Latvijas nodibināšanai. Manuskripts apspriežams, lai to institūta zinātniskā padome varētu nodot Latvijas Valsts izdevniecībai. Protams, nav iespējams atraut Andreja Upīša darba II sējumu no I sējuma, tādēļ šīs dienas apspriešanā likti abi sējumi. Kā pirmam vārds profesoram Robertam Pelšem.

R. Pelše. Biedri, biedrs A. Upīts veicis svarīgu darbu, ļoti svarīgu darbu, uzrakstīdams «Latviešu literatūras vēsturi» šīs vēstures lielākajā posmā. Šis darbs ir svarīgs ne tikai literatūras darbiniekiem, studentiem, skolotājiem, bet tāds darbs ir svarīgs katram kulturālam cilvēkam.

Otrām kārtām, literatūras vēstures darbs ir ļoti sarežģīts un atbildīgs. Sevišķi tāpēc, ka literatūra ir pirmā no mākslas nozarēm, kas sevī ietver, apskata visas cilvēku sabiedrības dzīves problēmas. Literatūrā, mākslā vispār, bet literatūrā it sevišķi atspoguļojas katras tautas dzīve visos tās elementos un sastāvdaļās un laikmetos un sīkākos posmos. Literatūra atspoguļo burtiski visu to, kas noticis tautā. Literatūra atspoguļo sabiedriski saimnieciskās problēmas, stāvokli un jautājumus, kas varbūt ir vieglāk saprotams un izskaidrojams, bet literatūra, šī sabiedrības atspoguļotāja, tautas ideju nesēja, izpauž tautas ideoloģijas vissīkākos elementus vispilnīgākā kārtā.

Citiem mākslas veidiem gan ir dažas citas priekšrocības — kā formu uzskatāmība un tamlīdzīgas lietas, bet nevienai no citām mākslas formām nav iespējams un tās nespēj tik vispusīgi plaši un aktīvi virzināt tā, pat dažas problēmas izšķirt kā vienīgi literatūra.

No tā izriet literatūras vēstures darba autora grūtības un sarežģītība un līdz ar to lielāki un mazāki trūkumi. Sādi darbi citās republikās tiek vairāku cilvēku, jā, pat veselu kolektīvu veikti. Mūsu literatūrā biedrs Andrejs Upīts šo darbu šajā atbildīgākajā daļā, sarežģītākajā daļā veicis viens pats. Tāpēc nemaz neliksies savādi, ka mums būs jāap-

stājas pie dažiem trūkumiem. Man jāatvainojas autora priekšā un klātesošo priekšā, ka es nepaguvu visu darbu izlasīt, es runāšu tikai daļēji, galvenokārt sabiedrisko problēmu pieskārumos. Pie tam man jāatzīst atklāti, ka es neiedrošinātos atklāti runāt par buržuāziskās literatūras rakstniekiem, kurus man nav izdevies iepazīt un pietiekoši studēt. Domāju, ka tas nebūs liels trūkums, citi biedri šo manu trūkumu aizstās, gribas cerēt, ar uzviļām.

Turpretim sabiedriski politiskos jautājumos — un tie sākas ar 1906. gadu — es jūtos drusku drošāk. Tie ir tie gadi — mēs ar b. Andreju Upīti esam vienā vecumā, man ir bijusi tā laime daudz maz aktīvi dzīvot līdz tai dzīvei, vērot apstākļus, notikumus, dažādas kustības, uzvarētāja latviešu proletariāta revolucionāro kustību, Latvijas proletariāta Soc. demokrātiskās partijas darbību utt. Se es jūtos daudz drošāk, un tāpēc es sākšu ar I daļu, ar ievada daļu.

Man jāsaka, ka var runāt par I sējumu, — b. K. Krauliņš. teica, ka var runāt par I sējumu. Man nācās I sējumu rok-rakstā lasīt, recenzēt. No tā laika pagājuši jau trīs četri gadi, no tā laika, bet es atceros, ka toreiz manu piezīmju skaits bija daudz lielāks un to raksturs stipri citādāks. Tagad manas piezīmes būs mazākas pēc savas nozīmes un ne tik daudz pamatos.

Cik es varu spriest, tad sabiedriski politiskā daļa ir pareizi vērtēta un formulēta, tāpēc man būs jātaisa atsevišķas piezīmes, kas, pēc manām domām, ne mazākā mērā negrauj b. Andreja Upīša darba pamatus šinī ziņā. Tā ir II daļa, viņa sākas ar 5. nodaļu, to sauc tā: «Latviešu buržuāziskā nacionālais romantisms un buržuāzijas saimnieciskais uzplaukums pēcrevolūcijas gados no 1906.—1914. g.». Lauksaimniecības plauksme, tā ir pirmā tēma. Vispirms, pirms iet tālāk, par tādiem sākumiem — par terminoloģiju — par lauksaimniecības, lauksaimniecības un šīs šķiras diferenciaciju — tas, tā sakot, mums ir vecs strīds ar b. Andreju Upīti.

Biedrs Andrejs Upīts mīl vārdu «gruntnieki»¹, runājot par latviešu lauksaimniekiem, tālāk arī «vecgruntnieki», arī citādās variācijās tiek minēts šis vārds. Tiek lietots arī vārds «pilsoņi», kas tur gadās. Man liekas, ka šie nosaukumi nav visai pareizi un tos vajag apmainīt ar citādiem vārdiem, kaut gan šiem augšminētiem vārdiem ir zināma vēsture, sākot ar vecākiem latviešu marksistiem, Roziņu-Āzi, kas arī lietoja vārdu «gruntnieki». Mūsu partijas literatūrā lieto vārdu «saimnieki» /²/², kas ir lauku buržuāzijas loceklis. Tā sauktie «gruntnieki» ir lauku buržuāzija. Man nācās painīties, ko b. Ļeņins domā par to, es varēju atrast tādus vārdus «seļskaja buržuāzija», «kulak» utt. Man liekas, ka vajadzētu pieturēties³ pie tāda principa literāros darbos, ka lietot šo terminoloģiju, tā taču ir marksisma klasiķu, revolūcijas vadoņu, boļševīku terminoloģija. Man liekas, var būt, ka es maldos, ka šī terminoloģija, tas ir, «gruntnieki», stāv sakarā ar muižniecību, b. Roziņš-Āzis to tā saka, un tas varbūt nāk no Marksa «Kapitāla», ko gan es nevaru tā droši apgalvot, — zemes īpašnieks, kas zemi neizmanto, bet par to dabū renti.

Tāpēc latviešu lauksaimniekus, kas 70., 80., 90. gados pat vēl nebija izpirkuši savu zemi — viņi vēl maksāja izpiršanas naudu —, tāpēc ka izpiršanas naudu nesamaksāja, viņus meta no mājām laukā, bet galvenais ir šinī jautājumā tas, ka b. Ļeņins un viņa darbu turpinātājs Staļins lieto — «lauku buržuāzija», «kulaks» un tamlīdzīgi.

[Lietojot vārdu «gruntnieki», nonākam tādā stāvoklī, ka autors kaut kur lieto arī vārdu «buržuāzija», un iznāk, ka «gruntnieki» ir viens un «buržuāzija» ir otrs. Bet ir tikai lauku un pilsētas buržuāzija ar vienādu sociālu būtību.]⁴

¹ Vienkārši tiepšanās.

² Es arī «saimniekdēli».

³ Nevar pieturēties.

⁴ Vienā vietā neizkorigēts.

Tālāk tāds sīkums, to pat negribas aizrādīt, kā «Reformas agrārā un komunālā iekārtā», tas ir sīkums, ko ar vienu spalvas vilcienu var izlabot, bet «iekārta» atgādina «sabiedrisko iekārtu».

Tālāk: «Lauksaimniecības uzplaukuma temps pēc 1905. g. revolūcijas sagrāves pieauga.» Es kā to laiku liecinieks un arī pats literatūrā šo to lasījis un rakstījis varu teikt tā, ka b. Andrejs Upīts drusku pārspilē¹ lauksaimniecības attīstības tempus pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves.

[Arī pirms 1905. gada revolūcijas lauksaimniecība attīstījās ātriem tempiem, un vai 1905. gadā šie tempi paceļas? Par to gribas šaubīties. Tur bija minēts, ka saimnieki sāka celt šķūņus. Es no 60. gadu pagātnes atceros, ka daudz maz turīgiem saimniekiem bija lauku šķūņi, lauksaimniecības mašīnas, četrlemeši, skrituļi un ruļļi, kuļamās mašīnas, plaujmašīnas — visas tās bija pirms 1905. gada.]² Bet tas nav liels principiāla rakstura jautājums, tas ir sīkums.

Maza neprecizitāte ir 7. lapas pusē, runājot par sociāldemokrātu partiju. Mums par to jālieto termini, kas ir pilnīgi precīzi. Tā bija Krievijas Sociāldemokrātu strādnieku partijas sastāvdaļa, ko sauca par Latvijas sociāldemokrātiem. Tālāk nu jārunā par boļševikiem un meņševikiem, ko b. Andrejs Upīts arī dara.

Par strādnieku kustību runājot, vajag ievest vairāk precizitātes. 9. lapas pusē mēs lasām: «Strādnieku kustība pēc 1905. g. revolūcijas šķīta galīgi apstājusies.»

Labi, ka tikai «šķīta».

«Partijas rindas izjauktas, partijas darbinieki nobendēti vai katorgā aizdzīti» utt.

Es te diezgan droši strīdēšos, man bija tas gods būt par propagandistu un dzīvot Rīgā un kā Centrālās Komitejas loceklim apbraukāt visu Latviju. Apgalvoju droši — nekad

¹ Nemaz.

² Ka «arī», tas nav noliegts, bet ne tādā tempā kā pēc 1905., kad straujos tempos pēc krīzes attīst. visa Krievija savu dzīvi.

Latvijā, Rīgā nebija tāda brīža, ka partijas organizācija būtu izjaukta.¹ Pats b. Andrejs Upīts arī saka, ka mūsu partija ir kā zāle, kuru nopļauj un tā atkal atzeļ. Bet arī augšā sacītais nav precīzs. /?/ Mūsu partijas organizācijas, lielāko pilsētu, sevišķi Rīgas, bija tādā stāvoklī, ka vienā naktī paņēma lielāko daļu no Centrālās Komitejas locekļiem, paņēma lielāko daļu no Rīgas komitejas locekļiem, paņēma lielāko daļu no rajona komitejas locekļiem, bet pēc divām trim dienām ir šie orgāni atkal atjaunoti. Tāpēc ka partijas organizācijas bija uzbūvētas pēc Ļeņina un Staļina principa, stingra šūniņas principa. Tāpēc mums Latvijā nebija dienas, kad partija būtu sagrauta, tas ir fakts, par kuru lasāms literatūrā, un neviens to nav apstrīdējis. Lielā Krievijas partija skaitīja savās rindās ne visai daudz tūkstošus, mums Latvijā bija 5000 biedru, pēc dokumentiem kurus var sameklēt, — tāpēc tas nav precīzi.

«Iznāca legālie laikraksti un žurnāli, kad tos aizslēdza, «Cīņa» no ārzemēm turpinājās.»

Jāatzīstas, ka es nezinu, cik ilgi legālie žurnāli iznāca, bet 1911. gadā es vēl biju Rīgā un rakstīju. Visi šie nav minēti (žurnālu nosaukumi), kā «Pūrs», «Vārpa», «Darbs» — nav minēts «Darba Balss», «Darba Laiks», «Ātvase».² Jo, kā viena nosaukuma avīzi, kā tad teica, «aizklapēja», jau nākošai, kas stājās tās vietā, dokumenti bija gatavi kabatā. Piemēram, «Darbs» — «Darba Balss» nāk tajā vietā. Tā mēs to turpinājām, un šis avīzes pastāvēja paralēli «Cīņai».

«. . . «Cīņa» no ārzemēm . . . » /reizēm iekšzemē/*

Bet te nu vajadzētu tā izteikties, ka «Cīņa» iznāca ne tikai ārzemēs, bet pašos smagākajos gados — es biju redkolēģijas loceklis — «Cīņa» iznāca arī Rīgā un paralēli legālie žurnāli un avīzes.

«Masu uzstāšanās terora laikā līdz ar satraucošiem notikumiem Valsts domē bija grūti iespējama.»

¹ Pilnīgi otrādi.

² Jāpapildina.*

Tomēr 1906. gadā notika vēl lieli streiki, tramvajnieku streiks Rīgā, tomēr reakcijas spaidi paplašinājās, un b. Andrejam Upītim taisnība, ka masu kustība atslāba un mitējās, bet tā tas teiciens: «Satraucošiem notikumiem un interpelācijām Valsts domē...» Tomēr sevišķi liela nozīme viņam nebija, lai varētu runāt par «satraucošiem» notikumiem. [Tas ir gan sākums, bet labāki būtu, ja tos precīzāk formulētu.]¹

Tālāk: «...sekojot buržuāzijas un strādnieku frakciju cīņām domē, pilsoņu kautiņiem pašu zemē, klausoties priekšlasījumus ar apslēptu sociālistisku tendenci...»

Te ir pretrunas starp augšējo — drusku par lielu nozīme piešķirta tām «frakciju cīņām domē un pilsoņu kautiņiem pašu zemē», tas tā pareizi neskan, jo nelegālā partija nebeidza pastāvēt kā masu organizācija, citas legālās formas bija tikai kā palīgformas, bet ne vadošās. Vadošā nozīme bija nelegālai cīņai. Te partijas nozīme drusku tā kā ievietota ēnā.²

Tālāk šī pate 9. lapas puse, kur, pēc manām domām, vislielākais skaits neprecīzu teicienu. Tālāk tomēr traucē: «...divu frakciju sadursme...»

[Nuja, frakciju cīņa bija, mēs cīnījāmies, plēsāmies ar meņševikiem, bet te iznāk kā pārmetums, /?/ kā kad tas bija slikti.]

«...Likvidatori mācīja mīlestību un saprašanos ar buržuāziju...»

[Sos teikumus vajadzētu drusku precizēt un galvenām kārtām par to, ka frakciju cīņa būtu bijis it kā kāds kavēklis, jo pēdējais teikums iepriekšējo it kā apgāž un dara nepietiekoši saprotamu. Toreiz vēl pastāvēja patvaldība, un pret to arī mēs cīnījāmies, tā bija stipra, un mēs stipri pret to cīnījāmies, un mēs stipri centāmies viņu ievainot un iespējami

¹ Nekas nav labojams.

² Jāpārliet.*

ātrāk gāzt. Tad iznāk tā, ka ir tikai buržuāzija un kapitālisms, mēs pārlecām pāri patvaldībai. Tā nevar. To vajag precizēt.] /prof. Peļšem./

Kas attiecas uz legālām biedrībām, mēs arī, ne tikai meņševiki, bijām par legālu tiesību izmantošanu, tikai mūsu pieeja bija savādāka. Meņševiki un likvidatori gribēja legālās biedrības kā vienīgo līdzekli. Mēs teicām, ka partija pastāvēs un mēs legālās iespējas izmantosim tik, cik tas ir lietderīgi.

Es runāju lēcieniem, tāpēc skaru tikai dažus atsevišķus trūkumus.

Tālāk: «... Buržuāzijai un¹ gruntniecībai jātiek bagātākai veikalošanās ceļā...»

Redziet, «buržuāzija» viens un «gruntniecība» otrs — tāda nekoncekvence.

14. lapas pusē jē runa par teātri. Es neesmu tas cilvēks, kas grib mazināt teātra nozīmi, bet arī pārspilēt teātra nozīmi man negribētos, tāds teikums: «Demokrātiskais teātris ir tas², kas neļauj galīgi apdzist 1905. g. iededzinātām ugunīm.»

Te nav jāaizmirst, ka tas nav vadošais spēks — tā ir partija, kas nekad nebeidza darboties, tas ir vesela apstākļu kompleksa rezultāts, vadošais ir partija, un tad nāk citi faktori.

Tālāk šinī pašā lapas pusē: «Tautas demokrātijā turpinās naidis pret pārkrievotājiem, pie kam mātes valodas apspiešana utt., utt.»

Man te iznāk tā, ka es neatsaucos uz literatūras avotiem, bet uz personīgiem piedzīvojumiem, bet ko tur var darīt. [Mēs cīnījāmies ne tikai pret pārkrievotājiem, bet vācu muižniecību. «Düna Zeitung» rakstīja, ka par katru vācieti mēs nošausim desmit Ozoliņus. Vācu buržuāzija nekad nebeidza

¹ Neizkorigēts.*

² Te var precizēt.*

būt nopietnas cīņas objekts — un reizē cīņa notika arī pret patvaldību, tās pārkrievošanas un apspiešanas politiku, vesels komplekss apspiešanas pasākumu bira uz latviešu tautas galvu un uz pašas krievu tautas galvu.]¹

Vārds «kroņa tiesas», tas būs drukas kļūda, jāsaka «kara tiesas», kas šāva un kāra pēc soda ekspedīcijām.

Tālāk, biedri, kas nāk pēc šī, šis ir ievads, kas beidzas ar 16. lapas pusi, un sākas konkrēts rakstnieku darbu apskats. Man nebija laika to lasīt, es tikai pārskatīju to, un te manas drošības gars mazinājas un pat zūd. Te pats Andrejs Upīts būs pirmais starp mums, kas var sniegt latviešu literatūras visu rakstnieku, darbu un tēlu pareizākos raksturojumus. Te jāsaka, ka b. Andrejam Upītim ir tā māka nerunāt gramatiskā valodā — kņižno. Viņš runā dzīvā tautas valodā, un tāpēc viņa darbi, arī zinātniski, publicistiski darbi ir lasāmi ar lielu prieku un vieglumu un dažādu darbu, rakstnieku, varoņu raksturojumi ir raiti, pilni spilgtuma, spilgti uztverti un raksturoti. Tāpēc, es domāju, ka lielu grēku neesmu izdarījis, ja nepaguvu to darbu visu izlasīt, ja nepaguvu izlasīt b. Andreja Upīša vērtējumus un raksturojumus. Tomēr arī te jāsaka, ka arī te nav izslēgta domu starpība, lai gan visā visumā tā ir b. Andreja Upīša stiprā puse.

Tāpēc es lecu pāri šiem literāriem raksturojumiem un apstājos pie atsevišķām vietām un piezīmēm, ko man tādā īsā skrējienā bija pa spēkam izdarīt.

89. lapas pusē 6. nodaļā — «Vērtētājs, iekavās — kritizētājs, reālisms».

Te ir divi vārdi. Manas domas², ka pareizāk ir «kritizētājs», ka ne tikai vērtē, bet kritizē. Vērtējums var būt tāds objektīvs: tur viss labi, te viss labi — un lasītājs nesaprot, kas tur ir. Tāpēc iekavas atnest un atstāt «kritizētājs reālisms», kā krieviski saka, «kritičeskij reaļizm».

¹ Kas te gribēts?

² Man ir mazliet citādas.

Nu tālāk 139. lapas puse 7. nodaļa — «Literatūra buržuāziskās Latvijas republikas laikā». Te nāk apakšnodaļa — «Nacionālā¹ valsts un tās iekārta».

Man liekas, ka nebūs pareizi. Kas ir tā nacionālā valsts? Pēc b. Staļina darbiem runājot, vai mēs varam sacīt, vai mēs varam tā runāt, ka var būt nacionāla valsts, kas visas šķiras apvieno, kuru starpā nav nesaskaņu? Es domāju, ka nevar būt, un jāpaliek pie b. Staļina darbos izteiktajām domām.

153. lapas pusē atkārtojas — «Nacionālā² republika tālākā gaitā». Kāpēc «nacionāla», bet ne «buržuāziska»?

Nu nāk rakstītā darba cita daļa, cits rokraksts, Griguļa raksts par pašu Andreju Upīti un tad b. Andreja Upīša darbs. Te tāda nodaļa «Portreti un pašportreti». Te es runāju diezgan nedroši, es visu neizlasīju. 8. nodaļa — «Nacionālistiskā literatūra, portreti un pašportreti».

Te ir tāda kā ģimenes terminoloģija, paši savā starpā rīkojas draudzīgi, var būt, ka tā tas bija, bet te vajag pielikt klāt sociālistiski ideoloģisko kvalifikāciju³. Tādi jēdzieni «portrets un pašportrets» nepietiekoši orientē lasītāju uz nodaļas pareizu izpratni.

Nu tālāk 25. lapas pusē. Es nosaucu gan tās lapas puses, bet vai tas maz vajadzīgs, jo klausītājiem tās nav.

Te ir tāda nodaļa: «Buržuāzisko sieviešu stāsti». Jāatzīstas, ka šī nodaļa bija Andreja Upīša iepriekšējās vēsturēs no 20. gada. Vai to vajag? Vai to vajag tā izdalīt, vai ir speciāla sieviešu literatūra⁴, sevišķa sieviešu pašķira vai grupa? Mēs pazīstam šķiras, kur ietilpst vīrieši un sievieši, un literatūra ir vīriešu un sieviešu. Vai Rainis, Blaumanis un citi mūsu rakstnieki un pats Andrejs Upīts nav aizstāvējuši sieviešu tiesības? Vai Rietumeiropā nav feministi literatūrā, un

¹ Pēdiņās.*

² Pēdiņās.*

³ Tā taču iepriekš, gari un plaši.

⁴ Ir. Tas parādīts nodaļā.

vai sievietes neraksta tāpat par vīriešiem un sievietēm, vai viņu ideoloģija nav noteikti šķiriska /ir/ un noteikta no tiem pašiem apstākļiem kā visas tautas. [Man liekas, ka zem tādas rubricēšanas — tur nāk Anna Kēniņiene, Gailite utt., vai viņi ir kādi pārcilvēki /nē, birģeliskas madamas/, kas pauž kādas sevišķas idejas,¹ kas neietilpst marksistiskās ideoloģijas klasifikācijas rāmjos?]

68. lapas pusē — «Trauksmes un signāli» ir 9. nodaļa «Sociālistiskās tendences reālisms utt.». Tur būs Paegle u. c., beidzas šī nodaļa ar «Trauksmes un signāli», tā publicistiski, žurnālistiski ir ļoti asi uzrakstīta. Tie ir dažādi izdevumi buržuāziskā Latvijā. [Bet vai te, atstājot šo nodaļu, nevajadzētu pielikt pareizu kvalifikāciju un pareizā virzienā orientējošu un piespiest pašu autoru šo ideju pietiekoši konsekventi saredzēt.]²

Un tālāk 10. nodaļa. Tā tiek saukta: «Literatūra autoritārās (fašistiskās) diktatūras jūgā». I apakšnodaļa: «Autoritārā saimniecība un politika».

Atkal ceļas jautājums, vai šī terminoloģija te ir vajadzīga³ vai jālieto vārds «autoritārā», ja iegājies un tiek lietots pareizs vārds «fašistiskā» diktatūra. «Autoritārā» var tikt pārprasta — lieto «autoritārā saimniecība», «autoritārā politika». Tā šis vārds var tikt pārprasts un autora paša vērību notušē, nogludina, padara mazāk spraigu, mazāk uzmanīgu. Tāpēc arī apakšnodaļa ««Autoritārās» diktatūras jūgā» — arī tas pats.

Tālāk «Jūgs un tā vilcēji» — es te pieķeros sīki pie tādiem vārdiem. Vai var sacīt par jūgu, ka tas ir velkams? Tas nav vezums, ķerra, ko var vilkt. Iznāk tā, ka Ligoṭņu Jēkabs, Aīda Niedra, Aleksandrs Grīns u. c., iznāk, ka viņi ir nelai-

¹ Pauž tās sevišķās idejas, ko vīrieši nē.

² Tad jāpasaka, kas tur nepareizs.

³ Ir. Lietas un parādības nav jāpārkrusta, jāsauc viņas toreizējā vārdā.

mīgi cilvēki, viņiem jāvelk tas jūgs. Tas ir viss, kas man sakāms, ko es varēju laika trūkuma dēļ sagatavot.

Bet 1906.—1940. gadā, pārskatot autorus, — Rainis te izkrit. Te tomēr to vajadzētu tā minēt. Aspazijai ar tomēr nevajadzētu paiet garām, taču ap 20. gadiem viņa ir strādājusi, vajadzētu minēt vārdus, kādi viņiem pienākas.

Un tālāk — es neizprotu, var būt, ka domāts turpinājums, kāpēc nav no progresīviem cilvēkiem? Tur nav Griguļa, nav Niedres, Meinharda Rudziša, un tur nav labi daudz. Es esmu neziņā, var būt, ka autors sniegs kādu turpinājumu? Te iznāk tā, ka nonāk līdz 40. gadiem un grāmata it kā noslēdzas. Tie ir mani jautājumi autoram.

Kopsavilkums: ne autors, ne publika nebūs daudz zaudējuši, ka nespēju sniegt literāru novērtējumu, jo autors Andrejs Upītis literāros jautājumos būs stiprākais starp mums. Otrām kārtām — neviens cilvēks, kas raksta par daudziem jautājumiem, nevar rakstīt tā, ka tas būtu bez trūkumiem, un tur par tiem trūkumiem, tur tos novērsīs citi recenzenti: b. Sokols, b. Krauliņš, b. Grigulis. Es taisīju piezīmes par tiem jautājumiem, kuros es jutos drošāks.

Tālāk — gribētos man atzīmēt vēl to, ka, ieskatoties viena otra rakstnieka raksturojumā, vajadzētu varbūt drusku vairāk piegriezt vērības sociāli šķiriskam raksturojumam un kvalificējumam. Andrejam Upītim ir savs stils, un es šo savu prasību neizsaku pietiekoši kategoriski formulētu. Viņš domas izteic gleznās, dzīvos tēlos, dzīvos vārdos. Tur nebūs vārdu «buržuāziski šķiriskais», bet būtība būs tur iekšā — vārdu nebūs. Tomēr vajadzētu nevairīties pilnīgi no vārdiem — kā «buržuāzija», «sīkburžuāzija», «lielburžuāzija», «sociālistiski šķiriskais».

Tā arī, runājot par tā saucamajiem «kreisiem», vajag dot sociālistiski šķirisko kvalifikāciju. Es neteikšu, ka b. Upītim var pārvest, ka viņi ir sīkburžuāziski raksturi, sīkburžuāziska rakstura cilvēki, piemēram, par Laicenu, arī par daudziem citiem. [Arī par tādiem cilvēkiem kā Arveds Švābe vajadzētu sniegt asāku sociālistiski politisko kvalifikāciju,

kaut gan viņa tur ir.]* Bet tas izriet no b. Andreja Upīša stila, viņa valodas. b. Andrejs Upīts te izsaka citādos vārdos. Būtu lietderīgāki tā noteikti pasacīt, kādas šķiras praviēši un kalpi viņi tādi bija. /?/

Atkārtoju — b. Andrejs Upīts veicis lielu darbu, kas, stingri ņemot, būtu veicams veselam kolektīvam. Katrs saprot, cik simti un simti jautājumu tur neietilpst, cik asam vajag būt prātam un veiklam formulētājam, lai visus tos simtus jautājumu veiktu. Tomēr b. Andrejs Upīts veicis savu darbu, viņš tomēr pamatos to darbu veicis labi, piezīmes, ko taisīju, ir daļējas piezīmes, viss tas jau tur iekšā ir, tikai precizējams, kas izdarāms nedaudzās rindās.

K. Krauliņš. Tālāk vārds b. Bērcem.

V. Bērce. Biedri, darbs «Latviešu literatūra» zinātniekiem ir pašulaik ļoti svarīgs un atbildīgs uzdevums, ja mēs runājam par latviešu literatūras vēsturi. Visi dažādie novirzieni, dažādās parādības ir jāvērtē par jaunu, jārada īsta, patiesa latviešu literatūras vēsture. Tas ir liels, atbildīgs uzdevums, un pagaidām vislielāko ieguldījumu šinī darbā devis b. Andrejs Upīts kā ar atsevišķiem rakstiem, tā «Latviešu literatūra» I sējumu. Un tā tagad, nobeidgams «Latviešu literatūra» II daļu. Pie kam ne velti, tūlīt tas jāsaka, ka šī grāmata saucas «Latviešu literatūra» un ne «Latviešu literatūras vēsture». Tas ir pirmais ieguldījums vēstures radīšanas procesā un kā ieguldījums ļoti vērtīgs.

Bet, apspriežot šo Andreja Upīša darbu «Latviešu literatūra», mums jārisina daudzi jautājumi, kas uzpeld sakarā ar latviešu literatūras problēmām. Periodizācijas un klasifikācijas problēmas. Es pievienoju R. Pelšes vārdiem, ka darbs ir ļoti vērtīgs, piesātināts ar svaigo, dzelīgo Andreja Upīša publicistiku. Mēs jūtam nevis vienkāršu aprakstītāju hroniķi, bet cilvēku, kurš pieiet darbam ar sirdsdegsmi. Te daži biedri privātās sarunās teikuši, ka Andreja Upīša «Latviešu literatūra» lasās gandrīz kā romāns. Visi Andreja Upīša izteiksmes līdzekļi pievelk lasītāju, bet tomēr, lasot šo

grāmatu, izvirzās svarīgi jautājumi. Pirmais jautājums ir par grāmatas sadalījumu. Te b. Pelše pieminēja pirmo — buržuāzijas nacionālistiski romantisko — un pēc tam: 6. nodaļa «Vērtētājs (kritizētājs) reālisms»,

7. nodaļa — «Literatūra buržuāziskās Latvijas republikas laikā»,
8. nodaļa — «Nacionālā literatūra»,
9. nodaļa — «Sociālistiskās tendences reālisms»,
10. nodaļa — «Literatūra autoritārās fašistiskās diktatūras jūgā».

Pie kam autors katrā nodaļā ieliek zināmu rakstnieku un novērtē tur visu šā rakstnieka darbu, sākot no pašiem mēģinājumiem līdz mūža beigām. Man liekas, ka tas nebūtu pareizi. Vispirms vēlākos posmos, kā mēs lasām par «Literatūra buržuāziskās Latvijas laikā», tad tie rakstnieki, kuri raksturoti agrāk, tad ar tiem mēs [«Literatūra buržuāziskās Latvijas laikā» vairs nesaduramies, ar viņu darbiem vairs nesastopamies, un tā vesela grupa rakstnieku izkrīt ārā un rodas nepareiza aina.]¹ Un vēl bez tam, dodot apcerējumus par latviešu literatūras vēsturi, mums kā galvenais uzdevums izvirzītos parādīt literatūras attīstības līniju, [parādīt to progresīvo, kas laužas cauri buržuāziski nacionālistiskiem sacerējumiem, kuri laužas cauri reakcijas naktij]², bet tādā sadalījumā šī līnija, kas ved uz priekšu latviešu literatūras attīstību, pazūd.³ /?/ Un tā faktiski mēs II daļā nesastopamies ar Raini, Rainis ir pazudis⁴. Mēs ar paša Andreja Upīša daļradi sastopamies uz beigām, bet tieši Andreja Upīša daļrade pēc 1905. gada, kara gados, tūlīt pēc 20. gadiem, bija pamats tai pozitīvajai latviešu literatūrai, tās pozitīvai attīstības līnijai. Bet tā iznāk, ka šie progresīvie spēki ir nošķirti,

¹ Tajā periodā, kur tas visraksturīgāks.

² Velkas cauri visai grāmatai.

³ Absolūti nepazūd!

⁴ Rainis gan, jo burž. Latvijā viņš nav vairs vedējs uz priekšu.

nošķiroti, iebāzti savā plauktiņā¹ /!/ un viņu cīņu visā latviešu literatūras laikā mēs nenomanām.

Vēl ar tādu sadalījumu notiek cita lieta. Es te gribu atgādināt b. Zdanova vārdus, ko viņš teicis diskusijā par Aleksandrova grāmatu; b. Zdanovs norādīja, ka mums jāparāda viss virzienā uz priekšu, nevis blakus viens otram [bet cīņā, to cīnā, tieši šajā cīņā mēs redzam, ka progresīvais uzvar reakcionāro, bet, ja paliekam pie tāda sadalījuma, tad mēs gan redzam šos dažādos virzienus un tendences, bet literatūras cīņu mēs neredzam.]² /?/ Neredzam, ka progresīvā, demokrātiskā literatūra ir cīnījusies pret to pašu buržuāziski nacionālo romantismu. Mēs neredzam, kā progresīvā, demokrātiskā literatūra ir cīnījusies buržuāziskās nacionālās Latvijas laikā, tas ir nopietns trūkums.

Turpretim, ja būtu /ir/ ievērota sadale pa periodiem — literatūra no tāda un tāda laika — un šajos nodalījumos vispirms būtu parādīts tas, kas virza uz priekšu literatūru un kā viņš (uz priekšu virzītājs spēks) cīnās ar reakcionāro,³ tad literatūras attīstības aina būtu pareiza.

Vēl kas iznāk ar šādu sadalījumu. No tā iznāk, ka daudzās vietās tiek pielietots tīri mehānisks princips: tāds un tāds rakstnieks ir bijis šajā laikā, uzrakstījis divus dzeju krājumus vai romānus, pieskaitāms pie buržuāziski nacionālistiskā romantisma, literatūra ir gājusi uz priekšu, laiks ir to izmēzis no literatūras, viņa darbi nav devuši nekā vērtīga un viņa devums ir tik niecīgs, ka diezin vai būtu vērts runāt par viņu latviešu literatūras vēsturē. Bet, izejot no tādiem nodalījumiem, jāuzskaita⁴ gandrīz visi, un tā sanāk daudzi rakstnieki, kurus nevajadzētu nemaz minēt.

¹ Publikas iespaidošanai. Kas tā ir par cīņu visā laikā. Piem., Aspazijas cīņa visā laikā.

² Kā Bērce iedomājas šo parādīšanu reizē? Tā atkal ir runāšana publikai.

³ Tas taisni ir visas grāmatas nolūks, to taisni viņa rāda.

⁴ Kāpēc jāuzskaita.

Tā Augusts Mežsēts, viņš vēl tagad dzīvs, nodarbojas ar vārdnīcas sastādīšanu, bet mūsu literatūrā gaužām maz devis, un diezin vai uzskaitē viņš būtu vajadzīgs. Tā būtu pirmā principiālā¹ piezīme, un man šķiet, ka šie jautājumi ir ļoti nopietni.

Pāriesim tālāk. Te Andrejs Upīts ievēdis speciālu nodalījumu: «Sociālistiskās tendences reālisms». Tas jautājums ir diskutējams, jo Andrejs Upīts ir ievēdis literatūras vēsturē jauninājumu, jo krievu literatūras vēsturē tādu iedalījumu pagaidām neatzīst. Man šķiet, ka, izejot no dzīves prakses, tāds nodalījums varētu būt. Buržuāziskas valsts apstākļos rodas, nobriest tādi literāri spēki, kuriem ir sociālistiskas tendences, kuri ne tikai kritizē, bet kuri arī paredz tālāk, kuri noteikti visu savu daiļradi virza uz vienu mērķi — pretim sociālistiskai revolūcijai. Tas ir diskutējams jautājums, bet man šķiet, ka tāds nodalījums varētu pastāvēt.

Bet, ja mēs runājam konkrēti, — ko Andrejs Upīts tur iedalījis? Tad var būt iebildumi. Tā Andrejs Upīts tur iedalījis Jāni Grotu un Aleksandru Čaku.² Tie ir visiem mums pazīstami dzejnieki, kuri Padomju Latvijas laikā devuši virkni vērtīgu dzeju, kur viņi mums parāda, ka viņi ir pārgājuši darba tautas pusē. Viss tas ir pareizi, bet, biedri, man šķiet, ka, runājot par Jāni Grotu un Aleksandru Čaku, jāatceras, ka viņi kļuvuši par padomju dzejniekiem, tikai atmetot un pārvērtējot savu iepriekšējo daiļradi, laužot savu iepriekšējo dzīvi, kļuvuši par padomju dzejniekiem, ka spējuši pārlauzt savu dzīvi, par to viņiem darba tauta pateiks paldies. Bet nevajag aizmirst, ka buržuāziskās Latvijas laikā šādā vai tādā veidā viņi gāja buržuāzijas pēdās, vienā vai otrā vietā tikai kritizēdami, un, ja būtu turpinājuši tādu līniju, tad viņi nebūtu tie, kas viņi ir tagad. Viņi tikai, sa-laužot iepriekšējo, atsakoties no iepriekšējā, pārvērtējot, — tikai tā viņi varēja kļūt par padomju dzejniekiem. Tāpēc

¹ Kas isti par piezīmi un principu?

² Tas jāpadomā.*

ievietot Jāni Grotu un Aleksandru Čaku sociālistiskās tendences literatūrā, liekas, ka nebūtu pareizi.

Tā kā runāju daudz, tad jārunā par principiālām lietām, tāpat, man šķiet, ka, dodams vērtējumu atsevišķiem rakstniekiem, viņu darbiem, Andrejs Upīts dažviet nav spējis atbrīvoties no tāda nevajadzīga objektīvisma. /?/ Dažviet Andrejs Upīts tā pieiet pie rakstnieku vērtējuma un daudzās vietās tieši cenšas pēc tā, pat ja ņem tādu rakstnieku kā Aleksandru Grīnu, Andrejs Upīts atrod par vajadzīgu pateikt dažus labus vārdus¹ par tādu romānu kā «Dvēseļu putenis»: «Labi attēlotas kaujas», «Labi attēlota strēlnieku sadzīve» utt. — un tas nojaušams ne tikai vien Aleksandra Grīna literārās darbības raksturojumā, bet arī citos gadījumos. Man šķiet, ka no šī viedokļa vajadzētu pārskatīt manuskriptus un mēģināt atbrīvoties no šī nevajadzīgā objektīvisma.

Tad, runājot par atsevišķām piezīmēm un sabiedriskiem vērtējumiem, te, man šķiet, pie viena otra definējuma vajag padomāt.

Tā, piemēram, Andrejs Upīts raksta: «Buržuāzijas politikas pavasaris,»² — domādams laiku no 19. līdz 20. gadiem. Man šķiet, ka tāds vērtējums nebūtu pareizs. Nebūtu vietā runāt par buržuāzijas politisko pavasari, ja notikumus paņemsim ne izolēti, bet paņemsim visu starptautisko cīņu sarežģījumos, ja mēs atcerēsimies, ka iet runa par 20. gadu, kad jau sākās vispārējā kapitālisma krīze, un teiksim, ka šis pašas buržuāziskās republikas rašanās ir nevis pavasara akts³, bet liecina par ziemu, par reakciju un ka tas būtībā liecina par reakcijas uzvaru, ka pie varas nāca nevis zaļok-

¹ Kāpēc nē, ja tie pelnīti.

² Tas ir pilnīgi pareizi. Parādīt, kāpēc tas ir pavasaris.

³ b. Bērce, nevajag izlikties naivam. Ne mēs tur redzam pavasari, bet burž. poēti.

snēja, bet satrunējusī buržuāzija, tad redzam, ka runāt par «buržuāzijas politisko pavasari» nebūtu pareizi.

Nevar piekrist sabiedriskiem vērtējumiem, kas uzrādīti ir nodalījumā par literatūru Ulmaņa fašistiskās diktatūras laikā. Andrejs Upīts šo nodalījumu ievada ar plašu apceri, ar kuru parāda, kā noticis apvērsums, kā Ulmaņa fašistiskā kliķe tikusi pie varas, parāda, kā Ulmanis saimniekojis, ko darījis utt. Man šķiet, ka vispirms šinī apcerē par apvērsumu trūkst viena tāda precīza norādījuma par to, ka reakcionārā buržuāzija ķērusies pie fašistiskās diktatūras nodibināšanas kā pie pēdējā glābšanās līdzekļa.¹ Andrejs Upīts te saka: «Kā buržuāziskā republika nonākusi haosā...» Tiešām, buržuāziskā republika nonāca sarežģījumos, pat haosā — «apmierināti nebija...» utt. Un atkal pilnīgi neiesaista šinī apcerējumā vārdu «starptautiskais stāvoklis», un tā visa šī lieta paliek diezgan neskaidra un neprecīza, un neprecīzi ir raksturota meņševiku loma šajā apvērsumā. Te ir vispirms viens neprecīzs teikums: «Tik neslavenā kārtā nobeidza savu mūžu šī strādnieku partija, kam savā kustības sākumā ir piekritusi ievērojama, slavena loma.» Tas ir neprecīzi — ne jau meņševikiem piekritusi «slavena» loma. Tieši meņševiki bija, kas grāva strādnieku kustību un sašķēla strādniecību. Bet arī tālāk, ja mēs lasām šo apvērsuma aprakstu, tad iznāk tā, ka meņševiki aprakstīti galvenokārt kā cietēji: iesēdināti cietumos, aizsūtīti uz koncentrācijas nometnēm utt., bet [nav pastripots galvenais, ka meņševiki palīdzēja sagatavot šo apvērsumu, palīdzēja saskaldīt strādnieku šķiru, apmānot strādniekus, mānot un demoralizējot tos un salīgstot ar buržuāziju. Faktiski latviešu meņševiki, tāpat kā sociāldemokrāti Vācijā, bija tie, kas attīrīja fašistiskai diktatūrai ceļu. Tas ir jāpasaka precīzi, skaidri

¹ Var ierakstīt vienu teikumu.*

un asi, lai meņševiku loma būtu pilnīgi atklāta. Tās ir manas galvenās piezīmes.]¹

K. Krauliņš. Desmit minūtes pārtraukums.

Vārds docentam b. Sokolam.

Ē. Sokols. Atļaujāt man, ievadot pārrunas par Andreja Upīša «Latviešu literatūra» I un II daļu, izsacīt dažas lasītāja piezīmes, es nepretendēju uz izsmeļošu kritiku, tai tuvo ties varēs pēc šīs apspriedes.

Izlasot minēto darbu, rodas tāds iespaids, ka neuzplēstā latviešu literatūras atmatā ir iedzītas ne tikai pirmās vagas, kā atzīmēja b. Griguļa recenzijas Andersones grāmatiņām, bet ir uzplēsti divi tirumu gabali, ir dots latviešu literatūras vēsturei paliekams darbs, kas ir skolotāja, parauga darbs. Tā ir ierosmes grāmata ne tikai literatūras studentiem, bet visiem, kas nodarbojas ar literatūras vēsturi, ne tikai literātiem, pasniedzējiem, bet ikvienam literārā darba cilvēkam.

Še mēs redzam šajā darbā ne tikai lielu un ne tikai vislielāko posmu no latviešu literatūras vēstures, bet mēs redzam ļoti daudz arī no tā, kā ir attīstījusies sabiedriskā doma Latvijā cīņā pret reakcionārām domām un idejām. Tieši kā tas ir atspoguļojies literatūrā un literāro cīņu plāksnē. Šis darbs ir vērtīgs tāpēc, ka vēl nav uzrakstīta latviešu sabiedriskās domas attīstības vēsture, nav vēl uzrakstīta kultūras vēsture. Tas būtu īsumā piezīmējams, pozitīvi vērtējot šo izcilo darbu mūsu literatūrā, mūsu literatūras ziņātnē un kritikā.

Ja runa iet par kritiskajām piezīmēm, tad vispirms jānorunā, no kāda viedokļa mēs lai šīs kritiskās piezīmes izsakām. Te jāņem vērā šī darba īpatnība. Tā nav mācības grāmata, — ja šo darbu vērtēs no šī viedokļa, tad var uzstādīt ļoti daudz pretenziju un skolotāju un vecāko vidusskolu klašu audzēkņu un studentu neapmierinātību un pretenzijas. Vispirms šī grāmata nav uzrakstīta pēc literatūras vēstures

¹ Tas ir pastrīpots vismaz 25 reizes — kāpēc Bērcem vajadzīgs šis uztiepums?

programmas. Jāsaka arī, ka tādas programmas, cik man zināms, nav, ir tikai Izglītības ministrijai latviešu literatūras programmas projekts, kas uzrakstīts, pamatojoties uz b. Andersones grāmatiņas, un šī programma atspoguļo jau plašā diskusijā pārrunātās pozitīvās un negatīvās puses.

Nav šajā Andreja Upīša grāmatā arī pietiekoši daudz faktiskā materiāla, kāds būtu nepieciešams mācības grāmatai, kaut piezīmēsīm to, ka «Latviešu literatūra» sākas ar 80. gadu beigām, 90. gadiem, te trūkst visas iepriekšējās literatūras, tautas atmodas laikmeta literatūras līdz pat minētam laikam. Nav arī biogrāfiski faktiskā materiāla, nav rakstnieku darbu īsa satura atstāstījuma, protams, ne tādēļ, lai nelasītu šos darbus, bet lai mācītos īsi, notāciju veidā atstāstīt šo saturu, nav šajā grāmatā viscaur izturēta laikmeta raksturojuma, šķiru ciņas vēstures atstāstījuma bez jebkāda pārtraukuma. Šķiru ciņas vēsture te parādās tā, kā autors to ir turējis par vajadzīgu¹, lai ilustrētu vai pastrīpotu savu domu. Te trūkst vielas, bet ir daudz domu, proti, paša autora domas. Te ir Andreja Upīša uzskati, literārie uzskati, un tā ir grāmatas vispirmā un vislielākā vērtība, šādā mācības grāmatā, protams, varētu dot mazāk materiāla par to. Protams, es ar to negribu teikt, ka mācības grāmatai nav jāpauž mūsu izcilāko rakstnieku, domātāju, kritiķu uzskati. Šī grāmata ir bez tam, kā jau b. Bērce minēja, mākslas darbs, jo rakstnieki tajā parādīti kā dzīvas darbojošās personas, tas ir tiešām skolotāja, parauga darbs, lai ikviens rakstnieks un dzejnieks, par kuru ir runa, iespiestos mums atmiņā ar pirmajām lapas pusēm, iespiestos mums atmiņā kā aktīva darbīga persona. Es negribu teikt, ka mācības grāmatā tā nevarētu rakstīt, bet mācības grāmatā tik plaši, vispusīgi izcelt kā dzīvu personību apskatāmo rakstnieku ir grūti. Negribu arī teikt, ka jāraksta, kā parasti rakstīja, ja rakstniekus saver kā krelles diegā: dzimis, audzis, uzrakstījis, miris, pāris vārdu par laikmetu, virzienu; vir-

¹ Protams!

zienu turpinātājs, cēlējs, pamatlicējs vai pavisam bez virzienu.

Šī grāmata ir kā ierosme, kā paraugs, lai mācības grāmata tuvotos literāram stilam.

Nevaram mēs šo grāmatu apskatīt arī kā zinātnisku latviešu literatūras vēsturi, tādēļ, ka, kā jau es teicu, {pētījums} saskaras ar atsevišķiem laikmetiem, nav parādīt{a} nepārtrauktā līnij{a}, nav konsekventi izturēta, te var būt diskusija par īpatnēju, sevišķu periodizāciju atsevišķās vietās, manuprāt, ja mēs pieņemam šo grāmatu. Tur, kā tā ir, tad arī ir jāizsaka zināmas kritiskas piezīmes.

Ir pilnīgi likumīgi, ka ir daudzas domstarpības ar autoru, un bez tam pati grāmata pati par sevi ir raksturīga padomju laikam, pats uzvarošās kultūras attīstības dokuments Latvijā.

Man bija izdevība lasīt pirms kāda laika I daļas rokrakstu, un, redzot iespiesto, mēs redzam, cik daudz autors rūpīgi strādājis, pielicis klāt, precizējis. Kaut par Veidenbaumu, pie kura, kā zināms, Andrejs Upīts strādā kā literāts, rakstot literāru darbu. Tagad Veidenbaumam ir ierādīta vieta, kāda tam pienākas kā vienam no pirmajiem materiālistiem, vienam no pirmajiem revolucionārajiem demokrātiem, tērbaltiešu marksistisko studentu vadītājiem. Šīs grupas virziens ar Veidenbaumu un Roziņu priekšgalā bija Jaunās strāvas idejiskais avots. Tādēļ šī grāmata ir tāda, ka es to nevaru uzskatīt, ka tur visās vietās jau būtu pielikts punkts, jo tā ir papildināma ar sabiedrisko domu turpmākajos izdevumos.

Lūk, ar šādu pieeju lasot šo grāmatu, ir jāizsaka dažas piezīmes, varbūt personīga rakstura.

I grāmatā ir piezīme par Jaunās strāvas laiku jeb Jaunās strāvas laika literatūru. Es jau teicu, ka autors ir jau manuskriptā daudz ko labojis, bet vai viss ir jau izdarīts? Pēdējos mēnešos Zinātņu akadēmijā, Universitātē, Rakstnieku savienībā ir notikušas vairākas apspriedes, disputi par Jauno strāvu, Jaunās strāvas būtību, Jaunās strāvas virzieniem, Jaunās strāvas attīstības posmiem, Jaunās strāvas teoriju.

Ja īsumā apsver šīs pārrunas, kuras radušās vairāk pastāvīgu pētījumu rezultātā, tad mēs jau šodien varam konkrēti formulēt Jaunās strāvas būtību zinātniski. Protī, ka Jaunā strāva, sākumā kā demokrātiskās inteligences kustība, vēl nenosaukta par Jauno strāvu, izsaka plašu sīkburžuāzijas masu neapmierinātību, protestu, zemnieku nemieru izpausmi, pilsētas sīkburžuāzijas slāņu protestu, sevišķi grūt{o} 80. gadu lauksaimniecības krīzes rezultātā. Šajā kustībā dominē sīkburžuāziskais virziens, tas ir, agrīnais reformisms, kuru pauž «Dienas Lapa». Tas ir, ja var tā teikt, legālais marksisms, kuru pauž A. Dauge, Kārlis Kasparsons u. c. Rodoties patstāvīgai strādnieku kustībai 80. gados, tā ir bērna autos. 90. gados, kad rodas stihiskā strādnieku kustība, Jaunā strāvā arī izpaužas revolucionārais virziens, kas sākumā ir krievu revolucionāro demokrātu ietekmē, bet vēlāk šie revolucionārie demokrāti attīsta savus uzskatus uz krievu marksistisko kustību. Tā Jaunā strāva iegūst savu nosaukumu pretstatā «Vecajai strāvai». Jaunās strāvas pārstāvji uznāk ar savu literatūras teoriju, tā ir tipiska sīkburžuāziskā nacionālisma /naturālisma/ teorija. Ļoti raksturīgi, ka, vērtējot Teodoru Zeifertu un Augustu Deglavu, šo domu Andrejs Upīts pastrīpo — vilkšanos astē Brandesam, sīkburžuāziskiem radikāļiem, ņem paraugus no Vakareiropas naturālistiem, mēģinājums izgriezt sabiedrības organismā trūmus, lai uzlabotu šo sabiedrību, dievs pasarg, kādu nebūt politisko cīņu, nerunājot nemaz par proletariāta vēsturisko misiju. Ja salīdzinām iepriekšteikto ar to, ko dažās rindkopās pateicis autors, redzam, ka, ņemdama marksismu bez proletariāta cīņas, bez proletariāta diktatūras, taisot latvisku marksismu, izstrādā teoriju, kas ir neokantisma, subjektīva reālisma teorija, ko vēlāk kritizē Rainis.

[Es pie šī jautājuma tik ilgi apstājos tādēļ, ka būtu vēlams šīs linijas vilkt tālāk par skopajām rindkopām par Zeiferta un Deglava atdarinājumu, parādīt, ka reālismu latviešu literatūrā izcīna ne jau Zeiferts un ka visi tā saucamie reālisti ir sīkburžuāziskie naturālisti, neokantisti.] /?/

Var pat domāt, ka tas reālistiskais, ko Jaunā strāva atzīmē Aspazijas agrajos darbos, tas ir tas pats pēc būtības sīkburžuāziskais naturālisms. Es gribēju to teikt arī par Treimani. Mēs Andreja Upīša darbā sastopam arī lielisku Treimaņa dzīves un literārās darbības aprakstu un redzam, Andreja Upīša vārdiem runājot, šī dzejnieka satīstības ceļu. Vai tik Treimaņa laikmets nav šis pats sīkburžuāziskais «nabaga brālim līdzjutējs» naturālisms? Man šķiet, ka tas ir tā, un te var pateikt arī tālāk. Man gribētos — un tas būtu sakāms ne tikai par Treimani, bet desmitiem rakstniekiem¹, kuri savā satīstībā pāriet vidusceļa gājējos un pēc tam reakcijas apkampienos, — lai tas beidzamais posms būtu spilgtāk ar faktisko materiālu pateikts². Lai tādi rakstnieki kā [Brigadere, Plūdonis, Skalbe, Akuraters, Bārda]³ un daudzi citi būtu kā reakcionāri pienācīgi atmaskoti.

Ja tika pieminēts Treimanis, es gribētu vēl dažus raksturīgus faktus jūsu vērībai celt priekšā.

Treimanis okupācijas laikā uzrakstīja dažas dziesmiņas, vienu uz meldiņa «Kā spoži spīd mans Jēzuliņš», otru uz meldiņa «Ak, galva asiņaina» par boļševiku terora upuriem. Pirms okupācijas laika Treimanis sāka koķetēt ar dekadentiem. Haralda Eldgasta nāves piemiņai veltītā grāmatā vecais Treimanis publicējis viņam rakstīto vēstuli, kurā šis avantūrists, antisemīts un kontrrevolucionārs slavē Treimani, kur viņš no līdzjūtības mazajam brālim pārgājis individuālistmā. Tādus faktus varētu minēt arī par citiem rakstniekiem no nacionālā romantisma nometnes. Tas pastrīpotu un izceltu domu par to, ka atrautība no tautas masām, vidus ceļš, formālisms, apolitiskums, bezidejiskums noved galējā reakcijā un talanta apsīkumā, ko, runājot par Treimani, autors ir pieminējis. Andrejs Upīts ir meistars izdarīt to vienā di-

¹ Kādiem?

² Jaunās strāvas laikā viņu pat vienu desmitu grūti saskaitīt.

³ Kāds tiem sakars ar Jaun. strāvu?

vās rindās, lai no tā mēs redzētu¹ šos rakstniekus kā noteiktus, pārliecinātus mūsu ienaidniekus, kā tautas ienaidniekus, kā šo pašu Skalbi, Akurateru u. c.

Tā būtu viena principiāla² piezīme.

Kā redziet, salīdzinot ar prof. Pelši, ir jāizsaka dažas principiālas piezīmes, kas sākas ar pirmo un pāriet uz otro grāmatu.

Otra tāda principiāla piezīme ir par Andreja Upīša grāmatā doto dekadences vērtējumu. Atļaujiet dažas minūtes pie tā man apstāties.

[Ikvienam zināms, kādu lielu lomu ir spēlējis Andrejs Upīts, izcīnot cīņu pret dekadentiem, tas nav jāatkārto, es gribu tikai atgādināt, ka šī cīņa bija ļoti labvēlīga latviešu revolucionārās demokrātiskās literatūras likteņos. Andrejs Upīts toreiz ar visu sirdsdegsmi, ar naidu bradāja, iznīcināja, izsvaidīja, izmētāja visus šos, kā viņš pats saka, — klaunus.] Andrejs Upīts toreiz, rokas atlocījis, izmēza latviešu sabiedriskās domas un literatūras «Augeja stāļus» no šiem mēsliem, piesārņojumiem, no šim ideoloģiskajam padibenēm, un te jau b. Bērce pareizi pārmeta b. Andrejam Upītim, ka viņš vispār savu grāmatu sastādījis «pa plauktiņiem»³, mierīgi, it kā, ko varētu vēl piemetināt, kā izstādē. Latviešu revolucionārā literatūra attīstījās taču tikai nesaudzīgā cīņā⁴, kuras priekšgalā ir gājis pats Andrejs Upīts.

Kas pēc būtības latviešu dekadenti toreiz bija? Tas ir pietiekoši skaidri pateikts Andreja Upīša kritikās, par ko viņš pats šeit nemin aiz inteligenta un kultūras cilvēka smalkjūtības. Tie bija reakcijas suņi, kurus pirmos atlaida no ķēdes uzvarējušī kontrrevolūcija, latviešu nacionālā buržuāzija,

¹ Ko tad mēs redzam manā grāmatā?

² Tie ir gaužam pakulaīni principi!

³ Čupā? Maisā?

⁴ To par cīņu viņš izlasa katrā manā nodaļā un tad ar to pamāca mani.

sevišķi lielburžuāzija, kura bija reakcionāri noskaņota, atskaitot dažus lielsaimnieku dēlus, kas tur cerēja revolūcijā vēl ko iegūt.

[Latviešu dekadenti, ērmojoties pēc krievu un ārzemju paraugiem, apmeloja revolucionāro kustību, partijas darbiniekus, progresīvos literatūras darbiniekus, taisīja dievturību, mistiku, maisīja kopā ar pornogrāfiju. Arī latviešu literatūrā, b. Zdanova vārdiem runājot, ko viņš teicis par žurnāliem «Zvezda» un «Ļeņingrad», bija kauna pilnais «bezdarņij» periods literatūrā, bet tas tikai latviešu literatūrā ieilga. Par dekadenci mēs runājam kā par «tīro mākslu», pagrimuma mākslu, kas turpinājās līdz kauna pilnām pagrimuma beigām un sevišķi spilgti uzziedēja fašistiskās okupācijas laikā un vēl tagad zaļo zonās, kur klejo «gruznas», «dambergi» u. c.]¹

Latviešu dekadenti izpaua kulaku ideoloģiju un varbūt ar to atšķīrās no krieviem vai arī no Vakareiropas paraugiem. Ja apskatām tuvāk dekadenci, tad latviešu dekadentiem ir visas tipiskās iezīmes, visas subjektīvās iezīmes, pasaules uzskatu pamatā eklektisko sistēmu maisījums, kā minētā dievturība utt. Kāds gan būtu mums teorētisks un zinātnisks pamats pārvērtēt² to, kas ir bijusi dekadence, un atteikties no vēsturiskās kritikas lēmumiem, kuras priekšgalā gājis pats Andrejs Upīts. Ja palasām, ko raksta Andrejs Upīts I un II daļā, tas atkārtojas vairāku rakstnieku darbos, tad ir tā, ka marksistiskā kritika ir izdarījusi kļūdu, apšaudot šo ērmu, zvirbuļu baru ar liulgabaliem. Tas ir vēja zieds, slimība latviešu literatūrā, kaut kas līdzīgs vēja bakām, kas iepūstas un izgaisušas. [Andrejs Upīts pasvītro, ka šis virziens nav sakņojies nevienā sabiedrības slānī, nevienā grupā, kā nācis, tā pazudis — lai tad autors parāda, ka tas tā ir.]³

¹ Kādēļ viņš visu to stāsta publikai un nesaka, ka tas ņemts no manas grāmatas?

² Kur ir kas par to?

³ Tas ir taisni parādīts, pat vairāk, nekā vajadzīgs.

Visasākā bija pati tauta, kas nicināja šos samākslotos ražojumus, nelasīja tos. Dekadenti viegli pārkārtojās jaunklasicismā u. c., daži aizgāja pa vidus ceļu, kā Akuraters, Skalbe, arī Plūdonis, Brigadere,¹ bet citi pārgāja formālismā. Ja mēs daudz par šo jautājumu nerunājam, bet paskatāmies Ed. Virzas dzeju, tad redzam — galma dzejnieks, fizisks un garīgs kroplis, redzam nerru — kas tur nav dekadentisks? Dekadence, kura ir visas Eiropas un Amerikas monopolistiskā kapitālisma priekšgalā, kas tur ir valdošais virziens tagad.

[Ja mēs pieņemam autora tēzi, tad mēs sevi zināmā mērā atbrūņojam cīņā pret formālismu. Manuprāt, šajā jautājumā vajadzētu aizstāvēt «jauno» Andreju Upīti pret «mūsdienu» Andreju Upīti.] //

Es jau daudz runāju, atļaujiet dažas piezīmes pie II grāmatas.

6. lapas pusē: «Kapitālistiskās saimniecības jaunais veids aizslaucījis projām pēdējās kapitālisma /patriarhālisma/ atliekas.» — «Kapitālistiskai lauksaimniecībai uzplaukstot, arī palikušo kalpu stāvoklis caurmērā neko nepasliktinājās.» Man liekas, ka tas būtu neprecīzi teikts, kalpu stāvoklis arī pasliktinājās, jau pēc 1905. gada sāka ievest no Lietuvas un Polijas lētus kalpus.

9. lapas pusē: «Tomēr proletariāta politiskās un vispār ideoloģiskās augšanas process turpinājās, sekojot buržuāzijas un strādnieku frakciju cīņām domē, pilsoņu kautiņiem pašu zemē, klausoties priekšlasījumus ar apslēptu sociālistisku tendenci, lasot zinātniskus un beletristiskus darbus, kas apgaismoja šķiru pretešķības un virzīja strādniekus uz revolucionārās cīņas turpinājuma darbu.» Vajadzētu politiski skaidrāk un noteiktāk² raksturot proletariāta politiskās attīstības procesa turpinājumu reakcijas laikā. Nav minēta Ļeņina un boļševiku partijas un nelegālās, boļševistiskās

¹ Arī dekadenti?

² Var pārbaudīt.*

preses loma. [Jāmin būtu Krievijas Soc.-dem. strādnieku partijas IV Apvienošanās kongress 1906. g. aprīlī un LSDSK apvienošanās ar Krievijas Soc.-dem. strādnieku partiju, sevišķi par Latvijas Sociāldemokrātijas II kongresu 1907. gada jūnijā Londonā. Ļeņins piedalījās šajā kongresā un nolasīja referātu par proletariāta uzdevumiem buržuāziski demokrātiskās revolūcijas tagadējā momentā. Kongress pieņēma Ļeņina iesniegto rezolūciju.]¹

Nekas nav teikts par 1907. gada 3. jūnija apvērsumu un Stolipina² reakcijas periodu [?], tā iestāšanos Krievijā un Latvijā. Šis periods īsi jāraksturo, tāpat latviešu revolucionārā proletariāta cīņa un Latvijas Sociāldemokrātijas darbība līdz 1910. gadam [balstoties uz Ļeņina vērtējumiem (apsverams viņa raksts «Cīņas» 100. numurā par partizānu kustību Latvijā utt.).]

[Revolucionārās kustības uzplūdu laiks, sākot ar 1911.—1912. gadiem, raksturots labāk, tomēr jāsaka par 1912. gada janvāra Prāgas konferences³ nozīmi, par latviešu meņševiku atklātu pāreju uz likvidatorisma pozīcijām pēc 1910. gada un to dezorganizatorisko darbību nelegālās partijas pamatu graušanā, par boļševiku cīņu pret likvidatoriem, par nelegālās partijas saglabāšanu un nostiprināšanu.] Tādā skatījumā arī vēlams būtu aplūkot «Laikmeta avīžniecību», par ko, sākot ar 10. lpp., teikts ļoti vispārēji: «Strādniekiem paliek tikai «Cīņa» un citi nelegālie izdevumi.» [Par «Cīņu» ap šo laiku arī jāsaka noteiktāk. 1910. gada pavasarī centrālorgāna izdošana tika pārnesta uz ārzemēm, redakcija sastāv vienīgi no meņševikiem, likvidatoriem un samierinātajiem, kas «Cīņu» izmanto likvidatorisma ideju sludināšanai.

Ipaši būtu tāpēc jāatzīmē patstāvīga latviešu Soc. demokrātu ārzemju grupu biroja nodibināšana 1912. gada vasarā,

¹ Par kongresu es nevaru, ne nerakstu partijas, bet lit. vēsturi.

² Stolipina reakcija man nav sevišķi jāizdala, tā latv. lit. kā tāda neatspoguļojas.

³ Par konferencēm arī nevaru, par daudz ko es nevaru, jo es rakstu lit. vēsturi.

sava orgāna «biļetena» kā faktiskā LSD boļševiku orgāna izdošana, sākot ar 1912. gada novembri, šīs avīzes loma un nozīme Latvijas Soc. demokrātijas boļševistisko kadru apvienošanā, cīņā pret likvidatoriem 1912.—1913. gadā, tāpat arī boļševistiskās nelegālās avīzes «Cīņas Biedrs» kā Latvijas Soc. demokrātu «Madlienas Gaismas» organizācijas orgāna izdošana Latvijā, sākot ar 1913. gada janvāri, pretēji meņševiku, likvidatoru rokās nokļuvušai «Cīņai», «Cīņas Biedra» izplatīšanu visās Latvijas Soc. demokrātu organizācijās un tās izcilo lomu boļševistiskā virziena nostiprināšanā partijas organizācijās.]*¹

[Revolucionārās kustības uzplūdu gados izcila nozīme boļševisma propagandā Latvijas proletariāta un Latvijas Soc. dem. strādnieku partijas biedru masu revolucionārā audzināšanā bija boļševiku nelegālai un legālai presei un Krievijas Soc. dem. strādnieku partijas centrālorgānam «Sociāldemokrāts», avīzei «Pravda» un žurnālam «Prosveščenje». Jāraksturo² revolucionāru, Soc. demokrātu cīņa par jauna Latvijas Soc. dem. IV kongresa sasaukšanu, Leņina aktīva palīdzība latviešu boļševikiem kongresa sasaukšanā, Leņina uzrakstītas un «Biļetenā» publicētas boļševiku platformas Latvijas Soc. dem. IV kongresam nozīme kā kongresa sagatavošanas laikā, tā visā turpmākā Latvijas Soc. dem. darbībā.

Latvijas Soc. demokrātijas IV kongress Briselē 1914. gada janvārī, Leņina aktīvā līdzdalība kongresā un uzstāšanās ar referātu par Latvijas Soc. demokrātu attiecībām pret Krievijas Soc. demokrātu strādnieku (boļševiku) partiju. «Cīņa» pēc IV kongresa pārnāk boļševiku rokās.]

13. lpp. «No laika kavētājas lasāmvielas literatūra pirmo reizi tiek par sabiedriskās un ideju dzīves rosinātāju faktoru...»

¹ Te varbūt kaut kas lietišķi.*

² Nevar, daudz ko nevar. Es nerakstu lielo padomju enciklopēdiju.

Kur paliek¹ Rainis un pats Andrejs Upīts? Kur tad paliek iepriekšējā revolucionāri demokrātiskā literatūra, un vai to var vispār raksturot «bezdarņij period literaturi» (M. Gorikis 1907.—1917. g.; A. Zdanovs). Reakcionārais un progresīvais virziens ļoti reljefi atdalījās arī literatūrā, ne mazāk kā teātra dzīvē un darbā (13. lpp. Andrejs Upīts, J. Rainis u. c. pret reakcionāro virzienu, par to jau b. Pelše runāja).

16. lpp.: «Izrādās, ka viņam (nacionālistiskajam romantismam — E. S.) vēl daudz un stipri jākaro vispirmām kārtām pašam pret savu demokrātisko un revolucionāro pagātņi.»

[Kādu revolucionāro? (Pašu rakstnieku atkritēju agrākajās līdzgaitas, aizmaldīšanās revolucionārajā 1905.—1907. gada revolūcijas kustībā, to nevar taču pierakstīt revolucionārās literatūras virziena pagātnei).]² /?/

16. lpp. Par Annu Brigaderi: «Anna Brigadere, nabaga saimnieka meita, vairāk gājēja meita, mājskolotāja pie bagāta fabrikanta.» /Ko te grib teikt?/

20.—21. lpp.

Par Brigaderes drāmu «Ausma» (1907. g.) teikts ļoti liberāli, ka viņas «romantiskā fantāzija lielā mērā tikai iedomājusi un izdomājusi šos revolucionāros varoņus». Būtu jāpieliek: «Un apmelojusi arī.»

21. lpp. «Blaumaņa «Raudupiete» ir it kā latviskās renesanses sieviete no jaunās pasaules.» Vai tā tiek par jaunās gruntnieku ieguvējas šķiras pārstāvi, kas, ne tik vien «kaislību uguns ieliesmota, neapstājās nekādu šķēršļu priekšā», bet kurai arī jau piemīt savas šķiras plēsonīgās tieksmes un dzīvnieciskie instinkti. Raudupietei vajag kārtīga saimnieka un arī māju. Ne tikai milas kaismes dēļ var slīcināt akā likumīgi kroplo mantinieku. [Par A. Brigaderi kā par tipisku zelta vidusceļa gājēju, kas nonāk reakcijas nometnē, vēlams būtu to pasvitrot un piemetināt viņas koķetēšanu ar

¹ Tur, kur viņi parādīti.

² Tā ir tāda buldurēšana, ar kuru pat publiku nevar iespaidot.

dekadentiem, sevišķi Falliju. Zināmas stīgas ar dekadentiem Brigaderi saistīja.]^{1*}

Par prozu. 25. lpp. «Vairogs un Poruks, tie ir pirmie un arī vienīgie latviešu literatūras dekadenti.»

Kā pirmie — pareizi. Vienīgie īstie — nesaprotami, nepierādīts apgalvojums.² [Vai tad latviešu dekadenti, sākot ar Viktoru Eglīti un Edvartu Virzu, nebija īstie dekadenti?]³

Cik mums zināms, «klaunu baram», kā autors sauc latviešu dekadentus, bija tomēr nopietna reakcionāra nozīme latviešu literatūrā. Poruku vien par dekadentu atzīt nebūtu pareizi. Par Poruka «Sirdsšķīstiem ļaudīm» Andrejs Upits saka, ka: «Tie ir visreakcionārākās romantikas izpausme latviešu literatūrā, tāpēc ka tā vislabāk kalpo valdošai šķirai.» (28. lpp.)

Pareizi teikts.

«Poruks ir latviešu rakstniecības jaunāko romantiķu un visas ideālistiskās intelīģences raksturīgākais tips. Viņa dzīvē īpatnā veidā atspoguļojas visas veclaicīgās lauku gruntnieku daļas krīze» (34. lpp.) «Porukam ir viena īpašība, kuras pagalam trūkst viņa «trabantiem», viņš ir patiess tiklab savos meklējumos, kā maldos, šaubās un nespēkā.» (34. lpp.)

«Sapņotājs romantiķis bez vēlēšanās tādām būt. Poruks visu mūžu paliek vientulis, vienīgais īstais individuālists, sevi noslēdzies un atturīgs, trūkuma un visādu likstu spaidīts.» (34. lpp.)

[Kāda gan starpība starp apzinīgu un neapzinīgu reakcionāru? Kurš no viņiem labāks? Godīgais, nesavtīgais, īstais dekadents individuālists vēl vairāk ietekmēja jaunatni un maitāja to, jo bija tai simpātiskāks nekā vēlākie, skandalozie, savtīgie dekadenti. Godīgais un apzinīgais ir visbīsta-

¹ Var palūkot.*

² Saprotami un pierādīti. Tā te ir pilnīgi tukšu salmu kulšana.

³ Nē, tā jau tā lieta, ka nebij. Viņi bij bārdaini saimniekdēli un spēlēja dekadentus, tāpat kā taisīja dek. literatūru.

mākais. Jaunatne veselīga instinkta dēļ pati novērsās no klieudzējiem.]¹

Par Friča Bārdas dzeju:

Friča Bārdas dzeja ir ļoti maitājusi mūsu jaunatni, tās psihi, un tādēļ vajadzētu vairāk asuma, vairāk žults ielikt, runājot par to, un tas būtu pareizi un patiesība. Par to pašu F. Bārdas dzeju Andrejs Upīts saka:

«Vēl mūsu dienās ar patiku var atskatīties gan uz tukšo, bet visādā ziņā nekaitīgo, rotaļniecisko dzeju.» (89. lpp.) Ja nu ņemam atrauti vārdus par «sukuburiem», tā ir nevainīga rotaļa un var bērnus smīdināt, [bet te ir literatūru vērtētājs darbs un nevar uzņemt F. Bārdas dzeju kā tukšu, nevainīgu ziedu. Man bija izdevība salīdzināt F. Bārdas dzeju ar maldugunīm — uz tām roku nevar sadedzināt, tas nav bīstami, bet purvā gan tās var ievīlināt dažu ceļa gājēju. Un vēl tagad vienu otru jaunieši aizved turp.]*²

Andrejs Upīts, pieminot Viļa Plūdoņa darbu «Puķu fantāzija», saka, ka tas ir visīstākais dekadenta darbs, kas līdz ar to rāda dekadences traģisko stāvokli. Bet vai tad F. Bārdas izsmalcinātie, ekstravagantie, uz viņpasauli saasinātie dzejas tēli tādi nav? — Kopsavilkumā es nesaku, ka nevar izņemt kā formas darinājumu, kā rotaļu atsevišķi kaut ko laukā, bet vai tad tie nevelk uz to pašu dekadences purvu?

Par Plūdoni Andrejs Upīts saka: «Visas dekadentu grupas ražojumi dzejā un prozā izskatās vārgi un kropli aiz V. Plūdoņa «Puķu fantāzija» 1907. gadā, kas atklāj dekadences būtību visā tās traģiskumā.» (93. lpp.)

Jāatstāj arī citiem runātājiem laiks, es vēl gribēju nobeidzot piezīmēt pie sadales un atsevišķu nodaļu nosaukumiem. Daudz tur nebūtu ko iebilst pret autoru, lasot II grāmatu.

¹ Izliekas, it kā es būtu Poruku ieslavējis vai apstāvējis! Vietām liekas, ka Sokols neprot latv. lasīt.

² Par Bārdi var palūkot.*

Varētu runāt par atsevišķiem rakstniekiem, par kuriem, kā Skalbi, teikt, ka kļūst par tautas ienaidniekiem. Vai par Vili Plūdoni, kur vairāk par pieciem dzejoļiem pirms pusdienām nevar izlasīt, tur nav nekādu domu.

Runājot par sadalījumu, iznāk, ka no nacionālistiskā romantisma izkrit Aspazija, kas mūža beigās savā satīstības gaitā nonāca līdz nejēdzībai. Par to gan ir teikts I grāmatā. Rodas atkal tālāk jautājums, kāpēc šajā nodaļā ir ieskaitīts Jānis Ezeriņš, Pāvils Rozītis, man šķiet, ka tos tur likt nevajadzētu. Kāpēc? Tāpēc, ka, roku uz sirds liekot, domājot par to rakstnieku grūto pāraugšanas gaitu. Tā Jānis Sudrabkalns un daudzi citi pazīstami rakstnieki, kas nākuši no sīkburžuāziskās inteligēnces, nākuši caur daudzām liberālām svārstībām, politiskām kļūdām, ir nākuši caur aizraušanos ar formālismu. Ir taču zināms, ka Leons Paegle aizrāvās ar formālismu, un pa tādu ceļu ir nonākuši pie boļševisma, kā Sudrabkalns, kas ir kļuvis par boļševiku partijas biedru. Partija, kura neatdeva labākos pārstāvjus, izrāva tos no «Signāliņiem» un «Trauksmēm» laukā, kaut vai te jāmin Arvīds Grigulis, kas tika izrauts laukā. Lūk, bija buržuāziskā literatūra, bija tādi inteligenti, kuri nesasmērējās ar buržuāzisko nacionālismu un meņševistisko literatūru, un Ezeriņš un Pāvils Rozītis bija no šiem intelligentiem. Tāpēc ielikt tos šajā nodaļā diez vai būs pareizi.

Tālāk ir nodaļa «Kritiskais (vērtētājs) reālisms». Pareizs virsraksts. Arī E. Birznieks-Upītis ir vērtētājā reālismā iekšā. Bet, lūk, šī sadale starp divām grāmatām, kur Andrejs Upītis iesāk šo grāmatu kā pretmetu nacionālam romantismam un... iesāk ar Vili Plūdoni, pieliekot divas rindkopas, ka Veidenbaumam un Rainim ir iesācēja loma kritiskā (vērtētājā) reālismā. Es gribu vēl atkārtot, ka Raiņa cīņa ir Veidenbauma tradīciju turpinājums un nostiprinājums latviešu literatūrā.

Izkrit pats Andrejs Upītis laukā no šīs grāmatas tādā sadalījumā, kaut gan viņam ir ierādīta vieta tālāk, lasītājs tā

domā. Kaut gan it nekas nav nepareizi pateikts, bet pats sadalījums pārtrauc šo vienu vienoto¹ līniju.

Tāpat «Sociālistiskās tendences reālisms». Vai Rainim un Andrejam Upītim, vai viņu reālisms nav sociālistiskās tendences reālisms?

A. Grigulis. Sajā grāmatā ir paredzēts Andrejs Upīts. Ē. Sokols. Bet Rainis nav² tur, un no tā cieš visa grāmata, visas šīs grāmatas struktūras, jo kritizētājs reālisms, par kuru jau Jansons-Brauns un sevišķi Rainis uzstājās, ir ar noteiktu proletārisku tendenci Jaunās strāvas laikā.

K. Kundziņš. Iepriekšējie runātāji jau aizrādīja uz prof. A. Upīša grāmatas galvenajām vērtībām un arī daudziem trūkumiem, kuri ir labojami, ir vēlami. Tādēļ varēšu pavisam īsi dažus momentus, par kuriem nav izteikušies iepriekšējie runātāji, apskatīt.

Sī prof. A. Upīša grāmata ir liels ieguvums, tā ir īpatnēja grāmata, kuru nevarēja tādā veidā uzrakstīt neviens cits autors kā Andrejs Upīts. Tajā ir ieslēgta, sniegta plaša un gleznaina laikmeta ekonomiskās un sociāli kulturālās dzīves aina. I sējuma 45. lappusē ir rindas, dotas šim raksturojumam, un Andreja Upīša grāmata ir spožs paraugs, kā saistīt dzīves un literatūras aplūkojumu.

Andrejs Upīts, rakstīdams par lauku dzīvi, lauku dzīves apstākļiem, raksturo asās šķiru pretrunas un tēlo lauku dzīves apstākļus tik gleznaini kā literārā darbā. Redzam savā priekšā pelēko baronu, pie kura priekšstrādnieks var iet, tikai iepriekš rūpīgi kājas noslaucījis. Tur istabā mīkstas mēbeles, klavieres, gleznas ar Alpu skatiem, pretstatā tam saimes istabā kalpa bērns, ganiņš netiek pie galda laists, tas guļ uz salmu maišeļa un apsedzas ar zirgu segu. Redzam kalpones bērnu, kas piesiets šūpulītī pie kārts, un vējš viņu līgo. Tā Andrejs Upīts, gleznaini parādot lauku dzīves apstākļus un sociālos pretstatus, parāda attieksmes un rak-

¹ Nekādu līniju nepārtrauc.

² Rainis ir tur, kur viņš ir īstais revolucionārais Rainis.

sturīgos konfliktus, tipiskos tā laika konfliktus. Jā, mēs te sastopamies ar dzīves materiālu, kas atspoguļojās tā laika literatūrā, un iegūstam mērauklu, kā vērtēt tā laika literatūru. Andrejs Upīts dod mums pašu dzīves materiālu, parāda, kādi ir raksturīgie konflikti sabiedrībā, un pēc tam, izejot no šī materiāla, parāda, kā kurš rakstnieks ir spējis atspoguļot dzīvi — seklāk vai dziļāk.

Tāpat tālāk — dod milzīgi daudz kultūras vēstures materiāla, kas ir milzīgs ieguvums latviešu lasītājam un literatūras pētniekam, tas ir tāds, kas citur nekur nav dokumentēts, raksturo zemes fetišismu. Latviešu lauku buržuāzijai zeme kļūst par elku un dievekli. Rāda mums, kā dzimtmājas kļūst par augstāko ideālu. Visi šie fakti ļauj labāk izprast tā laika literatūru.

Vērtīgi ir tie materiāli, ko sniedz par tā laika rakstniecību, avīzniecību, rakstnieku un žurnālistu dzīves apstākļiem. Kāda loma bija laikrakstu redaktoriem, kas lielā mērā ar savām prasībām ietekmēja romānu un stāstu īpatnējo formu. Tāpat viss tas, ko Andrejs Upīts saka par sievietes stāvokli tā laika sabiedrībā, ir visa lielā dzīves pazīšana, kas ļauj Andrejam Upītim labi noraksturot literāros darbus un tēlus. Šie raksturojumi ir vērtīgi un dziļi pareizi. Minēšu tikai Blaumaņa «Purva bridējs» un «Ugunī» ar Kristīnes lielisko portretu. Minēšu Paļeviča lugu...

Sis darbs izpilda vienu no svarīgākām funkcijām, kāda ir literatūras vēstures grāmatai, viss te dzīvo, elpo, viss laistās krāsās. Andrejs Upīts runā par literatūras parādībām, par literatūras attīstības faktiem, literāriem tēliem kā dzejnieks, sniegdams spilgtus, neaizmirstamus priekšstatus, kurus mūžam citēs pētnieki.

Par Sudrabu Edžus patosu runājot, Andrejs Upīts saka, ka «uzsit starojošu strūklu», arī citur viss ir metaforām un salīdzinājumiem pilns. Analizējot Jāņa Sudrabkalna «Spārnoto Armādu», vērojam kompozīciju, kurai ir tēlaina uztvere. Andrejs Upīts raksturo visu krājumu, tematiski liekot spārnoto, karogoto, ugunīs mirdzošo kuģu motīvu.

Tā no Andreja Upiša grāmatas mācīsies literatūras pēt-
nieki un kritiķi mākslinieciskās analīzes paņēmienus. Ja mēs
tagad lielu vērību pievēršam īpaši tam, ko mēs esam beid-
zamā laikā mācījušies sakarā ar diskusiju par Jauno strāvu
un b. Staļina darbu par valodniecību, tad te mums ir pa-
raugs, kam maz līdzīgu leksikas bagātības ziņā, frazeolo-
ģijas lokanības un kupluma ziņā.

Runā par attieksmēm cilvēka dvēselē, emigranta iztēli un
atsvešību — tas ir elements, kas mums nav vienaldzīgs lite-
ratūras zinātnei. Ļoti spilgtā un tēlainā izteiksmē prot no-
raksturot atsevišķus autorus un viņu paņēmienus. Tā par
Andrieva Niedras literāro darbību saka: «Ķesteru vārdu māks-
la, kas kā siltas samazgas plūst pār lasītāja muguru.» Tāds
raksturojums savā spilgtumā un tēlainībā dziļi iespiežas las-
ītāja apziņā un uz visiem laikiem paliek atmiņā.

Tāpat Andrejs Upītis iecer literārus portretus. Ja izlasām
visu par Aspaziju, tad lasītājs ir ieguvis portretu.

Tā, biedri, esmu pakavējies pie dažiem vērtīgiem momen-
tiem latviešu literatūras vēsturē.

Tālāk aizrādīšu uz to, ka II sējumā, kas ir manuskriptā,
vispirms nepieciešams ietilpināt 30. gadu autoru aplūkojumā
dažus autorus. [Vispirms Vili Lāci,¹ kas nav aplūkots. Ne-
var būt pareiza ieskata, ja nav nemaz aplūkots Vilis Lācis.
Es nezinu motīvus, kamdēļ viņš palicis ārpusē, es domāju,
ka par viņu gribēts runāt nākamā sējumā «Latviešu pa-
domju literatūra».]* Bet Vilis Lācis devis tik daudz, ka viņu
atstāt ārpusē nevar. Ja ir aplūkots Jānis Grots, tad Vili Lāci
nevar atstāt ārpusē. Tāpat vajadzētu papildināt ar Eriku
Ādamsonu, kura darbu analīze ļautu saredzēt 30. gadu rak-
sturīgus dažus motīvus.

Tāpat, runājot par «Kreiso Fronti», «Signālu», «Trauk-
smi», ir nepieciešams sniegt šā grupējuma skaidru politisku
raksturu. Tagad paliek tāds iespāids — tieši tā arī pateikts:
«Kreisās frontes meklējumi bija neauglīgi.» [Patiesībā tur

¹ Padomāt.*

ir nopietnas politiskas¹ saistības, kuras vajag atsegt, un līdzās šim kaitīgajām politiskām ietekmēm]*, kuru varā atradās daži rakstnieki, jāparāda arī tā dziļā, auglīgā ietekme no partijas uz dažiem jauniem autoriem, kas atrada pareizo ceļu Padomju Savienības plaukstošā sociālistiskā reālisma literatūrā. Šī ietekme būtu te atsedzama. Un nevis tā, ka nesaprotot, anonīmi, tur nav minēta lielākā tiesa rakstnieku, kas tur darbojās.

[Es pievienojos tām domām, ka bija jāraksturo Arvīda Grigūļa, Friča Rokpeļņa² un Meinharda Rudziša literārās darbības sākumi, un būtu labi, ja varētu runāt par nelegālajiem izdevumiem. Tālāk būtu tāda vēlēšanās, ka precizētu dažas vietas terminoloģijas³ ziņā. Tā II daļā manuskripta 61. lappusē: «Čaks nepazīst nekādu sentimentalitāti un liriku,» — lasītājs šaubās, kā to uztvert.]*

Vai arī: «Grots pieskaitāms romantiķiem bez kādiem saka-riem ar literāro romantiku.» Tāpat arī: «Blaumaņa «Sestdienas vakars» ir melodrāma,» — kādā nozīmē? Tas nekļūst skaidrs.

Gribu pievienoties arī tam, lai II sējumā būtu runa par Raini, par Aspaziju, par viņu nozīmi, kaut arī viņi I sējumā aplūkoti. I sējumā lasītāji izjūt kā trūkumu, ka nav Poruka.

I sējumā Rainis un Aspazija, otrā sējumā vajadzētu dažus papildinājumus, kas ļautu iegūt 20. un 30. gadu literatūras ainu.

K. Krauliņš. Vārds Edgaram Damburam.

E. Damburs. Te jau iepriekšējie runātāji pateica ļoti daudz, daudz vērtīgu datu un daudz labu domu. /?? Ot-rādi — maz! /

Gribu debatēt ar Ēvaldu Sokolu. Viņš labi iesāka, bet vidū sajauc dažas lietas. Vai mēs A. Deglavu pieskaitām tikai sikburžuāziskiem rakstniekiem? Te jāizšķiras un jāpieiet tam

¹ Par «Kreiso fronti».*

² Jā vai nē?*

³ Pārlūkot.*

jautājumam vēsturiski. Ja viņš vienā sava laika darbībā devis kaut ko pozitīvu, tad par to jārunā.

Par Plūdoni. Mēs runājam par diviem Plūdoņiem, tāpat kā ir ar Gogoli. Gogolis kā «Murušo dvēseļu» autors un Gogolis kā murgotājs. Mums jāizšķir, kuri bija jau reakcionāri no paša sākuma kā A. Grīns u. c. Tā ir literatūras vēsture, un te jābūt skaidrībai, vai tos noklusēt vai par tiem tā minēt.

Pārējās Ēvalda Sokola piezīmes bija pareizas. /?/¹

Ja mēs runājam par Andreja Upīša «Latviešu literatūra» I sējuma otro pusi, tad vai tā ir latviešu literatūras vēsture vai raksti par literatūru? Ja tie ir tikai raksti par latviešu literatūru, tad, bez šaubām, Andrejs Upīts kā autors pasaka savas domas un nav jāprasa, lai viņš par Raini un Aspaziju runātu II sējumā, kaut gan viņš pirmā sējumā tos jau izsmēlis. Es domāju, ka autors to ir apzinīgi darījis, bet tas ir jānoskaidro augstskolai, kā to darbu lai uzskata. //

Man arī jāpiekrīt b. Bērcem, ka Andrejs Upīts savā darbā nedod vienādu pozitīvu un negatīvu spēku samērus. Piemēram, runājot par buržuāziski nacionālistisko romantismu, — tur ir vesela plejāde rakstnieku, pat kurus tur nemaz nevarētu ieskaitīt. Bet autors ļoti plaši viņus apskata. Tā Jaunsudrabiņa vērtējums ir dots plašs un dziļš. Par Antonu Austriņu atkal — viņš nav tikai anarhists, nav pieminēts viņa «Puišķans».

[Tālāk: «Kritizētājs (vērtētājs) reālisms». Te ietilpst Līgotņu Jēkabs ar Plūdoni, tālāk Jūlijs Pētersons, Pāvils Gruzna, Arveds Svābe. Bez šaubām, mēs pazīstam tos labi, kas darbojās «Domās» u. c. Marksistiskā kritika bija tad ar daudziem grēkiem.

Andrejs Upīts pasaka par Svābi, ka viņa pieeja ir nabadzīga, kaila utt. Bet vai Svābem vajadzēja maz tādu vietu veltīt? Tāpat Gruznam — varēja šos aprakstus īsināt.]*²

¹ Apliecina ar parakstu un štempeli.

² Tas jau ņemts vērā.*

Tāpat arī: «Revolūcijas /reālisma/ līdzgaitnieki». Par A. Gulbi kā rakstnieku nemaz nav ko minēt, viņš jau ir grāmatnieks. Viņš bija gan tas, kas izdeva revolucionāras grāmatas — kā Darvina «Sugu izcelšanās», Kautska rakstus u. c., tam sava nozīme bija. Tāpēc A. Gulbi šajā sakarā varētu pieminēt, bet kā rakstniekam labu darbu viņam nav.

Līgotņu Jēkabs — viņam ir bēdīgi slavēta loma latviešu literatūrā, tās vēstures gaitā, lai gan par viņa pirmo dzeju krājumu rakstīja atzinīgas atsauksmes, bet tālāk Līgotnis ir tāds kā skraidītājs, viņa stāstos arī nav nekā no vērtētāja reālisma, viņš ir daudz sliktāks kā A. Deglavs ar savu «Rīgu», tā no A. Deglava paliek mūsu literatūrā, bet no Līgotņu Jēkaba nekā. Līgotņu Jēkabs meklēja tikai materiālus labumus.

Arī par Jāni Ezeriņu es pievienojos Ēvaldam Sokolam. Bez šaubām, viņš nebija revolucionārais demokrāts, bet zināmi reālisma elementi viņa vienā otrā novelē bija, un stādīt viņu blakus pārējiem nacionālistiskiem romantiķiem diez vai derētu, kas kā Kārlis Jēkabsons un Ādolfs Erss nevarēja nekā dot un kuriem nekādu uzskatu un principu nebija un arī nevarēja būt, viņi centās, lai tikai ar literāro darbu varētu sist veikalu. Tas pats ir par Jaunsudrabiņu, kas savā būtībā ir nevis romantiķis, bet reālists, tā īpaši viņš parādās savā triloģijā. «Vēja ziedi» ir garāmejoša parādība. Tas, kas no viņa pozitīvs paņemams, un tas, ka viņš vēlāk kļuvis par tautas nodevēju, tas jāpasaka, tur nav ko baidīties, bet blakus likt Strālam un Jēkabsonam nez vai to vajadzētu.

Arī par Ersu varēja būt īsāk, pats autors jau to var labāk redzēt.

Par Annu Brigaderi un Jāni Pūruku. Man liekas, ka Annas Brigaderes vērtējums ir ļoti pareizs. Ēvalds Sokols par Annu Brigaderi prasīja, lai būtu vēl asāk pateikts. Man liekas, ka ir labi pasacīts — kura pati, nākdama no gājēju ļaudīm, kļūst par sīkpilsonisku rakstnieci. Te es varētu gan pieminēt tik daudz, ka par Annu Brigaderi ir drusku par daudz sacīts.

Par Poruku es izteikšu savas personīgās domas. Manuprāt, vai varētu parādīt Poruku tikai ar negatīvu nozīmi vien? Viņa stāstiņi «Kauja pie Knipskas», «Āsaras», «Matišiņš» parāda Poruku kā labu reālistu, vai tad tikai dekadentu vien? Man gribētos ar Andreju Upīti te debatēt. Vai tas būtu tikai tā, ka jaunatni būtu tikai negatīvi iespaidojis? Es esmu daudz lasījis Poruku, un tas mani nav samaitājis, bet pievērsis dzīves problēmām, var būt, ka arī Porukā ir vairāk kas pozitīvāks. Te vēl jāatstāj tiesības izteikties arī pašam autoram. Jāievēro, ka tas ir Andrejs Upīts, kas te runā. Šie Andreja Upīša raksti ir ļoti spilgti un mūsu jaunatnei daudz ko dos, sevišķi sākot ar 1920.—1940. gadu un skaitot vēl iekšā šīsdienas.

Mūsu augstskolu jaunatne pat tagad bieži saka — es labāk lasu vecos nekā jaunos rakstniekus, un te nu labi, ka Andrejs Upīts par Akurateru pasaka, kā tas paliek par buržuāzisko nacionālistu, kas necieta tautu, par tautu runāja kā par pūli, par kuru runāja ar zināmu riebumu. Kas tas ir? Tas ir jau fašisms.

Par buržuāziski nacionālās republikas literatūru. Teikšu dažus vārdus. «Autoritārā» iekārta — to tā Ulmaņa laikā paši viņi runāja, bet tomēr svarīgi būtu precizēt vairāk, izteikties precizāk.

Pievienojos pārējiem runātājiem, ka sieviešu nodaļa būtu lieka. Kāpēc izdalīt Ivandi Kaiju, Elinu Zālīti? Tās jau tāpat bija mietpilsoniskas madāmas, man liekas, ka drusku par daudz par to runāts.

«Nacionālistiskā progresa /protesta/ beletristika». [Šeit gribētos, lai būtu kas vairāk pateikts par nelegālo kustību un būtu tās literatūras apskats.]¹ Daudz jau viņas nebija, tas ir pareizi, jautās iekšā meņševiki, bet zināma loma bija, izauga jauni dzejnieki. Tā Meinhards Rudzītis, Fricis Rokpelnis dzejā kaut ko deva. Seit var meklēt zināmas saknes protesta garam. Tas jāņem vēsturiski. Plašas tautas masas

¹ Ko tad tie tajā laikā uzrakstījuši?

viņus nelasija. Bet tomēr to mēs tā labi redzam, ka laužas jau ļaudis literatūrā kā pozitīva parādība. Un šajā sakarā Plaudis nemaz nav apskatīts, tāpat vesela virkne citu dzejnieku. Bez šaubām, nāks III sējums, kur varbūt tagad iztrūkstošie būs pieminēti.

[Mums jātiek galā ar principu, kā to darbu uzskatīt — par literatūras vēsturi vai literāru rakstu krājumu.]¹

Par «Kreiso fronti». Tur Laicens jau ar visu savu kliegšanu, tas bija anarhisms, tāpat viņa polemika ar Andreju Upīti, tā nebija sīkas grupas lieta, tas bija pat vesels virziens, tas vilka nost no marksisma līnijas. Ja tā var runāt par «Signāliem» un «Trauksmi», tad te bija vadoņi, kuriem viņu līnija bija skaidra. Andrejs Upīts pats par Laicenu saka, ka nezina kad viņš ir pāraudzis. Pašam Andrejam Upītim buržuāzija arī pārmetusi, ka viņš it kā uz reizi ieņēmis literatūrā vietu kā revolucionārs, kas nav pareizi. Bet ar Laicenu ir tā, it kā viņš par revolucionāru būtu palicis vienā naktī. Te vajadzētu tad arī dot asāku vērtējumu.

«Ulmaņa laika literatūra». Tā būs mūsu jaunatnei ļoti interesanta, mazāk gan te ir parādīti starptautiskie apstākļi, bet viss tas, pats stils pilns ar asu ironiju, kas labi atsedz visas tās kliķes pamatus, atsedz to trubadūru milzīgo laizīšanos ap Ulmaņa svārku stērbelēm un slavinašanas bungu ribināšanu. Tas ir ļoti svarīgi, tik labi — kā šajā darbā — to jaunatnei parādīt. Varbūt vajadzētu parādīt drusku vairāk meņševiku lomu, nodevēju lomu un arī šo cīņu ar revolucionārajām masām.

[Un, kad Menders no saeimas tribīnes draudēja masas vest uz ielas, tad tā bija demagogija, masas bija aizmugurē citai partijai, kas bija pagrīdē un no kuras baidījās buržuāzija.] /?/

Te ir daudz rakstīts par Aleksandru Grīnu, par Sārtu.

¹ Nekādā galā tev, Edgar, nav jātiek.

² Kam viņš to stāsta? Kāds sakars ar manu darbu?

[Varētu pieminēt zīmīgākās parādības.]¹ Veroniku Strēlerti, Anšlavu Eglīti, Anšlava Eglīša prozu, kas bija talantīgs rakstnieks, bet pirmais aizlaidās projām uz «zonām». Savā laikā Grīns mēģināja viņus iztaisīt par jauniem ģēnijiem, tas formālisms bija tik tālu aizgājis no dzīves, ka ar dzīvi vairs nekāda sakara nebija. Gribētos, lai par formālistu grupu būtu kas vairāk teikts.

«Par sociālistiskās tendences literatūru». Trūkst Augusta Arāja-Bērceš² vārda. Viņam literatūrā nav liela loma, bet būtu labi, ja būtu vairāk atzīmēts, par viņu gandrīz nekas nav pateikts.

Andrejs Upīts ir devis tādu atsevišķu vācu okupācijas laika īsu apskatu. Te jau nu nav ko runāt, tik parādīt to visu kā riebīgu pagrimumu.

Tikai pašās beigās vēl man ir pāris piezīmes. Andrejs Upīts pareizi runā, ka, salīdzinot ar citu tautu buržuāziju, latviešu buržuāzijas literatūra bija ļoti nabadzīga. Bet te paceļas jautājums, vai dažus rakstniekus pieskaitīt pie buržuāzijas pārstāvjiem? Te autors nezina vai tā ir domājies, varbūt Blaumani, par E. Birznieku-Upīti, Pērsieti un vēlāk arī Jaunsudrabiņu, kas, neskatoties uz visiem maldiem un kūleņiem, nezina vai būtu pieskaitāms tikai pie buržuāzijas rakstniekiem. Īpaši Plūdoņa jaunības poēmas, tāpat Pērsieša stāsti — tur varētu runāt par kritisko (vērtētāju) reālismu, citādi būs tāds kā pārpratums, ka šos rakstniekus pieskaita tikai pie buržuāzijas rakstniekiem vien.

Vēl par Andreja Upīša darbu jāsaka, ka manas domas ir tādas, ka te ir darbs, kas pelna ievēribu³ ar savu īsumu un mērķtiecību, te katra rindiņa noskaņota ar kaujiniecisku garu. Mums vajadzīgi tādi darbi, kas saasina uzmanību, kas ir derīgi arī skolotājiem, kas virza mūsu jaunatni, lai tā nebūtu tikai tādā vērotājā stāvoklī vien. Pamatots darbs ir

¹ Man pietiek raksturīgāko, ideoloģiski spilgtāko.

² Arī Klusais.*

³ Patiešām pat «pelna ievēribu!»

veikts un dod ieskatu latviešu literatūras buržuāziskajā attīstībā, dodot iespēju mums saredzēt ir pozitīvo, ir negatīvo.

Gribētos aizstāvēt vienā vietā Andreju Upīti, kur prof. R. Pelše runā par buržuāzijas attīstības tempiem dažādos periodos.

Un tiešām bija pareizi Andrejam Upītim, ka pēc Stolipina reakcijas latviešu buržuāzija gāja uz augšu. Revolūcija bija sakauta, un buržuāzijai likās, ka viņa būs droša. Seit būs Andrejam Upītim pareizi, ka buržuāzija pārdzīvoja tādu kā uzplaukumu. Citādi būtu labi, ja varētu plašāk parādīt legālo un nelegālo strādnieku kustību, parādīt daudzās legālās biedrības, par ko jau Andrejs Upīts pats daudz jau rakstījis.

K. Krauliņš. Mūsu sēde ieilgst jau vairāk nekā četrarpus stundas. Mums nav nekāda pamata to sasteigt, jo runājam par Andreja Upīša nozīmīgo darbu, nozīmīgu skolām un nozīmīgu visos literatūras vēstures jautājumos. Tādēļ ir priekšlikums sēdi šodien pārtraukt un atjaunot ceturtdien pulksten 17.00 (5. jūlijā 1951. g. pulksten 17.00) šajās pašās telpās.

(3. jūlijā 1951. g. sēdi slēdz pulksten 21.30)

1951. gada 5. jūlijā pulksten 17.00

Latvijas Padomju rakstnieku savienībā
Rīgā, Kr. Barona ielā № 12.

K. Krauliņš. Turpināsim šodien b. Andreja Upīša «Latviešu literatūra» apspriešanu. Autors pats lūdz atvainot sanāksmi, ka neveselības dēļ viņš nevar piedalīties, bet, tā kā runas tiek stenografētas, tad ar tām iepazīsies pēc stenoграмām.

Kā pirmajam vārds docentam A. Grigulim.

A. Grigulis. Biedri, mēs jau otro dienu turpinām apspriest ļoti nopietnu zinātnisku darbu, kam ir liela nozīme latviešu literatūras zinātnē un kultūras mantojuma apgūša-

nas procesā. Tā ir Andreja Upīša literatūras vēsture jeb, kā viņš nosauc, «Latviešu literatūra». Ar pirmo sējumu jūs esat iepazinušies, II sējums vēl rokrakstā. Pāris vārdu par pirmo grāmatu, kas aptver laiku līdz 1905. gada revolūcijai. Šī grāmata ir visā visumā tāda, kas neizsauc sevišķi daudz strīdu. Grāmatai ir zināmi trūkumi un nepieciešami zināmi papildinājumi, lai to varētu izlietot skolas un studenti¹. Tur nav līdz galam atrisināta Jaunās strāvas linija, bet tur ir pamati, kas prasa tikai plašāk tos izvērst. Vispār es gribu aizrādīt uz trūkumiem, kas tur ir, pēc mana ieskata.

Vispirmā kārtā Andreja Upīša darba I daļas ievadā izvirza tēzi:

«Latvju zemes īpatnība ir tā, ka kapitālisma plauksmē savā pirmā stadijā šie vispirms skar lauku dzīvi un lauku ļaužu slāņus, izaudzēdama spēcīgu kapitalistisku lauku buržuāziju, kamēr latviešu pilsētnieciskās buržuāzijas nozāre tikai gadsimta pēdējā desmitā paspēj īsti uzplaukt un gūt plašāku vērienu un nozīmi tautas dzīvē.» Šīs tēzes pirmā puse ir, manuprāt, nepareiza², jo [nevar teikt tā, ka kapitālisms attīstās vispirms laukos Latvijā un ka Krievijā kapitālisms attīstās vispirms rūpniecības centros un lauki sekoja pēc tam.]³ Tēzes otrā daļa, ka latviešu lauku iedzīvotāju slāņus skar vispirms, tas ir pareizi, ka Latvijā plašākā iedzīvotāju daļa dzīvoja laukos. Tos, kas dzīvoja pilsētās, pirmos skāra kapitālisms, un intensīvāk tur kapitālisms arī attīstās, un tā tas bija arī Latvijā.

Otrais moments ir autora diezgan shematiskais lauku iedzīvotāju sadalījums: gruntniekos, rentniekos un lauku proletariātā. Šis iedalījums, kas labi mākslinieciski uzrakstīts, tomēr neizsmel visu un liek secināt, ka ir divi slāņi — buržuāzija un proletariāts. Viņš saka — gruntnieki, kuri jāsa-prot kā mantiski nostiprinātie, kas izslēdz mantiski nenostip-

¹ Tādam nolūkam man tas nav vajadzīgs.

² Manuprāt, pilnīgi pareiza.

³ To saka Grīgulis, ne es.

rinātos slāņus. [Ja nav šīs vidējās un trūcīgās zemniecības, nav pareizi raksturotas, tad rodas grūtības.]¹ Mēs zinām, ka zemniecība ir proletariāta sabiedrotais un, pareizi apgaismojot zemnieku dzīvi, tas dod diezgan stipru devu demokrātiskai nometnei.

Tālāk jautājums pēc buržuāziskās revolūcijas ir citādi traktējams. Lūk, tā zemnieku sadalījums nes zināmu shematismu, un tas grūtības izsauc arī tālāk II daļā sākumā, kur Andrejs Upīts runā par stāvokli Stolipina reakcijas periodā un jauno revolucionāro uzplūdu laikā. [Mēs nejūtam to zemniecības vitālo dzīvo spēku.²] Autors runājis par gruntniekiem, par lauku lielburžuāzijas slāņiem, kas bijuši arī buržuāziskās revolūcijas ienaidnieki, jo viņiem ērti un omulīgi patvaldības klēpī un mierīga sadzīvošana ar vācu baroniem.

Te jau b. Sokols savā referātā izteica vēlējumus par Jauno strāvu, es pie tā nepakavēšos.

Vēl I daļā iezīmējas Andreja Upīša tieksme klasificēt latviešu rakstniekus pēc zināmiem virzieniem un novirzieniem³, lai gan šeit tas vēl tik krasi neizpaužas, jo lielāko daļu pakārto romantismam un vērtētājam realismam, bet šādas tieksmes pakārtot pēc virzieniem vai novirzieniem izsauc briesmas radīt neskaidrības. Mans ieskats, ka pirmā daļa ir vērtīgs ieguvums studentiem un skolotājiem, kas dod lielu skaidrību literatūras laukā {no} 80. līdz 90. gadiem.

Jau pirmā grāmata liecina, ka Andrejam Upītim nav tendences dot literatūras vēsturi, kaut gan zināma sistēma ir, bet gan ir tieksme uz zināmiem monogrāfiskiem raksturojumiem. Lai izlietotu grāmatu kā palīg līdzekli skolotājiem, nepieciešamas recenzijas presē, lai skolotāji, kas lieto šo grāmatu, var orientēties pēc zināma publicistiska materiāla, jo tas ir vērtīgs un nozīmīgs.

¹ Apgalvot var daudz ko, bet vajag pierādīt.

² Nav ko just.

³ Pēc kā tad klasificēt?

II daļa, kas tagad ir rokkrastā un kuru tikai dos ražošanā. II daļa ir stipri sarežģīts jautājums dažu apstākļu dēļ.

I daļā Andrejs Upīts pasvītro Ļeņina tēzi, ka vienmēr ir divas literatūras — literatūra, kas kalpo ekspluatatoriem un ekspluatētiem. I daļa attaisno šo sadalījumu. Mēs redzam veselu virkni rakstnieku, kas ar saviem darbiem, darbību vai daļu no savas darbības kalpo progresam, dzīves attīstībai, revolucionārai idejai. Pie tam Andrejs Upīts pareizi prot atšķirt¹ šo masu, kas kalpo ekspluatatoriem, kam nav vietas kultūras mantojumā, un, ja ar viņiem saduramies, tad mēs zinām, ka mums ir darišana ar tautas ienaidniekiem — kā A. Niedru, Veinbergu u. c.

II daļā šī pamatprasība nav ievērota. // Grūtības šo pamatprasību ievērot rada tas apstāklis, ka autors pats kā kritiķis no 1905. gada revolūcijas ir vadījis šo progresīvo fronti, un, tā kā autors pats par sevi neraksta, vēl vairāk, viņš pat nemēģina konstruēt šo fronti, tad tādējādi nav ievērots šis princips II daļā, princips, kuru mēs uzstādām padomju literatūras vēsturei — saskatīt šīs divas literatūras un saprast līdz ar to, kas nāk kultūras mantojumā un kas tur neienāk.

[Kā es teicu, autoram galvenās grūtības ir tās, ka viņš pats ir centrālais organizētājs un cīnītājs, un, tā kā viņš pats par sevi noklusē viscaur, tad ir dabīgi, ka trūkst līdzsvara līnijas. Ir gan paredzēta nodaļa par Andreju Upīti, kas rakstīt uzticēta man, divas iespiedloksnes. Bet tāds divu nodaļu darbs, lai cik labi uzrakstīts, neatsvērs visu. Tam vajag iet kā sarkanam pavedienam cauri visai literatūras vēsturei.]² Šo prasību neattaisno arī tas, ja neuzskatītu šo darbu par literatūras vēsturi. II grāmata vēl vairāk salūst

¹ Glaimojoša atestācija! Pareizi, prot! — taču šo un to no Griguļa iemācījies.

² Diemžēl neprot vērtēt. Virzienu un rakstnieku aplūkojumos ir tā pati mana organizēšana un cīnīšana, kas toreizējās recenzijās un polemikās.

atsevišķās monogrāfijās, bet tomēr ne tā, lai neredzētu tām cauri ciņas liniju starp divām literatūrām. Vēl vairāk sa-
režģi šo jautājumu tas, ka daudzās jo daudzās nodaļās viņas
pietiekami skaidri neatdala,¹ neizvirza, kas katram rakstnie-
kam ir spēcīgs, nozīmīgs, netiek izvirzīti virs plāna, kas šo
autoru parādītu kā darbinieku demokrātiskā nometnē. Te
noder par piemēru Pāvils Rozītis.² Autors vienādi akcentējot
pakavējas pie virknes darbiem, neizvirzot skaidri virs plāna
par šo literatūru, ko tā devusi un kā kalpo tautai, tur tikpat
daudz rakstīts kā par viņa darbiem, kuri ir naidīgi tautai,
kā «Divas sejas» — tie ir naidīgi tautai. Viņa erotiskie darbi,
dzejoļi un noveles. Turpretim, kur Pāvils Rozītis kļūst par
mīetpilsonības atmasketāju, par korupcijas atmasketāju, tas
nodaļā ir noslēpts³ pārējā masā, un tāds pat trūkums ir vi-
sām nodaļām, kas vēl vairāk samazina skaidrās līnijas iz-
pratni.

Tālāk pārejot pie tā, kā autors iedala šos rakstniekus, šo
monogrāfisko materiālu. [Vispirmā kārtā te tieksme uz vir-
zienu terminoloģiju.⁴ Tā nerada pārpratumus, kaut gan viens
pārpratums ir: «sīkburžuāziskais naturālisms» — ko tas no-
zīmē?⁵ [Šī tieksme pakārtot virzieniem nav ne ar ko moti-
vēta, ir pretrunīga un nepalīdz noskaidrot, drīzāk gan otrādi,
rada pārpratumus. Es pievedīšu piemērus.]

Autoram ir 2. nodaļā «Buržuāziski nacionālistiskais ro-
mantisms». Seit pieder Brigadere, Poruks, Skalbe, Austriņš,
Krūza, Erss, Pāvils Rozītis, Jānis Ezeriņš, Eduards Vulfs.
Otrā nodaļā ir vērtētāji jeb kritizētāji reālisti, tātad reālisti,

¹ Ļoti skaidri izdala.

² Pārlūkot.*

³ Nekas nav noslēpts.

⁴ Tieksme uz terminoloģiju! Tieksme uz kasīšanas un krišana diletan-
tiskās pretrunās.

⁵ Tikai pirmā kursa students varētu prasīt, ko nozīmē sīkburžuāzi-
skais naturālisms.

kuri prot sabiedrisko spēku sadursmes izvērtēt: [Plūdonis, Birkerts, Pāvils Gruzna, Arveds Svābe.]* Es domāju, ka šo vārdu nosaukums vien var radīt šaubas: kāpēc Plūdonis ir kritizētājs reālists? Kāpēc Svābe ir kritizētājs reālists?¹ Turpretim Ezeriņš, Ādolfs Erss, Pāvils Rozītis ir romantiķos, kamēr mēs zinām, ka Plūdonis ir tipisks romantiķis, ka Svābem no reālisma nekā nav. Pie tam autors nedod motivāciju, kur šeit ir kritērijs, to mēs neredzam. Tad tālāk: reālisma līdzgaitnieki ir Kļaviņš Indulis, Apsesdēls, kur pēc labākās gribas reālismu viņu darbos nevaram saskatīt, // tāpēc šāds sadalījums par tādiem virzieniem, pie kam autors nedod pietiekošas motivācijas, — tas nepalīdz noskaidrot šos rakstniekus. Autoram vajadzēja dot motivāciju.²

[Tad vēl — kritizētājs reālisms — tas vēl ir saprotams virziens vai novirziens, tik no uzskaitītiem autoriem neviens nav kritizētājs reālists. Bet — buržuāziski nacionālistiskais romantisms ir diezgan problemātisks nosaukums.] // Kāpēc «buržuāziski nacionālistiskais romantisms»? Tas būtu: romantiķi, kuriem savas tendences, idealizē nacionālistiskas idejas, bet bažas rada tas, ka tie ir Jānis Poruks /?/, kuram nav nekādas nacionālistiskas tendences. Vispār Poruks te neiederas, ka ar savu darbību iekrīt pirms 1905. gada revolūcijas, un II daļa Andrejam Upītim rakstīta pēc 1905. gada revolūcijas. Tas ir vēl viens moments, kas Poruku atdala no visas šīs grupas, kurā viņš — Poruks — piesaistīts klāt.

Runājot par literatūru pēc 1905. gada revolūcijas, ir daudz grūtāk nekā par literatūru līdz 1905. gada revolūcijai, tāpēc ka pretešķības kapitālisma pasaulē paasinās, buržuāzijas gals nāk arvien tuvāk. Buržuāzijas šķiras instinkts liek aizstāvēt buržuāziju kā šķiru šiem buržuāziskajiem rakstnie-

¹ Tāpēc, ka viņš uzrakstījis «Mašīna», «Piens» u. c., Ezeriņš, Erss, Rozītis nē.

² Dod vairāk, kā vajadzīgs.

lkiem, un šeit ir saskatāma latviešu literatūras robeža¹, diezgan spilgti izteikta. Kur buržuāziskie rakstnieki neslimo par savu šķiru, kur buržuāziskais rakstnieks nav ieinteresēts ar saviem darbiem parādīt buržuāzijas eksistences tiesības. Viņš gan jūt, meklē izeju no pretešķībām, bet, kas notiek ar buržuāziju kā šķiru, viņam ir diezgan vienaldzīgi. Porukam ir vienalga, kas notiek ar buržuāziju kā šķiru, un tāpēc viņš var dot reālistiskus darbus, kas diezgan spēcīgi atmasko buržuāziju, blakus reakcionārajiem — ar visiem saviem «bāļajiem zēniem», «sirdsšķīstiem ļaudīm» utt.

Anna Brigadere jau spilgti uzrāda tieksmes aizstāvēt buržuāziju, un viņa cīnās par šo šķiru ar nagiem un zobiem, un līdz ar to tur ir apzinīgi viltojumi un meli un notiek pat pilnīgs tautas noķengājums. Lūk, šajā ziņā Poruka iesaistīšana romantiķu plejādē nav pareiza, kaut gan Poruks ir jāatmasko.

[Atgriežoties no Drēzdenes, Poruks deklarē savus principus, un to autors nav apskatījis. Autors nav uzsvēris pretešķības Poruka darbos. Lūk, pretrunas atklāt Porukā būtu ļoti zīmīgi, bet tāds autora spriedums, ka Poruks ir vienīgais un īstais dekadents, tas ir nepareizs. /?/ Bet Porukam ir otra līnija, mazāka, bet raksturīgāka, ko nevajadzētu pamest, bet saskatīt mūsu literatūrā.]

Tad tālāk autors runā par daudziem autoriem. Andrejs Upīts runā par daudziem rakstniekiem un izvērza ļoti sarežģītu problēmu, par kuru mums visiem jārunā līdzīgi, jo tā ir degošs jautājums.

Mums literatūrā priekšpadomju laikā ir virkne rakstnieku, kuri, ejot pa buržuāzijas reakcijas ceļu, kļūst par tautas ienaidniekiem, kuri nodod savu tautu, ir latviešu tautas ienaidnieki. Jājautā, vai šie rakstnieki nav ar to sevi izvīt-

¹ Kas par robežu?

rojuši¹ no latviešu literatūras vai {ir}. Vai mums, runājot par kultūras mantojumu, ir jārunā par to, jāraksturo šie darbi, pie kam ja šajā raksturojumā nozūd viņu noziegums. Tas nav viegls jautājums — tas ir grūts jautājums. Andrejs Upīts mēģināja uz to atbildēt, ar bagātiem faktiem parādīt viņu reakcionāro seju, un tomēr man liekas, ka Andrejs Upīts nav bijis konsekvents šajā ziņā un tāpēc vēl vairāk pavājinājis šo divu līniju sadursmi, ko parādīt ir nepieciešami literatūras vēsturē.

Andrejs Upīts dod šajās nodaļās Skalbi, dots Jaunsudrabiņš, Ādolfs Erss, Līgotņu Jēkabs, Jūlijs Pētersons, Pāvils Gruzna, Arveds Švābe, Ansis Gulbis, Cālītis, Zariņš, Veselis, Vecozols, Ieviņš, Ērmanis, Rihards Rudzītis, Arnis un vēl vesela virkne citu. Šie ļaudis ir tautas ienaidnieki, noziedznieki. Viņi ir katreiz piedalījušies vairāk vai mazāk latviešu literatūrā, izdarot noziegumu pret tautu, viņi ir sevi izsvītrojuši, viņi par noziegumu pret tautu ir represēti vai strādā vācu zonās ar angļiem un amerikāņiem — vai viņiem varam ierādīt tādu vietu mūsu literatūras vēsturē? Vietu, kas iztirzā viņu darbus. [Es domāju, ka šiem rakstniekiem nav vietas mūsu latviešu literatūrā. Viņi ir bijuši rakstnieki un kā cilvēki nodevuši savu tautu, un, ja ieskatāmies viņu darbos, tad varam saskatīt viņu noziedzību. Un, lūk, cienijamais rakstnieks Andrejs Upīts, kaut gan cīnījies ar viņiem, nav bijis pietiekoši konsekvents.]*² /?/

Tāpat tas ir ar fašisma dienderiem — Grīnu, Veseli u. c. Piemēram, kā skatīties uz to, ka Andrejam Upītim pašam nācies cīnīties ar Skalbi, — [iznāk tomēr, ka Skalbe ir labs rakstnieks, kuram ir «saldas stīgas» utt. Bet tā nav patiesība.] /!/

¹ Nē, nav. Viņi dzīvi tajā buržuāziskajā nacionālismā, ar kuru mēs vēl šodien karojam.

² Sajā rindkopas daļā pasvītrojumi gan ar zilu, gan sarkanu zīmuli, malā sarkana jautājuma zīme — *I. G.*

ši pasaku dieviņa, toga, ši zvaigžņu mantija bija tikai apsega, kuru apsedza tikai tādos mierīgākos periodos un kad arī lika malt «kaķiņu dzirnaviņām». Bet kur Skalbe bija 1905. gadā? Skalbe ir pirmais pārbēdzējs — «Ziemas Nakšu» redaktors, gara revolūcijas sludinātājs, revolūcijas nosodītājs. 17. gada Oktobra un Februāra revolūciju periodā Skalbe ir pielīdzināms slepkavam. Jūs lasījāt Skalbes «Mazās piezīmes»¹, kur viņš priecājas, ka komunisti tiek nošauti, un trīc un dreb, ka starp tiem nebūtu iemaldījies kāds sīkburžuāzijas pārstāvis. Vācu okupācijas laikā Skalbe ir vācu okupantu rokaspuisis, kuram samaksā par katru no revolucionārās cīņas takas atgrieztu dvēseli. Viscaur Skalbem pie pirkstiem ir latviešu tautas asinis, un tik pa starpām viņš maļ kaķiņu dzirnaviņas. Tas bija jāpasaka par Skalbi, un Andrejs Upīts nav konsekvents šajā ziņā. Un līdzīgi jārūnā par visu šo bandu.

Jaunsudrabiņš, nopietnākais rakstnieks šajā bandā, bet arī Jaunsudrabiņš šodien sēž zonās un par biezu naudas žūksni ir sācis rakstīt «Melno grāmatu». Vai tad mums ir tiesība paturēt latviešu literatūras vēsturē viņa «Balto grāmatu», vai tauta mums to piedos? Nekad.

Lūk, tāpēc Andrejs Upīts nav bijis pietiekoši konsekvents, lai to parādītu, lai parādītu visu šo bandu īstā gaismā, viņš, piemēram, par Gruznu runā kā par rakstnieku — par šo ķēmu, ākstu, degenerātu latviešu dzejā. Andrejs Upīts saka gan, ka Gruzna aiz gadījuma iekritis dekadences purvā, bet, kas bija, kas rakstīja par to, ka notiek orgijas ar sugas ķēvi, — tas bija Gruzna. Svābe — galvenais aģents, Jūlijs Pētersons — noziedznieks, kura komēdijām nav nekādas vērtības. Pietiek tos raksturot, [es domāju, ka Andrejam Upītim jāpastiprina konsekvence pret tiem cilvēkiem un jāpienaglo kā fašistiskā jūga vilcējiem, bet, bāžot tos kopējā maisā un

¹ Palūkot.*

viņus atmaskojot, tad pastiprināsies šis cīņas līnija, otrās literatūras cīņa, atmaskosies šī ekspluatatoru literatūra.] //

Andrejam Upītim ir brīnišķas vietas, kur viņš uz grauda ņem Andrievu Niedru un Annu Brigaderi, tur nevar stāvēt blakus.

Par Brigaderi, par ko esam runājuši, daudz kas ir noskaidrots, bet vēl ir daudz kas neskaidrs. Tā Brigadere bija gudrs cilvēks, un, kad runājam par «Princesi Gundegu un karali Brusubārdu», tur ir šķīstišanās caur ciešanām, jāiziet Golgatas ceļš, un tev būs šķīsta dvēsele — nevis pāraudzināšana. [Andrejs Upīts šajā ziņā to parāda un ir konsekvents šajā ziņā, nekonsekvents viņš ir attiecībā par citiem Brigaderes darbiem, kā jau Sokols aizrādīja.]

Jājautā tagad tā — ja mums ir tik daudz reakcionāru rakstnieku buržuāzijas periodā, vai mēs maz varam uzrakstīt literatūras vēsturi? Vai varam uzrakstīt literatūras vēsturi par šo periodu? Es domāju, ka mēs to varam, Andrejam Upītim uzrakstīt to ir visgrūtāk, tāpēc ka viņš pats ir demokrātiskās frontes vadītājs, un, kad viņš pats sevi nosvītro nost, tad nekas it kā tur nepaliek pāri vairs ievēribas cienīgs. Andrejs Upīts, kad Rainis aiziet emigrācijā, pārņem cīnītāju vadību, bet Andrejs Upīts nav viens, līdz ar Andreju Upīti ir plaša reālisma fronte, kas izaudzināja Andreju Upīti: Apsīšu Jēkabs, Kaudziši, Zeiboltu Jēkabs, pat Saulieti var minēt. Tādas pašas demokrātiskās literatūras tradīcijas aug un pastāv pēc 1905. gada revolūcijas. Saprotais, nevar uz reizi rasties daudz tādu rakstnieku, kādi mums ir Rainis un Andrejs Upīts, bet tie nav vienīgie. Puškins varēja būt tikai tāpēc Puškins, ka viņam apkārt bija vesela rinda mazāku rakstnieku, kas elpoja to, ko elpoja Puškins, un es domāju, ka mūsu literatūrā Andrejam Upītim vajadzēja visu šo otro daļu cauri virzīt šīs revolucionārās un demokrātiskās frontes darbību, viņai nav daudz to darbu, bet viņa pastāv — ar diskusijām, ar atsevišķiem izdevumiem, nelegālo presi. Tā, piemēram, tikko Maskavā iznāca «Revolucionārā poēzija», kas aptver periodu 1909.—1917. g.

Tur ir Gorkijs, un tur ir uzņemti tādi rakstnieki, ko mēs dzirdam pirmo reizi. Vai latviešu literatūras vēsturē nav šīs frontes? Andrejs Upīts ir šīs frontes vadītājs, par Robertu (Pelši), par Antonu Birkertu varēja dot vairāk lapas puses.

Vai nav jārūnā par «Izglītību», par Andreju Upīti, par savu «Vārdu», kam bija milzīga nozīme, par Jansonu-Braunu, par to, kā marksistiskā kritika tiek pie skaidrības, kā Jansons-Brauns kritizē Robertu par viņa kļūdām, — viss, kas auga un viengabalaini cīnījās pret reakciju.

Kaut vai, runājot par pašu Andreju Upīti, — izvirzīja tādā lieliskā pozīcijā, kādā pat Rainis nebija, un tur pastāvēt reakcijas periodā — tas ir grūtāk, kā stāvēt revolūcijas periodā, bet arī Rainis tur ir ar saviem «Virpuļu kalendāriem». Tur ir Sudrabu Edžus, Eferts-Klusais u. c. un piesienas Sudrabkalns un Vilis Lācis ar savu «Zvejnieka dēlu». Sī fronte ir, viņa pastāv, bet Andrejam Upītim grūti parādīt šo fronti, jo viņš ir šīs frontes ģenerālis un komandieris, bet, tā kā to neparāda, līdz ar to šīs otrās frontes, šīs otrās linijas grāmatā nav.¹ Nav visai skaidri, lai mēs to saprastu, kas nāk mūsu kultūras mantojumā un kas ne.

[Nezinu, kāpēc Andrejs Upīts vispār maz apstājies pie literatūras diskusijām. Manuprāt, literatūras diskusijas — viņš ar vienu vārdu piemin diskusiju par Aspaziju, kas sākas ar Vainovska rakstu «Dzimtenes Vēstnesī», kas atmasko Aspaziju kā renegāti 11. un 12. gad{os}. Tādas diskusijas ir daudz.] Raksturīgas ir paša Andreja Upīša diskusijas, tās ir maz izceltas, tas dotu labu raksturojumu literatūras cīņām un ļautu saredzēt, uz kāda pamata veidojās literārie darbi.

Par daudziem rakstniekiem ir uzrakstīts lieliskā stilā, kā to spēj tikai Andrejs Upīts, ir, nu, tikai par Plūdoni atskaitot, ka neredzu, kā var viņu ierindot kritizētājos reālistos. Šķiet, ka kāds rakstnieks pieskāries sabiedriskām problēmām, tad viņš ir reālists, neprasot, kādas attieksmes viņam ir pret

¹ Un kā vēl viņa ir!

dzīvi, vai šī attieksme ir romantiska vai reālistiska. Tāds kritērijs ir īpatnējs, autoram ir tiesības palikt pie tāda sadaļējuma, bet mums ir tiesība to nepieņemt, ja tas nav motīvets tajā grāmatā.

Tajā grāmatā ir daudz laba, es par to nerunāšu, dota interesanta literatūra, to var lasīt no viena gala līdz otram ar vislielāko interesi.

Kas vēl neapmierina Andreja Upīša darbā? Andrejam Upītim ir ļoti skaistas nodaļas, kas raksturo sabiedriskos apstākļus, tādas starpnodaļas [bet neapmierina nodaļa, kas ir ļoti svarīga, proti, tā nodaļa, kas raksturo buržuāziskās Latvijas tapšanu. Vispirms tur ir faktu kļūdas /?/, nav pietiekoši parādīts. Nav pietiekoši parādījis savu daiļradi, to Andrejs Upīts šajā grāmatā it kā nolīcis pabeņķi. Bet, kur teoretiski tas jā dara, nav spilgti parādījis tās imperiālistu pretešķības /!/, kas pastāvēja starp Antantes valstīm un Vāciju un ka šo pretešķību rezultātā bija šī vajadzība, ka varēja rasties tāda buržuāziskā Latvija, parādīt, ka tai pašai nebija spēka.]¹

Pašai 30 zaldātu — viss bija Golca karaspēks. Vāciešiem tad viņa bija vajadzīga, tad viņa bija vajadzīga amerikāņiem — lūk, kāda ir šī imperiālisma mezglu līnija.

[Pamatlīnija ir pareiza, bet nav atklāts tas vēsturiskais moments — kā rodas šī buržuāziskā Latvija].² No žēlastības viņa rodas, no žēlastības viņa dzīvo tālāk. Līdz ar to būtu skaidrs viss tās reakcionārais sejs — šai reakcionārai bedrei, kas rodas. Te jau runāja par to referenti, teica, ka dažas vietas nav pietiekoši apgaismotas, nav pietiekoši apgaismoti meņševiki un daudz vietu gan ir, kur tas ir spilgti, tas ir, bet vietām mazāk spilgti. Man liekas, ka b. Bērce aizrādīja, ka šī partija tik bēdīgi beidz, kurai tik lieli nopelni, — Bērce to teica.

¹ Kas par mulķīgu grābstīšanos.

² Varbūt tur der kādu rindu pielikt.*

Tad Sokols jau runāja par to, ka nav pamatots «Sociālistiskās tendences reālisms». «Sociālistiskās tendences reālismā» ir paredzēts arī pats Andrejs Upīts. Bet šajā «Sociālistiskās tendences reālismā» atkal ir veseli ūnikumi /!/ ar šo iedalījumu. Andrejam Upītim, es domāju, vieta ir daudz agrāk — kritizētājos reālistos. Tā «Sociālistiskās tendences reālismā» ir E. Birznieks-Upītis, tur ir Leons Paegle. Vai tad Paegle ir reālists? Viņš savā prozas darbā gan cīnījās, bet nenonāca līdz tam. Sudrabkalns? Man bija pārsteigums, ka romantiskā grāmata «Spārnotā Armāda» pieskaitīta reālistiskām. Grots? Tāpat. Tā šis iedalījums pa virzieniem un pavirzieniem, tas nav izdevīgs, tas nevar dot pietiekoši eksaktu norobežojumu, jo latviešu literatūrā, atskaitot pašu Andreju Upīti, tas savijās ciešos grodos.

Tas pats, ko Andrejs Upīts konstatē 90. gados, tas pats ir jākonstatē tālāk, tāpēc sadalījums pa virzieniem un pavirzieniem nevar skaidrību dot. [Andrejs Upīts ir skops motivējums, šis motivācijas trūkst.]

Es jau tā daudz laika aizņemu, es gribu vēl pāris vārdus. Nē, īstenībā ar to es varētu beigt. Es domāju, ka Andrejs Upīts veicis lielu darbu un pirmām kārtām I daļa jānovērtē kā nozīmīga parādība, bet II daļā ir nepieciešams skaidrāk izšķirot to materiālu, kas paliek kultūras mantojumā, un to, kas jāiemet atkritumu kaudzē. Nevar paiet garām Švābem, Skalbem, Jaunsudrabiņam — sabiedrība par viņiem interesējas, atbilde ir jādod. Tāpēc pareiza ir tā atbilde, ko Andrejs Upīts dod par fašistisko buržuāziju, par fašistiskiem barvežiem, tāda pat atbilde jādod par visu šo kompāniju. Pārējo darbos jāatzīmē pretešības. Izvirzīt skaidri, kas paliek un kas ir reakcionāri darbi, tādējādi skaidrāk nospraužot šo divu literatūru cīņu un tās līnijas. Literatūra, kas kalpo ekspluatatoriem un kas kalpo tautai, jo kultūras mantojumā ieiet tikai tas, kas kalpo tautai.

Andrejam Upītim ir lielas grūtības, jo viņš pats ir cīnītājs, es domāju, ka vienas nodaļas ievietojums, divas iespied-

loksnes bieža nodaļa Andrejam Upītim, tomēr bez tā vēl jāpadomā, kā parādīt, atsegt to fronti, kas cīnījās kopā ar viņu «Vārdā», «Domās» [tā «Svari»¹ 1906. gadā šie seši numuri, kur jābrīnās, kā reakcijas periodā mūsu biedri varēja ar tādu drosmi strādāt.]* Lūk, kā krievu biedri patreiz sastāda par to antoloģiju.

Andrejs Upīts nebija viens, viņš bija varenākais, gigants šajā frontē, lūk, tāpēc Andrejam Upītim jāpadomā, kā vairāk parādīt, kā šī fronte pastiprinās, jo viņi gāja kopā ar tautu un aizstāvēja tautu. Es domāju, ka tik lieliem talantiem kā Andrejs Upīts tas nenāksies grūti, kas pats komandējis, kas pats stāvējis uz komandtiltiņa un kas nebija nekad noguris. Man būtu tāds vēlējums autoram, ka tas nerādīs arī tādas lielas grūtības, un tas viss izpeldēs spēcīgāk virsplānā un mēs iegūsim vērtīgu darbu mūsu literatūras vēsturē.

K. Krauliņš. Vārds b. Darbiņam.

O. Darbiņš. Par I daļu runājot, man liekas, jāpaliek pie tās patiesības, ka mūsu dienu bargākais kritiķis un recenzents ir padomju lasītājs, un pēc I daļas iznākšanas lasītāji ir izteikuši par to tikai pateicību, ar nelieliem izņēmumiem.

Runājot par abām grāmatām, te pavidēja domas, kā tās vērtēt. Vai tā ir literatūras vēsture vai raksti literatūras vēsturei; literatūras vēsture tā nav, tā paliek «Raksti literatūras vēsturei» vai, kā izsakās, «Esejas literatūras vēsturei», kā Damburs izsakās. Pozīcijas paliek vienas un tās pašas, proti, marksistiskās pozīcijas.

Nu, lūk, tagad ir jautājums, ja pozīcijas ir pareizas un ja ir iebildumi, tad autoram šajā apšaudē kaut kas traucē /?/, kas nedod iespēju izdarīt apšaudi pietiekami tēmīgi. Otrs ir, ka viens no šo grāmatu galveniem uzdevumiem ir cīņa pret buržuāzisko nacionālismu, un arī te var spriest, ka I grā-

¹ Mazliet jāpapildina.*

mata un II grāmata, kad tā būs laista klajā, būs veikusi lielā mērā šo uzdevumu, jo buržuāzijas elki lielākā daļā būs no saviem postamentiem nogāzti.

[Līdzšinējo pārrunu gaitā šajās divās dienās ir grūti neskart vēlreiz vienu otru jautājumu, un tā ir radušies mezgla jautājumi, kurus nevar apiet, un viens no tādiem mezgla jautājumiem ir šīs literatūras vēstures iedalījums un sakārtojums. Man gribas pieskarties te tāpēc, ka manas domas ir tās, ka tas ir svarīgākais jautājums un tas ir tas, kas izsauca visas pārējās nelaimes.] ¹ /!/
..

Ir bijis jautājums, ko tad darīt? Vai šķirot laiku? Vai šķirot cilvēkus pa grupām? Vēsture prasa šķirot laiku, bet tagad ir noticis, ka ir sadalīti rakstnieki zināmās grupās, un tas rada šīs grūtības un loti nepateicīgas grūtības, un, lūk, apskatot tos pāris jautājumus, kas te radās — kāpēc tas ir un atkal kāpēc tas nav — kāpēc Sudrabu Edžus un E. Birznieks-Upītis ielikti pie gruntniekiem? Lūk, ja būtu ņemta vēsturiskā plūsma, tad izvēle būtu organiski izsaukta, tad būtu bijis skaidrs, vai tāds Mežsēts ir vajadzīgs vai ne, [bet, ja ir sadalīts pa plauktiņiem, tad var ielikt Mežsētu arī, ja ir pie rokas. Tad būtu arī istā vieta Sudrabu Edžum un E. Birzniekam-Upītim, tad būtu vieta Grigulim, Plaudim u. c., par kuriem pagājušo reizi jau bija runa, un tad at-kristu arī tie sieviešu stāsti.] ² /?!/
..

Arī loti neizdevīgi, ka Austra Skujiņa nolikta blakus Birutai Skujeniecei. Tas ir viens, kādēļ man gribas pasvītrot, ka iedalījums ir par launumu visam darbam un tas traucē parādīt to, ko īsteni vajadzētu.

Otrs moments — vietām pārliecīgais miermīlīgums², /!/
kas nebūtu saskaņojams ar autoru Andreju Upīti — «Ušņu

¹ Situācija, kādā runātāji iedomājas grāmatas autoru! Izteicieni, kādus te lieto!

² Vēsturi neraksta lamājoties.

dūrēju», «Ušņu duramā» autoru un kaujiniecisko kritiķi, un vietām ir nevajadzīgs objektīvisms negatīvā nozīmē, kur īpaši iet runa par laikmeta raksturošanu un buržuāziskās valsts tapšanu, b. Grigulis to jau minēja. Kaut gan pats autors vienā teikumā labi pasaka par buržuāzisko Latviju, tad pārējās vietas to ar savu neattaisnojamo mieru klusina. «Buržuāziskā Latvija ienāca Rīgā pa ļaužu asinīm nolaištām ielām,» saka Andrejs Upīts, un tas ir labi pateikts. /Tātad ko vēl?/

Tālāk, kā jau iepriekš minēja, te ir runa par «pavasari»¹, kas te nemaz neiederas, jo ar «pavasari» asociēt ir ārkārtīgi grūti. Un ja nu vēl pār buržuāzisko Latviju bija Lombard-banka, «Zelta Lats», kas aplaupīja noguldītājus. [Autors par to saka tā: «Tad direktorus ievietoja cietumā un tiem nācās sēdēt Centrālcietumā.» Tas nav raksturīgi, tur nevaram teikt: «Lielā skaitā,» — un tur pavīd šajās rindās miermīlīgums un nevajadzīgs objektīvisms.] /?/

Minēsim citu vietu, kur buržuāziskā republika nosveras uz Vakareiropas pusi: «Nacionālistiskā² pašapziņa prasīja robežošanos no Padomju Krievijas,» — ne jau pašapziņa, bet īsts šķirisks, dzīvniecisks naids bija tas. Tāpēc, runājot par buržuāzisko Latviju, būtu labi, ja būtu parādīta buržuāziskās Latvijas lejupeja — un ne tikai tādēļ vien, ka budzis nevarēja dabūt laukstrādniekus, pietrūka leišu un poļu laukstrādnieku, [tā tikai viena puse, bet tas, ka bija atrautība no dabīgā kaimiņa, Krievijas.]³ Bez tam arī jāsaka par ekonomisko krīzi, kas kopā ar atrautību bija tas cēlonis un dzinējspēks, kas nodzina lejā republiku, bet nevis tas /arī tas/, ka nevarēja dabūt poļu un leišu laukstrādniekus.

¹ Vai tad buržuāzijai tad likās rudenis esam?

² Ar pāris vārdiem papildināt.*

³ Vajadzētu ieskatīties rokrakstā un nemēģināt uztiept to kā neesošu, kas tur kārtu kārtām sacīts.

Tad kādā vietīņā ir sacīts par šīs buržuāziskās republikas gadiem: «Radās mēneša un nedēļas žurnāli visām praktiskām dzīves vajadzībām darbam un gandrīz katrai organizācijai.» Tas būtu /tas ir!/ jauki, ja tas tā būtu, [bet 1936. gadā iznāca 154 žurnāli, bet 1/4 daļa bija reliģiska satura, «svētdienas riti un vakari» u. c. tamlīdzīgi.]^{*1} To vajadzēja parādīt, un, protams, nevar piekrist, ka iznāca bezpartejiski žurnāli, protams, tas tā nebūs precīzi pasacīts.

[Redakcionālas dabas labojumi, atstāti negludumi atstāj iespaidu, ka nav pietiekami partejiski šis posms parādīts.]² /?/

Lūk, aizrāda autors, ka: «No divām cara gubernām tika par trīsvaldību republiku,» — tas ir dzēlīgs teikums, bet turpat tālāk ir par kultūru pateikts pavisam miermīlīgi.

Trešais pamatjautājums, proti, [meņševiku lomas nepareizā parādīšana.] Pirmais jautājums ir tīri terminoloģijas jautājums. Ja jau I grāmata ir par buržuāziski gruntniecisko literatūru, ir jau pareizi, ka nosauc par «gruntniecisko», lieto taču vārdus — kā «gruntnieku meitas».

R. Pelše. Zemgalē saka «saimniekmeitas» un tautasdziesmās arī tāpat.

O. Darbiņš. [Un, ja labi padomā, šis gruntnieks vairs neko negroza, būtu labāk,³ ja dots mums būtu «lauku buržuāzija».]

Tāpat vajadzēja arī būt II grāmatā autoram konsekvēntākam ar meņševiku apzīmējumu, un šis vārds «Sociāldemokrātu strādnieku partija», kaut gan lietots pēdējās, var ienest

¹ Pieminēt par reliģ. žurn.*

² «Redakcionālas dabas labojumi» un «nepietiekams partejiskums»? — kāds te tikai aizprātams pieejams sakars?

³ Sliktāk un nepareizāk būtu. Lietas nav jāpārkrusta mūsu valodā, bet jāsauc tā, kā tās sauca viņu laikā.

sajukumu¹ un pārpratumus. Nu, lūk, runājot par meņševiku neatmaskošanu un nodevēja lomas parādīšanu, varu minēt gadījumus, ka tas kļuvis par mezgla jautājumu. Taču te nav jārūnā par meņševiku lomu, kas tiem ir tagad vai kur citur — kā Somijā. Te ir jānoliek šis vārds istajā vietā. Tā, runājot par buržuāzijas lomu, nepietiek ar to vien², ja pasaka, ka kopā ar Ulmani aizmuka uz Liepāju.

Ir kādā vietā sacīts, ka neviens ar viņiem nekonkurēja pirmajās saeimas vēlēšanās, būtu vēl te jāpasaka, ka konkurenti bija noslīcināti asinīs. /Nekas nebūtu bez tā, kas jau sacīts./

Tālāk par agrārreformu buržuāziskā Latvijā — nav parādīta meņševiku loma tajā /ir parādīts/, bet vajadzēja parādīt, ka agrārreformā bija kopīga fronte pret komunistiem. Un par fašisma nodibināšanos, iznāk pat, ka meņševiki ir cietēji, /ko iespundē aplokā, tie ir cietēji/ un minēt to, ka Džilļeja pārvērtās par «Bezdzibeni», to nebija vajadzīgs nemaz minēt, jo mēs zinām, ka šodien viņš ir patiešām bezdzibeni.

Par tautas nodevējiem nav vairāk ko pieskarties, man liekas³, ka te pats autors jau teica, ka tas ir vēl pārrunājams un līdz galam nav vēl atrisināts. Ir tiesa, ka noklusēt Švābi nav vajadzīgs, arī partija savus ienaidniekus nenoklusē, bet sakauj ideoloģiski, un tā arī te tos vajadzētu tāpat kā utis Latvijas miesā paņemt un nokaut, lai tikai paliek neliels slajpums.

Te patiešām tā tikai varēs darīt, ka katris ir jāparāda, jāparāda tā istā lomā, un tā viņi jānobeidz.

Vēl ir nedaudz runāts, ka pietrūkst pretspara frontes, ka patiešām gaužām maz rādīta revolucionārā ciņa⁴ buržuāzis-

¹ Pēdiņas burž. Latvijas laika «strādņ. partijai» var ienest tikai vislielāko skaidrību.

² Pilnīgi pietiek, kā punkts uz «i».

³ Nevis liekas, bet pāra reižu (A. Upīts domu nav pabeidzis — *J. G.*).

⁴ Tas ir ievads latv. padomju lit. vēsturē.

kās Latvijas laikā. Vajadzēja parādīt Komunistisko partiju pagridē. Kreisie arodnieki pieminēti maz. Vajadzēja runāt par «Cīņu» šajā laikā, bez «Cīņas» to nevar, nevar bez tās raksturot pareizi to laikmetu. [Tāpat jāparāda «Vienības» vieta, jāparāda «Darbs un Maize»]*1, tad, lūk, šī fronte radīsies, tas taču tā bija. Ja tā viegli paiet tam visam garām, tad rodas tukšums vienā flangā, kas nebūt nav tiesa.

Vajadzēja parādīt to literatūru, kas tajos gados radās Maskavā, kaut paskatīsimies Salenieku² /?/ u. c. tamlīdzīgus.

Un beidzot par attieksmi pret «Kreiso fronti», te būs viena nedroša vieta — un proti, ka vajag atdalīt «Kreiso fronti» no Laicena. Ne pilnīgi atraut, bet ne tā, kā tas patreiz ir sniegts. /?/ Un tālāk nāk «Kreisā fronte», «Trauksmes un signāli», man liekas, ka tā ir vārīga vieta. Un pirmais teikums jau te ir par Linardu Laicenu kā «Kreisās frontes» komandieri.

Man liekas nepareizi, ka Linardu Laicenu, kas tiek saukts par «Kreisās frontes» komandieri, tā piemin, man liekas, tas nav pareizi un tā nav latviešu «Kreisā fronte» vien, tā ir literatūras strāvojums, kas bija novērojams arī Padomju Savienībā, un Linardu Laicenu uzskatīt par komandieri nebūs pareizi³. Un, ja Linardu Laicenu atņemsim nost, tad būs labāk. Citādi rodas neskaidrības, un taču jāatceras arī tas, ka autors min, ka pret «Kreiso fronti» ir bijuši vērsti partijas CK lēmumi un ka tie Linardam Laicenam aizgājuši garām un tas viss ir bijis neražīgs, un ka «Kreisā fronte» strādnieku kustībā nekādu pieņemumu nav atstājusi. Man liekas, ka «Kreisā Fronte» bija kreisās strādniecības /tā tur

¹ Var pieminēt, lai gan ar literatūru tam tieša sakara nav.*

² Grīgulis teiktu: represēti, vajag tēlot kā tautas ienaidniekus. Tā Darbiņš domā?

³ Latviešu kreisai fronteī — būs absolūti un ar uzviju pareizi.

nav redzama, tikai Laicens / legālais žurnāls, kuru varēja cīnīties pret buržuāziju. Ja runājam par literatūras formām, es nevarēju atrast nekāda lēmuma no CK. Ir lēmums no 1925. gada un no 1932. gada, tad par «Kreiso fronti» lēmumam ir jābūt starp šiem diviem lēmumiem. Tā lēmumā «Par partijas politiku daiļliteratūras laukā» KK(b)P CK 1925. gada 18. jūnija rezolūcijā lasām: «... 13. Pareizi izdibinot literatūras strāvu sabiedriski šķirisko saturu, partija kā tāda nebūt nevar pieslieties kādam vienam virzienam literārās formas laukā. Vadot literatūru visumā, partija tikpat maz var atbalstīt kādu vienu literatūras frakciju (klasificējot šīs frakcijas pēc uzskatiem par formu un stilu) ...»

«... 14. Tāpēc partijai jāizteicas par dažādu nogrupējumu un strāvu brīvu sacensību šajā laukā. Jebkurš cits jautājuma atrisinājums būs kancelejiski birokrātisks pseidoatrisinājums. Gluži tāpat nav pieļaujams ar dekrētu vai partijas lēmumu piešķirt kādai vienai grupai vai literatūras organizācijai legalizētu monopolu uz daiļliteratūras ražošanu un izdošanu ...»

Es sapratu, ka ir bijusi dota brīva iespēja formām sacensties, lai pēc tam ap 30. gadiem izveidotos jauna sociālisma metode, un LEFA radītājs bija Majakovskis, un, saistot «Kreiso fronti» kopā ar Linardu Laicenu, — vai tas būs pareizi, jo pārējie izdevumi arī spēlēja pozitīvu lomu strādniecības cīņā, un ar kopēju virsrakstu šī kopējā loma tiek pilnīgi izslēgta, un vai būs pareizi, ka «trauksmi» un «signālu» rakstīsim ar mazajiem burtiem. Kas «Trauksmē» un «Signālā» bija diletantisks, par to jau viņus per, bet vai te nevajadzētu saskatīt jauno, dzimstošo. Jaunais dzimst mokās, un tie žurnāli atradās meņševiku rokās, un tā jaunajam bija grūtības tapšanā, un, ja atceramies vēl, ka visi tie «Ritumi», «Daugavas» un «Sējēji» nogājuši dibenā, bet no «Trauksmes», no «Kreisās frontes» mums nācis Balodis, Grigulis, Plaudis. E. Sokols. Pateicoties tam, ka partija izrāva viņus no meņševiku bodītes.

O. Darbiņš. Tātad parādot to lasītājam, izdosies saskatīt šo fronti un otro ciņu,¹ kas pagaidām tajā grāmatā trūkst.

Man liekas, ka iespējams būs sakārtot grāmatu un laist klajā, un, turpinot Ē. Sokola figurālo salīdzinājumu, varam teikt: tīrums ir uzarts ar astonlemešu arklu, bet, stūros apgriežot, ir palikuši neuzarti gabaliņi, kas vēlāk citiem būtu jānobeidz, un tas rada vēl dažas neskaidrības. /!/

Lūk, tas ir viss, ko gribēju teikt un piezīmēt.

K. Krauliņš. Pārtraukums desmit minūtes. Pēc pārtraukuma debates, lūdzu debatēs pieteikties rakstiski.

(Pēc pārtraukuma)

Turpinot mūsu darbu, pāriesim pie debatēm, vārds b. Vilsonam.

Debates

A. Vilsons. Manā rīcībā bija darba I iespīstā daļa, kas aptver laikmetu no 1885. līdz 1905. gadam. Bet ievadā datējumi ir citādi — no 80. gadiem līdz revolūcijas beigām, līdz 1907. gadam. Tātad divas dažādas periodizācijas, un tās ir atšķirīgas.

Ja sāk ar 80. gadiem, Māteru Juri, ja liek 85. gadu kā robežu, tad starp šiem laikmetiem novelk robežu, tās ir divas atšķirīgas lietas, 1905. gada revolūcija tiek attālināta no Jaunās strāvas posma un pietuvināta reakcijas posmam, bet, aplūkojot par sevi, sadrupina un noved lielās grūtībās.² /?/

Lasot pašu darbu, nevar noteikt, pie kādas periodizācijas Andrejs Upīts stāv. Skolu grāmatās ir citādas periodizācijas, vajag skaidrības šajā jautājumā, bet debatēs nav laika runāt un argumentēt, bet labākā būtu no 85. līdz 1907. gadam.

Ipaši plašu apskatu vajadzētu arī grāmatas ievaddaļā, kur ir ieskicētas vispārējās attīstības līnijas, cerams, ka mēs tādu diskusiju sagaidīsim.

¹ Varbūt kādu mazu sīkumu var pievienot arī par to.*

² Kas īsti viņu drupina un noved grūtībās?

Grāmatai ir otrs ievads, kas atsvēr daudzus sējumus, tas dod daudz, bet būtu vēlami precizējumi un korigējumi. Pirmkārt, daudz tur ir runāts par vidējo zemniecību, bet kas tas ir Latvijas apstākļos? Kā ir ar zemes platību, ar algoto darbinieku skaitu, to no grāmatas mēs nevaram iegūt. [Tāpat nevaram iegūt precizitāti, par kādu laikmetu ir runāts. Tā tiek teikts: «Līdz gadusimteņa pēdējiem gadu desmitiem», «Līdz gadusimteņa pēdējam gadu desmitam», «Līdz gadusimteņa beigām», — sajūk.]¹

24. lapas pusē ir runāts par reliģijas ietekmes zušanu, un tā pavisam neitrāli reliģijas ietekme zūd un atbrīvo kalpa apziņu, bet reizē atbrīvo saimnieka — kalpa plēsonību, un tā rezultātā nav ne labs, ne slikts.

22. lapas pusē ir runāts par tiem spēkiem, kādi kapitālisma apstākļos māca nabago saimnieku, un teikt, ka tādēļ saimnieki gāja 1905. gadā revolucionāru rindās, — te nav pietiekamu norobežojumu — kad viņš gāja 1905. gada revolūcijā, viņš gāja pret muižu.

17. lapas pusē ir runāts par sirdsskaidrības motīviem Apšišu Jēkaba darbos un dots izskaidrojums, ka trūka darbspēka rezerves un tādēļ ar morāles principiem centās piesaistīt kalpus pie laukiem. Te jautājums ir tāds, ka taisni lielākie saimnieki, budži bija lielākie blāvēji pēc darbspēka, — kāpēc tad tie nerunāja par sirdsšķīstību? Tas arguments nepārlicina. Te jāmeklē citi cēloņi.

Tālāk seko par literatūras problēmām.

Sabiedrisko notikumu ievadā mēs redzam, ka tie rakstīti pēc tiem principiem, kā raksta literatūras vēstures. Autoru raksturojums ir rakstīts citādi, tur nav vēsturiskās pieejas². Autori apskatīti pa žanriem. Tā te pār Sudrabu Edžu izrunā kā par epiķi līdz 40. gadiem un tad nāk atpakaļ uz 80. gadiem, un runā par to kā par liriski, arī biogrāfijas ir tikai

¹ Katrreiz ir runa par savu parādību. Mēneši, nedēļas un dienas tādām parādībām nav uzrādāmas.

² Vilsonam nav redzīgas pieejas grāmatai.

ieskicētas, tikai par Raini ir plašāk, bet par Apsīšu Jēkabu gandrīz nemaz, tas ir rakstīts pēc cita principa. Jāsaka, ka tas tomēr literatūras pētnieciskā daļā daudz dod un tos citēs uz laiku laikiem. Bet lasītāju daļā, kas grib iegūt pamatzināšanas, tas radīs lielas grūtības, jo tie to darbu uztver un uzskata kā literatūras vēsturi.

Vienā no sākotnējiem manuskriptiem bija ievads, kur autors raksturoja darbu kā subjektīvu darbu, tas gan tagad ir nosvītrots, bet tā subjektivitāte ir palikusi. Tas ir, skatoties, cik plašu kam veltī vērību. Tā par Purapuķi ir vairāk kā par E. Birznieku-Upīti, par Aspaziju piecas reizes vairāk kā par E. Birznieku-Upīti. Zeiboltu Jēkaba «Barons Bunduls» nav pieminēts nemaz. Tāpat arī kvalitatīvā ziņā par uzskaiti varētu ko vēlēties. Tā Pāvila Roziša «Ceplis», Sudrabu Edžus «Dullais Dauka» — kur teikts, ka tas shematisks darbs, — būs protesti pret šādu interpretāciju. Ir arī tā, ka par daudzām lietām ir rakstīts brīvi, pēc atmiņas — un kļūmīgi.

Piemēram, 117. lapas pusē par Blaumaņa dzejoli «Pie hotentotiem», bet tas ir no «Odas»: «Paceļu atkal nomesto kokli, trinkšķinu atkal vidēji par vidējību un nesu tālāk savu mīlestību kā slogu.»

Bet Blaumanim ir: «Un jūtu savu mīlestību augam un augam.»

Tālāk, runājot par Tēnu, tur Tēnam apkārtnes vietā ir vide, vajadzēja redakcijas darbā to pamanīt.

Tālāk — par grāmatas sadalījumu te iebilda, bet es nesa-pratu iebildumu. Tā teica: jāsadala par periodiem, bet vai periodu robežās grupējumi nevar būt? Jā, kā tad? Viens jau ir jāliek pirmais, vai tad to izdarīt pēc alfabēta? Vai kā citādi?

Domāju, ka grupējums, kāds ir šajā darbā, ir pietiekams materiāls diskusijai !/, un tad to varētu izveidot pieņemamu.

Te ir pirmā vietā gruntnieki, tautiskie epigoņi, blakus nolikti Purapuķe, Blaumanis, Saulietis, Sudrabu Edžus, Birz-

nieks-Upītis. Starp šiem rakstniekiem ir pārāk liela dife-
rence, lai viņus liktu vienā grupā. Vajadzētu atdalīt no-
teiktus reakcijas aizstāvjus — Purapuķi no Pērsieša, Blau-
maņa. Varbūt tālāk sikāk atdalot Poruku atsevišķi. Par to
jārūnā īpašā referātā.

Te izvirzījās doma, ka nelieto reālisma vārdu, ka šie rakst-
nieki ir sīkburžuāziski naturālisti.

V. Bērce. Tieši otrādi.

A. Vilsons. Tad uzskats ir tāds, par ko es gribēju cīnī-
ties — šīs nodaļas bilance parāda literāro devu mazvērtīgu.

46. lapas pusē ir rakstīts: «Divus trīs atskaitot, visi pār-
rējie tā laika rakstnieki ir vēl pilnīgi diletanti...» Taču tas
tā nebūs, šajā posmā ietilpst kritiskā reālisma elementi, kādi
ir Blaumaņa darbos, Zeibolta, Pērsieša, Birznieka-Upīša
«Pastalas lāpot», arī citu autoru darbi — šī bilance ir ba-
gātāka. Andrejs Upītis pats saka, ka Jaunā strāva latviešu
literatūrā ievēd jaunā posmā arī pārējo literatūru — ir Pēr-
sieti, ir Doku Ati, ir Blaumani.

II nodaļā par Jauno strāvu Andrejs Upītis 140. lapas pusē
pareizi cīnās pret buržuāziju un pseidozinātnieku un toreizē-
jo publicistu interpretāciju, ka Jaunā strāva ir it kā kāds
nemiers, ko daži studenti ienesuši no ārzemēm, un ka tā sā-
kusies tā rūgšana, bet tālāk nav skaidrības — uzrāda libe-
rālos profesorus, bet, kā tas latviešu tautas dzīvē, — to ne-
uzrāda.

147. lapas pusē par to, ka nav starpības bijis starp «Die-
nas Lapu» un «Dzimtenes /?/ Vēstnesi».

Bet ir principiālas pretešķības jau 80. gados, kaut par
to, ka runā par tautiskumu, bet tā jau bija cīņa, cīņa par
patiesu tautiskumu pret to kliķes garu, kas bija «Baltijas
Vēstnesī».

III nodaļa ir par Raini, te ir iebildumi, ka Raini aprok,
/?/ savilkto ap vienu laika posmu, un tā pazūd viņa nozīme
citos posmos. Vēl jāpievienojas tam, ka līdz ar to pats rak-
sturojums, paša autora apskats cieš [nav jau laikmeta fona,

runājot 1905. gadā, nav fona, kāds bija buržuāziskā Latvijā, un iznāk tā, ka runā par rakstnieku bez fona.]¹

Tā par Birznieku-Upīti savilkts 1/3 lapas pusē, «Pastariņa dienasgrāmata» pat nav pieminēta.

Par tādiem autoriem kā Kaudzīšiem, Zvārguli, Apsīšu Jēkabu varētu koncentrēt apskatu vienā punktā, bet rakstnieki, kas ir nozīmīgi ilgstoši, tad jāapskata² atsevišķos laika posmos, kā tas darīts krievu literatūras vēsturē par Gorkiju. Andrejs Upīts gan to formulē tā, ka jāapskata tur, kur nobriest, un tad tur klāt nozīmīgos darbus. [Bet te ir divas lietas: nobriešana un nozīmīgie darbi, — tad jāgriež gabalos un tā jāaplūko.]

Te debatēs izvirzīta doma, ka Raini uzskatīt par kritisko reālistu. Raiņa dzejā ir daudz simbolu, bet aiz tiem, kā «sauļes» un «lauztām priedēm», ir reālas lietas — vai tas dod iemeslu saukt viņu par kritisko reālistu?

Tālāk te nu tad būtu jārunā par progresīvo literatūru, par reālismu saukt nebūtu vajadzības, tas ir dubults, lieks termins. //

IV nodaļā bija runa par reakcionāro literatūru, un te strīds bija par dekadenci. Tas strīds ir tādēļ, ka dekadences jēdziens tiek saprasts dažādi. Andrejs Upīts teicis, ka tas ir neīsts, mākslīgs, ievests no ārzemēm, bet Andrejs Upīts to saka ne par visiem dekadentiem un dekadences parādībām, bet par tādu manierismu, Manfrēda pozu, dzīves apnikumu, par ko Andrejs Upīts saka, ka tai mūsu dzīvē nav bijis pamata, par pārejo Andrejs Upīts tā nesaka, nesaka, ka tā nav izaugusi no mūsu dzīves.

Par sociālistiskās tendences literatūru vai par sociālistiskās tendences reālismu — šis jēdziens, cik saprotu, tagad ir atzīts, bet neskaidrs paliek³ tā saturs u. c. Vai ir vajadzība

¹ Vesela nodaļa ar fonu, bet viņš neredz.

² Pavēles kārtībā.

³ Kad migla galvā, tad viss liekas neskaidrs.

pēc šīs jaunās kategorijas, ietilpinot te, piemēram, tos rakstniekus, kuri savā daiļrades metodē nekā jauna nedod, — nezina vai tas būtu vajadzīgs, rakstnieki, kuri runā gan par nākotni, bet izsakās ar romantiskās metodes palīdzību. Bet ir gan grupa darbu, kas runā un izsakās reālistiski par nākotni, tā ir nelegālā literatūra. Un tur varam atrast arī piemērus. Lūk, daži piemēri. «Vienotā fronte» 1934. gada pirmā numurā:

«Rokas jāsniiedz pāri robežām,
Tur krievi, mums mērķis visiem viens —
Komunisms . . .»

Un ir arī vēl citi piemēri.

Te ir jau kaut kas jauns, kas prasa pēc jaunas klasifikācijas. Pēdējā diskusijā Maskavā b. Jermilovs izvirzīja tēzi, ka par sociālistisko reālistu, kas rāda dzīvi konkrēti, vēsturiski, var runāt arī ārpus Padomju Savienības.

A. Grigulis. Tā ir kļūda, aplama tēze.

A. Vilsons. Ja šo b. Jermilova tēzi noraida, tad ir neapšaubāmi vajadzīga starpkategorija, bet nedrīkstētu to izplest pārāk plaši.

Te tika pareizi runāts par to, kā apskatīt reakcionāros rakstniekus, tautas nodevējus. Bet es gribu runāt par to, ka dzīvē satiekamies ar tādu tendenci «pēc iespējas tālāk no grēka». Bez šaubām, nedrīkst rakstīt objektivistiski, bet tomēr jāsaka, ka tagad latviešu literatūras zinātne ir nobriedusi un var viņus izvilkt dienas gaismā un sagraut. Citādi vēl paliek iespāids, ka tur ir bijusi liela māksla, bet mums bail par to runāt, tas ir aplams iespāids, un to vajag iznīdēt.

Par dažiem faktiem terminoloģijas ziņā:

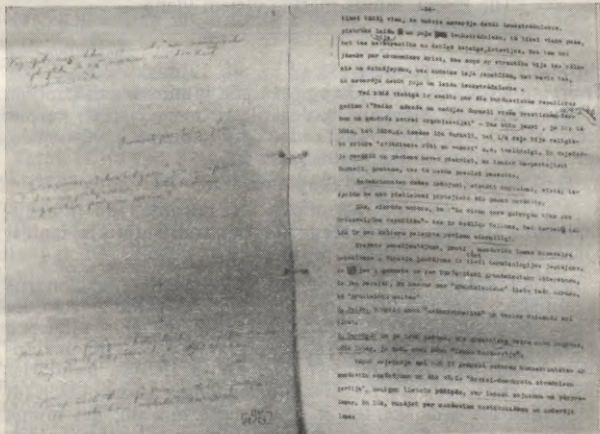
«Lauku saimnieciskā nokārtošanās» — to var saprast kā noslāņošanu un kā kārtības ieviešanu: lūk, mums pašiem sava buržuāzija ar visām šķirām, un viss ir tā, kā vajag.

Nevajag šo «nokārtošanās»¹ terminu lietot, labāk kaut ko citu.

Par vispārīnājumiem 68. lapas pusē: ka pēc Oktobra revolūcijas Sudrabu Edžus ir pievērsies tikai negatīvām parādībām. Tas nav pareizi.

Dažkārt ir raksturojums «pirmais» — 48. lapas pusē: ka Apsišu Jēkabs ir devis pirmais darbu ar paliekamu vērtību. Kur paliek Doku Atis, Pumpurs?

Tāpat 58. lapas pusē.

A. Upīša «Latviešu literatūras» apspriešanas (1951. gada 3. un 5. jūlijs) stenogramma ar A. Upīša piezīmēm.

¹ Nokārtošanās ir novietošanās zināmā kārtībā. Migla neļauj arī to saredzēt.

99. lapas pusē: «Pērsietis ir pirmais, kas devis kritizētāja reālisma darbus ar savu stāstu «Acis kritoši burti.» Bet Veidenbaums — par tiesnešiem, kas godīgi ādu pār acim tev plēš (saskaņā ar likumu).

Iedzimtība: tā Doku Ati vada iedzimtība, gadījums, nejaušība. Zeiboltu Jēkabs uzrakstījis dažus darbus nejaušības dēļ.

Nobeigumā jāsaka: domāju, ka darbs daudz dod, katrā ziņā literatūras vēstures darbiniekiem ļoti daudz dod, bet mums ir jau tagad iespēja uzrakstīt vēl plašāku darbu, kas būtu saucams par literatūras vēsturi, bet to darbu vajadzētu rakstīt kolektīviem spēkiem.

K. Krauliņš. Vārds b. Ābolai.

b. Ābola. Es negribēju šodien runāt par Andreja Upīša rakstiem «Latviešu literatūra» visā to kopumā, bet tikai apskatīt vienu jautājumu: kā Andreja Upīša rakstos «Latviešu literatūra» ir parādīts Jānis Sudrabkalns.

Jāsaka, ka visā visumā Andrejs Upīts ir devis pareizu un vispusīgu Jāņa Sudrabkalna literāro portretu un viņa eseju par Jāni Sudrabkalnu ir dažas labas vietas.

Piemēram, šādas labas, izdevušās vietas būtu tās, kur Andrejs Upīts runā par Jāņa Sudrabkalna dzeju grāmatu «Spārnotā Armāda». Lieliski noraksturo tās trauksmi, noraksturo Sudrabkalna attieksmi pret dabu. Kā katrā lielā darbā var būt dažādi negludumi, tā te ir par Sudrabkalnu zināmi trūkumi. Viens tāds nozīmīgs trūkums ir tas, ka Sudrabkalns savus darbus publicējis 1913. gadā, patiesībā 1912. gadā vairākus darbus iesniedzis žurnālam «Domas» un «Jaunā Dienas Lapa» un tos arī iespieda.

Sikāka neprecizitāte ir tā, ka, runājot par «Spārnoto Armādu», Andrejs Upīts saka tā: «Sajās jauneklīgajās vārsmais jauns ir tikai aicinājums sākt cīņu par saviem sapņiem, kamēr īstie, pasīvie romantiķi nekādu cīņu nepazīst.»

Ja Andrejs Upīts saka, ka «īstie, pasīvie romantiķi nekādu cīņu nepazīst», liekas, ka Sudrabkalns ir pasīvais romantiķis, bet Sudrabkalns ir aktīvais romantiķis. Ja nostrīpotu vārdu «īstie», tad pārpratumu nebūtu.

Jāsaka, ka visā visumā izdevusies «Pārvērtību» analīze. // Andrejs Upīts runā par to, ka pēc «Spārnotās Ārmādas» jūsmas nāk Sudrabkalna turpmākajos darbos atkritums un ka tas izjūtams «Pārvērtībās» un «Spuldze vējā». Noliek tos blakus, kaut starp tiem ir liela starpība, jo «Pārvērtības» ir tikai zināms apklusums, kur «Spuldze vējā» nāk reālistiski dzejoļi, tas ir, pāreja uz reālismu, kas sākās ar 1924. gadu un sevišķi izteicās 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā. Tad, ka šīs grāmatas, šie krājumi ir blakus un nav norobežotības, tad arī lasītājam paliek neskaidrs, kad runāt beidz par vienu un sāk par otru.

Tā Andrejs Upīts runā visu laiku par to, ka «Pārvērtībās» dzejnieks pievērsies lielākiem dzejoļu cikliem, kas agrāk vēl nav bijis. Tad tūlīt tālāk kā piemēru min no «Spuldze vējā». Manuprāt, ir nepareizi, ka Andrejs Upīts iesāk runāt par «Spuldze vējā» ar dzejoļi «Saules riets grāmatās». Andrejs Upīts pareizi pasaka, ka Sudrabkalna dzeja atsvabinās no literatūras romantikas, no intelektuālās pārāk daudzzinības, no grāmatu kaudzēm un līdz ar to no kveldošā gleznainuma. Tas viss ir pareizi. Bet tad Andrejs Upīts citē 1923. gadā sarakstīto «Saules riets grāmatās» un secina: «Pastarpām ir gadījies kaut kas, kas palīdzējis Sudrabkalnam pārkāpt pār grāmatu kapu un iznirt no papīra plūdiem, kuros dažam labam citam apslīka viņa spārnotie kuģi.» Kā šo «kaut kas» Andrejs Upīts min 1917. gada revolūciju un citē rindas no Sudrabkalna dzejoļa «1917. gads», kas sarakstīts ap 1929. gadu. Sudrabkalns, bez šaubām, saprata, ka Oktobra revolūcija, krievu proletariāta lielā uzvara iezīmē jaunas ēras sākumu, bet viņa daiļradē 1917. gada revolūcija nekādas pārmaiņas neienes¹. Viņš paliek tas pats sapņotājs, tas pats meklētājs, kas nezina, kurā malā, kurā krastā varētu piestāt viņa ilgu kuģi. Ne Oktobra revolūcija, kuru Sudrabkalns tomēr līdz galam neizprata, ienes viņa daiļradē lūzumu. Lūzumu ienes

¹ Lielas muļķības runā.

dzīve buržuāziskajā Latvijā, tas apstākļi, ka Sudrabkalns līdz galam saskata tās viltus demokrātismu, ka sagraust viņa ilūzijas un viņš saskata, ka kapitālistiskajā iekārtā viņa tautu sagaida vienīgi posts un bads. Viņam nav vairs ticības labākas dzīves iespējai buržuāziskajā sabiedrībā. Tad sapņotājs kļūst par buržuāziskās Latvijas un arī visas kapitālistiskās iekārtas atmaskotāju. Tas, bez šaubām, ir jāpārāda rakstā par Sudrabkalnu Andreja Upīša «Latviešu literatūra», jo tad Sudrabkalns iegūs pavisam citu apgaismojumu un kļūst saprotams, kādēļ tik daudzi revolucionārie latviešu cīnītāji milēja un mācījās no galvas Sudrabkalna dzejoļus.

Nepareizi ir nostatīt pretī dzejolim «Saules riets grāmatās», kas raksturo dzejnieka izjūtas 1923. gadā, dzejoli «1917. gads», kas izsaka viņa ieskatu par Oktobra revolūciju 1928. gadā, un secināt no tā, ka revolūcija pamudinājusi dzejnieku norobežoties no grāmatām. Patiesība ir citāda. Nevarēdams samierināties ar buržuāzisko Latviju, Sudrabkalns nevis aizgāja no grāmatām, bet arvien vairāk norobežojās to pasaulē. Ņemot vērā šo apstākli, dzejoļa «Saules riets grāmatās» interpretējums iegūst pavisam citu jēgu — dzejnieks pats sevi apber grāmatu kapā. Līdz ar nepareizo minēto abu dzejoļu blakus nostatīšanu rodas pārpratums arī tālāk: Andrejs Upīts tūdaļ runā par dzejoli «Spīdošās izredzes», kurā 1917. gada revolūcijas iespaidā ar joni ielaužas jauni motīvi un bijušais sapņotājs dzēlīgi kritizē tautas pašnoteikšanos. Paliēk iespaidis, ka «Spīdošās izredzes» sarakstītas drīz pēc 1917. gada un ka kritizēt tautu pašnoteikšanās tiesības buržuāziskā iekārtā dzejnieku pamudinājusi nesēnā Oktobra revolūcija. Bet dzejolis «Spīdošās izredzes» sarakstīts 1930. gadā. Kritizēt tautu pašnoteikšanās principu kapitālistiskā iekārtā Sudrabkalnu pamudināja pieredze, ka buržuāzija izmanto šo principu savas plēsonības maskēšanai, mazākuma tautību pastiprinātai ekspluatēšanai. Bez tam, ja šo dzejoli minēja, vajadzēja parādīt tā saturu vispu-

sīgāk, jo tas ir daudz plašāks, tajā ietverts protests pret šovinismu, pret imperiālistu bruņošanas un gatavošanas jaunam karam, protests pret buržuāziskiem zinātniekiem, kas ar saviem izgudrojumiem kalpo nevis cilvēces labklājības celšanai, bet izgudro līdzekļus, kā labāk cilvēkus masveidīgi iznīcināt.

Esejā par Jāni Sudrabkalnu Andrejs Upīts runā par Sudrabkalna prozas krājumu «Trīs vilšanās» un saka, ka tajā izpaužas tās pašas pārvērtības, kas saskatāmas «Spuldze vējā», dzejoļos «Spīdošās izredzes», «Saules riets grāmatās», «1917. gads». Lasītājam paliek neskaidrs: kad tad īsti Sudrabkalns savus prozas darbus sarakstījis — pēc 1930. gada? Andrejs Upīts nekur nerunā par laiku, kad šie tēlojumi sarakstīti, un motīviem, kas pamudinājuši Sudrabkalnu rakstīt par «Laivinieku» un «Generāli Dombrovski». Ja būtu parādīts, ka tie sarakstīti 1919. gada Padomju Latvijas laikā, laikā, kad visā Eiropā bija spēcīgi revolūcijas uzplūdi, kas bija saviļņojuši un aizrāvuši sev līdzī arī Sudrabkalnu, abi minētie tēlojumi iegūtu pavisam citu interpretāciju. Seit tūdaļ arī jāpiezīmē, ka Andreja Upīša darbā nepareizi minēts, ka «Generāļa Dombrovska nāve» sarakstīts 1917. gadā, strādājot «Brīvā Strēlnieka» redakcijā. Kā to apliecina pats dzejnieks, šis darbs uzrakstīts 1919.¹ gadā, kad arī pirmo reizi publicēts.

Es negribu pievienoties Andreja Upīša apgalvojumam, ka Olivereto skatās bez politiska un sociāla mēroga, bez iekaisuma, naida un sajūsmas, bez tieksmes kaut kādi ietekmēt, nosodīt, grozīt vai labot. [Tāds uzskats par Olivereto dzeju bija plaši izplatīts buržuāziskajā sabiedrībā. Buržuāziskie literatūras vēsturnieki, kultivējot šādu uzskatu, gribēja noklusēt kapitālistiskās iekārtas kritiku Olivereto darbos. Bet tagad tas būtu jāparāda precīzāk, ka Olivereto atmasko ka-

¹ Pārbaudīt.*

pitālistisko sabiedrību.]¹ Bez šaubām, ir dzejoļi arī bez kritikas, bet ir liela daļa dzejoļu, kur ir ass pārmetums visai kapitālistiskajai iekārtai. Sudrabkalns pat pasaka, ka vienīgais spēks ir zeltam. Minēsim tikai dažus piemērus. Nosaukdam kapitālismu par zelta laikmetu, Olivereto dzejolī «Zelta laikmets», kas ievietots krājumā «Džentlmenis ceriņu frakā», raksta:

Kā viduslaikos klusē atkal dēmos,
Kaut viņa vārdu visās malās slavē.

Kāds stiprums lielākais vai vienīgs vājums,
To skaidri aprēķina zelta krājums:

Patreizi vēsturnieks šķir klusi lapu,
Kur cilvēks savai brīvībai rok kapu.
Ir zinātnieks, ir domātājs, ir dzejnieks
Uz dolārpaketa ir tikai dejnieks,
Kas negribēdams griežas fokstrotvalsī,
Kad bargus lāstus alkst tam izkliegt balsī.

Un beigās imperiālisma kundzības bojā ejas pareģojums:

Bargs negaiss satrieks sindikātus, trestus,
Kur bankas bij, tur zaļos jautri mauri,
Un brīvās pieres atkal rotās lauri.

Zinātnieks un dzejnieks ir atkarīgi no buržuāzijas naudas maka, un vēl bargākus vārdus Sudrabkalns saka citā dzejolī, kur nosauc pat par slepkavām un deģenerātiem, tāpat ir citi dzejoļi, kur runā par Celmiņu naidīgo politiku. [Man liekas, ka būtu nepareizi teikt, ka Olivereto ir apolitisks dzejnieks.]

¹ Ko viņa gribētu visu atrast Sudr. rakstos! Nesaprot revolūciju un atmasko kapitālistisko iekārtu? Kādā dulburībā aizklist diletantiska doma!

Vēl jāsaka, ka būtu, liekas, labāk, ja, runājot par Sudrabkalnu, būtu¹ runāts vēsturiskā secībā: sākts ar bērniņu un nobeigts ar padomju laiku.

Tad ir minēts, ka Sudrabkalns fašistiskās Latvijas laikā ir laidis tautā vairākus aforismus un sentences; kad es reiz par to pašam dzejniekam vaicāju, viņš aizbildinājās, ka tā esot tikai legenda. Ja Sudrabkalns šādas sentences tiešām radījis, vajadzētu, par cik neviens neko tuvāku par tām nezina, tās minēt konkrētos piemēros, ja to būtu darījis, būtu labi, ka būtu dots kāds piemērs no tiem aforismiem, ko Sudrabkalns būtu izteicis par fašistisko diktatūru.

K. Krauliņš. Vārds b. Niedrem.

J. Niedre. Par Andreja Upīša publicēto un rokrakstā sagatavoto darbu iespiešanai ir tik daudz sacīts, ka, lai autors to visu ņemtu vērā, viņam būtu jāstrādā daudz gadu.

Ir izsacīti iebildumi un sīkas piezīmes, ko varēja nokārtot redakcija, bet, ka darbs izsaucis tādas diskusijas, tas rāda, ka jaunās literatūras jautājumi ir nenokārtotā stāvoklī.

Te ir divi uzskati. Ko aizstāvēja Sokols — ka tas ir vienkārši Andreja Upīša apcerējums, un līdzīgi izteicās arī b. Vilsons, ka Andrejs Upīts uzskatījis to darbu par subjektīvu. Tā ir viena puse.

Otra ir tā, ka mūsu sabiedrībai vajag literatūras vēstures, kas ir pats galvenais, un uz to ir atsaukušās ZA un citas iestādes, un tā Andreja Upīša «Latviešu literatūra» ir mūsu Valodas institūta zinātnes plānā, un 179. «Pravdas» numurā b. Pelše to apzīmēja kā latviešu literatūras vēsturi. Tādā kārtā pie tā darba ir jāpieiet kā pie latviešu literatūras vēstures un [jāmobilizē visi spēki, lai Andrejam Upītim palīdzētu un trūkstošo izlabotu]², jo, kā jau sacīju, ka sabiedrība gaida literatūras vēsturi un institūts to ir apsolījis, un tā tas ir sācies.

¹ Tante būtu onkulis, ja viņai bijusi bārda.

² Paldies! bet lūkosim iztikt arī bez glābšanas riņķa slīcējam.

Tādā kārtā, man šķiet, ir jārunā par pašiem principiem latviešu literatūrā, tās apskatos, un, liekas, pie tiem vajadzētu mūsu sanāksmei apstāties un savus uzskatus dot. Par I grāmatu no šī redzes viedokļa būtu mazāk iebildumu. Te trūkst biogrāfisko un bibliogrāfisko materiālu, kur tāpēc patstāvīgi, bez citām grāmatām izlietot Andreja Upīša apceru kopojumumu ir pagrūti, bet desmitiem, tūkstošiem studentu neklātnieku, kas lasa un mācās, viņiem ir materiāls jādod.

Tā es domāju par I grāmatu, atskaitot dažus sīkumus, šī I grāmata atbilst literatūras vēstures pagaidu prasībām. Citādi ir ar II grāmatu. Te Andrejs Upīts gājis ierastu ceļu, kādu gājis, izdodams «Lielo rakstniecības vēsturi», rakstot uzbrukdams dažiem autoriem un subjektīvi novērtēdams, un pilnīgi atstādams malā sevi pašu, par ko nevar pats runāt, un nelegālo, revolucionāro literatūru, ap partiju saistītās literatūras devu, un tā II grāmata ir galvenokārt apskats par buržuāziskā laika rakstniekiem un literatūru. Ir vajadzīgs, ka viņus atmasko un asi novērtē, kā tikai to Andrejs Upīts var izdarīt, bet tas, kas raksturo latviešu tautas literatūru, tas II sējumā neiznāk, to mēs neredzam. Nosaukums ir «Latviešu literatūra», un te jābūt tātad raksturīgākām iezīmēm. [Jau sākot ar 90. gadiem, mūsu Komunistiskā partija savos izdevumos pievērsās literatūras jautājumiem un uzlūkoja to par svarīgāko ieroci latviešu tautas cīņā. Literatūra tiek uzlūkota kā organizējošs spēks, cīņas ierocis, un vienmēr labākos darbus partijas prese iespīež.]¹ /?/ Vēl vairāk — partijas aktīvākie darbinieki — kā Fricis Roziņš-Āzis — tulko un nodarbojas ar dzejošanu. Viņš ir partijas darbinieks, viņam lielāki nopelni ir kā tulkoņam, atdzejotājam un katram partijas darbiniekam, kam bija žurnālista spējas, mēs redzam, ka viņi ir darbojušies literatūrā un kā Andrejs Upīts pacēlās augstu. Tāpat arī, piemēram, Augusts Arājs-Bērce ar savu literāro darbību ir svarīgu lomu spēlējis latviešu literatūras attīstībā.

¹ Kam viņš to paziņo kā jaunu Ameriku?

Un tālab visu šo pašu revolucionāro literatūru ar «Cīņu» un citiem izdevumiem saistīto darbību nevar atstāt, runājot par latviešu literatūru Andreja Upīša II grāmatā.

Raksturīga ir, man šķiet, vecā «Ušņu dūrēja» poza, viņam pašam šķiet, ka viņš savā laikā nav ar ušņām galā ticis, rokas silst uz to darbu un griežas uz to laiku atpakaļ //, lai tur «nodurtu» to, kas vēl tur ir palicis. Bet tikai staigā ar «Ušņu duramo» un to procesu apzīmēt kā «Latviešu literatūra», man liekas, ka Andrejs Upīts ir te drusku aizrāvis un te būtu jāpievieno no institūta revolucionārie materiāli klāt. Līdz šim Andrejs Upīts ir rakstījis viens pats, te vajadzētu institūtam viņam palīdzēt.

Te izvirzīja jautājumu par periodizāciju un iedalīšanu periodos, saprotams, ka tam jābūt sakarā ar mūsu politisko vēsturi, kas nav vēl publicēta, bet ir zināma. II grāmatā autors gan nav tālu aizgājis no šiem periodiem, sieviešu rakstnieki, jaun nacionālisti, nacionālie romantiķi u. c. ir nākuši klāt pie vecā iedalījuma. Nacionālistiskā protesta beletristika — tur ir ietilpināta Zamaiča un Arnis — tas nav saprotams, tas varētu būt tā kā fašisms, bet kāpēc tā nesauc? [Un pilnīgi var piekrist b. Griguļa ierosinājumam par visiem šiem vecozoliem, veseljiem, ērmaņiem, ka runāt par viņiem tikai vispārēji, bet neveltīt viņiem monogrāfijas vai esejas, kā izskanēja te kuluāros.]*¹ Jo te ir tā, ka Andreja Upīša vārds vien viņus ieceļ vēsturē un viņus zināmā mērā atdzīvina, liek par viņiem runāt, un te var ieteikt mūsu meistaram vēlreiz apsvērt politisko mērogu lietu.

b. Darbiņš izvirzīja svarīgu domu par «Kreisās Frontes», «Trauksmes» un «Signāla» un tamlīdzīgu izdevumu nozīmi. No šejienes nāca autori, kas iegāja padomju literatūrā. Darbiņš gan te drusku pārspilēja, un Sokola starpsauciens par partijas nozīmi bija istā vietā. Te ir Talcis, un tas atcerēsies, ka 1933. gadā [Komunistiskās partijas darbinieki saaicināja

¹ Kā citur.*

kopā literatūras darbiniekus un radīja nelegālu rakstnieku un žurnālistu fronti]*¹, un tāds gadījums bija, ka viņi, tie literāti, kuri bija parādījuši vēlēšanos kalpot darba tautai, ka tos partija centās dabūt no purva laukā un par tiem jārunā tikai tādā sakarā. [«Kreisā Frontē» izauga Balodis, sāka strādāt Indriķis Lēmanis. Te, manuprāt, jāpieiet diferencēti.]*²

Pirmā daļā vēl ir pāris sīkumu, kurus gribētu pieminēt. Pirmkārt, ar šo monogrāfisko, esejisko apcerējumu iznāk nelielas kļūmes. Piemēram, par Ludi Bērziņu, kur teikts, ka viņš sniedz patriotiski izjustas dzejas. Mēs zinām, kur Ludis Bērziņš ir tagad, un pēc tam turpmāk Andrejs Upīts viņam nepieskaras, un Ludis Bērziņš paliek, kaut tautiskais epigonis, bet ar zināmu nozīmi.

[Ādolfs Alunāns nemaz nav pieminēts, /?/ nav izcelta Ādolfa Alunāna pozitīvā loma teātra attīstībā, nav nekas teikts par Ādolfa Alunāna satīrisko literatūru, kur Ādolfs Alunāns ir strādājis.]*³

Andreja Upīša abas literatūras vēstures grāmatas, publicētā un nepublicētā, ir liels notikums mūsu kultūras dzīvē, un Andrejs Upīts ar šīm grāmatām ir parādījis, ka var rakstīt par sausām lietām un sausiem faktiem un notikumiem ārkārtīgi interesanti, aizrautīgi. Ka kurš katrs zinātnisks darbs var būt līdzīgs īstam beletristikas darbam. Tā ir Andreja Upīša mākslinieciskā spalva. Bet Andreja Upīša darbs — sevišķi II daļa — visādā ziņā prasa kolektīva palīdzību.

K. Krauliņš. Vārds b. Sokolam (referenta galavārds).

E. Sokols. Es uzdrošinājos lūgt nedaudz minūtes par dažiem jautājumiem, kas radās, izlasot līdz galam II daļu rokrakstā, ko nebiju izdarījis. Vispirms tā, ja mēs salīdzinām

¹ To pieminēt.*

² Tos var pieminēt.*

³ Niedrem, grāmatu lasot, muša ieskrējusi acī — tad nav brīnums, ka viņš tādu nieku kā treknu petītu nav salasījis.

visu, kas šajā II daļā ir teikts par buržuāziskiem, reakcionāriem rakstniekiem, tad viņiem ir lapas pušu skaits ziņā ir veltīts pārāk daudz uzmanības, — lai nerastos lasītājam tāds iespaids, ka latviešu literatūru pārstāvēja šī nometne. Jāpavisro mūsu pārrunās, ka latviešu literatūras pamats, gods un lepnums ir — sākot ar nerakstīto tautas literatūru, folkloru, vēlāk demokrātiski progresīvais, vēlāk revolucionāri demokrātiskais virziens.¹

Mani iepriecināja b. Griguļa drošā nostāja par to, [kādu vietu ierādīt divu literatūru cīņā tās aprakstā šai naidīgai nometnei, kura pārstāv otru, pretējo literatūru.]² Mums vēl un vēl jāpārlasa Leņina raksts par to, no kāda mantojuma mēs atsakāmies. Kur skaidri teikts, ka no reakcionāro narodņiku politiskā un literārā mantojuma mēs atsakāmies, ka tēvu mantojumu ir pārņēmuši sociāldemokrāti un vienīgi tie vēl ir tēzes, te jāpārlapo b. Ždanova referāts par žurnāliem «Zvezda» un «Leņingrad», kur viņš saka, ka Oktobra revolūcija ir izsviedusi pār bortu ir viņu dziedoņus — «pevcev».

Mums būtu jāatsakās no literārā mantojuma pozitīvā nozīmē. Viss tas, kas parādās literatūrā ar šīs šķiras norietu, ar šīs šķiras pāreju reakcijā. Mums būtu jāatsakās ir no Andrieva Niedras³, ir no dekadentiem, ir no visādu dekadences pārkārtojumu literatūras. Šī literatūra nav nekad no tautas masas cienīta. Šī literatūra tikai uz laiku varēja satraukt prātus neapzinīgai jaunatnei, maitāt to. Šī literatūra ir Skalbes un Akuratera, ir Virzas un Grīna, ir visādu gruznu un ērmaņu un citu ērmu literatūra. Tā aiziet nebūtībā, un tai tur ir jāaiziet.

Padomju tauta ir spriedusi, uzskatot visus, kas sadarbojās

¹ It kā man tas būtu jāsaka! Sokols to paņem no manis un runā kā savu.

² Valdošās šķiras literatūra allaž ir plašākā, daudzkārt plašāka par pretējo.

³ Tukša salmu kulšanai Kur tad ir teikts, ka Niedra paturams?

fašistiskajā Latvijā ar hitleriešiem, par saviem ienaidniekiem, par saviem niknākiem ienaidniekiem.

Padomju tautu tribunālos par tautas ienaidniekiem spriedumu formulē tā — nošaujot un konfiscējot visu īpašumu. Man šķiet, ka Skalbes un Akuratera literārais īpašums ir jākonfiscē.

Kāda vieta literatūras vēsturē ir jāatstāj nesaudzīgi iznīcinošai kritikai, bet neatstājot viņā «viena otra panta smalkumus».

Andrejam Upītim ir visas dotības, Andreju Upīti ir darbaļaužu masas izvirzījušas savā atbrīvošanās cīņā kā tautas, kā progresīvās kultūras tribūnu un pārstāvi. Viņam visas tautas vārdā, īstās tautas vārdā, tautas literatūras vārdā ir jāpasludina šis spriedums, ir jāuzstājas kā apsūdzētajam.

[Es jau savā referātā minēju, un daži biedri, b. Darbiņš, b. Bērce, atkārtoja, ka meņševiku nodevīgā loma ir jāizsaka skaidrāk un noteiktāk tādā grāmatā par latviešu literatūru un tās likteņiem.]*¹ Ir jāpasaka viss par meņševiku partijas literatūru², kuru šī partija gribēja nodibināt un radīt, liekot pat Raini par izkārtni. Visādi grēviņi un citi, kas grupējās ap «Sociāldemokrāta» redakciju Kristapa Eliasa vadībā ar visām tām grupiņām utt. Šī literatūra maskējās ar kreisiem lozungiem, bet būtībā tā bija buržuāziskās estētikas, formālisma literatūra. Paraugāties tikai tajās dzejās, kuras šie estēti rakstīja par strādnieku, kuru viņi apskatīja vai nu kā «lumpenproletariat», vai arī par ostas krāvēju, piepinot tur klāt eksotiku utt., kas bija savdabīgs kosmopolitisms ar visādiem formālistu, ekspresionistu atgremojumiem.

Kā jau teicu, b. Darbiņa ierosinājumu par «Kreiso fronti», mūsu partijas gudrā politika literatūras jautājumos, revolucionārā literatūra, kura faktiski bija pagrīdē, buržuāziskā literatūra tā atrāva no meņševistiskās ietekmes labākos inteligences pārstāvjus un atvēra viņiem ceļu uz boļševismu, uz

¹ Skaidrāk par skaidru — var palūkot.*

² Kur tā ir?

padomju literatūru. Tāpēc šī loma, tāpēc Andreja Upīša grāmatā būtu sīkāk, pamatotāk jāapraksta šī būtība¹.

Sajā laikā Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija literatūrā audzināja savus kadrus un tie grupējās tāpat kā 1917. gadā ap partejisko presi.

Latviešu padomju literatūras pirmsākumi ir meklējami cīņās par sociālistiskās revolūcijas uzvaru Latvijā, kad notika boļševizācijas process. Latviešu strēlnieki, kad cīnījās par Ļeņina aprīļa tēzu realizēšanu un pāriešanu proletāriskā revolūcijā. Kad arī partijas darbinieki uzstājās kā publicisti, rakstnieki, dzejnieki, ar Andreju Upīti, Leonu Paegli, Augustu Arāju-Bērci un arī tāds rakstnieks vēl kā Eferts Klušais. — ir stāvējuši pie latviešu literatūras šūpuļa. Tas bija tajā laikā, kad boļševikus Latvijā slicināja asinīs, viņi smaka apspiestības tvanā, viņus vajāja, terorizēja, tas bija tajā laikā, kad lielākā daļa labāko komunistu, komunistiski noskaņotu cilvēku tika vajāti un kad rakstnieki smaka cietumos. [Šī literatūra atrada visdažādākās iespējas iet kopā ar mūsu boļševiku aģitāciju visplašākās darbaļaužu masās. Man liekas, ka kreiso arodnieku sanāksmes nebūtu jāaizmirst, kad tika sagaidīts jaunais gads, jaunie literāti uzstājās ar saviem dzejoļiem, kad tur tika deklamēti Raiņa u. c. dzejnieku darbi, nav jāaizmirst ir skrejlapas, ir «Cīņas» numurus, ir desmitiem tūkstošiem hektografētu lapiņu, proklamāciju, kur ir motīvi, citāti, atsevišķi dzejoļi, kaujas saucieni ievietoti. Tā ir liela daiļrade, liela daiļliteratūra, un te šo padomju literatūras attīstības procesu neizcelt būtu kļūda.]²

Dažas piezīmes pie atsevišķiem runātājiem.

Damburs savā referātā piezīmēja, ka viņš nepiekrīt tai tēzei manā referātā par sīkburžuāzisko naturālismu latviešu literatūrā.

¹ Var.*

² Viss tas neietilpst literatūras vēsturē. Plašāk jāparaksturo*. (Pirmais teikums zilā, otrais — sarkanā krāsā — J. G.)

Tā ir viņa daļa — piekrist vai nepiekrist, bet ir fakts, ka pastāvēja latviešu literatūrā sīkburžuāziskā naturālisma virziens. Par to ir arī teikts Andreja Upīša I grāmatā 80. lapas pusē, es tikai citēšu divas rindas, kurās Andrejs Upīts atzīmējis par Deglavu, kuru Damburs grib ieskaitīt reālistos ar viņa darbu «Rīga». Andrejs Upīts tur saka tā: «Šis sīkburžuāziskais impresionistiskais naturālisms arī Deglavu, kuram jau tā bija kaut kādi nelieli sakari ar vietējiem jaunstrāvnikiem, pavēra tajā virzienā, kurā uzrakstīta «Zeltenīte».»

Andrejs Upīts atkārtoti to domu, runājot par Teodoru Zeifertu. Es gribētu /!/, lai šī doma¹ būtu plašāk, tālāk izvirzīta. Sīkburžuāziskam naturālismam sākumā bija pozitīva nozīme, un arī Jaunā strāva jauca kopā jēdzienus «naturālisms» un «reālisms». Vēlāk Jansons-Brauns, kurš «Domās» koķetē ar sīkburžuāzisko naturālismu Vakareīropā, pārvar šo aizraušanos un nostājas kritizētāju reālistu pusē. Rainis un Roziņš-Āzis atšķir sīkburžuāzisko naturālismu, faktu fotografēšanu, līdzjūtību mazākajam brālīm un «izgriezt sabiedrības organismā trumus, lai uzlabotu pastāvošo sabiedrību».

Rainis neskaitāmās recenzijās un rakstā par Aleksandru Puškinu un par Gēti un citos rakstos noteikti pateicis, ka reālismam jābūt pastāvošās iekārtas ārdītājam un jācinās par sociālistisko iekārtu, ka šis cīņas vadība pieder proletariātam, kuram ir īpaša vēsturiska misija kapitālisma sagrāvē. Šī doma ir nepārprotami izteikta.

Un tad lai nāk un pierāda, ka tā nav. Kritizētājs reālisms ir ar spilgtu sociālistisko tendenci.

Vēlākajā satīstībā no Jaunās strāvas atkrita tās nedrošie līdzgaitnieki — kā Teodors Zeiferts, Augusts Deglavs, Treimanis-Zvārgulis, kas nepārvarēja sīkburžuāzisko naturālismu, kas sākumā bija pozitīvs, viņi paseklināja to, padarīja smieklīgu, ārišķīgu un pārgāja dekadencē — nacionālistiskajā romantismā, kā Andrejs Upīts saka.

Un visbeidzot par A. Deglavu. Andrejs Upīts savā grā-

¹ Tā viņi visi grib!

matā ir teicis, ka «Rīga» — tas nav mākslas darbs, bet kultūrvēsturisku dokumentu sakārtojums, kuram, bez šaubām, arī liela nozīme. Varētu pieminēt, ka tā ir naturālistiska fotogrāfija, kurai kā tādai zināma vērtība ir vēl šodien, bet par kādām progresīvām idejām uzstājās A. Deglavs romānā «Rīga»?

Ir daži biedri, kuri nopietni strādā un domā, ka «Zeltēnīte» ir pirmais progresīvais darbs, jo te ir runa par strādniekiem. Ja tā labāk apskatīsimies, tad te ir kā tāda inteligenta špaciere pa nomalēm ar maldīgo sīkburžuāzisko ilūziju — izsaukt bagātnieku līdzjūtību strādnieku liktenim.

Kas ir Augusts Deglavs kā ideologs? Viņa uzskati ir — strādāt fabrikā, lai tiktu par meistarū, uzraugu, fabrikas direktoru. Tā ir sīkburžuāzijas ideoloģija. Mēs zinām Ļeņina tēzes, ka sīkburžuāzija var zināmos apstākļos protestēt, bet visos izšķirošos gadījumos velkas lielburžuāzijas astē. Kādā citā vietā Ļeņins ir teicis, ka sīkburžuāzija ir vienmēr savu mānīgo ilūziju aptverta. Ļeņins ir teicis, ka sīkburžuāzijai ir divas dvēseles un {tā} vienmēr grib saligt ar lielburžuāziju.

b. Damburs piezīmēja arī to, ka Blaumanis nebūtu uzskatāms par buržuāzisku rakstnieku. Vai tad par tautas rakstnieku? Vai par klasiķi? Kā arī daži skolotāji domā.

Andrejs Upīts saka, ka Blaumanis ir gruntnieku šķiras ideologs. Blaumanis nav spējīgs pacelties savam laikam un šķirai pāri, Blaumanis nav klasiķis. Latviešu literatūrā ir tikai divi klasiķi, un tie ir Andrejs Upīts un Rainis.

Varbūt b. Damburs grib ieteikt citus, nu, par to var parunāt.

K. Krauliņš. Šķiet, ka būs pareizi atzīmēt to, ka šajās divās sēdēs [Andreja Upīša «Latviešu literatūra» ir plaši un vispusīgi iztirzāta] /?/, sevišķi pievērsties II sējumam, kas arī ir vissvarīgāk, jo darbs sagatavots iespēšanai.

Biedrs Staļins aizrāda, ka bez diskusijas, bez brīvas domu apmaiņas nevar virzīties uz priekšu neviena zinātne. Šķiet, ka šīs divas sēdes ir nozīmīgas ne tikai, lai Andrejs Upīts izdarītu dažus pārkārtojumus un koriģējumus savā darbā,

ko viņš ir solījis darīt, bet šīs pārrunas ir nozīmīgas arī tādēļ, lai vispār virzītu latviešu literatūras vēstures pētniecību uz priekšu.

Ir tikuši izteikti dažādi norādījumi. Andreja Upīša darbs kā individuāla erudīta pētnieka darbs ir atzīstams kā pamats kolektīva darba sarakstīšanai. Mēs zinām b. Ždanova vārdus, ka nav pa spēkam vienam cilvēkam marksistiski apgaismot lielus vēsturisku materiālu kompleksus. Ir jāatzīst, ka arī latviešu literatūras vēsturē vēl ir vajadzīgi jauni, plaši pētījumi, kas jāveic kolektīvi. Šinīs pārrunās mēs redzējām, ka rodas nopietna problēma, kā latviešu literatūras vēsturi izkārtot. Andrejs Upīts iet tādu ceļu, ka dod laikmeta raksturojumu un pēc tam atsevišķu rakstnieku portretus, kur viņš ir nepārspējams meistars, bet pēc tādu portretu principa grūti uzbūvēt literatūras vēsturi, pārskatāmi izkārtot materiālu pa vēsturiskiem laika posmiem, rādīt visu literatūras plūdumu, tās attīstību. Jo, piemēram, par Raini Andrejs Upīts beidz runāt, apskatot Jaunās strāvas laiku, bet vēlākie gadi — 20. gadi — paliek bez Raiņa un citiem /?/ progresīviem, demokrātiskiem rakstniekiem, un tādēļ lasītājam nerodas pareiza laikmeta aina.¹

Protams, nevaram prasīt, lai Andrejs Upīts savu darbu radikāli un principiāli lauztu, ir jāpaliek pie principa, kāds ir I daļā. Ja paskatāmies Padomju Savienībā, tad redzam, ka tur mēģina savienot — dot vispārējo literatūras attīstības ainu pa atsevišķiem periodiem un tad mēģināt izdalīt monogrāfiskus vai portretiskus rakstnieku zīmējumus, tas ir tas princips, kas arvien vairāk ieviešas. Par Andreja Upīša nozīmīgo darbu bija teikti daudzi atzinīgi un pareizi vārdi, kā arī kritiskas piezīmes par detaļām.

Mūsu sanāksmes vēlējumus un atzinumus varētu formulēt šā:

¹ 20. gadi paliek bez Raiņa, jo «Jaun. Ziņu» un «Socdem.» Rainis vairs nav tas Rainis. Kas nav minēti, tie neko jaunu vairs nedod.

1. Lai Andreja Upīša «Latviešu literatūra» II sējums iznāktu iespējami ātrāk. Grāmata ir ļoti vajadzīga. I daļa ir modinājusi lielu interesi, un tā ir ļoti nepieciešama, kā atzina visi runātāji. II daļa ir vērtīgs un nozīmīgs darbs, kāda mums latviešu literatūras vēsturē vēl nav bijis. Apskatot atsevišķus rakstniekus un cīņu pret buržuāzisko nacionālismu, II daļa būs liels ieguldījums latviešu literatūras problēmu risināšanā. Jāvēlas, lai b. A. Grigulis uzrakstītu ātrāk savu darbu par Andreju Upīti, izceļot Andreja Upīša milzīgo nozīmi progresīvi demokrātiskās līnijas attīstībā latviešu literatūrā.

2. Lai autors pārskata nodaļu saturu un nosaukumus, pār-
kārtojot dažu atsevišķu rakstnieku grupējumus pa nodaļām.

3. Lai autors vietām asāk atmaskotu dažus buržuāziski nacionālistiskos un meņševistiskos rakstniekus.

4. Lai autors neapskata atsevišķās apakšnodaļās, bet tikai laikmeta vispārējā vērtējumā rakstniekus, kas ir atklāti pār-
gājuši tautas ienaidnieku nometnē. Pārdzīvotais laiks ir pārāk tuvu, mums vēl pārāk skaidri prātā viņu noziegumi, un viņi, mūsu padomju dzīves nāvīgākie ienaidnieki, nepelna, lai viņus minētu grāmatas satura rādītājā ar atsevišķu virs-
rakstu. [Tā ir cīņa, cīņa latviešu literatūrā. Šķiet, ka pareizāk būtu, ja šos rakstniekus izmantotu tikai kā cīņas objektu, lai atmaskotu un parādītu viņu naidīgumu, lai viņus pienaglotu Andrejs Upīts ar savu meistarīgo vārdu pie kauna staba.] * Andrejs Upīts viņus nekur neslavē, bet dažviet va-
jadzētu vēl saasināt viņu sabiedriski politisko raksturojumu. Arī par Skalbi jārunā asāk. Pēc biedra Staļina mācības par bāzi un virsbūvi ir skaidrs, ka visa šī reakcionārā virsbūve, ko latviešu literatūrā radīja fašistiskā buržuāzija, ir likvidējama, iznīcināma līdz ar tās bāzes iznīcināšanu. Latviešu literatūras vēsturē viņiem nav vietas.

Tā, runājot par Arveda Svābes attīstības gaitu, tā pirms Pirmā pasaules kara, kad A. Svābe mēģināja piekabināties strādnieku kustībai un parādīt ko no strādnieku dzīves. Visiem mums ir zināms, kas šodien ir Svābe, tāpēc nevajadzētu uzrādīt nekā vērtīga un pozitīva /?*/ arī agrākajos viņa darbības gados. Andrejs Upīts parāda Svābi kā diletantu priekš Pirmā pasaules kara, kritizē viņu, bet arī šai posmā jārūnā ne vien no mākslinieciskās puses, bet arī no politiskās.

5. Andreja Upīša nozīmīgais darbs vēl vairāk iegūtu savā vērtībā, ja autors vēl asāk izceltu revolūcionāro un demokrātisko līniju buržuāziskās Latvijas laikā. Vajadzētu runāt arī par Vili Lāci, veltījot viņam īpašu apakšnodalu. Protams, kā visus šos jautājumus labāk un pareizāk atrisināt, to autors pats spriedīs, lems un izšķirs.

Te aizrādīja, ka ZA Valodas un literatūras institūtam būtu jāpalīdz faktu vākšanā — par to jāsažinās ar autoru, kā to izdarīt. Andreja Upīša vērtējumi un spriedumi ir nozīmīgi un respektējami. Darbs paveikts milzīgs, rakstnieku vērtējumi doti ļoti principiāli, bet jāsaprot arī tas, ka ir ļoti grūti vienam cilvēkam visu aptvert, visus vēsturiskos faktus savākt un izpētīt, zināma palīdzība būs arī šī apspriede, pats autors vēlējās, lai viņa darbu apspriestu, lai tiktu izteikta kritika, lietišķi norādījumi.

Andrejs Upīts nebaidās no kritikas. Institūtā jau tika apspriests viņa kapitālās «Romāna vēstures» II sējums. Lietišķus, pamatotus iebildumus Andrejs Upīts uzklausa ļoti uzmanīgi, un, laižot tos caur savu izcila zinātnieka prizmu savā skatījumā, viņš darbu veido tālāk.

Cerēsim, ka mūsu lasītājs drīzā laikā saņems «Latviešu literatūras» II sējumu. Sēdi slēdzu.

(Sēdi slēdz 5. jūlijā 1951. g. pulksten 21.30 — Latvijas Padomju rakstnieku savienībā Rīgā, K. Barona ielā № 12.)

Stenografēja: (H. Jirgensons)

MANAS «LATVIEŠU LITERATŪRAS» APSPRIEDE 3. UN 5. JŪLIJĀ

Apspriede tādā veidā, kā tā notika, pati par sevi bij pārprātums.

Citu domas par savu darbu uzklaut es biju nodomājis institūta zinātniskās padomes sēdē, uz kuru uzaicināmi apm. tie paši runātāji, kas uzstājās 3. un 5. jūlijā.

Tā arī Krauliņš šo sanāksmi rikoja. Bet Rakstn. savienība (laikam sekretāra vietas izpildītājs) uz savu roku bij izziņojis avīzēs plašu publisku sapulci, kas visu labi un pareizi domāto lietu aizveda neceļā.

Mūsu tā saucamās publiskās diskusijas par literatūras jautājumiem nepagalam nav vēl atradušas ne īstu lietišķu saturu, ne formu. Negrozāmi katreiz tās izvēršas par vienkāršu literāru izrunāšanos. Dienas kārtībā uzstādītā problēma noder tikai pirmajam ievada teikumam, pēc kā katrs runātājs demonstrē publikai savu daiļrunas mākslu, savu ideoloģisko stiprumu un estētisko lietpratību. Ar tēmu šai daiļrunībai stundas laikā minūtes divas ir kaut kāda saskarsme, pārējais viss ir runāšana pašas runāšanas dēļ.

Labākais piemērs tam ir citreizēja divvakaru diskusija par Annu Brigaderi, kur tika sarunātas kaudzes, runāts skaļi, ar apgalvojumiem, ar žestiem piepalīdzot un neko nenoskaidrojot. Publika pēc tādas neapvaldītas runāšanas aiznes mājās haosa pilnu galvu, aiziet tukšāka un nedrošāka, nekā atnākusi.

Runāšana par Brigaderi ne par puscentimetru nepavirzīja uz priekšu viņas atstātā mantojuma novērtēšanu. Pēc tiem

diviem vakariem mēs palikām uz mata turpat, kur bijām pirms tiem.

Ar skumīgu prātu varam tikai vērot, kā krievu biedri prot sarīkot savas apspriedes, piem., nesēn Maskavas RS sesiju par lit. problēmām sakarā ar Staļina darbiem valodniecības jautājumos. «Ļit. gaz.» vēl nav beigusi iespiest sēriju tur nolasītu, labi izstrādātu referātu, kas dažkārt sniedz spēcīgu un dziļu ierosmi visdažādākajos literatūras satura un formas meistarības jautājumos.

Aplami sasauktā publiskā sanāksme «apspriedei» par manu «Latv. lit.» izvērtās par visspilgtāko paraugu vērtīgai laika tērēšanai un runāšanai ar minimumu lietderības un panākuma.

Runāšana tika stenografēta vārdu pa vārdam. Pārlūkojot šo runu virkni lasāmā veidā, ronas ļoti negatīvas atziņas.

Par pašu runu kā tādu. Arī publikai domātai runai taču nepieciešama loģika saturā un zināma izveida formā. Runām, par ko šē runa, no visa tā gaužām maz. Man šķiet, ka daiļrunātājam vajadzētu būt godkārīgākam — necensties galvenā kārtā iespaidot klausītāju ar nepārtrauktu vārdu plūsmi, bez apstājas un atelpas, neļaujot tam atgūties un aptvert, par ko un kā tad īsti tiek vēstīts.

Stenogrammas ir vērtīgs dokuments un pierādījums, cik nevērtīga visa šī trauksmainā runāšana pašas runāšanas dēļ. Nepareizi, neliterāri teikumi, bezgalīgi atkārtojumi, papildinājumi, pārlabojumi, atsākumi atkal un atkal par to pašu, vārdu plūdi, no kuriem konkrēts saturs tikai reti izlobāms, vairāk uzminams nekā tieši dzirdams.

Kuriozākais tas, ka visi runātāji paguva aizrādīt — visa šī runāšana krustu šķērsu notiekoties tādēļ, lai izlabotu «klūdas un trūkumus», lai «palīdzētu» man iztaisīt darbu tā, kā to būtu darījuši runātāji paši. Sokols to pateica it kā visu vārdā: «Es gribētu...»

Aiz šīs «gribēšanas» tad arī iznāk tā, ka no divās sanākmēs pierunātām 80 stenogrammas lappusēm vismaz 78 pilda

nepārdomāti, nekritiski, pretrunīgi, neatbildīgi prātojumi, kaut kā ar pūlēm no šiem vārdu plūdiem izvelkamos lietišķos, pārdomas un pārbaudes vērtos norādījumus Krauliņš mēģinājis atzīmēt uz atlikušām 2 lappusēm. Šīs 2 lappuses satura tie paši runātāji inst. zin. padomes sēdē norunātu pusstundas laikā, patiešām sekmēdami autoram izdevīgāk atrisināt dažas lit. vēstures problēmas, par kurām viņš gribēja dzirdēt arī citu domas, un divas pēcpusdienas velti netērēdami laiku kādam simtam klausītāju.

Nav iespējams polemizēt ar visām tām divainībām, ko stenogrammas parāda runātāju pašu juceklīgajos latv. lit. vēstures plānos un projektos. Es tikai īsumā atzīmēšu dažas vietas, kurās var atrast pieskari arī manai «Latv. literatūrai».

Prof. Pelše ietiepīgi joprojām gribētu nostrīdēt «gruntnieciskas» lit. apzīmējumu, neturēdams par vajadzīgu izlasīt manas I grām. ievadu, kurā šis jautājums reizi par visām motivēts. Tādā pašā garā apgalvojumi, ka pēc 1905. g. rev. konstatējams Latv. budžu spēcīgs saimn. uzplaukums, it sevišķi nekritiskais, nevēsturiskais, neloģiskais un nemarksistiskais apliecinājums, ka partija revolūcijas sagrāvē nemaz nav cietusi. Atskaitot to, ka prof. Pelše vēl dažādos sīkos jautājumos ir citādos ieskatos nekā es, — no stenogr. neko citu nevar izlobīt. Vēlēšanās, lai es savu ieskatu vienkārši apmainītu pret viņa ieskatiem, tāpēc ka tie esot pareizāki, taču nav īsti nopietni ņemama.

Gaužām neapdomāts un nepamatots ir Griguļa traģiskais konstatējums, ka es nemaz nevaru uzrakstīt tā laikmeta lit. vēsturi, kurā pats līdzdzīvojis un cīnījies, tāpēc ka nerakstu pats par sevi. Es necitēju savas polemikas un neizklāstu savu cīnīšanos, darbā nekas nav par mani pašu tāpēc, ka tur ir daudz vairāk, proti, — es pats tur esmu. Visi sociālie laikmeti raksturoti tādi, kādus es tos līdzdzīvodams esmu redzējis, — taisni pajautriņoši, ja te mani mēģina pamācīt kolēģi, kas par to tikai kaut ko dzirdējuši vai kaut kur izlasījuši.

Manos lit. strāvu un viņu izcīņu raksturojumos un atsevišķo rakstnieku vērtējumos no viena gala līdz otram ir iekšā viss tas pats, kas manā (Kop. rakstos ievietojamā) toreizējā publicistikā, recenzijās, polemikā, satīrā. Nemaz nebij daudz jāpiepūlas, lai redzētu šo faktu, tad atkristu visa garā un tukšā izrunāšanās par pašizdomāto neesošo.

Sokols «gribētu», lai es būtu par dekadentiem tikpat apļamos ieskatos kā viņš pats, — kāpēc šādu savu gribēšanu ar tādu aplombu pavēstīt publikai? Viņš «gribētu», lai mans darbs būtu uzrakstīts ar tādām frāzēm, kā viņš pats runāja, maldīgi iedomādamies, ka boļševistiskas partejiskas kritikas pazīme ir trokšņainums un pēc iespējas «spēcīgāki» vārdi. Visā šajā brāzmainajā sarunājumā tīri nejauši pavīd arī kāda lietderīga doma, bet tad viņš tūlīt ņemas to pieckārtīgi pārlabot, papildināt un pārstāstīt citā variācijā, kamēr arī no tās nekas nepaliek. Neko nevar saprast jautājumā, par ko es sevišķi gribēju dzirdēt biedru domas, — kā iekārtot nodaļu par fašistiem līdzī aizbēgušiem rakstniekiem? — no Sokola divām runām nekāda noteiktība nav izlobāma.

Velti laiku tērēja Niedra, žēlodamies, ka mans darbs nav lit. vēsture, t. i., tāda, pēc kuras varētu skolās mācīties. Līdz kuriozam viņš nogāja, saukdams visādus talciniekus, kas palīdzētu man sarakstīt tādu, kā viņš to iedomājies. Tā vien šķiet, ka Niedra man būtu apsūtījis vai es viņam apsolijs uzrakstīt tādu un tādu lit. vēsturi, bet solījumu nepildījis un viņu piekrāpis. Visu laiku viņš skatās sauļā ar obligātiem noteikumiem un konstatē: te kļūda, te trūkums, te vajadzēja citādi. Pajautrinoši ir visi tie projekti izsūtīt glābšanas komandu manis papildināšanai un pārļabošanai — pat manis vadīto institūta darbinieku sastāvā!

Vai tad man nepiesolis talciniekus «pareizi» rakstīt arī romānu — tā, kā «es gribētu», kā saka Sokols?

Par lielu pārpratumu es uzskatu izdevniecības redaktoru uzstāšanos šajā publiskajā sanāksmē un pakļaušanos tās vispārējai tendencei — nerunāt par to, ko es savā darbā esmu

gribējis un kas tajā ir, bet par daudzām citām iespējamībām un vēlamībām, kas nav bijušas manos nolūkos un tāpēc nav arī manā darbā, par vēl vairākām citām, kas ir aplamas (b. Bērces), tātad pašas par sevi nevarēja iekļūt manā darbā.

Mans apcerējums par «Latv. lit.» abās daļās ir mans darbs. Es to neesmu taisījis nekādām speciālām skolu vajadzībām (no citreizējām lekcijām grāmatā ir palicis tikai faktu materiāls), ne pēc kādas programmas un apsūtījuma. Es pieēju savam materiālam no tās puses, kas man tā pievilcīgākā, ņemu no tā tik daudz, cik man tas vajadzīgs, analizēju to pēc savas metodes, ko esmu mācījies no Marksa-Engelsa-Staļina literatūrzinātnes, raksturoju ar tiem līdzekļiem, kādus esmu izstrādājis savā 50 gadu literāta praksē, vērtēju ciešā saziņā ar pašas dzīves vērtējumu, attēloju seviem lasītājiem (starp tiem arī skolotājiem, skolēniem, studentiem, sevišķi rakstniekiem un kritiķiem) literatūras augsmi nemitīgā progresīvā cīņā ar regresīvo tādā ainā, kādu to esmu redzējis dzīvē topam un veidojamies un ko pats palīdzējis veidot.

Kādu pamācību un palīdzību man te kāds varētu sniegt?

Man ir pilnīgi viena alga, ja vienam «Latv. lit.» liekas literatūras vēsture un tam otram esejas par literatūru. Es tam vienam neesmu apsolījis rakstīt vēsturi, ne tam otram esejas. Es esmu rakstījis par latv. literatūru 1885.—1940. to, kas man par viņu bij sakāms, un tā, kā man tas labāk patikās.

Bet, ja kāds vēlas, es varu arī tā pateikt: tā ir literatūras vēsture un vēl vairāk. Tā ir gandrīz hronika par notikumiem viņu vēsturiskajā secībā, pie kuru taisīšanas es pats esmu aktīvi līdzdarbojies un līdzcinījies, pie tam uzvarētājā pusē, visās vissīkākajās cīņas epizodēs. Vai jūs varat uzrādīt kādu kompetentāku vēstures rakstītāju un kādu vēsturi, kas būtu tādā mērā vēsture kā mana «Latv. lit.»?

Ja kāds ņem no mana darba atsevišķu laikmeta, virziena vai rakstnieka raksturojumu, tad viņš to var arī saukt par eseju. Nevienam nav liegts pielipināt tādu etiķeti, kādu viņš vēlas, darba būtību tas negroza.

Tajās divās lappusēs, kurās Krauliņš reducējis 80 lappuses stenogrammu, patrāpās dažas vietas, kas kaut cik lietišķi skar principiālus jautājumus un par kuriem es tik labprāt vēlējos dzirdēt citu domas — tās, ko runātāji bez daiļrunības zin. padomes sēdē pateiktu pusstundas laikā.

Izdevniecības redaktoriem es aizrādīju, ka, manuskriptu lasot, vēl būtu jāgriež vērība uz to, kādā izkārtojumā vislabāk un no politiskā viedokļa pareizāk būtu parādāmi aizbēgušie fašistiskie rakstnieki. Tas ir svarīgākais jautājums, kas man bij izšķirams rokraksta galīgā redakcijā. Tagad, izlabojot arī to lietišķo, kas tika minēts mazāk svarīgās lietās, rokrakstā būs izdarāmi sekošie pārkārtojumi un papildinājumi.

1) Arī buržuāziski nacionālistiskie rakstnieki vēsturē aplūkojami tā, kā tas darīts, jo viņu atstātais mantojums jau ir tās kaitīgās paliekas, ko vēl līdz šai dienai šad tad sastop arī mūsu padomju literatūrā. Tā ir pati ļaunuma sakne, kura jāizravē, lai nenāktu plūkāt tikai lakstus, kas allaž ataug.

Astotā nodaļa «Nacionālistiskā literatūra» nosaukama «Buržuāziski nacionālistiskā literatūra». Visas šīs literatūras un atsevišķu rakstn. raksturojumos asāk pasvītrot reakcionāro, kas tos noved fašismā.

Katram rakstniekam neziedot atsevišķu apcerējumu — kā progresīvajiem, bet aplūkot visu burž.-nac. strāvu vienlaidus, parādot reakcionārās literatūras kopējo tendenci dažādās grupās — uzsvērti un tieši politiskā (K. Zariņš), mistiku (Veselis, Vecozols, Rudzītis), dzimtenes apjūsmotāju (Ieviņš, Students), reakc. formas (ekspres.), ērmu (Ērmanis), burž. sieviešu lit. rokdarbu u. c.

No «vērtētāja reālisma» pārceļt šurp Vulfu, Švābi.

2) Kritiskā (vērtētāja) reālisma nodaļā (arī līdzgaitniekos) izmest A. Gulbi u. c. maznozīmīgos. To vietā papildināt ar Brūklenāju, Mākoni, Arāju-Bērci un Efertu-Kluso.

3) «Sociālistiskās tendences reālismā» vairāk uzsvērt Čaka un Grota ideoloģisko mazvērtību. Papildināt ar Vili Lāci.

4) «Kreisās Frontes» raksturojumā piebilst, ka žurnāls bij kreiso arodnieku politiskais orgāns, kas propagandēja Pad. Sav. sociālistisko ekonomiku un kultūru.

5) No «Trauksmes» un «Signāla» pieminēt tos, kas izrādījās spējīgi pārnākt padomju literatūrā.

6) Pa teikumam piebilst vēl, vairāk uzsverot Antantes imperiālisma lomu burž. Latvijas nodibināšanā u. c. politiskos momentos.

7) Soc. tendences literatūru vairāk papildināt ar nelegālās revolucionārās literatūras nozīmi.

8) Latv. sociāldemokrātus vairāk precizēt kā meņševikus.

9) Pārlūkot un papildināt laikmetu laikrakstu sarakstus.

Andrejs Upīts

ILGONIS BĒRSONS

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1991. GADAM

175

24. janvārī — dzejnieks, prozaīķis un tulkotājs Ernests Dinsbergs (miris 1902. gadā).

160

23. janvārī — literatūras vēsturnieks un žurnālists Bernhards Dīriķis (miris 1892. gadā).

150

Maijā — kritiķis un prozaīķis Laubes Indriķis (miris 1889. gadā).
22. septembrī — dzejnieks Andrejs Pumpurs (miris 1902. gadā).

130

16. janvārī — dzejnieks un prozaīķis Doku Atis (miris 1903. gadā).
1. oktobrī — prozaīķe, dramaturģe un dzejniece Anna Brigadere (mirusi 1933. gadā).

125

2. oktobrī — dzejnieks, dramaturģis, tulkotājs, sastādītājs Edvards Treimanis (arī Zvārguļu Edvards; miris 1950. gadā).

8. februārī — dzejnieks, prozaiķis un publicists Andrievs Niedra (miris 1942. gadā).

6. aprīlī — LPSR Tautas rakstnieks prozaiķis un tulkotājs Ernests Birznieks-Upītis (miris 1960. gadā).

17. aprīlī — prozaiķis, dramaturgs un kritiķis Teodors Lejas-Krūmiņš (miris 1947. gadā).

21. jūnijā — prozaiķis un dzejnieks Augusts Baltpurviņš (miris 1930. gadā).

13. oktobrī — dzejnieks un prozaiķis Jānis Poruks (miris 1911. gadā).

15. janvārī — folklorists un estētikas zinātnieks Pēteris Birkerts (miris 1956. gadā).

20. aprīlī — prozaiķis un dramaturgs Eduards Cālītis (miršanas gads nav zināms).

14. jūnijā — dzejnieks un dramaturgs Roberts Vizbulis (miris 1960. gadā).

27. jūnijā — prozaiķis Rihards Ērglis (miris 1944. (?) gadā).

11. oktobrī — kritiķis Jānis Bērziņš-Ziemeļis (miris 1938. gadā).

14. oktobrī — dzejnieks Antons Skrinda (Ontons Skrynda; miris 1918. gadā).

14. decembrī — prozaiķis Valdis Lesiņš (miris 1932. gadā).

Kritiķis Edgars Sillers (miris 1941. gadā).

6. janvārī — dzejnieks un publicists Jānis Kārklīņš (miris 1975. gadā).

15. janvārī — folkloriste Anna Bērzkalne (mirusi 1956. gadā).

28. janvārī — dramaturgs Jānis Jēps-Baldzēns (miris 1958. gadā).

30. janvārī — dzejnieks Pēteris Sviris (P. Blūmfelds; miris 1943. gadā).

17. martā — dzejnieks Raimonds Bebris (miris 1940. gadā).

27. martā — kritiķis un publicists Pēteris Celmiņš (miris 1939. gadā).

9. aprīlī — prozaiķis un dzejnieks Jānis Ezeriņš (miris 1924. gadā).

12. jūnijā — dzejnieks Antons Bārda (miris 1981. gadā).
22. jūnijā — bibliografe un publiciste Valerija Seile (V. Seiļa; mirusi 1970. gadā).
29. jūlijā — dzejnieks un prozaīķis Juris Pabērzs (miris 1961. gadā).
4. augustā — dzejnieks un prozaīķis Augusts Brūklenājs (A. Ulmis-Pogulis; miris 1918. gadā).
11. oktobrī — prozaīķis, dramaturgs un literatūrvēsturnieks Jūlijs Sīlis (miris 1957. gadā).
19. oktobrī — LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbiniece kritiķe Anna Lāce (A. Lācis; mirusi 1979. gadā).
13. decembrī — literatūras vēsturnieks, kritiķis, dzejnieks, dramaturgs un tulkotājs Kārlis Dziļleja (arī K. Lejnieks, istā v. K. Tifentāls; miris 1963. gadā).
- Dzejnieks Eduards Smits-Birojs (miris 1938. gadā).

90

5. janvārī — dramaturgs K. Gunipers (Hugo Krūmiņš).
9. februārī — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks dzejnieks, dramaturgs, kritiķis un tulkotājs Jānis Grots (miris 1968. gadā).
16. aprīlī — tulkotāja Ernestīne Niedra (mirusi 1978. gadā).
5. maijā — literatūrzinātniece Anna Zaprovska (mirusi 1943. gadā).
4. jūnijā — prozaīķis Arturs Kadiķis-Groznijs (miris 1934. gadā).
14. jūlijā — dzejnieks un publicists Jūlijs Ķipers.
19. jūlijā — prozaīķis Mariss Vētra.
10. septembrī — prozaīķis un publicists Zanis Spure (miris 1943. gadā).
27. oktobrī — dzejnieks, prozaīķis, dramaturgs, kritiķis un tulkotājs Aleksandrs Čaks (A. Čadarainis; miris 1950. gadā).
1. novembrī — dramaturgs un dzejnieks Pauls Aldre (P. Pētersons).
26. novembrī — dzejniece, prozaīķe, kritiķe un tulkotāja Marta Grimma (mirusi 1983. gadā).
4. decembrī — dzejnieks, prozaīķis un literatūrvēsturnieks Meikuls Apeļs (miris 1942. gadā) un literatūrzinātnieks Ēvalds Sokols (E. Svimpuls; miris 1965. gadā).

22. decembrī — dzejnieks, prozaiķis un tulkotājs Pāvils Vilips (miris 1979. gadā).

29. decembrī — kritiķis Alfrēds Žurgins (miris 1949. gadā).

85

11. janvārī — dzejnieks un tulkotājs Fricis Dziesma (F. Forstmanis).

12. oktobrī — LPSR Tautas rakstnieks, dzejnieks, dramaturgs, prozaiķis, literatūrzinātnieks Arvids Grigulis (miris 1989. gadā).

14. oktobrī — prozaiķis, dramaturgs un dzejnieks Anšlavs Eglītis.

80

25. janvārī — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks prozaiķis un dzejnieks Pēteris Ēteris (Kārlis Sausnītis).

28. janvārī — dzejniece, prozaiķe un tulkotāja Valija Brutāne.

29. janvārī — dzejnieks un tulkotājs Jānis Indra (Herberts Regzdiņš-Riekstiņš).

18. martā — literatūrvēsturniece Austra Rudzīte.

22. aprīlī — literatūrzinātnieks Jānis Ozols (miris 1985. gadā).

5. maijā — dzejniece Elza Ķezbere.

18. maijā — prozaiķis Mintauts Eglītis un prozaiķis un dramaturgs Nikolajs Kalniņš.

1. jūlijā — prozaiķis un dramaturgs Arturs Voitkus.

8. jūlijā — literatūrzinātnieks Jānis Zanders (arī J. Sanders).

23. augustā — literatūrvēsturnieks Jānis Upītis (miris 1983. gadā).

25. oktobrī — dzejnieks un prozaiķis Eduards Vaiņags (E. Belars; miris 1941. gadā).

28. oktobrī — literatūrzinātnieks Krišjānis Ancītis (miris 1963. gadā).

7. decembrī — prozaiķe Margarita Kovaļevska.

21. decembrī — literatūrvēsturnieks Vilis Austrums (V. Ambainis; miris 1960. gadā).

- 8. februārī — prozaiķis Gunārs Janovskis.
- 9. februārī — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks literatūrkritiķis un tulkotājs Voldemārs Kalpiņš.
- 10. aprīlī — dzejniece Zenta Liepa (Z. Liepiņa).
- 2. augustā — tulkotāja Vanda Vikane (mirusi 1985. gadā).
- 6. septembrī — dramaturģe un prozaiķe Ērika Briede.
- 28. oktobrī — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks prozaiķis Vizbulis Bērce (miris 1971. gadā).
- 9. novembrī — prozaiķis Mārtiņš Kalndruva (M. Krīgers).
- 21. decembrī — bibliogrāfe Olga Pūce.

- 16. janvārī — dzejnieks un prozaiķis Kārlis Ķurbads, Ķuraž Krišs (Kārlis Zvejnieks).
- 19. februārī — kritiķis un dramaturgs Valts Grēviņš (miris 1961. gadā).
- 21. martā — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks prozaiķis un dramaturgs Miervaldis Birze (M. Bērziņš).
- 22. martā — prozaiķis un dzejnieks Eduards Freimanis.
- 11. maijā — dzejnieks Alfrēds Krūklis.
- 6. jūnijā — kritiķis un bibliogrāfs Valdemārs Ancītis.
- 6. oktobrī — tulkotāja Ilga Melnbārde.

- 25. janvārī — kritiķis Arnolds Būmanis (miris 1982. gadā).
- 11. martā — literatūrvēsturnieks Ojārs Zanders.
- 29. maijā — dzejniece Baiba Bičole (R. Rumpētere).
- 30. maijā — LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece dzejniece un prozaiķe Vizma Belševica (V. Elsberga).
- 7. jūnijā — prozaiķe Dagnija Zigmonte.
- 9. jūnijā — literatūrvēsturniece Līvija Volkova.
- 11. jūnijā — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks literatūrvēsturnieks un publicists Ilgonis Bērsons.

- 15. jūnijā — dzejnieks Egils Plaudis (miris 1987. gadā).
- 19. jūnijā — prozaīķis Ints Lubējs.
- 28. jūnijā — dzejniece Velta Kalčiņa.
- 18. jūlijā — prozaīķis un dzejnieks Harijs Gāliņš (miris 1983. gadā).
- 22. septembrī — prozaīķis Jāzeps Juzefs (J. Jaunzems).
- 26. septembrī — LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Anda Burtņiece (A. Villere).
- 29. septembrī — dzejniece Monika Zariņa.
- 5. oktobrī — kritiķis Gunārs Treimanis.
- 29. novembrī — dzejnieks, prozaīķis un dramaturgs Arnolds Auziņš.
- 3. decembrī — dzejnieks Jeronīms Stulpāns (miris 1981. gadā).
- 6. decembrī — LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks literatūrzinātnieks Viktors Hausmanis.
- 9. decembrī — literatūrzinātnieks Gunārs Bībers.
- 31. decembrī — prozaīķe Aina Ozoliņa.

50

- 6. janvārī — kritiķe Inta Čaklā.
- 28. februārī — prozaīķis Andris Jakubāns.
- 27. aprīlī — dzejniece Anda Līce.
- 19. jūnijā — kritiķe Vija Jugāne.
- 7. jūlijā — dzejniece Ilze Binde.
- 12. novembrī — prozaīķis Eriks Kūlis.

SATURS

[Volkova L.] Priekšvārds	3
------------------------------------	---

I. MOSU SIMTGADNIEKI

<i>Kiršentāle I.</i> Jānis Grīns	6
<i>Grīns J.</i> Latviskā dvēsele trimdā	11
* <i>Bārda P.</i> Atmiņas (<i>A. Bangas atlase un ievads</i>)	15
* <i>Paegle L.</i> Mans radišanas darbs (<i>L. Volkovas ievads</i>)	27
<i>Kursīte J.</i> Kārlis Straubergs — zinātnieks, tulkotājs, dzejnieks	38
* <i>Knoriņa M.</i> Par Vili Knoriņu un dažiem citiem latviešu rakstniekiem (<i>M. Rozentāla atlase un komentāri</i>)	52
<i>Gudriķe B.</i> Savādo likteņu tēlotājs Augusts Mežsēts	80
* <i>Mežsēts A.</i> Jāņa Ezeriņa pēdējā vēstule	95
<i>Krupņikovs P.</i> Eiropā un dzimtenē (<i>Austra Ozoliņa-Krauze</i>)	101
<i>Ozoliņa-Krauze A.</i> Zaka sirdsbrīnumi ciklopa krogā	112

II. AKTUALIZĒJIES ARHIVS

*Apspriede par A. Upīša «Latviešu literatūru». (<i>Stenogrammu sagatavojis publicēšanai, rakstījis ievadu un komentējis J. Garjāns</i>)	138
* <i>Upīts A.</i> Manas «Latviešu literatūras» apspriede 3. un 5. jūlijā.	230
<i>Bērsons I.</i> Literārais kalendārs 1991. gadam	237

* Arhivu materiālu pirmpublicējumi

РАДУГА 1990

Ежегодник литературного наследия

Рига «Лиезма» 1990. На латышском языке

Составитель Л. Волкова

Редакционная коллегия:

И. Калнина, И. Киршентале, И. Пийолс

Художник О. Берзиньш

ИБ № 5821

VARAVIKSNE 1990

Redaktore Ligita Bibere

Mākslinieciskā redaktore Maija Dragūne

Tehniskā redaktore Irēna Soide

Korektore Zigrīda Vectīrele

Nodota salikšanai 08.08.89. Parakstīta iespiešanai 01.03.90.
JT 07074. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1.
Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 11,37 uzsk. iespiedl.;
11,54 uzsk. krāsu nov.; 12,98 izdevn. l. Metiens 5000 eks.
Pasūt. № 777-1. Cena 70 kap. Izdevniecība «Liesma»,
226256 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. № 56/33302/Klm-
510. Iespiesta tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blau-
maņa ielā 38/40.

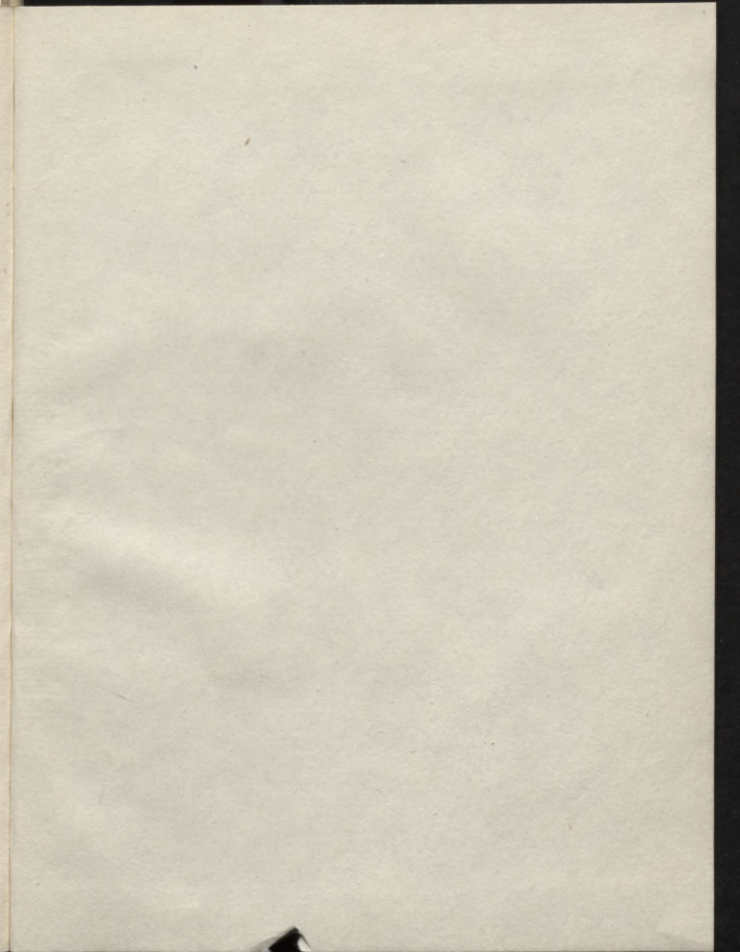
Va 649 **Varavīksne**, 1990: Lit. mantojuma gadagr. / Sast.
un iev. sarakst. L. Volkova. — R.: Liesma, 1990. —
243 lpp. [8] lp. il.

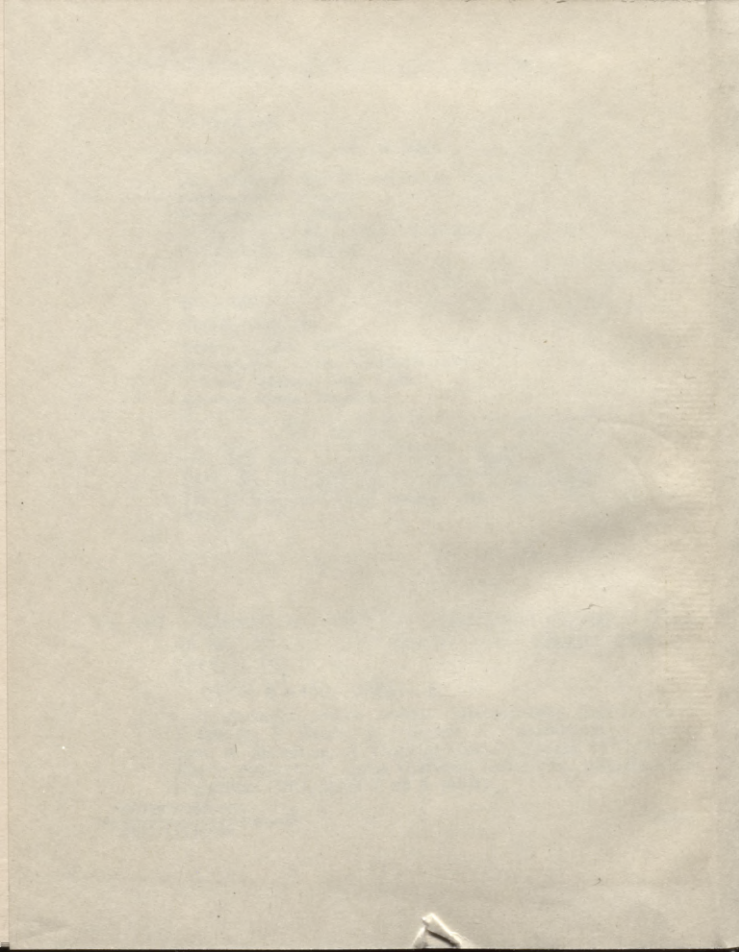
ISBN 5—410—00831—6

Tradiccionālā nodaļa «Mūsu simtgadnieki» šoreiz veltīta
J. Grīnam, P. Bārdai, L. Paeglem, K. Straubergam, V. Knori-
ņam, A. Mežsētam, A. Ozoliņai-Krauzei. Nodaļā «Aktualizējies
arhīvs» publicēta A. Upīša «Latviešu literatūras» apspriedes ste-
nogramma (1951. gada 3. un 5. jūlijā).

V 4603020102—56
M801(11)—90 6—90

83.3L1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071721

70 kap.